

О. М. Гончаренко

САМОРЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
МОНОГРАФІЯ

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

ГОНЧАРЕНКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

**САМОРЕГУЛЮВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

МОНОГРАФІЯ

Київ
ТОВ «Видавничий дім «Інтернаука»
2019

УДК 346.1/9

Г 65

DOI: 10.25313/978-96697817-4-1

Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (протокол № 11 від 27 листопада 2019 року)

Рецензенти:

Бакалінська Ольга Олегівна – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Пацурія Ніно Бондовна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гончаренко О. М.

Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 418 с.

ISBN 979-966-97817-4-1

Монографію присвячено теоретичним та практичним питанням правового забезпечення саморегулювання в Україні. Зокрема, розкрито сутність, основні характеристики, принципи, види, засоби саморегулювання господарської діяльності. Розглянуто історія становлення та розвитку саморегулювання господарської діяльності в Україні. Висвітлено питання правового господарського порядку та саморегулювання. Значна увага присвячується проблематиці співвідношення та взаємодії саморегулювання господарської діяльності з державним регулюванням, співрегулюванням, дерегулюванням. Висвітлено правове становище саморегулювних організацій. Крім цього, розглянуто особливості нормативного саморегулювання у господарських договорах, статутах, правилах саморегулювних організацій тощо.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних спеціальностей, практикуючих юристів, представників органів державної влади та всіх, хто цікавиться актуальними питаннями саморегулювання господарської діяльності в Україні.

УДК 346.1/9

ISBN 979-966-97817-4-1

© Гончаренко О. М., 2019

© Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019

Тираж 300 шт

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДКЦПФР – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ГК України – Господарський кодекс України

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄС – Європейський Союз

ІНКОТЕРМС – Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів

КС України – Конституційний Суд України

Нацкомфінпослуг – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг

СРО – саморегулівні організації

Пленум ВСУ – Пленум Верховного Суду України

Принципи УНІДРУА – Принципи міжнародних комерційних договорів

РЄ – Рада Європи

Податковий кодекс України – ПК України

Угода про асоціацію – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ЗМІСТ

Вступ	6
-------------	---

Розділ 1. Концептуальне підґрунтя саморегулювання господарської діяльності

1.1. Історія становлення та розвитку саморегулювання господарської діяльності.....	10
1.2. Теоретичні підходи дослідження саморегулювання господарської діяльності.....	25
1.3. Поняття саморегулювання господарської діяльності	55
1.4. Принципи саморегулювання господарської діяльності.....	67
1.5. Види та форми саморегулювання господарської діяльності.....	73

Розділ 2. Правовий господарський порядок та саморегулювання господарської діяльності

2.1. Саморегулювання та державне регулювання: співвідношення та форми поєднання у господарському праві	83
2.2. Міжнародний досвід правового забезпечення саморегулювання господарської діяльності.....	100
2.3. Обмеження саморегулювання господарської діяльності.....	117
2.4. Саморегулювання та дерегулювання господарської діяльності: співвідношення і розмежування.....	149
2.5. Саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності.....	156

Розділ 3. Правове становище саморегулювальних організацій господарської діяльності

3.1. Саморегулювальні організації господарської діяльності: поняття, види

3.1.1. Поняття саморегулювальних організацій господарської діяльності.....	174
3.1.2. Види саморегулювальних організацій господарської діяльності.....	205
3.1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності саморегулювальних організацій	226

3.2. Проблеми внутрішньої та зовнішньої взаємодії саморегулівних організацій

3.2.1. Мета, завдання, функції та компетенція саморегулівної організації	237
3.2.2. Створення, система органів управління та набуття членства у саморегулівній організації.....	261
3.2.3. Делегування повноважень саморегулівним організаціям	282
3.2.4. Нагляд та контроль за діяльністю саморегулівних організацій.....	292

Розділ 4. Акти саморегулювання господарської діяльності

4.1. Поняття та види корпоративних актів як засобів саморегулювання господарської діяльності	310
4.2. Статут, засновницький договір (установчі документи) як засоби саморегулювання.....	328
4.3. Правила і стандарти саморегулівної організації як засіб регулювання господарської діяльності.....	340
4.4. Корпоративна соціальна відповідальність як вид саморегулювання.....	357
4.5. Елементи саморегулювання господарського договору	377
4.6. Особливості саморегулювання міжнародного комерційного контракту.....	388
Висновки	399

ВСТУП

Становлення та розвиток України як демократичної, соціальної та правової держави не можливе без ефективного саморегулювання господарської діяльності, яке має забезпечити гармонійний розвиток держави у напрямі належної взаємодії між суб'єктами господарювання та органами державної влади, між самими суб'єктами господарювання, між останніми та громадянами як споживачами товарів та послуг.

Враховуючи положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом щодо доброго врядування та напрям на гармонізацію із законодавством ЄС, саморегулювання потребує адекватного законодавчого забезпечення в Україні. Процес побудови саморегулювання в Україні як додаткового до державного регулювання є відповіддю на глобалізаційні процеси, які відбуваються в європейському регіоні.

Формування саморегулювання господарської діяльності в Україні перебуває у пошуку ефективної моделі, яка б враховувала ментальні особливості становлення та розвитку української держави. Ефективність функціонування саморегулювання сприятиме розбудові громадянського суспільства, адже запроваджений Конституцією України принцип відповідальності держави має гарантувати становлення належних інституцій, форм та методів у сфері впорядкування відносин між громадянами, у тому числі тих, які займаються господарською діяльністю.

Завдяки реалізації принципу соціальної спрямованості економіки саморегулювання суб'єктів господарської діяльності сприяє як підвищенню відповідальності у певній сфері, створенню та розбудові альтернативних державному механізмів захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності, так і охороні прав споживачів. Крім того, практика зарубіжних держав свідчить, що саморегулювання підвищує рівень надання послуг, якості товарів, а також сприяє уникненню проявів недобросовісності, нечесності у підприємницькій діяльності. Враховуючи євроінтеграційні процеси зближення законодавства України та ЄС, певним орієнтиром у нормативному забезпеченні процесу розвитку національного саморегулювання та з'ясування його місця і ролі можуть бути приклади закріплення положень саморегулювання господарської діяльності на рівні Директив Європейського Союзу.

Проблемні аспекти дослідження сучасної правової доктрини саморегулювання господарського діяльності відображені у працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: О. О. Бакалінської, О. В. Безуха, А. Г. Бобкової, О. А. Беляневич, О. М. Вінник, А. С. Головачової,

С. М. Грудницької, С. Ф. Демченка, Б. В. Дерев'янка, Р. А. Джабраїлова, В. В. Добровольської, Д. В. Задихайла, О. Р. Зельдіни, О. В. Кологойди, В. В. Кочина, Т. М. Кравцової, О. Д. Крупчана, І. В. Лукач, В. К. Мамутова, В. М. Махінчука, В. С. Мілаш, В. Г. Олюхи, Н. Б. Пацурії, О. П. Подцерковного, В. І. Полхоновича, В. В. Рєзнікової, Н. Ю. Філатової, О. В. Шаповалової, В. С. Щербини та ін. Питання саморегулювання та співрегулювання вивчалися такими закордонними ученими: М. Айснером, Л. Баккаро, Дж. Берманом, Дж. Брейтвейтом, Р. Болдуїном, Ф. Вінером, В. Гофман-Ріємом, П. Грабовським, Е. Карбонаро, П. Клейнштебером, З. Лакле, К. Марсденом, А. Огусом, С. Родрігесом, С. Філіпом, Д. Фішером, Дж. Шортом, та іншими.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що протягом періоду після здобуття незалежності не прийнято системного законодавства, яке би чітко врегулювало суспільні відносини, пов'язані із саморегулюванням, порядком утворення, реєстрації, діяльності та припинення саморегулювальних організацій. Водночас визнано та підтверджено корисність ефективного функціонування саморегулювання господарській діяльності, потреба встановлення чітких обмежень діяльності та контролю у цій сфері.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні від 10.05.2018 р. № 308-р., у якій визначено, що створення системної і цілісної правової основи, яка забезпечить ефективне функціонування саморегулювальних організацій, є однією із пріоритетних реформ у сфері розвитку підприємництва в Україні¹. У Доктрині інформаційної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 25.02.2017 року № 47/2017, до пріоритетів державної політики в інформаційній сфері віднесено комплексну підтримку розвитку механізмів саморегуляції засобів масової інформації на засадах соціальної відповідальності². Відповідно до Плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 року № 615-р., передбачено розвиток саморегулювання бізнесу та

---

¹Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsa/pro-shvalennya-konc>. (дата звернення: 16.05. 2018).

²Доктрина інформаційної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/47/2017?nreg=47%2F2017&find=1&text>. (дата звернення: 16.05. 2019).

необхідність розроблення проекту Закону України «Про саморегулівні організації»³. Відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 року № 1437-р., пропонується стимулювання створення та функціонування об'єднань виробників сільськогосподарської продукції, зокрема через делегування повноважень саморегулівним організаціям в агропромисловому комплексі⁴.

Розрізнені питання діяльності саморегулівних організацій в окремих видах економічної діяльності закріплено в нормативно-правових актах. Однак комплексний законодавчий акт, який би охопив напрями, цілі, мету, принципи, засоби саморегулювання господарської діяльності, наразі відсутній, що не відображає сучасних потреб ринкової економіки та не сприяє розвитку СРО в усіх сферах господарської діяльності.

В Україні офіційно визнано лише 24 саморегулівні організації, що провадять діяльність у шести сферах, зокрема, вісім саморегулівних організацій з оціночної діяльності, в тому числі з оцінки земель, дві – із землеустрою, п'ять – з діяльності арбітражних керуючих, чотири – з архітектурної діяльності, п'ять – з професійної діяльності на ринку цінних паперів⁵. М. Плєсков зазначає: «Загальна кількість профспілкових бізнес-асоціацій у США становить 3341, у Польщі таких об'єднань налічується близько 1285. За останніми даними, близько 10– 20 % представників малого та середнього підприємництва є їхніми членами. Якщо взяти Угорщину чи Чехію, то в кожній з цих країн налічується близько 1000 підприємницьких об'єднань. Це свідчить про те, що підприємці в багатьох країнах вбачають велику користь в об'єднанні і намагаються розв'язувати свої проблеми саме через об'єднання в

---

³План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності: затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 615. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-%D1%80?nreg=615-2016%F0&find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB&x=3&y=7>. (дата звернення: 16.05. 2018).

⁴Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>. (дата звернення: 16.05. 2018).

⁵Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konc>. (дата звернення: 16.05. 2018).

організації такого типу»⁶. Інституціоналізація системи саморегулювання в Україні є важливим кроком для розвитку альтернативних способів регулювання господарської діяльності. Розвиток СРО є показником активності суб'єктів господарювання та їх можливостей самостійного упорядкування певних ринків, сфер, галузей та видів економічної діяльності. Саморегулівні організації можна створювати в усіх сферах господарської діяльності, за винятком певних безпекових галузей тощо. Однак доцільність їх створення та інтенсивність діяльності залежатиме від таких чинників: ефективності регулювання (належного регулювання); масштабу діяльності організації (кількості учасників, ступеню розвиненості галузі, територіального залучення учасників); ролі, функцій, які виконуватиме саморегулівна організація; засобів саморегулювання, що буде використовувати саморегулівна організація; ступеня взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг, іншими юридичними особами; потреби врегулювання відносин між представниками певної галузі та запобігання конфліктів між ними; реальності та інтенсивності внутрішніх та зовнішніх загроз у галузі, де виникає саморегулівна організація, та потреби їх вирішення.

Особливістю становлення саморегулювання господарської діяльності є те, що на його розвиток у кожній державі впливають інтеграційні та глобалізаційні процеси, зокрема потреби розвитку міжнародної торгівлі. Тому водночас механізм саморегулювання може виступати заходом захисту національного товаровиробника від експансії зовнішніх контрагентів.

Авторка висловлює щире вдячність доктору юридичних наук, професору **Олені Анатоліївні Беляневич** за наукове наставництво; рецензентам: доктору юридичних наук, доценту **Ользі Олегівні Бакалінській**, доктору юридичних наук, професору **Ніно Бондовні Пацурії** за творчу підтримку та об'єктивну оцінку монографічного дослідження; доктору юридичних наук, завідувачу відділу правового забезпечення ринкової економіки **Валерію Івановичу Полюховичу** за усляку підтримку та сприяння у виході у світ цієї праці, а також доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту НАПрН України **Оксані Мар'янівні Вінник** та усьому колективу НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Авторка висловлює особливу вдячність своїй сім'ї та родині за **терпіння, розуміння та підтримку.**

---

⁶Pleskov M. Svitova praktika gromadskikh ob'ednan pidpriemstv . Reyting. 2006. № 17. S. 4-9.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Історія становлення та розвитку саморегулювання господарської діяльності в Україні

В історичному аспекті саморегулювання господарської діяльності загалом існувало вже на стадії зародження суспільств і еволюціонує у межах форм та особливостей, притаманних певному історичному етапу. Аксиоматично, що саморегулювання господарської діяльності виникає не з волі держави, а є природною властивістю формування спочатку общин, а потім і самої держави. Проблематику саморегулювання досліджувала Н. В. Крохмаль, яка зазначає: «пристосування тих чи інших механізмів саморегуляції до історичних умов породило різноманіття її історичних форм»⁷. А. Б. Задорожнюк, О. П. Ресєт вивчали питання⁸ особливостей української торгівлі, ремісництва в XVIII – XX ст.⁹. Питання саморегулювних інституцій у формі ремісничих цехів досліджували П. В. Клименко¹⁰, К. Лазаревська¹¹ та інші.

Дослідження саморегулювання господарської діяльності доцільно розпочати з правових джерел Русь-України. «Руська Правда» – найважливіша пам'ятка того часу, яка є офіційним актом. У ній відображені питання права власності та земельних відносин. Зокрема, у «Руській Правді» визначено питання щодо договорів (купівля-

---

⁷Крохмаль Н. Історичні форми саморегуляції соціального процесу. Запоріжжя: «Просвіта», 2004. URL: http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ispu_ksue_Krohmal/130.html. (дата звернення: 12.07.2019).

⁸Ресєт О. П. Загальні тенденції розвитку, найголовніші осередки та реверсні особливості української торгівлі в XIX – на початку XX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX. 2017. Вип. 26. С. 18.

⁹Задорожнюк А., Ресєт О. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст. К.: І-т історії України, 2008. 270 с.

¹⁰Клименко П. В. Цехи на Україні. Т. 1. Вип. 1. Суспільно-правні елементи цехової організації. К., 1929. 200 с.

¹¹Лазаревська К. Київські цехи в другій половині XVIII та на початку XIX віку. Київ та його околиці в історії і пам'ятках. К., 1926. С. 276–309.

продаж, позики кредитування тощо), відповідальності за майнові злочини (крадіжка, знищення майна). Інститут договору – «ряду» використовувався для примирення між сторонами. Так, власник, за «Руською Правдою», мав право розпоряджатися майном, укладати угоди, одержувати доходи з майна, вимагати захисту свого майна від зазіхань інших осіб¹². Отже, перше формалізоване відображення опосередкованих положень з приводу саморегулювання господарської діяльності було здійснено ще за часів Русі-України. Особлива довіра в законі до людей торгових ілюструється тим, що якщо купець повірив гроші іншому купцю для торгівлі, і боржник почне відмовлятися, то свідки в цьому разі не потрібні, а відповідач сам мусить присягати¹³.

За часів Русі починає формуватися також інституційне саморегулювання. Єдиними для всіх слов'ян є об'єднання людей для досягнення спільної мети, що в руських слов'ян називалося складчиною, у південних – за другою, які, у свою чергу, об'єднувалися в артілі, як вид трудової асоціації східних слов'ян, а в південних і західних слов'ян утворювалися спряги. Способом об'єднання усієї робочої сили в усіх слов'ян для виконання роботи (обробка землі, збирання врожаю) був звичай «спрягатися»¹⁴. Н. Ю. Філатова зазначає, що «... прототипи саморегулювних організацій у країнах світу існували доволі давно. Так, перші об'єднання ремісників утворювалися ще за часів Київської Русі й іменувалися «сотнями» або «ста». Після розпаду Київської держави в князівствах почали утворюватися братства та цехи, з-поміж яких найвідомішими були Львівське й Віленське братства»¹⁵.

Норми і принципи «Руської правди» зберегли своє значення і в часи феодальної роздробленості, зокрема, на землях могутнього Галицько-Волинського князівства (1199–1340 рр.).

Певний час українські землі були включені до складу Королівства Польського та Великого князівства Литовського (XIV–XVII ст.). У

---

¹² Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб./ О. М. Гончаренко. – К.: Знання, 2008. С. 113.

¹³ Ястребов О. «Руська Правда» – перший кодекс законів на Русі. День. від 20. 08. 2004. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/ruska-pravda-pershij-kodeks.html>. (дата звернення: 15.07.2019).

¹⁴ Bogisic V. A. Pravni obicaji u Slovena. Privatno pravo. Zagreb. Jugoslavenska akademija znanostii umjetnosti. 1867. S. 56.

¹⁵ Філатова Н. Ю. Саморегулювні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків. 2014. С. 9

цей період зберігається дія положень руського звичаєвого права. Як і в переважній більшості країн Європи, сформувалося феодальне господарство на основі приватної власності на землю та залежності селян від феодала¹⁶. У Великому князівстві Литовському було прийнято Литовські статuti 1529 р., 1566 р. і 1588 р., усі положення яких спрямовані на захист феодальної власності. Українські міста переводилися на Магдебурзьке право.

Важливим етапом вивчення саморегулювання господарської діяльності є період існування козацької держави. Козацький субетнос «держава в державі», тобто як самостійний організм, життєдіяльність якого регулюється за допомогою традицій XV ст., козацтво як одна з історичних форм саморегуляції на основі звичаїв та традицій¹⁷. Н. В. Атаманова вказує: «Домінуючим системоутворюючим фактором правового порядку було звичаєве козацьке право – сукупність правових звичаїв, що встановлювалися у сфері життєдіяльності козацтва»¹⁸. Звичаєво право було нормативною формою відображення саморегулювання, якому найбільше довіряли, адже воно було більш гнучким ніж писане право, а його дотримання підтримувалося силою традиційних уявлень.

Одним із проявів саморегулювання господарської діяльності у ті часи була займанщина, тобто власність на землю набувалася особою внаслідок зайняття та обробки земель покинутих або ж вільних. Такий спосіб легітимувався звичаєвим правом з XVII ст. до XVIII ст. і був ліквідований генеральним межуванням 1766 року. Займанщина є історичною формою господарсько-правових традицій українського народу та розвитку козацтва. Отже, однією з форм земельних договорів як засобів саморегулювання у період козацтва була займанщина на основі звичаю. Саморегулювними ознаками займанщини є: неписана форма, гнучкість регулювання, формування

---

¹⁶Домашенко М. В. Власність і право власності: нариси з історії, філософії і практики регулювання відносин власності в Україні/ М. В. Домашенко, В. Є. Рубаник. Х.: Факт, 2002. С. 62–63.

¹⁷Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Беха: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.-т імені М. П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 386.

¹⁸Атаманова Н.В. Правовий порядок Запорізьської Січі як феномен правового життя України (XVI – XVIII ст.). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2012. Вип. 19. Ч.1 Т.1. С.10.

правил та визнання самими суб'єктами застосування. Як бачимо, норми звичаєвого права Запорозької Січі торкалися землекористування, укладення договорів, оренди землі, займанщини тощо. Запорозьким козакам були відомі різноманітні види цивільних договорів: купівлі-продажу, міни, дарування, позики, підряду, особистого найму, найму майна постачання та ін.¹⁹ Договір був доволі поширеним засобом саморегулювання господарської діяльності у період козацтва.

Отже, козацька спільнота застосовувала нормативні та інституційні засоби саморегулювання господарської діяльності. До нормативних слід віднести договір, звичай, етичні норми. При чому договір та етичні норми могли існувати у формі звичаю. До інституційних утворень слід віднести сам козацький субетнос, який і створював саморегулювальні правила.

Іншою історичною формою саморегуляції, що існувала паралельно державі, були міста, які мали статuti на основі магдебурського права²⁰. Норми магдебурського права були направлені на розвиток договірних засад у договірній господарській діяльності (як засобу саморегулювання), принципів самоврядування, ринкового середовища, інституту власності.

Найбільш відомими центрами саморегулювання стають міста: Львів, Перемишль, Дрогобич тощо, у яких є професійне саморегулювання. За допомогою магдебурського права купецькі об'єднання, цехи мають можливість регулювати питання торгівлі, встановлювати порядок виборів, функцій органів управління. Крім того, вони створювали власні саморегулювальні норми та могли їх систематизувати у виді статутів, етичних стандартів. Професійні об'єднання могли мати власні суди, контролювати якість продукції та визначати професійні правила поведінки, захищати права власних членів та контролювати їх діяльність. Однак діяльність професійних об'єднань контролювалася органами державної влади, існувала практика затвердження (підтвердження) уставів органами державної влади і власниками міст. Часто устами були списані з уставів старих польських цехів, довго не змінювалися і тому не були актуальними для спільноти.

---

¹⁹Косенко Л. О. Козаки. Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі. Х.: ВД «Школа», 2007. С. 453.

²⁰Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Бега: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.- т імені М. П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 386.

Посади в об'єднанні були виборними, наприклад управлялися «цехмістром».

З XVI ст. селянська земля була необхідною для розвитку фільваркового господарства, вона вважається належною панам або державі. Абсолютною протилежністю саморегулюванню є залежність, в тому числі кріпацтво на українських землях, яке було спричинене поневоленням селян згідно з колоніальним правом як імперської Росії, так і Польщі. Рівень саморегулювання господарської діяльності знижується до критичного. Унеможливлюються прояви свободи підприємницької діяльності найбільш активної верстви населення на той час – селян. Поступове зростання товарності традиційного господарства в Україні протягом XVI ст. – початку XVIII ст. супроводжується не розширенням, а навпаки, всебічним обмеженням особистої свободи основної маси товаровиробників, що негативно позначалося на продуктивності виробництва та гальмувало розвиток у ньому ринкових засад²¹ та саморегулювання господарської діяльності.

Наприкінці XVII ст. – початку XVIII ст. запроваджуються норми російського імперського законодавства, сфера звичаєвого права обмежується. XVIII – початок XIX ст. більшість українських земель вже входила до складу Російської імперії. Видатною пам'яткою юридичної думки цього періоду на території України були «Права, по которым судится малороссийский народ» (далі – «Права»), хоча вони і не набули законодавчої сили. У «Правах» визначаються чотири групи договорів: договори про передачу майна у власність («продажа», «купля», «выкупка», «дар»); про передачу майна у користування («наем», «откуп»); про надання послуг («займ», «поклажа»); окремо виділяються договори, що укладаються на ярмарках, торгах («контракты купеческие»). Передбачено також певні обмеження щодо елементів саморегулювання договору: зміст договору не повинен суперечити закону («правам и обыкновениям народным не противные»), єдність волі та волевиявлення («контракты имеют быть добровольные, за соизволением надлежащих к тому сторон»), форма договору має відповідати встановленим правилам. Передбачалась також можливість укладати договори в усній формі. У «Правах» передбачалися і положення щодо займанщини.

---

²¹Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія: у 2-х ч. Ч. 1/ [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.]; за ред. канд. економ. наук В. В. Небрат; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. С. 115.

Розвиток саморегулювання господарської діяльності, перш за все, тісно пов'язаний зі змінами інституту права власності на землю, із відносинами: власник – земля. Слобідська Україна мала певні особливості в правовому регулюванні інституту права власності. За козаками і селянами закріплювалося право на володіння тією землею, яку вони зайняли та розорали.

Починаючи з XVIII ст. було започатковано утворення купецьких гільдій. Розпочалося насадження цехів за російським взірцем зі Слобідської України, зокрема з Харкова, у якому працювало чимало цехових. Такі гільдії виконували регулятивні функції по відношенню до своїх членів, приймаючи правила їх торгівельної або професійної діяльності і контролюючи їх виконання і дотримання²². Згідно з інструкцією 1766 р. усі майстрові мусили заснувати цехи за ремеслами. Щодо міст Південно-Східної та Південної України, котрі практично не знали традицій магдебурзького права, то тут цехи запроваджувалися державою за законодавчим актом 1785 р. і статутом цехів 1799 р., хоча й не відразу після приєднання²³.

У першій половині XIX ст. в умовах кріпосництва взаємовідносини між залежними селянами і землевласниками засновувалися на договірно-зобов'язальних відносинах двох видів: по-перше, панщина; по-друге, оброк (із переважанням першого типу); місцевий звичай міг тією чи іншою мірою варіювати розміри і вид повинностей, трудові й побутові взаємостосунки тощо²⁴. Отже, не тільки договір як засіб саморегулювання, а й звичай (в обмеженому вигляді) застосовувалися у той час.

З огляду на подальшу правову історію України можна зазначити, що саме ремісництво стає підґрунтям для економічного розвитку України, а також для конституційного закріплення права на підприємницьку діяльність в суверенній Україні.

У 1879 р. був затверджений Ремісничий статут. У ньому містилися положення, щоб кожний ремісник дотримувався і словами, і

---

²²Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків. 2014. С. 9.

²³Шандра В. С. Цехова і реміснична управа як міщанські органи станового самоврядування українських міст XIX – початку XX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2017. Вип. 26. С. 144–155.

²⁴Тримач М. В. Інститут власності у звичасво-правовій культурі українців XIX ст.– початку XX. К., 2004. С. 426.

вчинками благопристойності й не надавав зайвого приводу до чвар і суперечок²⁵. Тобто визначалися норми етичної поведінки (етичні стандарти). Важливим інструментом саморегулювання були цехові сходи (сходки, збори), на яких колективно приймали рішення у вигляді громадського присуду з цілої низки питань²⁶.

Ознаки саморегулювання мали і трудові відносини. Зокрема, право того періоду знає трудові угоди та договори. Саморегулювальним інструментом був цеховий суд, який незначні проступки, конфліктні ситуації між цеховиками вирішував на основі замирення. Розвивалася ярмаркова та базарна торгівля на заміну чумакуванню. Вказані різновиди торгівлі можна віднести до форм саморегулювання, адже їх виникнення пов'язано із синергетичними властивостями складної системи, якою є господарська діяльність.

Інститут кріпосництва, а разом з ним колоніальний характер правових норм, становість, відсутність селянського підприємництва гальмували процес становлення ринкових відносин, а разом з ними й інституту саморегулювання господарської діяльності. Тому у 1861 р. була проведена Селянська реформа, яка привела до розкріпачення селян та наділення їх землею. Селяни отримали майнові права, могли укладати різні цивільні договори, вступати до гільдій, відкривати торгові промислові заклади.

Незважаючи на недосконалість та незавершеність реформ 60-х років XIX ст., почалися прогресивні перетворення у господарсько-правових відносинах загалом та правовому регулюванні саморегулювання господарської діяльності. Зокрема, удосконалюються інститути майнових прав, власності на землю, юридичних осіб. Земля стає об'єктом економічного обороту. У зв'язку з цим відбуваються становлення прошарку селян-підприємців, залучення іноземних інвестицій, у той же час комерціалізація землеробства та промисловості завдяки великим власникам.

Важливим інституційним засобом саморегулювання цього періоду були біржі. Із часом такі установи перетворилися на представницькі організації підприємців, що відстоювали перед урядовими органами їхні ділові інтереси на рівні окремого великого регіону (купці і

---

²⁵Сборник узаконений, правительственных и судебных разъяснений о мещанских и ремесленных управлениях / Сост. М. И. Мыш. Санкт-Петербург, 1887. С. 425.

²⁶Шандра В. С. Цехова і реміснича управа як міщанські органи станового самоврядування українських міст XIX – початку XX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2017. Вип. 26. С. 147.

промисловці, які входили до того чи іншого біржового комітету, мали право звертатися з поданнями до уряду, їх залучали до консультацій з економічних питань)²⁷.

Структура біржі була доволі розгалуженою та відповідала функціям, які вона виконувала. До таких функцій, крім адміністративних, зокрема, відносилася функція: упорядкування правил біржової торгівлі і зводів місцевих комерційних звичаїв. Біржа як саморегульована інституція виконувала важливу нормативну функцію (розробляла та упорядковувала правила поведінки учасників біржової діяльності). Особливістю функціонування бірж цього періоду було виконання ними функцій, які були властиві для торгово-промислових палат: представництво усього класу купців та промисловців та вплив на економічний розвиток певного регіону. Завдяки розвитку біржової торгівлі поширеними були нормативні засоби саморегулювання у формі договорів, які укладалися між сторонами.

Ще однією формою інституційного саморегулювання були торгово-промислові з'їзди, які функціонували від початку 1870-х років, на яких також визначалися пріоритети та координація діяльності у сфері розвитку промисловості та торгівлі. Наприклад, були проведені такі саморегульовані з'їзди: Всеросійський з'їзд фабрикантів та заводчиків (1870 рік), Всеросійські торгово-промислові з'їзди (1896 рік) тощо. Серед самоврядних організацій важливу роль відігравав розподіл за галузевим напрямом: з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії, з'їзд нафтопромисловців, контора залізничників, організація текстильної промисловості²⁸. У цей час діяльність та вплив саморегульованих організацій підприємців та промисловців були доволі потужними. Ці організації лобіювали власні інтереси та захищали своїх учасників.

Водночас створюються об'єднання, які більше нагадують сучасні саморегульовані організації, наприклад, Товариство для сприяння розвитку промислових організацій і торгівлі. У Львові також було створено низку саморегульованих організацій: «Народна торгівля» 1883 рік (сприяння розвитку торгівлі, взаємний контроль в торгових інтересах); «Зоря» 1884 рік (товариство ремісників); «Дністер» (страхове товариство); «Народна гостиниця» 1899 рік (готельний промисел);

---

²⁷Донік О.М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). К.: Інститут історії України НАМ України, 2008. С. 171

²⁸Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія: у 2-х ч. Ч. 1/ [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.]; за ред. канд. економ. наук В. В. Небрат; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2012. С. 289.

«Союз для збуту худоби», який опікувався спілками, знаходив для них ринки збуту худоби, удосконалював діловодство, видавав різні інструкції²⁹.

Л. В. Дідківська зазначає: «Серед провідних самоврядних організацій цього періоду на Галичині слід назвати «Крайовий союз ревізійний» (розпочав свою діяльність 1904 року). Цікаво, що до його завдань входило: ревізія кооперативів і їх союзів, захист інтересів кооперативів перед владою та законом, допомога кооперативам у діловодстві та рахівництві, організація кооперативних шкіл – курсів, бібліотек, музеїв; підрахунок і популяризація статистичних даних кооперації. Союз видавав науковий журнал «Економіст» і популярний додаток «Самопоміч»³⁰. Слід звернути увагу на те, що деякі науковці називають прототипи саморегульованих організацій «самоврядними». Такий підхід щодо розуміння цього явища зберігся і донині та трапляється й у законодавстві України. Вказане свідчить про колізії у нормативно-правовому регулюванні. Підставою для функціонування та діяльності «Крайового союзу ревізійного» були членські внески товариств³¹. У 1909 році Крайовий союз ревізійний, а за ним Крайовий союз кредитований, Союз крайовий господарсько-молочарський, Союз споживчих товарів «Народна Торгівля» стали членами Міжнародного кооперативного союзу в Цюріху (1896)³². Отже, у кінці XIX ст. українські прототипи саморегульованих організацій входили до міжнародних саморегульованих об'єднань.

Купецтво. Слід акцентувати увагу на окремії верстві населення, яка стала відігравати важливу роль після реформ 60-х років XIX ст. у саморегулюванні господарської діяльності – купецтві. У різних містах створювалися купецькі гільдії, які могли брати участь у

---

²⁹Прокопів І. Сільськогосподарська кооперація в Галичині. Українська сільськогосподарська кооперація. З нагоди 10-ї річниці заснування «Централу». Збірник 1-й. Подєбради, 1926. С. 64-65.

³⁰Дідківська Л. В. Роль громадських ініціатив у формуванні ринкових інститутів на західноукраїнських землях в кінці XIX – на початку XX ст. Збірник наукових праць (економічні науки) Таврійського державного агротехнологічного університету. 2010. № 11. С. 192.

³¹Нарада в справі і національного конгресу [авторство не встановлено, виткано під псевдонімом N.] Економіст. 1909. Річник 6. Частина 10. С. 4.

³²Дідківська Л. В. Роль громадських ініціатив у формуванні ринкових інститутів на західноукраїнських землях в кінці XIX – на початку XX ст. Збірник наукових праць (економічні науки) Таврійського державного агротехнологічного університету. 2010. № 11. С. 194.

міському саморегулюванні. Повна система купецького самоврядування з дільничними виборчими зборами, зборами виборних купецького стану, купецькою управою й становим старшиною (він же – голова управи та зборів виборних) існували в Україні тільки в Одесі³³. Крім того, проводилися раз на рік і збори купецьких гільдій. Купецькі гільдії були представницькими інституціями певної верстви населення, хоча, на думку науковців: «Купецьке товариство не мало ніяких прав дисциплінарного впливу на своїх членів. Воно не мало ні освяченого традиціями статутного документа, ні інституту поручительства при прийомі у члени Гільдії, ні випробувального терміну, ні корпоративних обрядових церемоній»³⁴. Як бачимо, купецькі гільдії були однією з форм саморегулювних інституцій за професійною ознакою. Також купці об'єднувалися у клуби, асоціації та інші зібрання для представників ділового, комерційного світу з метою професійного спілкування та проведення дозвілля.

Кінець XIX–початок XX ст. пов'язують з розвитком кооперативного руху. Кооперативи не є прототипами саморегулювних організацій, однак ступінь саморегулювання у цих організаціях є вищим порівняно з іншими організаціями того періоду. Учасники об'єднувалися у кооперативи добровільно, переслідували мету поліпшення діяльності у певній господарській сфері. Однак, крім мети задоволення потреб споживчого та виробничого характеру, кооперативи спрямовувалися своєю діяльністю на просвіту та захист інтересів їх учасників в органах державної влади. Особливо дієвою була сільськогосподарська кооперація, чому сприяла земська реформа та просвітницька діяльність громадських організацій. Крім того, слід резюмувати, що створювані сільськогосподарські спілки (згодом товариства) тісно взаємодіяли із земствами (органи місцевого самоврядування населення). У сільськогосподарській сфері відбулася спеціалізація самоврядних організацій за сферою сільського господарства: скотарські, птахівничі, пасічні, мукомлинні, молочні, а також змішані.

Самоврядні організації видавали свої журнали, займалися проведенням виставок, тематичних з'їздів. Їх завданнями, крім полегшення ведення господарювання, був захист інтересів, сприяння науковому

---

³³Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2008. С. 55.

³⁴Там само. С.161.

прогресу, поширенню нових технологій знань, співпраця та вплив на органи влади та місцевого самоврядування, сприяння врегулюванню відносин між роботодавцями та найманими працівниками, координація спільних зусиль у певній сфері для полегшення роботи та здешевлення витрат тощо.

У цей час розвиток саморегульованих інституцій набуває чітких форм у становленні підприємництва: промислового, торгового, селянського тощо.

У період революційних подій на Україні продовжують діяти прототипи саморегульованих організацій. У 1917 році Українська Центральна Рада ухвалила закон, який створював правове підґрунтя для діяльності та проведення з'їздів українських кооператорів. На підставі цього закону був проведений Перший Всеукраїнський з'їзд кооперативних спілок.

Закони про тимчасовий державний устрій України, прийняті за період правління гетьмана Всієї Русі Павла Скоропадського, значно відрізнялися за змістом від Конституції УНР щодо економічних прав. Так, в положенні третьому «Права і обов'язки козаків і громадян» у статті 18 передбачено: «Кожний український козак і громадянин має право ... придбати і відчужити майно...»³⁵. У Грамоті до всього українського народу від 29 квітня 1918 року Павло Скоропадський проголошує: «... повну свободу по зробленню купчих по купівлі-продажу землі»³⁶. В області економічній і фінансовій відбувається повна свобода торгу й відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціативи³⁷.

За радянських часів інституційне саморегулювання було знищене, а нормативне – обмежувалося. Це було обумовлено загальною ідеологією держави, скасуванням приватної власності, націоналізацією землі та примусовою колективізацією.

У період Радянської влади на Україні ремісництво надавало можливість існувати зародкам підприємницької діяльності та саморегулювання, фактично в цей час було дозволено здійснювати індивідуальну трудову діяльність, яка виключала експлуатацію інших, і тому саморегулювання господарської діяльності фактично

---

³⁵Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали. Сучасність. 1983. Т. 1. С. 406–407.

³⁶Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. С. 83.

³⁷ Там само.

було зведено до мінімуму. Як зазначає Н. Ю. Філатова: «Зі встановленням більшовицької влади організації, подібні саморегульним, були фактично ліквідовані, а відносини у сфері торгівлі регулювалися лише в централізованому порядку»³⁸. Однак державою допускалася діяльність кооперативних й громадських організацій. Державна власність на землю, встановлена внаслідок скасування приватної власності на землю і націоналізації землі, є основою земельного ладу СРСР. Кооперативні й громадські організації, як і громадяни, можуть володіти землею лише на правах користування³⁹. Ці організації можуть приймати різноманітні акти у сфері регулювання трудових, спортивних та інших відносин та здійснювати контроль за їх дотриманням на основі делегованої або санкціонованої правотворчості⁴⁰.

У 1920 році після проголошення на території України більшовиками Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) радянська влада починає жорстко контролювати кооперативний рух, а у 1922 році було створено підконтрольне уряду об'єднання сільськогосподарської кооперації «Сільський Господар». На думку Л. А. Родіонової: ««Сільський господар» функціонував як інститут аграрної політики та самоуправління, фахової допомоги вітчизняним селянським господарствам, саморегульованої організації аграрного ринку, а його громадсько-агрономічна діяльність стала визначальним чинником індустріально-ринкових перетворень управління села»⁴¹.

Період після здобуття незалежності України. Правові традиції інституційного та нормативного саморегулювання господарської діяльності, які були втрачені внаслідок сімдесятирічного панування адміністративно-командної системи, починають повільно відроджуватися. Зруйнування системи саморегулювання господарської діяльності в радянський період фактично призвело до потреби запозичення

---

³⁸Філатова Н. Ю. Саморегульвні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків. 2014. С. 9.

³⁹Земельне право. За ред. проф. М. Д. Казанцева. Вид-во Київського університету, 1960. С. 47.

⁴⁰Філатова Н. Ю. Саморегульвні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків. 2014. С. 9.

⁴¹Родіонова Л. А. Роль товариства «Сільський господар» в організації аграрної реформи на західноукраїнських землях (20–30-ті роки ХХ ст.) Інститут народного господарства та економічної думки України: Міжвідомчий зб. наук. праць. Вип. 35–36. К., 2003. С. 73.

зарубіжного досвіду, що не завжди є іманентним та відповідає реаліям формування громадянського суспільства у сучасній Україні. Незалежна Україна уже має власну історію становлення та розвитку саморегулювання господарської діяльності. В. В. Небрат, Н. А. Супрун слушно зазначають: «Недержавні організації незалежної України слугували своєрідним інститутом трансформування, сприяли заміщенню інститутів адміністративно-командної економіки новоствореними інститутами ринку. Такі інститути громадянського суспільства як різного роду угоди, контракти, компроміси, конференції, асоціації, спілки промисловців і підприємців, асоціації банкірів; торгово-промислові палати, товариства споживачів стали активними учасниками та суб'єктами регулювання економічних та соціальних процесів»⁴².

Перші інституційні організації саморегулювання господарської діяльності виникли на фондовому ринку. Зокрема, був прийнятий Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», відповідно до якого до функцій Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку було віднесено встановлення порядку і здійснення реєстрації саморегулювальних організацій⁴³. У подальшому відбулося офіційне визнання саморегулювальних організацій на інших ринках з: оціночної діяльності, арбітражних керуючих, архітектурної діяльності. Інші сфери, галузі та види господарської діяльності залишаються без визнання та надання державою статусу фактичним саморегулювальним організаціям унаслідок нормативних прогалин. Діють неофіційні, фактичні саморегулювальні організації у організаційно-правових формах господарської асоціації, громадських організацій та спілок: Асоціації виробників цементу України, Український Союз промисловців та підприємців, Спілка українських підприємців та багато інших. Такі саморегулювальні організації діють в Україні як за галузевим, так і міжгалузевим принципом. У цей період до саморегулювальних організацій можна віднести і торгово-промислові палати, біржі, будівельну палату тощо.

Сучасний період – початок XXI ст. характеризується розвитком саморегулювання унаслідок загальнодержавних напрямів на

---

⁴²Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія: у 2-х ч. Ч. 2 / [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.]; за ред. канд. економ. наук В. В. Небрат; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2014. С. 336–337.

⁴³Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР (із змін. і доповн.). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 51. Ст. 292.

децентралізацію та дерегулювання. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні від 10.06.2018 року № 308-р, у якій визначено, що створення системної і цілісної правової основи, що забезпечить ефективне функціонування саморегулювальних організацій, є однією із пріоритетних реформ у сфері розвитку підприємництва в Україні⁴⁴. Тому подальшими кроками розвитку інституційного саморегулювання є прийняття змін до законодавства України щодо створення та функціонування саморегулювальних організацій. Зміни відбуваються і щодо сутності та ролі договору, звичаю ділового обороту, узвичаєння у регулюванні відносин між суб'єктами господарювання. Отже, цей етап характеризується бурхливим становленням та розвитком нормативного та інституційного саморегулювання в Україні та потребою прийняття ефективного законодавства, яке б закріпило роль саморегулювальних організацій у розвитку громадянського суспільства.

У становленні та розвитку саморегулювання господарської діяльності в Україні можна визначити такі періоди:

Перший період: часи Руси-України. Основним засобом нормативного саморегулювання є звичай. У «Руській Правді» набуває формалізованого закріплення договір. Починає формуватися також інституційне саморегулювання у формі спрядів, перших об'єднань ремісників («ста»).

Другий період: українські землі включені до складу Королівства Польського та Великого князівства Литовського (XIV–XVII ст.). У цей час зберігається дія положень руського звичаєвого права. Інституційне саморегулювання представлене у формі братств та цехів. Історичною формою саморегуляції були міста, які мали статuti на основі магдебурського права. Норми магдебурського права були направлені на розвиток договірних засад у господарській діяльності (як засобу саморегулювання), принципів самоврядування, ринкового середовища, інституту власності. У містах магдебурського права діє професійне саморегулювання купецьких об'єднань, цехів. Вони створювали власні статuti, етичні стандарти, суди, могли контролювати якість продукції та діяльність учасників об'єднань.

Третій період: існування козацької держави. Нормативне саморегулювання представлене як звичаєве козацьке право, якому

---

⁴⁴Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 16.05.2018).

довіряли. Ці норми торкалися землекористування, укладення договорів, оренди землі, займанщини, міни, дарування, позики, підряду, особистого найму, найму майна, постачання тощо. Важливою формою саморегулювання була займанщина – це набуття власності на землю внаслідок зайняття та обробки земель покинутих або ж вільних. При цьому договір та етичні норми могли існувати у формі звичаю. До інституційних утворень слід віднести сам козацький субетнос, який і створював саморегулівні правила.

Четвертий період: кінець XVII ст. – початок XIX ст. У цей період запроваджуються норми російського імперського законодавства: сфера звичаєвого права та ступінь саморегулювання обмежуються. Основним засобом нормативного саморегулювання стає договір, окремо виділяються договори, що укладаються на ярмарках, торгах, законодавчо встановлюються обмеження щодо елементів саморегулювання договору.

Відбувається закріпачення селян. Рівень саморегулювання господарської діяльності знижується до критичного. Унеможливаються прояви свободи підприємницької діяльності найбільш активної верстви населення на той час – селян.

П'ятий період: друга половина XIX ст. – початок XX ст. У цей період почалися прогресивні перетворення у господарсько-правових відносинах. Була проведена Селянська реформа, яка привела до розкріпачення селян та наділення їх землею. Селяни отримали майнові права, право укладати різного виду договори, вступати до гільдій, відкривати торгові заклади.

Був затверджений Ремісничий статут 1879 р., яким визначалися норми етичної поведінки. Важливими інструментами саморегулювання були цехові сходи (сходки, збори), на яких колективно приймалися рішення у вигляді громадського присуду; цеховий суд, який незначні проступки, конфліктні ситуації між цеховиками вирішував на основі замирення.

До інституційних засобів саморегулювання цього періоду можна віднести: біржі, об'єднання підприємців та промисловців, торгово-промислові з'їзди, купецькі гільдії. Розвиток саморегулівних інституцій набуває чітких форм у становленні підприємництва: промислового, торгового, селянського тощо. Завдяки розвитку біржової торгівлі поширеними були нормативні засоби саморегулювання у формі договорів. Становлення саморегулювання у цей період пов'язане з кооперативним рухом.

У період революційних подій на Україні продовжують діяти прототипи саморегулювальних організацій. У 1917 році Українська Центральна Рада ухвалила закон, який створював правове підґрунтя для діяльності та проведення з'їздів українських кооператорів. На підставі цього закону був проведений Перший Всеукраїнський з'їзд кооперативних спілок.

Шостий період: радянські часи. Інституційне саморегулювання було знищене, а нормативне – обмежувалося. Ремісницький промисел надає можливість існувати зародкам підприємницької діяльності та саморегулювання. Державою допускалася діяльність кооперативних й громадських організацій, які могли приймати різноманітні акти у сфері регулювання трудових, спортивних та інших відносин та здійснювати контроль за їх дотриманням.

Сьомий період: період після відновлення незалежності України. Правові традиції інституційного та нормативного саморегулювання господарської діяльності, які були втрачені внаслідок сімдесятирічного панування адміністративно-командної системи, починають повільно відроджуватися. Перші інституційні організації саморегулювання господарській діяльності виникають на фондовому ринку. Відбулося офіційне визнання саморегулювальних організацій у таких сферах: оціночній діяльності, арбітражних керуючих, архітектурної діяльності. У цей період до саморегулювальних інституцій можна віднести торгово-промислові палати, біржі, будівельну палату тощо.

Сучасний період: початок XXI ст. Він характеризується розвитком саморегулювання унаслідок загальнодержавних напрямів на децентралізацію та дерегулювання. Відбувається бурхливе становлення та розвиток нормативного та інституційного саморегулювання в Україні, які спричинені потребою прийняття ефективного законодавства, що закріпило б роль саморегулювальних організацій у розвитку громадянського суспільства.

1.2. Теоретичні підходи дослідження саморегулювання господарської діяльності

Саморегулювання господарської діяльності є складною категорією, яка потребує усебічного вивчення для з'ясування глибинного змісту цього явища.

Дослідження саморегулювання господарської діяльності можливе з погляду онтології, тобто дослідження сутності явища виходячи з

основи, першоджерел, фундаментальних, найважливіших проблем розвитку поняття, його істотних (якісних) властивостей; гносеології (теорії пізнання), яка визначає способи, підстави, принципи, форми і типи розгляду об'єкта в усіх його проявах; семантики, яка надає можливість можливість зрозуміти значення об'єкта через логічні символи. Безпосередньо важливу роль для дослідження саморегулювання господарської діяльності відіграє праксеологія, яка допомагає пізнати означене явище як ефективну людську діяльність.

Вказані підходи дослідження саморегулювання господарської діяльності виявлятимуться на усіх його етапах. Спочатку важливо визначити сутність досліджуваного явища виходячи із загальних та спеціальних його ознак, уточнити місце серед інших елементів, які входять до системи правового регулювання господарської діяльності. Без уясування категоріального апарату, місця та ролі неможливе подальше з'ясування практичного значення явища саморегулювання господарської діяльності для суспільного життя. У науці загалом стверджується: «Інших шляхів розвитку наукового знання – крім запозичень та інтерпретацій – немає. Тому ці процеси варто розуміти як необхідний етап подальшого розвитку науки»⁴⁵.

Розв'язання поставлених наукових завдань потребує застосування системи методів пізнання, зокрема загального (діалектичний), надає змогу розкрити сутність саморегулювання господарської діяльності і низки загальнонаукових методів (дедукція, аналіз, синтез) та окремо наукових (порівняльного правознавства тощо). Корисність використання цих методів виявляється у тому, що саморегулювання господарської діяльності досліджується у діалектичному взаємозв'язку з іншими елементами господарського права, визначення його особливостей буде проходити шляхом сходження від загального через особливе до конкретного. Крім того, будуть застосовуватися методологічні засади синергетики в юридичній науці для вивчення загальних питань саморегулювання та самоорганізації у господарському праві, визначення системи саморегулювання господарської діяльності. Насамперед слід з'ясувати поняття дефініції «саморегулювання». «Саморегулювання» як термін використовується багатьма галузевими науками: філософією, філологією, психологією, педагогікою, валеологією,

---

⁴⁵Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Беха: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.-т імені М. П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С.48.

економікою, фінансами та кредитом, біологією, медициною, правознавством тощо. Звичайно, вказаний термін слугує кожній науці по-своєму, розкриваючись через специфічне забарвлення (мету), особливі принципи, риси (ознаки), виконує функції, притаманні тій чи іншій науці. Водночас «саморегулювання» має певне об'єднующе підґрунтя в етимологічному виразі для застосування усіма науками, оскільки має спільне змістове навантаження.

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає таке визначення саморегулювання: «1. Регулювання, що здійснюється в організмі внутрішніми силами, без стороннього втручання, впливу. 2. Автоматичне регулювання режиму роботи якої-небудь машини, агрегату, пристрою»⁴⁶. З позиції психології саморегуляція у вузькому розумінні трактується як самопрограмування, самоконтроль, самокорекція поведінки особистості на основі зворотного зв'язку й спрямована на врегулювання психічних явищ до певних норм і правил⁴⁷.

Отже, саморегулювання – це, перш за все, специфічні самостійні активні дії суб'єкта для реалізації його внутрішніх потенцій специфічними, притаманними тільки цьому суб'єкту, засобами.

З терміном «саморегулювання» тісно пов'язані поняття «саморегуляція», під яким розуміють те ж саме, що і саморегулювання⁴⁸, а також поняття самоорганізація, тобто самостійна організація своєї роботи, поведінки⁴⁹.

С. М. Попов зазначає: «Самоорганізація – це цілеспрямований (свідомий, передбачений, продуманий) вплив соціального суб'єкта на власне суспільну, колективну і групову життєдіяльність, яка здійснюється як безпосередньо (у формі самоуправління), так і через спеціально створені інститути (державу, партії, суспільні об'єднання, кооперативи, союзи)»⁵⁰.

---

⁴⁶Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. С. 1101.

⁴⁷Кириченко Т. В. Психологічний зміст саморегуляції особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 3(1). С. 86.

⁴⁸Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. С. 1101.

⁴⁹Там само. С. 1100.

⁵⁰Попов С. М. Філософія зворотного зв'язку у парадигмі саморегуляції складних сучасних соціальних систем. URL: Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 46. С.71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2011_46_7. (дата звернення: 10.05.2016).

Самоорганізація економічної системи – цілеспрямований рух економічної системи у результаті розвитку внутрішніх суперечностей, взаємодії з навколишнім середовищем через перебудову зв'язків, які існують між підсистемами, їх елементами й компонентами і формування нових та виникнення на цій основі досконалої економічної структури⁵¹.

На думку авторів монографії «Саморегуляція соціального організму країни», якщо самоорганізацію можна визначити як здатність системи, її характеристику, то саморегуляція є функцією системи, що забезпечує самоорганізацію останньої. Тобто саморегуляція є функцією, що допомагає системі реагувати на зміни в ній з метою забезпечення нормального функціонування або розвитку⁵².

Як слушно зазначає І. С. Кривцова: «Проникнення ідей синергетики у правову сферу оформилося у складний процес – процес «синергетизації» пізнання правових явищ, що має на увазі їх пізнання скрізь призму синергетичного бачення світу (виявлення синергетичних характеристик правової реальності) і крізь «методологічну сітку» синергетики (виявлення синергетико-методологічних засад дослідження правової реальності)»⁵³. Розуміння синергетики оформилося у середині 70-х років ХХ ст. та досліджується як теорія складних самоорганізованих систем. Про спонтанність самоорганізації та виникнення порядку писав С. Кауфман у своїй книзі «Вдома у Всесвіті: пошук законів самоорганізації та складності»⁵⁴. Поняття синергетики, самоорганізації, саморегулювання складних соціальних систем досліджувалося і в українській науці. Особливо слід відзначити доробок В. І. Вернадського, який присвятив свої праці вивченню ноосфери⁵⁵.

---

⁵¹Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: У 2-х т. Т.2 / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. С. 293.

⁵²Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Беха: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.-т імені М. П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 22.

⁵³Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні. автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/. Одеська національна юридична академія, Одеса. 2008. С. 11.

⁵⁴Kauffman S. The Origins of Order: Self Organization and Selection in Evolution. Oxford University Press. 1993. URL: https://www.academia.edu/4918008/ THE_ORIGINS_OF_ORDER_Self-Organization_and_Selection. (дата звернення: 10.07.2019).

⁵⁵Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Наука, 1988. 519 с.; Вернадский В. И. Труды по философии естествознания, 2000. С. 322; Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление 1936–1938. Наука, 1991. С. 21. Глава 1. Отдел 1. Научная мысль и научная работа как геологическая сила в биосфере. П. 9. URL: http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html#th_chAp1. (дата звернення: 10.07.2019).

Як бачимо, саморегулювання є полісемічним та морфологічно складним поняттям. Відповідно досліджуване нами поняття «саморегулювання» складається із «само-» та «регулювати», тобто упорядковувати, робити щось самому, самому підкорятися певним правилам або їх собі встановлювати.

У науці слушно зазначається: «У процесі аналізу категорії регулювання виникає питання щодо її співвідношення з такою категорією, як саморегулювання (саморегуляція) систем, об'єктів, що підпадають під нормативний вплив»⁵⁶.

Водночас і термін «регулювання» є полісемічним, що надає можливість застосовувати його відповідно до різних контекстів (з різними забарвленнями, пристосовуючи до певних потреб у розкритті змістових властивостей того чи іншого явища), у тому числі у правовій науці, і водночас до створення нових семантичних конструкцій як от «саморегулювання», з відповідно доданим до основних визначень смислових якостей.

В. М. Махінчук, вказуючи на загальне поняття саморегуляції, зазначає: «Якщо екстраполювати це явище на суспільні процеси, то результатом буде властивість певної організації без впливу зовні функціонувати та забезпечувати себе відповідними змінами на виклики, що виникають в організації або ззовні»⁵⁷.

Саморегулювання є вужчим поняттям від самоорганізації, яке означає, що певна система може самоорганізуватися відповідно до правил, визначених нею самою і для себе. Процес самоорганізації відбувається шляхом перебудови та утворення нових зв'язків (взаємодій) між елементами системи. Тому певні властивості процесу самоорганізації притаманні і саморегулюванню: можливості упорядкування відносин за відсутності впливу ззовні; можливості автономно реагувати при зміні зовнішніх і внутрішніх умов; можливості перебудови та утворення нових зв'язків (взаємодій) між елементами системи; можливості самостійного удосконалення системи.

Саморегулювання, саморегулювання господарської діяльності зокрема можна розглянути через призму філософської науки. Так, до атрибутивних характеристик складних соціальних систем відносять:

---

⁵⁶Тарахонич Т. І. Види правового регулювання: теоретичні аспекти розуміння. Часопис Київського університету права. 2014/4. С. 29.

⁵⁷Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 179.

1) цілісність; 2) структурність; 3) взаємодію системи і середовища; 4) автономність; 5) адаптивність; 6) унікальність систем; 7) множинність описів⁵⁸.

Враховуючи атрибутивні характеристики соціальних систем, слід зазначити, що саморегулюванню господарської діяльності притаманні вказані вище ознаки. Саморегулювання господарської діяльності як окрема цілісна система правил взаємодіє з іншими системами. У межах господарського права саморегулювання відображається у договірному праві, враховуючи особливості господарського договору як засобу саморегулювання. Саморегулювання проявляється в ознаках самостійності, ініціативності, самокерованості при здійсненні підприємницької діяльності. Саморегулювання господарської діяльності у випадку втілення у корпоративні відносини допомагає виокремити певні специфічні елементи, які ґрунтуються на саморегулюванні (корпоративні акти), та наповнює їх зміст притаманним «духом» та «буквою» саморегулювання (норми саморегулювання). Саморегулювання господарської діяльності є автономною, унікальною системою з особливими закономірностями зародження, становлення та розвитку в межах господарського права.

Адаптивність саморегулювання господарської діяльності підкреслюється можливістю удосконалення правового регулювання окремих її елементів та в цілому системи відповідно до потреб розбудови сучасної української держави. Затребуваність у ефективному саморегулюванні господарської діяльності на основі євроінтеграційних чинників спонукає до наукових розробок механізму забезпечення саморегулювання господарської діяльності (проекти законів щодо саморегулювних організацій), до внесення змін у чинне законодавство та реалізації положень саморегулювання на практиці.

Унікальність системи саморегулювання господарської діяльності полягає в тому, що самі суб'єкти обирають для себе правила поведінки без втручання ззовні і на основі задіяння власних ресурсів виконують, дотримуються останніх, покладаючись на добросовісність

---

⁵⁸Попов С. М. Філософія зворотного зв'язку у парадигмі саморегуляції складних сучасних соціальних систем [Електронний ресурс] Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 46. С. 78. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2011_46_7 (дата звернення: 10.05.2017).

учасників, ділову репутацію⁵⁹. Так, сторони при врегулюванні спору можуть обрати для себе різні методи, у тому числі й альтернативні. Зокрема, медіацію, яка: «у практичному сенсі...– це примирення і знаходження конструктивного підходу до врегулювання суперечки, який дозволяє виявити важливі для обох сторін питання; під різним кутом розглядає предмет спору; дозволяє використати конфлікт як «інструмент навчання» та основу для покращання відносин між сторонами»⁶⁰. Тому функціональне призначення саморегулювання при медіації як можливості врегулювати спір між господарюючими суб'єктами є обрання та взаємна згода саме на вирішення конфлікту цим методом та у подальшому при позитивному результаті процесу: закріплення та виконання спільноприйнятого та узгодженого рішення.

Саморегулювання вивчається економічною наукою. Є. А. Поліщук, В. П. Левченко зазначають: «У закордонній економічній літературі під терміном «саморегулювання» (self-regulation) стали розуміти накладення господарюючим суб'єктом на себе певних обмежень без якого-небудь зовнішнього примусу до цього. Саморегулювання розуміється як регулювання визначених ринків і сфер бізнесу самими економічними агентами, без втручання держави. Тому в західній економічній літературі саморегулювання часто називають незалежною адміністративною владою»⁶¹.

С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко вказують: «Саморегулювання ринкове – наявність у ринковому механізмі компонентів, елементів їхніх властивостей, завдяки яким він здатний без активної регульованої ролі держави або через незначне опосередковане її втручання забезпечити взаємодію суб'єктів капіталістичної власності та суб'єктів господарювання, а також узгоджувати їхні інтереси з метою привласнення максимальних прибутків. Вперше теоретично обґрунтував саморегулювання ринку А. Сміт, запровадивши у науковий обіг термін «невидима рука»»⁶². М. М. Коваленко зазначає:

---

⁵⁹Гончаренко О. М. Принципи саморегулювання господарської діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 39. Том 1. С. 81.

⁶⁰Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 95.

⁶¹Поліщук Є. А., Левченко В. П. Саморегулятивні організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових установ. Стратегія економічного розвитку України. 2014. № 35. С. 188.

⁶²Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т.2/ За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. С. 293.

«Саморегулювання можна розуміти як регулювання певних ринків і сфер бізнесу самими економічними агентами, без втручання держави»⁶³.

Одностайної думки з позиції економічної науки на явище саморегулювання не сформовано. Сфера саморегулювання досліджується через поняття економічної системи, ринкового саморегулювання, його механізму, а також вивчаються функціональні економічні системи як мережа механізмів саморегулювання.

Зокрема:

1) саморегулювання розглядається як властивість, ознака економічної системи, що діє, підтримується та функціонує автоматично. Водночас руйнівний вплив саморегулювання має стримуватися втручанням держави;

2) саморегулювання бачиться як державний підхід до регулювання конкретного сектору економіки, при якому державою визначаються лише загальні цілі, які конкретизуються і втілюються визначеними суб'єктами, що діють у відповідній галузі;

3) під саморегулюванням ринкової економіки розуміють збалансованість таких інструментів: ціни, попиту і пропозиції, конкуренції;

4) саморегулювання – це взаємодія та узгодження інтересів суб'єктів господарювання без активного впливу держави на ці взаємовідносини;

5) ринковий механізм саморегулювання розглядається як об'єднання виробників і споживачів з метою задоволення суспільних потреб;

6) саморегулювання розглядається з позиції функціональної економічної системи, під якою розуміють як самоврядні інституції (асоціації), так і наявність в її структурі органів державної влади тощо.

Економічна наука досліджує феномен саморегулювання із різних ракурсів, що вказує на інтерес науковців до саморегулювання та на їх зацікавленість у подальшому пошуку ефективної моделі розвитку ринкової економіки та ринкового саморегулювання.

Вивченню питань саморегулювання присвячена низка дисертацій на здобуття відповідного наукового ступеня з економічних наук. Зокрема, дефініція «саморегулювання» вживається під час дослідження питань удосконалення державного фінансового контролю за сплатою податку на прибуток підприємств в Україні шляхом, крім іншого,

---

⁶³Коваленко М. М. Ринкове саморегулювання банківського сектора та першочергові напрямки його розвитку. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 4. С. 194.

впровадження механізмів саморегулювання та розвитку⁶⁴. Вивчаючи питання організаційно-економічного механізму управління фінансовими ресурсами підприємств в частині формування та регулювання ринку корпоративних облігацій, який надає можливість здійснювати моніторинг його розвитку, науковці визначають перспективи на основі модифікації регулятивного впливу держави і саморегулювних організацій⁶⁵, визначаючи недостатню дієвість державного регулювання та саморегулювання⁶⁶.

Визначаючи слабкі риси державного регулювання малого і середнього бізнесу, представники економічної науки вказують, що альтернативним виходом з даної ситуації є доповнення державного регулювання механізмом саморегулювання бізнесу, який поки що не знайшов широкого застосування в Україні. В українській науковій літературі проблема саморегулювання малого і середнього бізнесу є маловивченою. Можна відмітити внесок З. С. Варналія, який досліджував питання щодо децентралізації державного управління, самоорганізації малого і середнього бізнесу⁶⁷. М. О. Беззубова підсумовує: «Саморегулювання бізнесу повинне розглядатися як важлива складова інституційного механізму суспільства, використання якої дозволить удосконалити регуляторний механізм розвитку малого і середнього бізнесу»⁶⁸. Самоорганізація суб'єктів малого підприємництва може значно покращити підприємницький клімат в Україні шляхом зосередження зусиль на створенні оптимальної законодавчої бази та розвинутої інфраструктури суб'єктів підприємницької діяльності⁶⁹.

---

⁶⁴Брехов С. С. Державний фінансовий контроль за сплатою податку на прибуток підприємств в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук за спец.: 08.00.08/ Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь. 2010. С. 14.

⁶⁵Білоус І. В. Формування та регулювання ринку корпоративних облігацій України: автореф. дис. ... канд. екон. наук за спец.: 08.00.08/ ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», К. 2009. С. 4.

⁶⁶ Там само. С. 3.

⁶⁷Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія. К.: НІСД, 2007. 820 с.; Варналій З. С. Малі підприємства: основи теорії і практики: монографія/ З. С. Варналій. К., 2001; Варналій З. С. Конкуренція і підприємство: монографія. К. : Знання України, 2015. 463 с.

⁶⁸Беззубова М. О. Регулювання розвитку малого і середнього бізнесу: автореф. дис. ... канд. екон. наук за спец.: 08.00.03/ Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ. 2009. С. 10–11.

⁶⁹Микитюк О. П. Кооперування суб'єктів підприємництва в транзитивній економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук за спец.: 08.00.01/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. 2006. С. 13.

Певним аспектам діяльності саморегульованих організацій у сфері будівництва присвячена дисертація А. В. Сердюка⁷⁰. Так, науковець зазначає, підвищенню доступності житла могла б сприяти заміна ліцензії свідоцтвом асоціації будівельних саморегулюючих організацій, яке не має обмеженого терміну дії. Ідея впровадження саморегулюючого механізму на ринку житла не є чимось новим – вона знайшла широке впровадження в світі⁷¹.

Аналізуючи проблеми механізму регулювання ринку фінансових послуг, Є. П. Бондаренко до останнього відносить узгоджену на основі диференційованого підходу сукупність механізмів (система взаємопов'язаних методів, форм і інструментів, а також ланцюгів та елементів) державного регулювання та саморегулювання, здатну забезпечити збалансоване, стійке, ефективне функціонування ринку та захист прав та інтересів його суб'єктів (постачальників і споживачів фінансових послуг)⁷². Як бачимо, науковець включає до механізму регулювання дві складові: державне регулювання та саморегулювання, при цьому відмічає необхідні якості сполучення цих складових: збалансоване, стійке, ефективне функціонування ринку. Підтримуємо такий підхід до механізму регулювання ринку фінансових послуг, оскільки він відповідає позиції європейської спільноти. Тільки гармонійне поєднання державного регулювання та саморегулювання сприятиме ефективній дії механізму регулювання у певній сфері господарської діяльності. Співрегулювання є сучасною моделлю ефективного регулювання.

У науці державного управління також широко застосовується дефініція «саморегулювання». Так, А. С. Довгань доводить: «проведені дослідження нормативно-правової бази функціонування сфери алкогольно-тютюнової продукції показали, що сформований механізм державного управління алкогольно-тютюновим сектором на основі саморегулювання ринку алкоголю та тютюну є неефективним і працює у хибному напрямку, а отже, чинне законодавство не є

---

⁷⁰Сердюк А. В. Організаційно-економічні основи формування та розвитку ринку доступного житла: автореф. дис.... канд. екон. наук за спец.: 08.00.04/ Київський національний університет будівництва і архітектури, К., 2010.

⁷¹Там само. С.11–12.

⁷²Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України: автореф. дис.... канд. екон. наук за спец.: 08.00.08/ Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», Суми. 2011. С. 16.

досконалим»⁷³. Крім того науковець зазначає, що недостатній контроль алкогольно-тютюнового сектору економіки державою в умовах ринкового саморегулювання призводить до його неконтрольованого розвитку, що одразу позначається на населенні, а отже, на всій економіці в цілому⁷⁴. О. В. Медведчук вивчала питання типологізації саморегулювання та його особливостей в архітектурній діяльності⁷⁵.

Н. П. Докторова, досліджуючи особливості саморегулювання страхового ринку, зазначає: «Незважаючи на постійне та стрімке зростання страхового сектору економіки України, постає потреба в дієвих механізмах функціонування страхової діяльності в Україні і, відповідно, застосування визначених принципів і підходів, поширених у країнах із розвинутою економікою, зокрема, поєднання державного регулювання із саморегулюванням страхового ринку, трансформація системи регулювання для гармонізації страхової діяльності»⁷⁶.

В українській науці теорії права недостатньо розроблено проблематику саморегулювання як теоретичної правової конструкції, механізму саморегулювання, його засобів, однак акцентовано увагу на окремих засобах саморегулювання⁷⁷, особливостях функціонування

---

⁷³Довгань А. С. Удосконалення механізмів державного управління спеціальними монополіями (алкогольно-тютюновий сектор економіки): автореф. дис.... канд. наук держ. управл. за спец.: 25.00.02/ Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Донецьк. 2011. С. 15–16.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵Медведчук О. В. Нормативно-правові аспекти розвитку саморегулювання в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 13. С. 98–102; Медведчук О. В. Сутність і типологія саморегулювання. Державне будівництво. 2018. № 1. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/3/3_2.pdf (дата звернення: 10.05.2018); Медведчук О. В. Про удосконалення законодавства України з питань саморегулювання. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 20. С. 102–106.

⁷⁶Докторова Н. П. Механизмы государственного регулирования страховой деятельности в Украине: автореф. дис....канд. наук по госуд. управ. по спец.: 25.00.02/ Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України, Донецьк. 2008. С. 15, 16.

⁷⁷Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Київ. Нац. Ун-т внутр. справ. К., 2008. 20 с.; Васянович О. А. Правовий звичай як форма права у сучасних правових системах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Нац. Пед. Ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2010. 18 с.; Павлов С. С. Правові традиції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Одес. нац. юрид. акад., О. 2010. 20 с.; Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Ін-т законодавства Верхов. Ради України. К., 2005. 19 с.; Пархоменко Н. М. Договір у системі права України: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького.

правової системи в синергетичному аспекті⁷⁸ тощо. Зазначається, що саморегулювання є складовою частиною правового регулювання, водночас виступає як функція, притаманна усій правовій системі. Тому потрібно розрізняти саморегулювання як якісну властивість певного правового явища (функцію) та як різновид правового регулювання, які мають певні закономірності побудови та власне функціональне призначення.

Аналізуючи бачення учених-правознавців щодо проблеми правого регулювання, можна дійти висновку, що більшість науковців радянського періоду вважала під правовим регулюванням саме діяльність держави, тобто виходила з позиції позитивізму.

З набуттям незалежності Україною і з переходом до ринкової економіки відбувається відхід в юридичній науці від позицій монополії правового регулювання лише державою⁷⁹. Однак це питання є досить дискусійним у науці. Зокрема, деякі автори стверджують: правове регулювання як юридичне явище (нормативно-юридичне регулювання) – це система дій та операцій, які здійснюються органами державної влади у встановлених процесуальних формах за допомогою певних методів та з використанням при цьому юридичних засобів, спрямованих на встановлення і реалізацію певних моделей суспільного розвитку⁸⁰. Автор у даному прикладі надає визначення суто державному (зовнішньому) правовому регулюванню.

К., 1998. 16 с.; Юдін З. М. Тлумачення договору: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01 / Одес. нац. юрид. акад., О. 2004. 19 с.

⁷⁸Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Одес. нац. юрид. акад., О. 2008. 20 с.

⁷⁹Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 56-61; Сібільов М. М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. Право України, 2014. № 2. С.34-44; Гіда Є. О. Теорія держави та права: підруч./ Є. О. Гіда, Є. В. Білозоров, А. М. Завальний. К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011; Крупка Ю. М. Правові основи підприємницької діяльності: навч. посіб./ Ю.М. Крупка. К.: Юрінком Інтер, 2008. 480 с. Кузнецова Н. С. Вибрані праці. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 544 с.; Кузнецова Н. С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин. Право України. № 9. 2012. С. 12-18.

⁸⁰Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. № 34. Т. 1. С.22.

Представники іншого напрямку вважають, що правове регулювання – це здійснюване громадянським суспільством або державою за допомогою правових засобів упорядкування, охорона та розвиток суспільних відносин⁸¹. Як бачимо науковці зазначають, що суб'єктами правового регулювання є держава і громадянське суспільство, однак саморегулювання за суб'єктним складом також здійснюють фізичні особи. Саморегулювання характеризується особливим правовим режимом, тобто певним порядком правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучення способів, методів та типів правового регулювання⁸². Під час саморегулювання суб'єкт на власний розсуд визначає (координує) власну поведінку, обирає ту «модель», яка є для нього найбільш сприятливою.

Отже, у правовій науці поняття «саморегулювання» може набувати різних змістових навантажень: 1) вид правового регулювання; 2) функція правової системи тощо. Часом трапляється дефініція «інститут саморегулювання»⁸³. Так, А. В. Науменко зазначає: «Інститут саморегулювання господарської діяльності є притаманним ринковим відносинам, тобто виникає серед таких суспільних відносин, в яких суб'єкти господарювання, реалізуючи принцип свободи підприємництва, об'єднуються в професійні спільноти для вирішення задач консолідації професійних інтересів та забезпечення добросовісної конкурентної політики»⁸⁴.

Саморегулювання як різновид правового регулювання має певні ознаки, властиві правовому регулюванню, та особливі ознаки (власні риси): 1) як різновид правового регулювання та соціального регулювання є вольовими відносинами; 2) здійснюється та застосовується самими суб'єктами створення правил поведінки; 3) є системним утворенням, здійснюється за допомогою комплексу особливих правових засобів з упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин (договорів,

---

⁸¹Гіда С. О. Теорія держави та права: підруч./ С. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний. К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. С. 274.

⁸²Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів юридичних вищих навчальних закладів/ М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Х.: Право, 2011. С. 217.

⁸³Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konc>. (дата звернення: 10.05.2016).

⁸⁴Науменко А.В. Щодо переходу до саморегулювання оціночної діяльності в Україні. Часопис Київського університету права. 2009. № 4.С. 230.

корпоративних актів, звичаїв ділового обороту, саморегульвних організацій); 4) упорядковує конкретно значущі для конкретних суб'єктів сфери суспільних відносин та реалізується цими ж суб'єктами і є обов'язковим тільки для них; 5) є додатковими, а в деяких питаннях автономним до державного регулювання способом реалізації прав суб'єктів; 6) має свою історичну генезу та визначальні, ментальні прояви у певний період та на певній території; 7) має певну мету – упорядкування суспільних відносин (самостійне упорядкування) конкретних суб'єктів за допомогою додаткового (субсидіарного) або ж альтернативного встановлення правил поведінки, не визначених або не достатньо визначених державним регулюванням, або вибору альтернативних правил поведінки, не заборонених нормами права, визначених державою; захист прав суб'єктів відмінним від державного способом за допомогою створення певних інституцій (саморегульвних організацій, торгово-промислових палат тощо); 8) може набувати формалізованої форми (комерційний договір, кодифіковані звичаї міжнародної торгівлі); 9) має особливі процесуальні форми виникнення та реалізації (стадії) (наприклад, домовленість про певні правила поведінки і закріплення їх у комерційному договорі, виконання умов договору, у разі не виконання умов застосування способів захисту порушених прав (як юрисдикційних, так позаюрисдикційних)); 10) спрямованість на результат – дотримання конкретизованих прав та виконання обов'язків суб'єктів специфічними засобами (як за допомогою державних органів, так і поза ними (третейський розгляд тощо)).

Отже, саморегулювання як різновид правового регулювання – система особливих правових засобів і форм з упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин, яка встановлюється (долучається, праводоповнюється) та застосовується самими суб'єктами створення правил поведінки.

Потребу у саморегулюванні господарської діяльності, перш за все, мають відчувати самі суб'єкти господарювання, ввести її до своєї повсякденної культури. Насадження «згори», за волею держави може призвести до спотворення дієвості цього механізму. Для українського суспільства саморегулювання у найбільш активному вигляді ще залишається певною інновацією у соціальному вимірі. На думку О. О. Набатова, до негативних факторів, які впливають на розвиток інноваційної культури, можна віднести: «...слабкість громадянського суспільства, колосальний рівень апатії у ньому, ентропія інноваційного потенціалу, численні маніпуляції суспільною свідомістю, політичні технології, тиск масової культури заважають природно-історичному

інноваційному оновленню, розгортанню творчої енергії суспільної самоорганізації, вкрай необхідної для інноваційного прориву»⁸⁵. Розвиток саморегулювання господарської діяльності пов'язаний з питаннями становлення самого суспільства, його самоорганізацією, самоудосконаленням, самопобудовою. Приєднуємось до думки М. Туленкова, який вказує, що «... самоорганізація є суперечливою у своїх проявах щодо індивідів та їх спільнот, оскільки іманентно включає в себе як організацію, так і дезорганізацію. Самоорганізація соціальної системи пов'язана із виведенням ентропії в оточуюче середовище, тобто з її розпорядкуванням»⁸⁶. Отже, якими б привабливими не були переваги саморегулювання, слід пам'ятати, що поряд з позитивними аспектами важливо прораховувати ризики, виходячи з факторів, які впливають на систему саморегулювання, враховуючи негативні екстреналії.

Саморегулювання виступає проявом справедливості (відбувається врахування та збалансування інтересів, врегулювання спорів між конкретними суб'єктами господарювання). Як правове явище саморегулювання вимагає належної (як правило, високої) правосвідомості суб'єктів застосування: тобто ефективний рівень саморегулювання відображає наявний рівень високої правової культури суспільства. На протигагу цьому низький рівень правової культури та правосвідомості призводить до зловживань у саморегулюванні господарської діяльності. Як слушно зазначає О. О. Мережко: «...право – це не тільки продукт держави, а й результат самоорганізації суспільства. Це, до речі, добре розуміли давньогрецькі юристи, які вважали, що «там, де суспільство, там і право»⁸⁷. Тому в умовах сьогодення важливим питанням постає розширення сфери правого регулювання у напрямі вивчення «нових» – «старих» його різновидів, зокрема саморегулювання.

Відповідно до п. 4.1 Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа № 15-рп/2004 про

---

⁸⁵Набатова О. О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр./ Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право. 2011. № 3 (6). С. 62.

⁸⁶Туленков М. Сутність і співвідношення понять «організація», «самоорганізація» і «управління». Політичний менеджмент. 2007. № 1. С. 28.

⁸⁷Мережко А. А. Транснаціональное торговое право (Lex mercatoria). К.: Таксон, 2002. С. 10.

призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. визначено, що одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України⁸⁸. Стаття 8 Основного закону проголошує принцип верховенства права. Принцип верховенства права є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатись справи у судах⁸⁹. Первинними принципами та передумовами права є людська гідність та свобода (автономія)⁹⁰. Особа має право діяти на власний розсуд: укладати договори, об'єднуватися у саморегулювні організації, визначати правила поведінки, які відповідають етичним нормам та не заборонені законодавством. У саморегулюванні у контексті викладеного вбачається реалізація принципу верховенства права. Адже саморегулювання, зокрема господарської діяльності, може виявлятися у формі звичаю, етичних норм або ж виявлятися у договорі між суб'єктами господарських правовідносин, легітимованих і не заборонених суспільством, в конкретних галузях господарювання на певному історичному етапі становлення державності тощо. У більшості випадків їх виникнення пов'язують з розвитком економічних відносин, які потребують ефективного регулювання, тобто певного праксеологічного досвіду. З часом певні норми саморегулювання набувають формальної вираженості, а згодом, у разі з'ясування їх загальної публічної корисності, суспільством і законодавчого закріплення. Тому саморегулювання є соціальним регулятором поведінки суб'єктів права.

---

⁸⁸Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) справа № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. Офіційний вісник України. 2004. № 45. Ст. 2975.

⁸⁹Ткачук П. Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції. Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 5. С. 94.

⁹⁰Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 28.

На основі реалізації принципу соціальної спрямованості економіки саморегулювання суб'єктів господарської діяльності сприяє як підвищенню відповідальності у певній сфері, створенню та розбудові альтернативних державному механізмів захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності, так і охороні прав споживачів. Крім того, практика зарубіжних держав свідчить, що саморегулювання підвищує рівень надання послуг, якості товарів та подальшому уникненню проявів недобросовісності, нечесності у підприємницькій діяльності.

На думку О. М. Костенка: «...відповідно до принципу соціального натуралізму, не існує «природне право» і «позитивне право» як два феномени, що протистоять один одному, а є один феномен – право, що має два невіддільні один від одного аспекти: «природний» і «позитивний». У такий спосіб можна, на наш погляд, зняти спір про те, що є істинним – «позитивне право» чи «природне право», а також вирішити інші дискусійні питання щодо тлумачення цих понять і суті самого права»⁹¹. Приєднуючись до цієї думки та проектуючи її на сферу правого регулювання, можна зазначити таке: правове регулювання також має два різновиди (аспекти) – позитивний (державне регулювання, зовнішній) та природний (саморегулювання, внутрішній). Тільки в їх гармонійному поєднанні можливе досягнення ефективності правого регулювання в праві, у томі числі й у саморегулюванні господарської діяльності.

У науці конституційного права питання саморегулювання також не достатньо досліджене. Стаття 15 Конституції України визначає, окрім іншого, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах економічної багатоманітності. Що ж включає у себе поняття економічної багатоманітності? Видається, що не тільки різноманітність форм власності, способів їх здійснення, а й різновиди діяльності суб'єктів господарювання для її впорядкування зокрема і саморегулювання. Економіка є сукупністю різних сфер діяльності і досліджувати відносини, що виникають у цих сферах, необхідно, виходячи з економічних понять, що відображають суспільні відносини: підприємство і ринок; індивідуальні права та економічні свободи; соціальні цінності, сформовані з урахуванням індивідуальних, групових і громадських інтересів⁹².

---

⁹¹Костенко О.М. Основне питання правознавства з позиції соціального натуралізму. Проблеми філософії права. 2003. Т.1. С. 72.

⁹²Крупчан О. Д. Публічно-правове та приватноправове регулювання підприємництва в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. № 3. С. 156.

Статтею 19 Основного закону для органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб встановлюється низка обмежень, так вони зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Саме визначення «обмеження повноважень» є запорукою невтручання держави у підприємницьку діяльність. Водночас такі обмеження мають спонукати створення саморегулювних організацій з метою впорядкування та удосконалення своєї професійної діяльності. С. М. Грудницька слушно зазначає: «Відповідно до закріпленого в Конституції України загальнодозвільного принципу правового регулювання, що припускає сполучення державного регулювання і саморегуляції, відносини громадян підрозділяються на виникаючі в сфері саморегуляції приватні відносини й урегульовані імперативними законодавчими нормами публічні і приватно-публічні відносини»⁹³.

Статтею 36 Конституції України передбачено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом, в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Здавалося б у цій базовій статті закріплюється норма щодо належного врегулювання на конституційному рівні питань саморегулювних організацій. Однак аналіз її змісту призводить до суперечливих висновків, які підкріплюються положеннями Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, зокрема п. 5 ч. 2 ст. 2, відповідно до якого дія цього Закону не поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення саморегулювних організацій, організацій, які здійснюють професійне самоврядування⁹⁴.

Досвід закріплення на конституційному рівні питань з приводу саморегулювання та саморегулювних організацій досить незначний. Перевага надається урегулюванню на рівні галузевих законів.

---

⁹³Грудницька С. М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств. Поняття і структура господарсько-правового інституту. Часопис Академії адвокатури України. 2010. Том 3, № 3(8). С. 8. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/05/4_chasopys_2010_3.pdf. (дата звернення: 10.05.2019).

⁹⁴Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст.1.

Водночас цікавим є положення ст. 17 Конституції Польщі, яку навіть включено до розділу 1, що стосується засадничих питань побудови польської державності та суспільства «Республіка». Зокрема, у ній закріплено таке: «1. За допомогою закону можна створювати професійне самоуправління, яке представляє осіб, зайнятих у професіях, які вимагають публічного довір'я, і піклується про належне здійснення цих професій у межах публічного інтересу і для його охорони. 2. За допомогою закону можна створювати також інші види самоуправління. Самоуправління не може порушувати свободу здійснення професій і обмежувати свободу підприємництва»⁹⁵. Як бачимо, поряд із дозволом на наданим на самоуправління та створення професійного самоуправління у сфері «публічного довір'я» Основний закон Польщі встановлює певні обмеження.

Стаття 42 Конституції України проголошує, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Водночас ст. 41 Основного закону визначає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також обмеження з приводу користування власністю. У той же час, передбачаючи низку конституційних опосередкованих положень з приводу саморегулювання господарської діяльності, слід зазначити наявні обмеження у цій сфері. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Згідно із ч. 5 цієї статті передбачено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Саме такі засоби створюються за допомогою саморегулювання господарської діяльності. Це певні дисциплінарні, етичні комісії. Розвивається система альтернативних методів врегулювання спорів, необхідною умовою передання спору до яких є договір (медіативна угода, арбітражна угода): медіація, консиліація, переговори, міжнародний комерційний арбітраж.

Саморегулювання господарської діяльності потребує конституційного та законодавчого забезпечення. Конституцією України питання саморегулювання не набуло безпосереднього закріплення. У зв'язку із зазначеним видається доцільним внесення змін до Конституції України з питань саморегулювання, а саме: доповнити ст. 42 Основного

---

⁹⁵Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997г. URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/.htm>. (дата звернення: 10.05.2017).

закону ч. 5, яку слід викласти у такій редакції: «Держава гарантує саморегулювання господарської діяльності. Утворення та діяльність саморегулювних організацій визначається законом. Саморегулювання не може порушувати свободу здійснення професій і обмежувати свободу підприємницької діяльності». Вказане доповнення не тільки встановить на конституційному рівні право на саморегулювання, а й водночас підкреслить потребу його обмежування.

Питання саморегулювання, діяльності саморегулювних організацій у різних галузях досліджувалися у правовій науці із позиції адміністративного права^{96 97 98}. Зокрема, Г. М. Остапович, вивчаючи питання державного контролю на ринках цінних паперів, зазначає: «Державний контроль на ринку цінних паперів можна визначити як врегульовану нормами права діяльність державних органів та саморегулювних організацій ринку цінних паперів (в частині реалізації делегованих контрольних повноважень) по спостереженню за 1) показниками стану і функціонування ринку цінних паперів, 2) фінансовими операціями на ньому, 3) показниками фінансового стану та фінансових результатів діяльності учасників ринку цінних паперів, а також з перевірки виконання учасниками ринку цінних паперів та саморегулювними організаціями встановлених законодавством вимог, дотримання обмежень і заборон»⁹⁹. В. І. Шатковська зазначає: «Виокремлення та опрацювання проблемних питань законодавчого забезпечення цієї сфери є вкрай необхідним та доцільним кроком на шляху розвитку підприємництва та підвищення ефективності системи державного управління господарською діяльністю»¹⁰⁰.

---

⁹⁶Остапович Г. М. Поняття саморегулювної організації ринку цінних паперів в Україні. Підприємство, господарство і право. 2003. № 3. С. 119 – 122.

⁹⁷Остапович Г. М. Державний контроль діяльності саморегулювних організацій ринку цінних паперів. Адміністративна реформа в Україні: шлях до Європейської інтеграції: Збірник наукових праць. К.: Київський регіональний центр Академії правових наук України, 2003. С.261– 64.

⁹⁸Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України: суб'єкти та агенти. Прокуратура, людина, держава. 2004. № 1. С. 77–81.

⁹⁹Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук за спец.: 12.00.07/ Інститут законодавства Верховної Ради України, К. 2006. С. 17.

¹⁰⁰Шатковська І. В. Аспекти питання законодавчого забезпечення діяльності саморегулювних організацій в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України. 2011. № 3 (6). С. 83.

Важливими є підходи вчених-цивілістів щодо концепції саморегулювання, саморегулювання договірних цивільних відносин, правового статусу саморегулювних організацій. Окремі питання досліджувалися у працях С. О. Погрібного^{101 102}. Так, вчений надає таке визначення саморегулювання договірних цивільних відносин: «...саморегулювання договірних цивільних відносин як врегулювання зазначених відносин на власний розсуд безпосередньо їх учасниками (сторонами) в укладеному між ними договорі, норми (правила) якого можуть відступати від нормативних приписів, закріплених у відповідних актах цивільного законодавства та розрахованих на врегулювання саме таких відносин, крім випадків, коли в актах цивільного законодавства прямо вказано на неможливість відступати від нормативних приписів, що вміщені в них, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті укладеного між сторонами договору»¹⁰³. В. В. Кочин, визначаючи саморегулювання через призму цивільного права, зазначає: «Саморегулювання є способом упорядкування суспільних відносин між юридично рівними суб'єктами на основі взаємного визначення їх прав і обов'язків, що формуються у відповідному правочині, або шляхом створення норм і правил поведінки спеціально створеними організаціями (регуляторами), які визнаються та виконуються їх учасниками (членами)»¹⁰⁴.

Недостатність наукових розробок з приводу місця саморегулювання господарської діяльності у правовій системі України визначає потребу всебічного вивчення цього явища. Держава не може бути єдиним регулятором сфери господарської діяльності. Практика свідчить, що активну участь у цьому беруть суб'єкти господарювання (учасники саморегулювання).

---

¹⁰¹Погрібний С. О. Принципи та механізм регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф. дис. ...док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К. 2009. 51 с.

¹⁰²Погрібний С. О. Саморегулювання цивільних відносин як суб'єктивне право їх учасників. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. Вип. 71. Харків, 2005. С. 37–42.

¹⁰³Погрібний С. О. Принципи та механізм регулювання договірних відносин у цивільному праві України. автореф. дис. ... док. юрид. наук. за спец.: 12.00.03/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К. 2009. С. 7.

¹⁰⁴Кочин В. В. Поняття та ознаки саморегулювання у цивільному праві України. Юридика Україна. 2014. № 10. С. 55.

З позиції господарського права питання саморегулювання, різних його аспектів, діяльності саморегулювальних організацій у конкретних галузях досліджували такі вчені: О. О. Бакалінська¹⁰⁵, О. А. Беляневич¹⁰⁶, О. М. Вінник (саморегулювання та державно-приватне партнерство)¹⁰⁷, А. С. Головачова¹⁰⁸, В. М. Махінчук, В. С. Мілаш (комерційний договір та саморегулювання)¹⁰⁹, О. В. Кологойда (саморегулювання на фондовому ринку)¹¹⁰, В. В. Резнікова¹¹¹, І. В. Лукач (корпоративна соціальна відповідальність)¹¹², Ю. І. Остапенко¹¹³, В. Г. Олюха¹¹⁴, Н. Б. Пацурія (саморегулювання щодо страхування та перестраховування)¹¹⁵,

---

¹⁰⁵Бакалінська О. О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції України. Право і суспільство. 2014. №2. 63–69.

¹⁰⁶Беляневич О. А. Договір як засіб саморегуляції господарських відносин: загальна характеристика України. Бюлетень Міністерства юстиції. 2005. № 8. С.40–48.

¹⁰⁷Вінник О. М. Інституційна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання. Актуальні питання інноваційного розвитку. 2011. № 1. С. 6–19; Вінник О. М. Засоби саморегулювання у відносинах державно-приватного партнерства: проблеми вдосконалення правового регулювання. Право та інновації. 2014. № 1–2. С. 12–20.

¹⁰⁸Головачова А. С. Державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестрахованні: необхідність і мета. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 187.

¹⁰⁹Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія/ В. С. Мілаш; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 227 с.

¹¹⁰Кологойда О. Саморегулювання професійної діяльності на фондовому ринку. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 92. С. 109–112.

¹¹¹Резнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти : монографія. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. С. 121.

¹¹²Лукач І. В. Корпоративна соціальна відповідальність як основа розвитку сучасного корпоративного права. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 67–73.

¹¹³Остапенко Ю. І. Саморегулювальна діяльність у сфері господарювання: завдання господарсько-правового забезпечення. Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 2 (14). С. 1-18

¹¹⁴Олюха В. Г. Господарсько-правове забезпечення інформаційної безпеки в аутсорсингових відносинах. Економіка і права. 2018. № 2. С. 50-55; Олюха В. Г. Окремі питання саморегулювання господарської діяльності. 2018. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11336/Oliukha%20V%20H.pdf?sequence=1&isAllowed=y/> (дата звернення: 11.05.2019).

¹¹⁵Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестраховування: проблеми теорії та практики: монографія / Н. Б. Пацурія, І. М. Войцеховська, А. С. Головачова. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 256 с.

В. І. Полхонович¹¹⁶, В. С. Щербина (теоретичні питання саморегулювання) та інші. Однак у комплексному монографічному дослідженні концепція саморегулювання господарської діяльності не набула висвітлення.

Саморегулювання є особливим різновидом правового регулювання, тому відповідно вимагає надання денотативного визначення, що полягає у відображенні певних концептуальних значень поняття.

Специфіка змісту саморегулювання господарської діяльності призводить до потреби визначення термінологічного апарату юридичних категорій, які застосовуються поряд із саморегулюванням та недостатньо вивчені через призму **співвідношення** і взаємодії із дефініцією «саморегулювання господарської діяльності». В юридичній науці трапляються різні споріднені терміни із «саморегулюванням», які не є синонімічними: договірне регулювання, внутрішнє регулювання¹¹⁷, «м'яке право»¹¹⁸, індивідуальне регулювання¹¹⁹, локальне регулювання¹²⁰,

---

¹¹⁶Полхонович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 123–143.

¹¹⁷Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 56–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_10 (дата звернення: 10.05.2017); Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.03/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2009. С. 178; Погрібний С. О. Регулювання договірних відносин у цивільному праві України: співвідношення їх внутрішнього (саморегулювання) і зовнішнього (державного) регулювання. Право України. 2012. № 9. С. 35.

¹¹⁸Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії/ В. Г. Буткевич., В. В. Мицик, В. В. Задорожній. К.: Либідь, 2002. 608 с.; Коломацька С. П. Транснаціональне торгове право: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 204 с.; Мережко А. А. Транснаціональне торгове право (Lex mercatoria). Київ: Таксон, 2002. 463 с.; Шалінська І. В. Ознаки та види актів «м'якого права». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Вип. 23. Ч.1. Т.1. С. 104–107; Peters A., Pagotto I. Soft Law as a New Mode of Governance: A Legal Perspective. NEWGOV: New Modes of Governance. 2006. P. 7. URL: <http://ssm.com/abstract=1668531> (дата звернення: 10.05.2017); Somma A. Some Like it Soft. Soft Law and Hard Law in the Shaping of European Contract Law. The Politics of The Draft Common Frame of Reference/ Ed. by A. Somma. Alphen an der Rijn, 2009. P. 51.; Goldmann M. We Need to Cut Off the Head of the King: Past, Present, and Future Approaches to International Soft Law. Leiden Journal of International Law. 2012. Vol. 25. № 2. P. 3.; Guzman A. T., Meyer T. L. International Soft Law. The Journal of Legal Analysis. 2011. Vol. 2. № 1. P. 221, 222.

¹¹⁹Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації. Теорія і практика правознавства. Вип 1 (5). 2014. С. 1–21.

автономне регулювання¹²¹, недержавне регулювання¹²², приватноправове регулювання¹²³, децентралізоване, диспозитивне правове регулювання¹²⁴ тощо. Усі ці терміни по своїй деонтологічній особливості не збігаються, однак містять загальні системні поняття для опису та визначення сутності досліджуваної категорії. Перші з них як, от «локальне регулювання», є складовими елементами саморегулювання, другі – описують ознакові особливості («автономне регулювання», «внутрішнє регулювання»), треті – виступають описовою ознакою суб'єкта саморегулювання («індивідуальне регулювання»), четверті – є властивостями саморегулювальних актів («м'яке право»), п'яті – загальним системним поняттям, а саморегулювання – його різновидом («недержавне регулювання») та застосовуються як тотожні за змістом поняття («приватне регулювання»). В. С. Мілаш використовує термін «свідоме саморегулювання» протиставляючи його стихійній ринковій саморегуляції¹²⁵.

Саморегулювання не слід ототожнювати із приватноправовим регулюванням. Наприклад, фахівці з приводу правил, які розроблені

---

¹²⁰Руденко М. П. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин: сутність та принципи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. № 38. Т.1. С. 108–111; Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, Х. 2009. 20 с.

¹²¹Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів]/ М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 219–220.

¹²²Бакаліньська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. К., 2016. 535 с.; Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании: Законодательство. Прецеденты. Комментарии. К.: Юстиниан, 2003. С. 57–58.

¹²³Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.

¹²⁴Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів]/ М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. С. 219; Непомнящий О. М. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України. Державне будівництво. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_30 (дата звернення: 10.05.2017).

¹²⁵Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип 1 (5). С. 5.

не самими суб'єктами, що можуть регулювати поведінку третіх осіб, зазначають, що: «Коли правила не є правилами самої компанії, коли політичні цілі цих правил не є цілями компанії, коли компанія не регулює себе, такий процес не має нічого спільного з «саморегулюванням» і його скоріше варто описувати як «підтримка правопорядку приватними силами». Багато проблем, що виникають при розробці політики в цій галузі, є наслідком того, що політики не бачать цю важливу відмінність»¹²⁶. Тому саморегулювання – це спосіб, у який може здійснюватися приватноправове регулювання.

Саморегулювання господарської діяльності пов'язують із дією «м'якого» права, системи норм. Фактично «м'яке» право – це система засобів (інструментів), які використовуються при саморегулюванні господарської діяльності. Так, суб'єкти господарської діяльності можуть розробляти певні стандарти, етичні кодекси поведінки, систему норм або ж кодифікувати звичаї ділового обороту тощо. «М'яке» право не має загальнообов'язкового юридичного характеру для всіх суб'єктів господарювання, не забезпечується примусом з боку держави, однак може набути рис «твердого» права у разі домовленості між учасниками конкретних правовідносин. Водночас помилково «м'яке» право ототожнювати з діяльністю виключно суб'єктів приватноправових або ж економічних відносин.

До актів «м'якого права» традиційно відносять юридично необов'язкові рішення міжнародних організацій та наддержавних органів, включаючи рекомендації, прийняті на міжнародних конференціях. Слід також назвати декларативні, рекомендаційні, інформаційні та інтерпретаційні акти міжнародних неурядових організацій, а також рішення міжнародних судів і трибуналів]¹²⁷. Слід зазначити, що нормативні засоби саморегулювання господарської діяльності становлять окрему групу «м'якого» права, яку слід поділити на дві підгрупи: акти *Lex mercatoria* (позанаціонального торгового права) (наприклад, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, акти Міжнародної торгової палати тощо); корпоративні акти суб'єктів господарювання (наприклад, транснаціональних корпорацій, торгових палат). Отже, при саморегулюванні господарської діяльності застосовуються інструменти «м'якого» права.

---

¹²⁶Путеводитель по саморегулированию сетевых СМИ. Вена, 2013. С. 61. URL: <http://www.osce.org/ru/fom/99561?download=true> (дата звернення: 10.05.2017).

¹²⁷Guzman A. T., Meyer T. L. International Soft Law. The Journal of Legal Analysis. 2011. Vol. 2. № 1. P. 221, 222.

В юридичній науці саморегулювання часом пов'язують, а іноді ототожнюють із індивідуальним регулюванням. Слід погодитися з В. С. Мілаш, яка зазначає, що у правовій науці відсутня єдина думка щодо сутності і змісту індивідуального регулювання як такого. Перші дослідники вважають, що на вказаному рівні правового регулювання відбувається реалізація норм права шляхом перетворення юридичних ідеальних моделей на дійову систему суспільних відносин; другі – визначають його як вид правомірної діяльності суб'єктів права, яка пов'язана з вирішенням юридично значущих питань і результатом якої є індивідуальний правовий акт (судове рішення, адміністративний акт тощо); треті – репрезентують названий рівень індивідуальними нормами, а не актами реалізації прав та обов'язків, які є похідними від них¹²⁸. Крім того, науковець зазначає, що вся сукупність індивідуальних норм (мікронорм) утворює індивідуальний рівень правової регламентації ринкових відносин, який безпосередньо сформувався у межах господарської діяльності не як воля державної влади, а як воля самих учасників ринкових відносин¹²⁹. Отже, виходячи із зазначеного, слід додати: мікронорми презентують та визначають конкретну життєву ситуацію, тому їх не можна ототожнювати із нормою саморегулювання, яка хоч і встановлюється самостійно суб'єктами правозастосування, проте може застосовуватися щодо невизначеного кола суб'єктів.

Індивідуальне регулювання пов'язують із прийняттям індивідуальних рішень щодо конкретної життєвої ситуації в межах визначених нормативно-правових актів. Так, Ш.Є Гіда стверджує: «...індивідуальне регулювання – це впорядкування поведінки людей за допомогою правозастосовних актів, тобто індивідуальних рішень, розрахованих на одну конкретну життєву ситуацію, одну особу. При правозастосовній конкретизації відбувається переведення нормативного припису в індивідуальний»¹³⁰. Однак виходячи із сутності поняття «саморегулювання» не можна віднести норми саморегулювання виключно до індивідуального

---

¹²⁸Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип 1 (5). С. 5.

¹²⁹Мілаш В.С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: дис. ... док. юрид. наук за спец.:12.00.04/ Нац. юрид. акад. України імені Я. Мудрого. Х., 2008. С. 230.

¹³⁰Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. Теорія держави та права : підручник/ ФОП О. С. Ліпкан. 2011. С. 276.

регулювання, оскільки самі суб'єкти саморегулювання можуть встановлювати для себе певні правила, які не заборонені законом у сфері приватноправових відносин.

Крім того, відповідно до Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2010) вони повинні застосовуватись, у разі коли сторони дійшли згоди про те, що їхній договір буде регулюватися цими Принципами¹³¹. Принципи УНІДРУА є «автономним» правопорядком. Тому саморегулювання не вичерпується тільки індивідуальним (договірним) регулюванням в аспекті визначення додаткових до основних умов договору, а допускає вибір правопорядку, правової системи, системи норм для врегулювання договірних відносин. Крім того, не слід забувати про певні стандарти у професійній діяльності суб'єктів господарської діяльності, які також важко назвати піднормативними або додатковими, адже суб'єктами господарської діяльності створюються норми саморегулювання як окремої системи норм, відмінної від системи норм, які створюються державою (звичайно, у межах визначених імперативними нормами держави). Більш прийнятною є позиція М. М. Сібільова, який виділяє дві базові моделі правового регулювання договірних відносин: зовнішнє (імперативне, державне регулювання) та внутрішнє регулювання (саморегулювання)¹³².

Досліджуючи питання саморегулювання (індивідуального регулювання) у сфері комерційних договорів В. С. Мілаш зазначає, що мікронорми є другим «щаблем» регламентації суспільних відносин, коли етап прямого регулювання від імені держави на локальному рівні замінюється етапом саморегуляції¹³³. Однак, на нашу думку, такий порядок регламентації суспільних відносин більш притаманний для публічно-правової сфери, а не для приватноправової, у тому числі для саморегулювання господарської діяльності. Адже суб'єкт саморегулювання намагається спочатку самостійно унормувати ту

---

¹³¹Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (2010). URL: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/translations/blackletter2010-ukrainian.pdf>. (дата звернення: 10.04.2016).

¹³²Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 58.

¹³³Мілаш В.С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Нац. юрид. акад. України імені імені Ярослава Мудрого. Х., 2008. С. 228.

чи іншу поведінку, узгоджуючи з контрагентом, сформувати ті положення, які відповідають спільному баченню, після цього на основі власного праворозуміння, правосвідомості та культури відбувається формалізація у вигляді чи то господарського договору, чи інших засобів саморегулювання, і лише після цього суб'єкти переходять до другого «щабля» регламентації – порівняння узгоджених положень із нормами, визначеними законодавством. Іноді цього етапу у правовідносинах не відбувається. Приклади досить поширені у випадку недотримання норм законодавства, невідповідності публічному порядку, імперативним нормам (визнання договору нікчемним тощо). Отже, на нашу думку, при саморегулюванні першим «щаблем» є норми саморегулювання (мікронорми (В. С. Мілаш)), а вже другим – законодавчі норми (державне регулювання).

Водночас науковець стверджує, що сам індивідуальний рівень правового регулювання ринкових відносин не слід розглядати як другорядний, похідний від законодавчого. Індивідуальне впорядкування за своїм впливом на ринкові відносини ширше від нормативно-законодавчого, оскільки останнє здатне лише регламентувати їх, а не організувати¹³⁴. Погоджуючись з позицією автора щодо надання належного місця індивідуальному регулюванню (саморегулюванню) та відходу від його другорядного статусу, все ж таки слід зазначити, що нормативно-законодавче регулювання також здатне організувати ринкові відносини, особливо тоді, коли це стосується застосування імперативних норм. Тому думка про те, що індивідуальне впорядкування є ширшим за своїм впливом на ринкові відносини від нормативно-законодавчого, є передчасною, можливо дещо перспективною для України як напрямок подальших пошуків чи один із аспектів модернізації законодавства.

Саморегулювання – це ширше поняття і співвідноситься із індивідуальним регулюванням як загальне і часткове. Індивідуальне регулювання відбувається на рівні окремих суб'єктів, що створюють норми лише для себе (локально), водночас саморегулювання може набувати загального характеру шляхом створення «м'яких норм» у певних сферах господарської діяльності.

---

¹³⁴Мілаш В. С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Х. 2008. С. 230.

Проведений аналіз наукових поглядів з приводу індивідуального регулювання приводить до висновку: саморегулювання та індивідуальне регулювання не є тотожними поняттями, однак деякі їх властивості збігаються у випадку врегулювання конкретних життєвих ситуацій між конкретними суб'єктами (договірне регулювання, заповнення нормативних прогалін). Водночас час саморегулювання може відбуватися і щодо невизначеного (індивідуально неконкретизованого) кола осіб, які здійснюють певний вид діяльності (саморегулівні організації, які розробляють певні кодекси поведінки).

Немає однастайності з приводу визначення автономного регулювання. Так, М. М. Сібільов зазначає, що на відміну від саморегулювання, автономне регулювання відбувається хоча і за волею суб'єктів, але лише у випадках наявності на це волі публічної влади, яка в диспозитивній нормі визначає не тільки випадки, коли здійснення його є можливим, а й встановлює його чіткі межі (глибину). Це пов'язано з тим, що автономне (піднормативне) регулювання відбувається у межах зовнішнього державного регулювання¹³⁵. З приводу вказаного хотілося б зазначити, що вибір належної поведінки в межах диспозитивних норм також є саморегулюванням, адже надає суб'єкту право вибору, тобто доповнює та збагачує правові моделі вибору поведінки, визначення норм, якими б врегульовувала певні правовідносини (наприклад, договір міжнародної купівлі-продажу товарів). Свобода дій у суспільстві не може бути безмежною, право – це здобуток суспільства, яким також цілком закономірно визначаються межі поведінки суб'єкта, які мають встановлюватися на основі верховенства права. Сполучення публічного регулювання і приватної саморегуляції визначає нове, соціологічне поняття права, відмінне від звичайно використовованого поняття права в дусі юридичного позитивізму, чи нормативізму, відповідно до якого людина має лише ті права, якими їх наділяє об'єктивне право (закон) – «дозволено те, що прямо дозволено»¹³⁶.

В юридичній науці іноді саморегулювання господарської діяльності пов'язується із децентралізацію. А. Новак зазначає: «Будь-які децентра-

---

¹³⁵Сібільов М. М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. Право України. 2014. № 2. С. 40.

¹³⁶Грудницька С. М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств. Поняття і структура господарсько-правового інституту. Часопис Академії адвокатури України. 2010. Том 3. № 3(8). С. 2. URL:http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/05/4_chasopys_2010_3.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

лізаційні процеси несуть певні ризики дезінтеграції публічного управління. Але запорукою мінімізації їх стають вивіреність державно-правових рішень, системність, поступовість та послідовність державної політики щодо децентралізації влади»¹³⁷. Т. О. Карабін поділяє децентралізацію на два види: «...децентралізацію як передачу повноважень та децентралізацію як делегування повноважень. Відмінність делегування як виду децентралізації від передачі повноважень полягає в тому, що суб'єктом, який передає повноваження, є орган, у компетенції якого і перебуває відповідне повноваження»¹³⁸. Справді, СРО можуть передаватися повноваження органів державної влади у визначеному законом порядку. Тобто, децентралізація полягає у передачі певних компетенцій від повноважних органів державної влади до суб'єктів СРО.

Децентралізований погляд також виражається в локальному регулюванні господарської діяльності. М. П. Руденко відмічає: «Локальне регулювання має цільовим призначенням реалізацію приватноправових інтересів господарюючого суб'єкта. Локальне регулювання за своєю сутністю є саморегулюванням, оскільки правові норми, що містяться у локальних нормативних актах суб'єктів господарювання, приймаються самими учасниками внутрішньогосподарських відносин та поширюють дію на останніх»¹³⁹. Проведений аналіз приводить до висновку відсутності однастайності поглядів науковців із приводу локального регулювання та співвідношення його із саморегулюванням господарської діяльності. Водночас слід акцентувати увагу на необхідності подальшого наукового дослідження зазначеного.

Недостатність наукових розробок щодо місця саморегулювання господарської діяльності у правовій системі України визначає потребу всебічного вивчення цієї проблематики у тому числі в аспекті пошуку та ідентифікації дефініцій, пов'язаних з ним.

---

¹³⁷Новак А. Делегування повноважень у механізмі децентралізації державної влади в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 154.

¹³⁸Карабін Т. О. Проблеми децентралізації виконавчої влади в Україні та можливі напрями їх вирішення. Форум права. 2012. № 4. С. 441–442. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12ktoniv.pdf> (дата звернення: 12.05.2019).

¹³⁹Руденко М. П. Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин: сутність та принципи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. № 38. Т. 1. С. 109.

1.3. Поняття саморегулювання господарської діяльності

Поглиблення євроінтеграційних процесів змінює підходи щодо правового забезпечення господарської діяльності в Україні. Підвищення культури ведення господарської діяльності та соціальної відповідальності підприємців актуалізує розвиток досліджень питань саморегулювання як ефективної складової регулювання в цілому. Тому слід глибоко проаналізувати поняття саморегулювання господарської діяльності з метою з'ясування основного поняття дослідження.

Доволі поширеною у науковій літературі стала дискусія з питань переваг та недоліків саморегулювання. Факторами запровадження саморегулювання господарської діяльності є доцільність та ефективність. Зокрема, до переваг відносять: краще розуміння особливостей ринку, безпосередня зацікавленість у його прозорому регулюванні суб'єктами господарювання та їх саморегулювними організаціями, ніж державними службовцями; гнучкість, інноваційність і адаптивність правил, які встановлюються на ринку самими представниками; зрозумілий та зручний нагляд та контроль за діяльністю учасників ринку і за дотриманням правил; «колективний бренд» – ефективний сигнал, що забезпечує підвищення попиту на послуги, виробники яких відомі тим, що гарантують якість своїх послуг. У результаті створюється ефективне конкурентне середовище та підвищення доходів членів СРО¹⁴⁰; окремі морально-етичні проблеми здійснення професійної діяльності та недобросовісної конкуренції під силу вирішувати тільки організаціям саморегулювання¹⁴¹; адміністрування механізму врегулювання спорів; обмін інформацією між саморегулювними організаціями й державними регуляторами¹⁴²; підвищення кваліфікації та навчання персоналу здійснюється фахівцями – знавцями ринку. До переваг саморегулювання реклами в Європі відносять: швидкість у порівнянні із застосуванням законодавства; відповідність національній культурі і

---

¹⁴⁰Рекуненко І. І., Бондаренко С. П. Особливості діяльності саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 29. С. 399.

¹⁴¹Бакалінська О. О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції. Право і суспільство. 2014. № 2. С.63–64.

¹⁴²Хьюїт М. Саморегулювні організації (СРО). Проект ЄС «Посилення сектора фінансових послуг України». 2009. № 7. С. 10.

медіасередовищу; гнучкість, достатня щоб адаптуватися до змін соціальних поглядів і медіарекламних технологій; застосування відповідно не тільки до букви, а й духу; можливість застосування негайних санкцій, завдяки публікації рішень і відмов відкликання реклами з медіа¹⁴³.

Саморегулювання підвищує відповідальність учасників того чи іншого ринку, адже етичні кодекси створюються особами, які глибоко знають проблему та шляхи її вирішення, пропонують алгоритм дій на випадок виникнення суперечливих ситуацій. Колективні органи саморегулювання (саморегулівні організації) ефективніше співпрацюють з органами публічної влади, забезпечуючи дієвий механізм зворотного зв'язку. Делегуючи певні функції саморегулівним організаціям, держава зменшує витрати на утримання апарату посадовців (економія державних засобів впливу та ресурсів). Такі переваги як швидкість, гнучкість реагування на зміни середовища; пристосовність до потреб відповідної держави; можливість визначення правил гри у конкретній галузі господарської діяльності професійними компетентними суб'єктами, які володіють достатніми знаннями та свідомістю (професійний контроль у сфері надання послуг); швидке застосування санкцій притаманні в цілому саморегулюванню. Тому модель саморегулювання буде створена відповідно враховуючи означені переваги.

Крім переваг саморегулювання, практика надає нам приклади недоліків. Так, до ризиків можна віднести: створення кишенькових саморегулівних організацій, безвідповідальність, відсутність реального контролю, конфлікт інтересів¹⁴⁴, монополізація ринку певними галузевими саморегулівними організаціями та створення бар'єрів для виходу на нього, низький професійний рівень представників певної галузі, формування нового виду корупції у саморегулівних організаціях. Як бачимо, певні переваги саморегулювання можуть дискредитуватися недоліками, тому і за діяльністю саморегулівних організацій має бути встановлений належний державний контроль, у тому числі антимонопольний.

---

¹⁴³Руководство EASA по созданию организации саморегулирования. Практические рекомендации по созданию и развитию системы саморегулирования рекламы. Европейское издание 2008 г. С. 9–10. URL: [http://easa-alliance.org/sites/default/files/Guide%20to%20Setting%20Up%20an%20SRO%20\(2008%20version.pdf](http://easa-alliance.org/sites/default/files/Guide%20to%20Setting%20Up%20an%20SRO%20(2008%20version.pdf) (дата звернення: 12.05.2018).

¹⁴⁴Глаз К. Інститут стратегічних досліджень Саморегулювання і інститут саморегулівних організацій в Україні. URL: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-samoregulirovanie.html> (дата звернення: 10.03.2017).

В. С. Щербина зазначає, що регулювання господарської діяльності здійснюється шляхом, крім інших: «...а) державного регулювання, що охоплює: ...державне регулювання, здійснюване саморегулювальними організаціями на підставі делегованих повноважень; ...в) саморегулювальними організаціями на підставі власних повноважень, в тому числі громадського регулювання; г) регулювання самими суб'єктами господарювання (договірне регулювання)»¹⁴⁵. В. К. Мамутов окреслює, що зміст сучасного господарського права виступає як правове забезпечення економічної політики¹⁴⁶. Правове регулювання господарської діяльності відбувається на основі державного регулювання та саморегулювання. Саморегулювання господарської діяльності визначається як добровільне здійснення заходів суб'єктами з метою організації та впорядкування суспільних відносин у певній сфері, визначення правил, стандартів та принципів для забезпечення інтересів суспільства та відповідної спільноти. В. В. Добровольська підсумовує: «Саморегулювання означає установлення певних правил для учасників визначеного сегмента ринку, включаючи санкції за порушення цих правил, механізми вирішення конфліктів між учасниками ринку та ін., що встановлюється учасниками ринку. З цією метою ними створюються спеціальні організаційні структури – саморегулювальні організації, яким надаються певні повноваження, за допомогою реалізації яких здійснюється саморегулювання в тій або іншій сфері підприємництва»¹⁴⁷. Під вказаним поняттям, як правило, розуміють саморегулювальні інституції – організації. У дослідженні «Саморегулювання на сучасних ринках цінних паперів: застаріла система чи незавершена робота?», проведеному американською організацією Центр доброчесності фінансового ринку (Centre for Financial Market Integrity), саморегулювання визначається як «система, яка регулює відносини в підприємницькому середовищі, щоб уникнути прямого державного втручання або регулювання»¹⁴⁸.

---

¹⁴⁵Щербина В. С. Вибране. Збірка статей. К.: Вид. Ліра-К, 2015. С. 401–402.

¹⁴⁶Мамутов В. К. Хозяйственный кодекс в системе правового обеспечения экономики в Украине. Государство и право. 2008. № 6. С. 70.

¹⁴⁷Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Одеса. 2007. С. 69.

¹⁴⁸ Self-Regulation in Today's Securities Markets Outdated System or Work in Progress? September 2007. URL: <https://www.cfainstitute.org/advocacy/policy-positions/self-regulation-todays-securities-markets-outdated-system> (дата звернення: 12.05.2019).

Метою саморегулювання господарської діяльності є удосконалення, спрощення організації здійснення господарської діяльності у певній сфері шляхом задіяння власних механізмів суб'єктами господарювання, їх активної поведінки з урахуванням власних інтересів.

Розглядаючи питання саморегулювання як реалізацію власником своїх правомочностей О. А. Беяневич слушно зазначає: «Під таким кутом зору саморегулювання може розглядатися як прийняття окремим суб'єктом/суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності управлінських рішень щодо власної господарської діяльності, яка здійснюється самостійно і на власний ризик на основі наявної нормативної інформації (у вигляді юридичних норм)»¹⁴⁹. О. В. Кологойда зазначає: «...сутність саморегулювання полягає у можливості для суб'єктів певного виду професійної діяльності, об'єднуючись на добровільній основі, самостійно здійснювати її регулювання (шляхом локальної нормотворчості) та контроль за її здійсненням. Змістом саморегулювання є засноване на нормах законодавства регулювання відносин в окремих сферах економічної діяльності, яке здійснюється на принципах самоорганізації, тобто без безпосереднього втручання держави»¹⁵⁰.

Ефективне саморегулювання передбачає: наявність професійного кодексу (стандартів ведення бізнесу), розробленого учасниками ринку самостійно; наявність механізмів забезпечення дотримання (enforcement) таких кодексів та моніторинг учасників, санкції за порушення правил; наявність ефективної системи вирішення суперечок¹⁵¹.

Саморегулювання господарської діяльності можливо розуміти у широкому та вузькому сенсі. У широкому – це вся діяльність суб'єктів господарювання щодо упорядкування власними силами власної економічної діяльності. У вузькому – діяльність саморегулюваних організацій з упорядкування відносин на підставі як делегованих

---

¹⁴⁹Беяневич О. А. Питання саморегулювання господарської діяльності. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення. Збірник наукових праць. Випуск 4/ Беяневич О. А., Безух О. В., Бакалінська О. О. та ін., за ред. О. А. Беяневич. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2016. С. 40.

¹⁵⁰Кологойда О. Саморегулювання професійної діяльності фондового ринку. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 92. С. 111.

¹⁵¹Бордюг Б., Малогіна К., Татаревський О. Посібник для слухача до курсу «Аналіз регуляторного впливу». 2007. С. 29. URL: http://policy-analysis.org/wp-content/uploads/2014/10/Regulatory-impact-analysis-Posibnyk_-2007.pdf (дата звернення: 16.09.2016).

державою повноважень, так і добровільно узятих на себе. Саморегулівні організації є інституційною формою саморегулювання господарської діяльності, якому приділяється найбільше уваги, оскільки за їх допомогою може бути здійснено найбільший вплив на регулювання господарської діяльності.

У саморегулюванні як правовій категорії (категорія – наукове поняття, яке виражає найзагальніші та найістотніші явища дійсності¹⁵²) можна виділити такі особливості.

Перша – це різновид правового регулювання, тобто окремий віддільний (самостійний) елемент правового регулювання (як було зазначено у попередньому підрозділі). Оскільки апріорі саморегулювання існує і без державного регулювання (порядок взаємодії та координації суб'єктів господарських правовідносин, як потенційна можливість самоорганізації у договірних та інституційних відносинах), то для досягнення юридично значущих результатів саморегулювання має набути інституційного правового оформлення (зокрема з відповідним формалізованим нормативно-правовим закріпленням). Тут яскраво прослідковується взаємозв'язок елементів в окремій системі, зокрема правове регулювання як система з елементами: державного (зовнішнього) та саморегулювання (внутрішнього) регулювання. Водночас державне регулювання не можливе без саморегулювання (як невід'ємної функціональної властивості певної системи).

Другою особливістю саморегулювання є реалізація передбачених в нормативно-правових актах органів державної влади положень (визначення допустимої саморегулівної моделі поведінки суб'єктів, закріплення функцій та компетенцій саморегулівних організацій), що виявляє себе при врегулюванні певних сфер правовідносин між відносно визначеними суб'єктами (саморегулювання здійснюється як на рівні одного суб'єкта (односуб'єктне саморегулювання), двота багатосуб'єктне саморегулювання (йдеться про участь у саморегулівній організації)).

Саморегулювання господарської діяльності має свої особливості, виходячи зі специфіки предмета регулювання господарського права – господарських відносин. Стаття 1 ГК України визначає предмет регулювання цього кодексу, під яким розуміються основні засади господарювання в Україні, і регулює господарські відносини, що

---

¹⁵²Короткий тлумачний словник української мови: близько 6750 слів/ За ред. Д. Г. Гринчишина. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Рад. шк., 1988. С. 114.

виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності. Організувати означає: «1. Створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них. 2. Здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення. 3. Згуртувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою. 4. Чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь»¹⁵³. Як бачимо, найбільш іманентним є останнє значення слова «організувати», тобто упорядковувати. Упорядковувати: «Доводити до ладу що-небудь, робити належний порядок у чомусь. Систематизувати, складати, підбирати в певному порядку (який-небудь матеріал)»¹⁵⁴. Крім того, слово здійснювати означає: «Запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним. Виконувати, робити і т. ін. що-небудь»¹⁵⁵.

Завдання саморегулювання господарської діяльності можуть бути різні: удосконалення організаційної діяльності суб'єктів господарювання; удосконалення правового регулювання; забезпечення ефективної взаємодії між самими суб'єктами господарювання, між суб'єктами господарювання та органами державної влади та місцевого самоврядування, між суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг суб'єктів господарювання; спрощення реалізації покладених державою обов'язкових приписів.

Під час вивчення питань саморегулювання господарської діяльності коректно вести мову про норми саморегулювання, систему норм, під якими у самому загальному вигляді слід розуміти правило поведінки, визначене, обране або до якого долучається суб'єкт реалізації конкретного правила, не заборонене державою.

Норма саморегулювання пов'язана з людською психологією (правосвідомістю, правокультурою), оскільки виникає там, де суб'єкт створення визнає її корисність, раціональність та забезпечує сумлінною поведінкою. Норма саморегулювання підпорядковується принципу розумності, доцільності, виникає там, де відсутнє достатнє регулювання нормами права або ж де доцільним і ефективним є саморегулювання. Водночас може санкціонуватися державою і забезпечуватися її примусом (санкції, визначені у господарському договорі). Загалом можна стверджувати, що там де є вибір чи то права, чи то відповідної поведінки – це уже є саморегулюванням.

---

¹⁵³ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 5, 1974. Ст. 740.

¹⁵⁴ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 10, 1979. Ст. 467.

¹⁵⁵ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 3, 1972. Ст. 541.

І. А. Полонка зазначає: «Норма – це явище відображення природної або суспільної закономірності. Нормальним є таке функціонування системи, яке відповідає її природі і основним властивостям, є оптимальним або допустимим для даного процесу, явища, інституту. Норма – це міра корисного, а тому типового функціонування»¹⁵⁶.

Норми саморегулювання є більш гнучкими і легше адаптуються до мінливих обставин господарської діяльності порівняно з державним регулюванням, використання заходів саморегулювання значно знижує витрати моніторингу виконання встановлених стандартів і правил діяльності, вони підвищують дієвість контролю¹⁵⁷. Під формалізованими правилами розуміються ті, які зафіксовані у вигляді конкретного документа і включають санкції за порушення цих правил, механізми розв'язання конфліктів між учасниками ринку, які певною мірою обмежують волю економічних агентів¹⁵⁸.

Норма саморегулювання виникає там, де суб'єкт створення визнає її корисність, раціональність та забезпечує виконання сумлінною поведінкою. Саморегулівна норма підпорядковується принципу розумності, доцільності, виникає там, де відсутнє достатнє регулювання нормами права або ж там, де ефективним є саморегулювання, водночас може санкціонуватися державою і забезпечуватися її примусом (санкції визначені у господарському договорі). З боку держави за з'ясування «корисності» такої моделі відповідно застосовуються потрібні засоби притаманні державному регулюванню: нормативно-правове закріплення, визначення інституційної складової саморегулівної організації, допустимість диспозитивного методу регулювання. Саме цим держава «узаконює» саморегулювання у різних його проявах, видах (вертикальне, горизонтальне). Водночас держава створює належну систему гарантій саморегулювання господарської діяльності, визначаючи нормативну та організаційно-правову їх складову, поєднуючи за необхідності саморегулювання з дерегулюванням окремих можливих сфер господарської діяльності.

---

¹⁵⁶Полонка І. А. Роль норми права як моделі поведінки. Науковий вісник Ужгородського національного університету .Серія: Право. 2014. Вип. 24. Т.1. С. 39.

¹⁵⁷Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії та практики: дис...док. юрид. наук: спец.: 12.00.04/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, 2016. К. С. 259.

¹⁵⁸Коваленко М. М. Ринкове саморегулювання банківського сектора та першочергові напрямки його розвитку. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 4. С. 194. URL: http://nbuv.gov.ua/URN/Tpdu_2011_4_29 (дата звернення: 16.11.2018).

Отже, до ознак норми саморегулювання слід віднести: гнучкість та незаформалізований механізм прийняття, узгодження, приєднання; встановлення самими суб'єктами реалізації; добровільний механізм виконання, дотримання; спрямованість на деталізацію організації відносин між самими суб'єктами створення, погодження норми; унормування відносин, не врегульованих за допомогою правових норм тощо; реалізацію самими суб'єктами узгодження (не поширюється на третіх осіб).

Наступним етапом для досягнення результатів цього дослідження є визначення поняття господарської діяльності. Стаття 3 ГК України надає таке визначення господарської діяльності: «Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність».

Визначення зазначеної законодавчої категорії критикується в науковій літературі. Зокрема, О. В. Бринцев щодо цього зазначає: «Це визначення, що покликане бути головним (найбільш загальним), сконструйовано так, що воно не тільки не здатне замінити собою інші, а взагалі є майже непридатним до використання. Важко сподіватись на досягнення стабільності в економіці, якщо визначення головного поняття, з якого починається державне регулювання економіки, перебуває у такому стані, що виключає будь-яку послідовність та передбачуваність правозастосування»¹⁵⁹. Далі автор доводить, що: «...взагалі неправильним давати визначення предмета через суб'єкт – визначення діяльності через особу, котра здійснює цю діяльність. Прив'язка суб'єкта до діяльності має носити не характер кваліфікуючої ознаки, а характер вимоги до порядку її діяльності, здійснення» та вказує на «зачароване коло» з приводу визначення суб'єктів господарювання¹⁶⁰. Однак з таким твердженням важко погодитися, адже господарська діяльність є специфічною людською діяльністю, яка здійснюється лише певною групою осіб – суб'єктами господарювання. Законодавче визначення господарської діяльності не містить кваліфікуючих ознак суб'єктів господарювання, тому є

---

¹⁵⁹Бринцев О. В. До питання про визначення поняття господарської діяльності. Вісник господарського судочинства. 2013. № 6. URL: <http://hr.arbitr.gov.ua/sud5023/publication/86340/> (дата звернення: 16.09.2016).

¹⁶⁰ Там само.

цілком прийнятною та логічною формулою при правозастосуванні, адже окремі елементи у системі є взаємопов'язаними та взаємодіють із зовнішнім середовищем. Поняття «система» використовується залежно від галузі знань та мети дослідження. Право не існує поза його реалізацією людиною, суб'єктом, тому будь-яке категоріальне визначення пов'язане з правом будуватися із включенням його суб'єктної складової – учасників правовідносин.

Однак слід додати, що законодавче визначення «господарської діяльності» без суб'єктної складової встановлено Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 року № 959-ХІІ. Згідно із ст. 1 цього нормативно-правового акта: господарська діяльність – будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару. У цьому визначенні прослідковується суб'єктне розширення діяльності (не вказується коло учасників відносин на відміну від визначення запропонованого Господарським кодексом України), що може призвести до певних колізій, і водночас здійснюється об'єктне звуження кола діяльності (лише виробництво та обмін товару).

Таким, що більше відповідає нормі ГК України щодо визначення поняття господарської діяльності є положення ПК України, відповідно до ст. 14.1.36 ПК України від 02.12.2010 року № 2755-VI господарська діяльність – діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами. У цьому випадку наявні усі об'єктні складові: виробництво (виготовлення) та/або реалізацією товарів, виконання робіт, надання послуг, що є і у ГК України, однак суттєвим доповненням для визначення господарської діяльності є спрямування на отримання доходу, що відсутнє у ГК України. Водночас господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями, та господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність) (ч. 2 ст. 3 ГК України). Дохід є економічним результатом господарської діяльності, хоча не збігається з поняттям прибутку. Прибуток – це те, що залишилося від доходу після сплати податків.

Отже, доходи можуть отримувати і суб'єкти некомерційної діяльності. Враховуючи мету та завдання запровадження ГК України та ПК України і відповідно до закріплених в них визначень господарської діяльності, можна дійти висновку, що за змістовим навантаженням вони не містять розбіжностей, а через притаманний їм термінологічний інструментарій визначають дефініцію господарської діяльності згідно з предметом регулювання цих кодексів.

Господарська діяльність (у широкому змісті) – це діяльність членів суспільства, їх об'єднань і асоціацій з відтворення матеріальних благ, безпосередньо або в кінцевому рахунку. Перш за все, це виробничо-господарська діяльність – виконання робіт, створення нових технологій, надання послуг виробничого характеру. Господарська діяльність має місце тоді, коли її результати функціонують як товар. Окрім виробничої господарської діяльності господарською діяльністю є соціально-культурна діяльність, в галузі освіти та охорони здоров'я ітощо, якщо вона здійснюється за плату. Таким чином, зазначає Г. В. Пронська, господарська діяльність – це будь-яка суспільно-корисна діяльність, яка виконується в професійному порядку, системно, якщо її результати реалізуються як товар¹⁶¹.

О. П. Віхров до характерних ознак господарської діяльності відносить: її суб'єктами (учасниками) виступають суб'єкти господарювання; вона здійснюється у сфері суспільного виробництва; метою (або ж предметом, сутністю) цієї діяльності є створення і розподіл певних матеріальних благ для задоволення потреб суспільства; ці суспільні блага носять вартісний, товарний характер, що обумовлює обмін ними (реалізацію їх) на товарно-грошових засадах¹⁶². Поняття господарської діяльності є певною мірою еквівалентним поняттю розширеного економічного відтворення¹⁶³. Відтворення характеризується як постійний, динамічний та безперервний процес. Системність (яку певною мірою можна охарактеризувати як постійність та безперервність) є безперечною ознакою господарської діяльності. У процесі економічного відтворення господарюючі суб'єкти взаємодіють, налагоджують взаємозв'язки, виробляючи власні моделі поведінки (функціонують як суб'єкти саморегулювання). Такий динамічний

---

¹⁶¹ Пронська Г. В. Хозяйственное право (Конспект лекций). Вибране.К.: Освіта України, 2013. С. 487, 488.

¹⁶² Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини: дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Донецьк. 2009. С. 44.

¹⁶³ Там само. С. 46.

активний процес відбувається на різних стадіях економічного відтворення.

Діяльність – це певний процес, активність суб'єкта з метою задоволення певних потреб. Будь-яка діяльність складається з певних етапів (планування, здійснення, отримання та аналізу результатів) та має свою структуру (мету, завдання, суб'єктів здійснення, сукупність дій). Тому діяльність – це певна система процесів, які активно реалізуються суб'єктами.

По відношенню до відкритих динамічних систем і вживається поняття «саморегуляція», «самоорганізація» та «управління»¹⁶⁴. Принагідно філософи стверджують, що діяльність людей є вищою (з відомих нам), соціальною, свідоморегульованою формою самоорганізації¹⁶⁵, а отже, і саморегулювання. У самоорганізації і діяльності виявилися споріднені властивості: а) прийом, обробка і передача інформації; б) регулювання процесів, що відбуваються всередині системи і спрямовані у зовнішнє середовище; в) пристосування (адаптація) до зовнішніх умов існування системи; г) активна взаємодія систем, що розвиваються, із середовищем; д) спрямованість на досягнення певного результату («цілепокладання»); е) самоуправління та управління – дві протилежності цілісного процесу саморегулювання всіх соціальних систем¹⁶⁶.

Отже, самоорганізація, саморегулювання, діяльність – це взаємопов'язані та взаємообумовлені явища, це певні системи, які складають елементи, що здатні до саморозвитку та взаємодії з іншими системами. Діяльність – суспільна, свідома форма саморегулювання. Тому господарська діяльність є усвідомленою формою дій суб'єкта з економічного відтворення (виробництва, розподілу, обміну, споживання продукції, виконання робіт, надання послуг), в якій виявляється саморегулювання, з метою задоволення економічних та соціальних потреб.

Господарська діяльність – це система усвідомлених взаємопов'язаних дій (процесів) суб'єктів господарювання з суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою задоволення економічних та соціальних потреб.

---

¹⁶⁴ Саморегуляція соціального організму країни: монографія/ за наук. ред. В. П. Беха: В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко; Мін-во освіти і науки; Нац. пед. ун.-т імені М. П. Драгоманова. К.: Вид.-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 19.

¹⁶⁵ Подолець В. В. Деятельность как социальная форма самоорганизации. Идеи глобализации. 1993. URL: <http://ruidea04.ru/pages/a-7.html> (дата звернення: 16.09.2016).

¹⁶⁶ Там само.

Отже, можна запропонувати таку дефініцію саморегулювання господарської діяльності: саморегулювання господарської діяльності – це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою розроблених та встановлених правил, відносин із суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою задоволення економічних та соціальних потреб.

Особливостями саморегулювання господарської діяльності є:

1) мета – самостійне упорядкування господарської діяльності за допомогою альтернативного або додаткового (субсидіарного) встановлення правил поведінки, не визначених або не достатньо визначених державним регулюванням або вибору альтернативних правил поведінки не заборонених нормами права, визначених державою, їх дотримання та контроль; захист прав суб'єктів відмінним від державного способом за допомогою створення певних інституцій;

2) завдання: а) розробка та встановлення правил поведінки між суб'єктами саморегулювання у конкретній галузі; б) дотриманням та контроль за визначеними правилами між суб'єктами саморегулювання; в) застосування заходів впливу до порушника норм саморегулювання; г) забезпечення прав суб'єктів саморегулювання та їх захист; д) врегулювання спорів між суб'єктами саморегулювання альтернативними методами вирішення спорів; е) забезпечення ефективної взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами господарювання та споживачами створюваних учасниками саморегулювання товарів і послуг;

3) суб'єкти – безпосередньо суб'єкти господарювання та саморегулювнi організації;

4) засоби: договірне регулювання (господарські договори; арбітражні угоди як віддільні від господарського договору угоди; угоди про вибір права, якими визначається застосовний до конкретного договору правопорядок); корпоративні акти; звичаї ділового обороту (торгівлі); стандартні правила здійснення певних видів діяльності стандартів, етичні кодекси; добра практика; процедурні засоби (сертифікація, добра сільськогосподарська практика тощо);

5) межі саморегулювання господарської діяльності, визначені за принципом, якщо прямо не заборонені законом, то дозволені. Дозволяються будь-які форми, засоби саморегулювання, не заборонені законом;

б) засоби забезпечення саморегулювання: договірні (визначені договором); дисциплінарні (визначені саморегулювальними організаціями); корпоративні (внутрішні, передбачені корпоративними актами); система альтернативних методів врегулювання спорів між суб'єктами.

1.4. Принципи саморегулювання господарської діяльності

Підґрунтям саморегулювання господарської діяльності є принципи. Принципи правового регулювання можна визначити як засновані на пануючій системі цінностей в державі основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку суспільних відносин і які визначають сутність, соціальне призначення та особливості дії права на території конкретної держави¹⁶⁷. Досліджуючи принципи саморегулювання господарської діяльності, потрібно зазначити, що, перш за все, це основні ідеї, на яких будується означений інститут, це певні універсальні засади, які впливають на усі види господарської діяльності.

Базовим для усієї правової системи України є принцип верховенства права. В. С. Щербина, виходячи з предмета правового регулювання, яким є господарські відносини, до основних принципів господарського права відносить такі: оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів; економічнк багатоманітність; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, недопущення протиправного позбавлення власності; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання; право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монополієм становисцем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції; соціальна спрямованість економіки¹⁶⁸.

---

¹⁶⁷Старинський М. В. Щодо поняття «принципи правового регулювання». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 21. Ч.1 Т.1. С. 98.

¹⁶⁸Щербина В. С. До питання щодо принципів господарського права. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2014. № 1. С. 88–89.

В. С. Мілаш додає: «Від принципів господарського права слід відрізнити принципи правового регулювання підприємницької діяльності, до яких відносять: свободи підприємництва в межах, визначених законом; збалансування публічних і приватних інтересів у сфері господарювання (принцип пропорційності); свободи господарського договору в межах, визначених законом; захисту слабкої сторони в договорі; добросовісної та ділової практики; захисту економічної конкуренції; раціонального використання природних ресурсів у сфері господарювання; пріоритетного збереження здоров'я людини та охорони довкілля щодо економічного ефекту тощо»¹⁶⁹. Підприємницьку діяльність називають найбільш іманентною саморегулюванню. Володіючи внутрішньою логікою із здатністю до саморозвитку, підприємництво саме собою стає рушійною силою¹⁷⁰. Д. В. Задихайло пропонує розглядати підприємницьку діяльність «як основний інститут ринкового саморегулювання. Саме в його межах відбувається організація виробництва товарів і послуг, що урівноважують попит та споживання на прийнятному для суспільства рівні. У цьому сенсі право на підприємницьку діяльність є системоутворюючим елементом усього комплексу відносин у ринковій економіці і має розглядатися як у «вертикальному», так і «горизонтальному» системно-структурному контексті системи права та системи законодавства»¹⁷¹. Отже, принципи, які відносять до принципів підприємницької діяльності, притаманні саморегулюванню господарської діяльності.

Спроба практичного законодавчого закріплення принципів саморегулювання була здійснена у проекті Закону України «Про саморегулювнi організації» від 23 серпня 2012 року, у якому під поняттям саморегулювання розумілась самостійна та ініціативна діяльність суб'єктів підприємницької та/або професійної діяльності, змістом якої є розробка і встановлення правил вказаної діяльності,

---

¹⁶⁹Мілаш В. С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: автореф. дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, Х. 2008. С. 17.

¹⁷⁰Державна політика розвитку підприємництва в Україні: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ З. С. Варналій, К. О. Ващенко, В. М. Кампа, Е. М. Лібанова, заг. ред. К. О. Ващенко. К.: «Вид. дiм «Персонал», 2010. С. 15.

¹⁷¹Задихайло Д. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 2(65). С. 114.

контроль за дотриманням вимог вказаних правил, сприяння реалізації та захисту прав споживачів, а до принципів саморегулювання віднесено такі принципи: державного сприяння створенню та діяльності саморегулювних організацій; рівноправності саморегулювних організацій; недопустимості обмеження саморегулювними організаціями економічної конкуренції; пріоритетності забезпечення прав та законних інтересів споживачів товарів (робіт, послуг), що надаються членами саморегулювної організації; заборони незаконного обмеження державою прав суб'єктів підприємницької або/та професійної діяльності в залежності від участі або не участі у саморегулювній організації¹⁷².

Інший проект Закону України «Про саморегулюючі організації» не виділяє принципи саморегулювання, однак під саморегулюванням розуміє самостійну й ініціативну діяльність, яка здійснюється суб'єктами підприємницької або професійної діяльності або недержавними пенсійними фондами, і цілю якої є розробка і встановлення правил і стандартів вказаної діяльності, а також контроль за дотриманням вимог вказаних правил і стандартів¹⁷³.

Проект закону Закону України «Про фахові саморегулювні і самоврядні об'єднання» від 23.09.2010 року № 4841-1 визначає діяльність фахових саморегулювних і самоврядних об'єднань (далі – фахових об'єднань) як одного з найважливіших елементів громадянського суспільства в Україні¹⁷⁴.

У проекті Закону України «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки» визначається, що саморегулювання аграрного сектору економіки здійснюється на таких засадах: збалансованого та громадянського регулювання аграрного сектору економіки; рівноправності саморегулювних організацій в різних сферах діяльності; захисту інтересів членів (учасників) саморегулювних організацій; неможливості узурпації контролю над саморегулювними організаціями; неможливості зловживань саморегулювних організацій щодо учасників (членів) та у відповідній сфері діяльності;

---

¹⁷²Проект Закону України «Про саморегулювні організації» реєстр. № 4841-д від 23.07.2010 р. URL: earch.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT0330.html (дата звернення: 12.05.2017).

¹⁷³Проект Закону України «Про саморегулюючі організації» реєстр. № 4841 від 16.07.2009 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id35867 (дата звернення: 12.05.2017).

¹⁷⁴Проект Закону України «Про фахові саморегулювні і самоврядні об'єднання» реєстр. № 4841-1 від 10.09.2009 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id..36102 (дата звернення: 12.05.2017).

державного захисту та підтримки дій саморегулювальних організацій, вчинених в межах відповідного законодавства¹⁷⁵.

У Проекті Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» визначено широкий спектр принципів СРО: законності; рівності; добровільності та доступності участі, що передбачає право суб'єктів господарювання та суб'єктів професійної діяльності на вільну участь у саморегулювальній організації; недискримінації; самоврядності, що передбачає право членів саморегулювальної організації здійснювати управління діяльністю саморегулювальної організації; самофінансування; відповідальності, що передбачає встановлення саморегулювальною організацією відповідно до цього та інших законів дієвих механізмів забезпечення дотримання (виконання) членами саморегулювальної організації статуту та правил саморегулювальної організації; запобігання та недопущення необґрунтованого чи надмірного регуляторного навантаження на членів саморегулювальної організації; прозорості, відкритості, публічності, що реалізується шляхом забезпечення саморегулювальною організацією вільного доступу до інформації про її діяльність¹⁷⁶. Однак деякі із вказаних принципів у Проекті не є визначальними для діяльності СРО. Наприклад, самофінансування, адже є СРО, яким передаються делеговані повноваження органів державної влади і, відповідно, у цих межах має надходити державне фінансування. Принцип недискримінації, під яким у Проекті розуміють недопущення обмеження щодо членства у саморегулювальній організації на підставі ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, за мовними та іншими ознаками, а також надання будь-яких переваг на цих підставах¹⁷⁷.

---

¹⁷⁵Проект Закону України «Про основи саморегулювання в аграрному секторі економіки» URL: <http://an.gorod.com.ua/zakon-ukra%D1%97ni-quotpro-samoregul%D1%96vn%D1%96-organ%D1%96zats%D1%9> (дата звернення: 10.05.2015).

¹⁷⁶Проект Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності»: Міністерство економічного розвитку та торгівлі, на сайті 18 жовтня 2019 року URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d0f23bf9-946d-4dcc-a3ae-b9e2919ace94&title=ProektZakonuUkrainiproSamoreguliuванняGospo> (дата звернення: 22.10.2019).

¹⁷⁷Проект Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності»: Міністерство економічного розвитку та торгівлі, на сайті 18 жовтня 2019 року URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d0f23bf9-946d-4dcc-a3ae-b9e2919ace94&title=ProektZakonuUkrainiproSamoreguliuванняGospo> (дата звернення: 22.10.2019).

Однак, на нашу думку, змістове наповнення цього принципу не відповідає потребам врегулювання господарської діяльності.

Незважаючи на явні недосконалості, суперечності вказаних законопроектів, слід зазначити, що вони уособлюють прагнення до врегулювання важливого питання економічного життя держави – саморегулювання господарської діяльності, яке з кожним роком актуалізується і потребує вирішення на рівні окремого розділу ГК України, у якому пропонується закріпити право на саморегулювання суб'єктів господарювання та особливості його здійснення.

Підсумовуючи зазначене, до принципів саморегулювання господарської діяльності слід віднести.

1. Збалансування державного регулювання та саморегулювання господарської діяльності. Приватний інтерес, який активно проявляється у саморегулюванні, має гармонійно поєднуватися, не протиставлятися публічному інтересу, який проявляється у комплексі інтересів держави, суспільства та територіальних громад. Водночас має бути обмеженим і державне втручання у саморегулювання, керівною засадою такого обмеження має бути принцип «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» і, відповідно, нормативною підвалиною стаття 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України¹⁷⁸. Прикладом такої збалансованості публічних та приватних інтересів при саморегулюванні може бути принцип забезпечення прав споживачів товарів (робіт, послуг), який реалізується, у тому числі, членами саморегулювальної організації. До саморегулювання господарської діяльності звертаються саме для того, щоб здійснювати ефективне упорядкування у певній галузі відповідно до притаманних саморегулюванню засобів. Виходячи з зазначеного, констатуємо, що для належного функціонування саморегулювання господарської діяльності потрібно створити ефективний механізм його забезпечення зі сторони органів публічної влади, який би базувався на загальних принципах права, галузевих принципах господарського права та принципах саморегулювання господарської діяльності. Тому принцип збалансування державного регулювання

---

¹⁷⁸Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. Ст. 15.

та саморегулювання господарської діяльності виявляється у підтримці, заохоченні саморегулювання як корисного та економічно вигідного для держави способу. Така підтримка здійснюється специфічним набором заходів, притаманних державному регулюванню.

2. Принцип свободи саморегулювання господарської діяльності, може виявлятися у кількох різновидах: як принцип свободи договору, принцип свободи встановлення стандартів і правил здійснення конкретних видів господарської діяльності, принцип свободи створення саморегулювних організацій та свободи членства в них, принцип свободи підприємницької діяльності. Зрозуміло, що вказані принципи не є безмежними, законодавчо визначаються допустимі засади обмеження на основі принципу «дозволено усе, що не заборонено законом». Вказаний принцип реалізується виходячи з ознак самостійності та ініціативності здійснення господарської діяльності.

3. До наступного принципу можна віднести принцип рівності суб'єктів саморегулювання, адже недопустимо, щоб одні учасники саморегулювання мали переваги перед іншими. У разі укладення господарського договору між контрагентами забороняється застосування примусу, погроз тощо. У межах саморегулювних організацій даний принцип може проявлятися у забороні узурпації контролю над саморегулювними організаціями певним обмеженим колом учасників, забороні зловживань повноваженнями самими саморегулювними організаціями відносно їх учасників. Вказане може призвести до дестабілізації і монополізації ринку, нав'язування умов учасникам ринку, усунення конкурентів або ж до закритості ринку для інших гравців.

4. Іншим принципом може бути заборона недобросовісної конкуренції між суб'єктами саморегулювання, тобто недопустимості обмеження саморегулювними організаціями економічної конкуренції у певній галузі.

5. До принципів діяльності саморегулювних організацій можна віднести принцип корпоративності. Завдяки цьому принципу створюються саморегулювні організації як некомерційні юридичні особи з відповідними повноваженнями, зокрема: розробки етичних кодексів, правил поведінки та інших саморегулювних норм; у межах певної організації можуть діяти певні корпоративні норми, спрямовані на упорядкування відносин між членами саморегулювної організації.

Створення саморегулювної організації має відповідати соціальній спрямованості економіки, оскільки вона допомагає налагодити взаємовідносини між органами влади, суб'єктами саморегулювання та споживачами певних товарів та послуг, тобто саморегулювна

організація як об'єднання професійних учасників конкретного ринку забезпечує свій корпоративний інтерес та здійснює упорядкування і прозорість діяльності з огляду на панування державної політики у цій галузі. Завдяки принципу корпоративності уможливується здійснення контролю самими суб'єктами саморегулювання (у разі порушення корпоративних правил у межах саморегулювальної організації можлива дисциплінарна відповідальність, виключення з організації тощо). Крім того, показовою у даному випадку є структура саморегулювальної організації, у якій можна виділити органи управління саморегулювальної організації та спеціалізовані органи саморегулювальної організації (ревізійні, контролюючі, дисциплінарні тощо).

6. Важливими є принципи прозорості, відкритості, публічності у діяльності СРО. Оскільки СРО здійснює регулювання певного ринку, то така діяльність має бути максимально зрозумілою для споживачів товарів та послуг суб'єктів господарювання – членів СРО. СРО зобов'язана відкрито публікувати реєстр своїх членів, правила та стандарти діяльності тощо. Враховуючи актуальність теми принципів саморегулювання господарської діяльності, є потреба у продовженні обговорення ключових проблем змістового наповнення досліджуваних принципів, а можливо і їх системи.

Висловлюючи власну позицію, до принципів саморегулювання господарської діяльності відносимо: збалансування державного регулювання та саморегулювання господарської діяльності, принцип свободи саморегулювання господарської діяльності, принцип рівності суб'єктів саморегулювання, заборона недобросовісної конкуренції між суб'єктами саморегулювання, принцип корпоративності, принципи прозорості, відкритості, публічності.

1.5. Види та форми саморегулювання господарської діяльності

Актуальним питанням є визначення видів та форм саморегулювання господарської діяльності.

Виходячи з того, що до змісту саморегулювання, перш за все, включають спеціальні засоби, які ним застосовуються, тому можливим є визначення видів саморегулювання господарської діяльності виходячи з критерію засобів.

До таких засобів саморегулювання господарської діяльності можна віднести: господарський договір, кодекси корпоративної етики, звичаї ділового обороту, стандартні правила здійснення певних видів діяльності, саморегулювнi організації тощо.

Отже, залежно від виду засобів, саморегулювання господарської діяльності поділяють на:

– договірне – основою є договір (угода):

а) господарські договори (основний договір, арбітражні угоди як віддільні від господарського договору угоди; угоди про вибір права, якими визначається застосовний до конкретного договору правопорядок);

б) звичаї ділового обороту (торгівлі) – на основі угоди про вибір права або принципів міжнародного приватного права;

в) стандартні правила, етичні кодекси здійснення певних видів економічної діяльності;

г) інші узгоджені дії суб'єктів на основі договору;

– корпоративне – застосовуються засоби на підставі корпоративних актів (правила етичної поведінки представників корпорацій, кодекси корпоративної етики, статuti).

Суб'єкти саморегулювання можуть здійснювати добровільні практики, спрямовані на удосконалення та поліпшення власної господарської діяльності. Зокрема, це певні процедури, які стосуються підвищення якості продукції, надання послуг. До процедурних засобів саморегулювання можна віднести:

–самосертифікацію;

–добровільну сертифікацію;

–добровільну оцінку діяльності;

–самоконтроль;

–добру практику (добру сільськогосподарську практику);

–елементи комплаєнсу тощо.

Процедурні засоби саморегулювання можуть реалізуватися при договірному, корпоративному саморегулюванні або ж за допомогою саморегулювннх організацій.

При саморегулюванні господарської діяльності для захисту інтересів суб'єктів саморегулювання застосовуються альтернативні методи врегулювання спорів, які, по суті, є засобами саморегулювання: медіація, консиліація, переговори, експертиза та інші.

До засобів забезпечення саморегулювання можна віднести такі засоби: договірні (визначені договором); організаційні, дисциплінарні (визначені саморегулювнними організаціями); корпоративні (внутрішні,

передбачені корпоративними актами); систему альтернативних методів врегулювання спорів між суб'єктами.

Залежно від форми закріплення саморегулювання господарської діяльності може бути презентоване як :

– нормативне – проявляється у створенні, розробці, закріпленні саморегулювних норм (етичних кодексів, правил поведінки, корпоративних норм тощо);

– організаційне (інституційне) – створюються відповідні саморегулювні організації, які представляють відповідних учасників господарської діяльності, окрім того, здійснюють контроль за виконанням прийнятих правил поведінки, забезпечують допомогу та захист суб'єктів саморегулювання.

З позиції адміністративної науки О. П. Рябченко пропонує такий погляд на саморегулювання: «Вертикальні відносини, де основою є регулятивна складова адміністративно-правового характеру. Відносини між органами державного регулювання та учасниками ринку, відносини між саморегулювними організаціями та професійними учасниками ринку; горизонтальні відносини, які мають як господарсько-правовий характер (відносини між учасниками ринку) так і управління (відносини безпосередньо між учасниками ринку у межах саморегулювних організацій)¹⁷⁹. Підтримуємо такий широкий погляд на саморегулювання, адже слід зазначити, що вертикальні відносини можуть бути і у межах саморегулювної організації, у яких її суб'єкти мають підкорятися спільно прийнятим правилам, дотримуватися їх, та у разі невиконання зазнати певних санкцій (наприклад, призупинення або виключення зі складу організації).

Горизонтальні відносини – відносини у межах укладення договору та інші відносини на основі вільного волевиявлення, самостійності та рівності суб'єктів саморегулювання.

Виділяють також стихійне та організоване саморегулювання. При стихійному саморегулюванні відсутні певні обмеження з боку держави. Для організованого саморегулювання притаманне встановлення «правил гри», тобто певних нормативних засад (імперативних норм, відступ від яких не допускається) державою для суб'єктів саморегулювання.

---

¹⁷⁹Рябченко О. П. Межі та джерела адміністративно-правового регулювання господарських відносин. Право та управління. К., 20110. № 1. С. 112.

Важливою ознакою спонтанного саморегулювання у сучасності є те, що воно виникає у відповідь на об'єктивну необхідність заповнення певної прогалини в централізованому регулюванні¹⁸⁰.

Залежно від виду господарської діяльності саморегулювання може поділятися на: саморегулювання діяльності на фондовому ринку; саморегулювання діяльності на ринку фінансових послуг; саморегулювання у торговельній діяльності; саморегулювання у банківській діяльності; саморегулювання у страховій діяльності; саморегулюванні у будівельній діяльності; саморегулювання в інноваційній діяльності; саморегулювання у рекламній діяльності тощо.

Залежно від мети здійснення господарської діяльності саморегулювання може здійснюватися: комерційними суб'єктами господарювання; некомерційними суб'єктами господарювання.

О. В. Кологойда виділяє в Україні чотириланкову систему регулювання відносин на фондовому ринку за критерієм суб'єкта управління, що охоплює: державне регулювання; регіональне (міське) регулювання; саморегулювання, яке здійснюється СРО; локальне, у тому числі внутрішньокорпоративне і договірне регулювання¹⁸¹. Як бачимо, авторка розмежовує саморегулювання на рівні СРО та окремого суб'єкта або суб'єктів господарювання. Ланкова система також можлива для визначення видів саморегулювання.

Вважаємо за доцільне застосувати для класифікації критерій суб'єкта саморегулювання господарської діяльності. Отже, можна виділити такі ланки.

Первинна (індивідуальна, договірне саморегулювання) – саморегулювання здійснюється одним учасником – суб'єктом підприємницької діяльності; групою суб'єктів на рівні укладення договорів; суб'єктом корпоративних відносин з метою упорядкування внутрішньої організації.

Вторинна (колективна, корпоративне саморегулювання) – саморегулювання здійснюється шляхом об'єднання учасників господарювання у саморегулювну організацію, що виявляється у створенні відповідних загальних органів управління.

---

¹⁸⁰Ogus A. Carbonara E. Self-regulation. 2011: F. Parisi (ed). Production of Legal Rules, Cheltenham: Edward Elgar 2011. P. 231.

¹⁸¹Кологойда О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання господарських відносин на фондовому ринку України: дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. С. 137.

Аналізуючи активність з приводу формування саморегульованих інституцій у різних галузях господарської діяльності, зазначаємо, що вона диференціюється від низького ступеня розвитку саморегулювання (відсутність саморегульованих організацій, саморегулювання відбувається на рівні укладення господарських договорів), середнього (кілька саморегульованих організацій у конкретній галузі) до високого (наявність однієї або кількох потужних саморегульованих організацій з делегованими повноваженнями у конкретній галузі). Ступінь саморегулювання значно залежить від усвідомлення суб'єктами господарювання потреби у саморегулюванні шляхом колективного захисту та представництва своїх інтересів, пошуку шляхів впливу на органи державної влади та місцевого самоврядування, упорядкування прогалін у нормативному забезпеченні відносин. Водночас спостерігається процес залежності ступеня саморегулювання від стану розвитку відповідної галузі господарської діяльності: чим бурхливіше розвивається галузь – тим вищий ступінь саморегулювання. Крім того, значно впливає на ступінь саморегулювання організаційно-правова форма суб'єкта господарювання, господарська компетенція. Для казенних підприємств ступінь буде нижчим, ніж для підприємств приватної форми власності. Так, О. А. Беяневич слушно зазначає: «В ідеальному варіанті рішення приймаються в межах існуючого правового режиму і незалежно від держави, через що такий вид саморегулювання можна назвати автономним або ліберальним. Найповніше цей вид саморегулювання притаманний суб'єктам приватного сектору економіки. В публічному ж секторі саморегулювання господарської діяльності може допускатися законодавцем тією мірою, якою він визнає можливість здійснення підприємницької діяльності державними та комунальними підприємствами»¹⁸².

Стаття 22 ГК України визначає особливості управління господарською діяльністю у державному секторі економіки. Аналіз положень господарського законодавства приводить до висновку, що суб'єкти господарювання державного сектору економіки провадять діяльність у нормативній формі, тобто мають право на створення

---

¹⁸²Беяневич О. А. Відповідальність органів місцевого самоврядування за зобов'язаннями некомерційних комунальних підприємств. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 19, 2019 р./ Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2019. С. 10.

етичних кодексів, правил поведінки, укладення господарських договорів, закріплення положень соціальної відповідальності тощо, однак тією мірою, яка визначається уповноваженими органами управління. Водночас відповідно до ч. 6 статті 22 ГК України відносини органів управління з вказаними суб'єктами господарювання у випадках, передбачених законом, можуть здійснюватися на договірних засадах.

Організаційна форма саморегулювання (створення СРО) визначається уповноваженими органами управління відповідно до вимог цього ГК України та інших законів. Такі самі ж положення стосуються і суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки (ст. 24 ГК України). Дослідження практики діяльності суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки приводить до висновку про відсутність СРО у цих суб'єктів.

Тому доцільно визначити види саморегулювання на основі суб'єктного критерію. Отже, виділяють саморегулювання суб'єктів приватного сектору економіки, суб'єктів господарювання державного сектору економіки, суб'єктів господарювання комунального сектору економіки. Найвищий ступінь саморегулювання у приватному секторі економіки.

Статтею 63 ГК України визначаються види та організаційні форми підприємств. Доцільно виділити особливості саморегулювання у підприємствах залежно від форм власності, зокрема: саморегулювання приватного підприємства; підприємства колективної власності; комунального підприємства; державного підприємства; підприємства, заснованого на змішаній формі власності; спільного комунального підприємства. Оскільки в Україні можуть діяти також інші види підприємств, то можуть бути визначені інші особливості саморегулювання залежно від їх видів.

Відповідно до ч. 3 статті 63 залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють унітарні та корпоративні підприємства, тому можна вказати і на особливості саморегулювання цих видів підприємств.

Специфікою становлення саморегулювання господарської діяльності є те, що на його розвиток у кожній державі впливають інтеграційні та глобалізаційні процеси, зокрема потреби розвитку міжнародної торгівлі.

Саморегулювання господарської діяльності може проходити на:

1) міжнародному (універсальному) рівні – глобальний рівень, відповідно, презентується як нормативним, так і організаційним (інституційним) саморегулюванням. Створюються міжнародні неурядові організації учасників бізнесу самими суб'єктами відносин у певній

галузі або сфері: Міжнародна торгова палата (Франція), Асоціація торгівлі зерном і кормами (ГАФТА), Федерація торгівлі олійними культурами й жирами (FOSFA), Міжнародна асоціація інженерів-консультантів (FIDIC) та багато інших. Відповідні міжнародні інституції саморегулювання можуть розробляти рекомендаційні норми у певній галузі або ж кодифікувати усталений звичай міжнародної торгівлі, створювати альтернативні до державних методи врегулювання спорів тощо. Сутністю розгляду спорів відповідно до цих методів є добровільний характер звернення сторін. Спільною рисою альтернативних методів вирішення спорів є наявність обов'язкової згоди сторін спору про вирішення його саме таким способом, конфіденційність, гнучкість процедури провадження¹⁸³. Наприклад, міжнародні стандарти діяльності професійних учасників та системи регулювання ринку цінних паперів та інших фінансових інструментів визначає програмний документ (звіт) Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO) «Цілі та принципи регулювання ринку цінних паперів»¹⁸⁴;

2) регіональному рівні – відповідно враховується окрема частина Земної кулі: Європи, Азії, Африки тощо. Представники об'єднують свої зусилля для полегшення ведення бізнесу у певній галузі та регіоні. Репрезентативно – держави Європейського Союзу, які створюють загальні політики, у тому числі щодо саморегулювання;

3) національному рівні (наприклад, створення об'єднуючої організації у межах держави щодо конкретного виду економічної діяльності);

4) локальному рівні (наприклад, створення саморегулювальних організації певного регіону (області) держави);

5) індивідуальному рівні: здійснюване окремим суб'єктом, суб'єктами (наприклад, укладення договору).

Відповідно, нормативне та організаційне саморегулювання господарської діяльності може відбуватися на усіх п'яти рівнях саморегулювання.

Окремого дослідження потребують позиції науковців з приводу підходів до саморегулювання враховуючи діяльність саморегулювальних

---

¹⁸³Гончаренко О. М. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 10.

¹⁸⁴Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO) «Цілі та принципи регулювання ринку цінних паперів». URL: www.iosco.org. (дата звернення: 12.05.2017).

організацій. Тому це питання детально буде висвітлено у третьому розділі дисертаційного дослідження.

Класичним в юридичній науці є виділення трьох видів (моделей, типів) саморегулювання у світі, які пов'язані із компетенцією саморегулювних організацій¹⁸⁵. Отже, виділяють добровільне, делеговане та змішане саморегулювання. Кожен із цих видів саморегулювання пов'язаний із формулою взаємодії та взаємовідносин з державою.

Якщо це добровільне саморегулювання, то самі суб'єкти встановлюють певні правила та контролюють їх виконання без втручання держави, тобто не йдеться про обов'язкову участь у СРО, про отримання повноважень від органів державної влади. Участь держави полягає у дозвільному характері діяльності СРО. Не потребують схвалення органами державної влади правила СРО.

Делеговане саморегулювання ґрунтується на тому, що саморегулювні організації здійснюють регулювання окремої галузі економіки на підставі передачі окремих функцій від держави. Встановлюються більш жорсткі вимоги (правила поведінки), обов'язковість членства, визначаються повноваження щодо контролю суб'єктів та санкції у разі недотримання визначених саморегулювальною організацією та державою вимог. Саморегулювання – це підтримане державою делегування регулюючих функцій окремим галузевим об'єднанням учасників ринку¹⁸⁶. За делегованого саморегулювання детально встановлюються та прописуються усі регламенти прийняття рішення, розробки правил, притягнення до відповідальності за невиконання правил учасників СРО, питання вирішення спорів між учасниками

---

¹⁸⁵Бакалінська О. О. Правові проблеми саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції. Право і суспільство. 2014. № 2. С. 64; Кологойда О. Саморегулювання професійної діяльності фондового ринку. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 92. С. 110; Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 180; Говорун О. В. Саморегулювання господарської діяльності та її співвідношення з державним регулюванням. Економічна теорія та право. 2015. № 1 (20). С. 196; Рекуненко І. І. Особливості діяльності саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць/ Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 29. С. 395–396.

¹⁸⁶Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестраховання: проблеми теорії та практики: монографія/ Н. Б. Папурія, І. М. Войцеховська, А. С. Головачова. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. С. 224.

СРО, між учасниками та споживачами товарів та послуг. Рішення органів СРО з цих питань є публічними та відкритими.

Змішане саморегулювання полягає у здійсненні саморегулювними організаціями лише окремих функцій держави у певних галузях економіки. При чому не визначається обов'язковість членства або ж дотримання інших вимог для учасників господарської діяльності. При змішаному саморегулюванні СРО передаються, наприклад, повноваження щодо сертифікації та не вказується, що організація буде визнаватися саморегулювною у випадку участі у ній певного відсотка професіоналів цього ринку як при делегованому саморегулюванні.

Отже, залежно від форм взаємодії з органами державної влади та відношення держави до саморегулювання виділяють: делеговане (передача низки функцій держави саморегулювним організаціям, затвердження правил СРО органами державної влади); добровільне (без передачі функцій держави, діяльність у межах вироблених власних норм); змішане саморегулювання (передача окремих функцій і з одночасним підпорядкуванням власним саморегулювним нормам). Слід відмітити, що у межах кожного з видів можна визначити підвиди на рівні тієї чи іншої СРО.

Наступним підходом є розрізнення моделі добровільного саморегулювання (*voluntary self-regulation*), що характеризується відсутністю прямого державного втручання; санкціонованого саморегулювання (*sanctioned self-regulation*), за якого приватні суб'єкти формують правила, що підлягають урядовому схваленню; обов'язкового саморегулювання (*mandated self-regulation*), за якого уряд зобов'язує приватних суб'єктів створити саморегулювну систему¹⁸⁷. Також С. Омарова вказує і на інші більш детальні типологізації саморегулювання, зокрема, на «акредитоване» саморегулювання («*accredited*» *self-regulation*), в якому приватні встановлені правила акредитовані іншим приватним органом (наприклад, технічним комітетом); «перевірене» саморегулювання («*verified*» *self-regulation*), в якому треті сторони (аудитори, неурядові організації, профспілки тощо) здійснюють контроль за дотриманням правил; «часткове» саморегулювання («*partial*» *self-regulation*), в якому приватний сектор бере участь лише

---

¹⁸⁷Omarova S. Rethinking the Future of Self-Regulation in the Financial Industry. Symposium: New Paradigms for Financial Regulation in the United States and the European Union : *Brooklyn Journal of International Law*. 2010. № 3. Vol. 35. P. 667.

у формуванні правил; або «повне» саморегулювання, за якого і нормотворчість, і виконання здійснюються приватними суб'єктами¹⁸⁸.

Н. Ю. Філатова поділяє саморегулювання на два види: добровільне (учасники певного ринку добровільно вступають до певної саморегулювальної організації та виходять з неї) та обов'язкове (у випадку делегованого саморегулювання усі учасники ринку обов'язково мають бути членами визначеної саморегулювальної організації). Авторка зазначає, що: «при добровільному саморегулюванні діяльність цих організацій не обмежується спеціальними актами адміністративного законодавства. При делегованому саморегулюванні правовий статус таких організацій визначається актами не лише цивільного, а й адміністративного законодавства»¹⁸⁹.

Підсумовуючи зазначене, визначаємо такі види саморегулювання господарської діяльності залежно від: виду засобів саморегулювання (договірне, корпоративне); процедурних засобів саморегулювання (самосертифікація, добровільна сертифікація, добровільна оцінка діяльності, самоконтроль, добра практика (добра сільськогосподарська практика, елементи комплаєнсу); засобів забезпечення саморегулювання (договірні (визначені договором), організаційні, дисциплінарні, корпоративні, системи альтернативних методів врегулювання спорів між суб'єктами); форми закріплення саморегулювання господарської діяльності (нормативне та організаційне (інституційне)); виду господарської діяльності; мети здійснення господарської діяльності (комерційної та некомерційної); складу суб'єктів саморегулювання господарської діяльності можна виділити ланки: первинну (індивідуальну, договірне саморегулювання) та вторинну (колективну, корпоративне саморегулювання)). Саморегулювання господарської діяльності може проходити на рівнях: міжнародному (універсальному); регіональному; локальному та індивідуальному. Класичним є виокремлення добровільного, делегованого та змішаного саморегулювання.

---

¹⁸⁸Omarova S. Rethinking the Future of Self-Regulation in the Financial Industry. Symposium: New Paradigms for Financial Regulation in the United States and the European Union : Brooklyn Journal of International Law. 2010. № 3. Vol. 35. P. 677.

¹⁸⁹Філатова Н. Ю. Саморегулювальної організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ...канд. юрид наук за спец.:12.00.03/ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2014. С. 8.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Саморегулювання та державне регулювання: співвідношення та форми поєднання у господарському праві

Відповідно до ч. 1 ст. 5 ГК України: правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів. Тому актуальною проблемою є визначення форм та співвідношення, перш за все, державного регулювання та саморегулювання господарської діяльності.

Метою державного регулювання господарської діяльності є забезпечення правового господарського порядку. С. І. Бевз уточнює: «...основною метою державного регулювання господарської діяльності можна визначити встановлення правового господарського порядку, за якого забезпечено баланс приватних і публічних інтересів як при здійсненні господарської діяльності суб'єктами господарювання, так і при здійсненні державного регулювання господарської діяльності органами державної влади»¹⁹⁰. Окрім того, вчена зазначає: «...державне регулювання господарської діяльності має бути спрямоване на задоволення публічних інтересів без конфліктності з приватними інтересами суб'єктів господарювання»¹⁹¹. Така мета дещо ідеалістична, однак вона може бути реалізована саме за допомогою саморегулювання.

За своїми сутнісними ознаками правовий господарський порядок у частині ринкового саморегулювання економічних відносин, як відомо, базується на плюралізмі та рівності форм власності, свободі підприємницької діяльності, свободі конкуренції та ціноутворенні¹⁹².

---

¹⁹⁰Бевз С. І. Мета державного регулювання господарської діяльності. Часопис Київського університету права. 2014. №4. С. 93.

¹⁹¹Там само.

¹⁹²Задихайло Д. Право на підприємницьку діяльність у системі відносин правового господарського порядку. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 2(65). С. 113.

Проблема пошуку «оптимального поєднання» ринкового саморегулювання та державного регулювання є однією з базових у науці господарського права. Під поняттям «оптимальний» розуміємо такий, який найбільше відповідає певним умовам, вимогам; найкращий із можливих¹⁹³. На нашу думку, у сенсі цього дослідження можна застосувати синонім «ефективний» (який приводить до потрібних результатів¹⁹⁴). «Поєднання, поєднувати» означає: збирати разом, складаючи, зливаючи, створювати одне ціле; об'єднувати¹⁹⁵, тобто одним із можливих синонімів вказаного поняття може бути гармонізація. «Гармонійний, гармонія»: поєднання, злагодженість, взаємна відповідність якостей¹⁹⁶. Тому цілком закономірно можна сказати, що правовий господарський порядок формується завдяки ефективній гармонізації (злагодженості) саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів (взаємній відповідності між особливостями, якими вони наділені (змісту, механізму, порядку тощо)).

Для опису збалансованого («баланс» – співвідношення між взаємозв'язаними частинами, сторонами чого-небудь, між тим, що надходить і що витрачається¹⁹⁷) поєднання означених явищ також широко застосовуються такі формулювання «нерозривне поєднання»¹⁹⁸, «оптимальне співвідношення саморегулювання ринку та вплив держави на економічні процеси», «забезпечення органічного поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання». Водночас вказується на залежність такого «сполучення» від «діяльності державних органів»¹⁹⁹.

Дослідження питання співвідношення саморегулювання та державного регулювання господарської діяльності можливо поділити на три складові: 1) визначення важливості державного регулюванні при саморегулюванні господарської діяльності; 2) врахування потреби у

---

¹⁹³Словник української мови: в 11-ти томах. Том 5, 1974. Ст. 732.

¹⁹⁴Словник української мови: в 11-ти томах. Том 2, 1971. Ст. 492.

¹⁹⁵Словник української мови: в 11-ти томах. Том 6, 1975. Ст. 766.

¹⁹⁶Словник української мови: в 11-ти томах. Том 2, 1971. Ст. 33.

¹⁹⁷Словник української мови: в 11-ти томах. Том 1, 1970. Ст. 95.

¹⁹⁸Система органів державного управління та регулювання в сфері підприємницької діяльності. Монографія/ За редакцією академіка НАПрН України, докт. юрид. наук В. С. Щербини. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. С. 12.

¹⁹⁹Ямкова І. М. До питання про засоби державного регулювання господарської діяльності громадян в Україні. Форум права. 2011. № 2. С. 1068.

саморегулюванні суб'єктів господарюванні при визначенні державного регулювання економіки; 3) збалансоване поєднання державного регулювання і саморегулювання господарської діяльності.

Світовий історико-правовий досвід доводить, що абсолютно не контрольоване, адекватно нерегульоване саморегулювання господарської діяльності з боку держави може призвести до негативних екстремалій: дисбалансу публічних і приватних інтересів (у бік приватних), порушення принципу соціальної справедливості у суспільстві. На сьогодні актуальними постають у цьому аспекті проблеми екологічного характеру. На глобальному рівні проголошена необхідність слідувати і дотримуватися ідеї сталого розвитку. Вказана теза особливо важлива для суб'єктів господарювання, які прагнуть отримувати якнайбільші прибутки при мінімальних витратах. Тому одним із наслідків ідеалізації саморегулювання господарської діяльності без втручання держави та громадянського суспільства може бути екологічна катастрофа і в подальшому: нездатність у межах держави відтворення природних ресурсів. Саме тому на міжнародному рівні держави беруть на себе зобов'язання зі сталого розвитку, які мають проявлятися в обмеженні діяльності суб'єктів господарювання. Європейська практика напрацювань пошуку балансу між прямим державним регулюванням та саморегулюванням призвела до широкого впровадження співрегулювання у певних галузях економічної діяльності.

В.С. Щербина визначає, що: «Державне регулювання господарської діяльності – це здійснення державою в особі її компетентних органів комплексу економіко-правових, організаційно-правових (управлінських) та юридичних (правових) заходів щодо упорядкування діяльності господарських організацій та фізичних осіб – підприємців з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку шляхом застосування різноманітних засобів і механізмів такого регулювання»²⁰⁰. Г.В. Смолин пише: «Державне регулювання економіки – це організуючий та регулювальний вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності. Основними функціями управління є:

---

²⁰⁰Щербина В. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 94. С. 11.

організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення, контроль»²⁰¹. Т.М. Кравцова зазначає, що призначення державного регулювання «...криється у повсякденному виконанні державними органами функцій, які організують окремі державно-регуляторні процеси з метою забезпечення правового господарського порядку в країні»²⁰².

Державне регулювання, як зазначають дослідники питання щодо визначення ролі держави в ринковій економіці, переслідує три мети: мінімізація неминучих негативних наслідків ринкових процесів; створення правових, фінансових і соціальних передумов ефективного функціонування ринкової економіки; забезпечення соціального захисту тих шарів «ринкового суспільства», стан яких у конкретній ситуації стає більш защемленим²⁰³.

Належне функціонування господарського правопорядку можливе у разі взаємодії і співвідношення ринкового саморегулювання економічних відносин та державного регулювання. В. С. Щербина зазначає: «... проблема забезпечення ефективного правового регулювання комплексних (у розумінні поєднання майнових і організаційних елементів), проте єдиних за своїм змістом у реальній економіці, відносин, що складаються у сфері господарювання (як на макро-економічному рівні, так і на рівні окремих учасників, задіяних у цій сфері), може бути вирішена лише шляхом нерозривного поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів. Проте в сьогоденних умовах економічного розвитку України залишається потреба в державному регулюванні (включаючи нормативно-правове регулювання) господарської діяльності на рівні безпосередніх товаровиробників»²⁰⁴.

---

²⁰¹Смолин Г. В. Державне регулювання господарської діяльності: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 22.

²⁰²Кравцова Т. М. Адміністративно-правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання: автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.07/ X, 2004. С. 13.

²⁰³Ростальний Г. Роль державного регулювання економіки в перехідний період. Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2000. Вип. 8. С. 104.

²⁰⁴Система органів державного управління та регулювання в сфері підприємницької діяльності. Монографія/ За редакцією академіка НАПрН України, докт. юрид. наук В. С. Щербини. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010.С. 12.

Слід погодитися з Д. В. Задихайло, який у структурі правового господарського порядку виділяє підсистему правовідносин зворотного зв'язку від суб'єктів господарювання та їх об'єднань до держави щодо формування, корекції та реалізації державної економічної політики та окремих її напрямів, зокрема, через визначення змісту господарсько-правової політики в частині удосконалення існуючих правових режимів господарювання та механізмів забезпечення законності у сфері господарських відносин²⁰⁵. Слушною є думка В. Г. Олюхи: «...напрямок розвитку, обраний Україною щодо вступу до ЄС, вимагає збереження державного ліцензування для обмеженої кількості видів економічної діяльності (для тих, що становлять значний суспільний інтерес), забезпечення переходу від ліцензування до сертифікації, надання доступу до професійної діяльності від державних органів до саморегулювальних організацій»²⁰⁶.

Також Н. П. Докторова щодо ринку страхових послуг стверджує: «Розвиток страхової діяльності в Україні має забезпечуватися за рахунок державного регулювання, держава має знайти ефективні форми поєднання державного регулювання і саморегулювання, які б відповідали конкретним етапам розвитку страхової діяльності та розвивалися синхронно з нею»²⁰⁷. А. С. Головачова зазначає: «...в умовах переходу України до ринкової економіки, для розвитку посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні необхідним і найбільш ефективним видається поєднання регулюючого впливу органів державної влади та саморегулювальних організацій»²⁰⁸. Щодо ринку фінансових послуг Є. П. Бондаренко зазначає: «Саморегулювання на ринку фінансових послуг повинно застосовуватися спільно з державним регулюванням з боку регуляторів і в основному на

---

²⁰⁵Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04/ X., 2013. С. 30.

²⁰⁶Олюха В. Г. Господарсько-правове забезпечення інформаційної безпеки в аутсорсингових відносинах. Економіка і права. 2018. № 2. С. 50. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11336/Oliukha%20V%20H.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.05.2019).

²⁰⁷Докторова Н. П. Механизмы государственного регулирования страховой деятельности в Украине: автореф. дисс. ... канд. наук по госуд. управ. по спец.: 25.00.02/ Донецкий государственный университет управления Министерства образования и науки Украины, Донецк. 2008. С. 15.

²⁰⁸Головачова А. С. Державне регулювання посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні: необхідність і мета. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 187.

добровільній основі. Проте відносно окремих видів діяльності, особливо тих, які пов'язані зі здійсненням публічно-правових або соціально значущих функцій, що зазвичай характерно для інфраструктурних організацій (наприклад, реєстратори або спеціалізовані депозитарії, що обслуговують пенсійну систему), членство в таких організаціях повинно стати однією з основних умов для входу на ринок»²⁰⁹. І. В. Білоус вказує: «Механізм регулювання ринків корпоративних облігацій є відмінним в різних країнах у рамках економічних моделей їх розвитку – євроконтинентальної і англо-американської (для першої з них більш вираженою є активна державна регуляція, а для другої – характерна діяльність саморегулювальних організацій). При становленні ринку корпоративних облігацій України передбачливим є дотримання євроконтинентального типу його регулювання»²¹⁰. А. М. Стельмашук підсумовує: «Раціональне державне регулювання економіки не протистоїть механізму її ринкового регулювання й не підміняє його, а свідомо використовує його регулюючий потенціал, надає ринковим регуляторам цілеспрямований характер. В кінцевому підсумку це сприяє досягненню поставлених державою цілей і пріоритетів з меншими економічними та соціальними витратами»²¹¹. На думку Н. А. Саниахметової і А. І. Черемнової: «... альтернативою державному регулюванню реклами є саморегулювання рекламної діяльності, що може розв'язувати проблеми інформування ринку дешевше і швидше, ніж державне регулювання. Одним із способів саморегулювання є встановлення стандартів рекламної діяльності, які рекламодавці добровільно дотримують»²¹². М. Май стверджує: «І держава, і медійне господарство зацікавлені у розвитку дієвих механізмів саморегулювання засобів масової комунікації. Якщо для бізнесу насамперед важливо витіснити державний вплив зі своєї сфери і самим регулювати власні справи, то для держави

---

²⁰⁹Бондаренко С. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України: автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08/ Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2011. С. 16.

²¹⁰Білоус І. В. Формування та регулювання ринку корпоративних облігацій України: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.08/ ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2009. С. 14–15.

²¹¹Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ, 2000. С. 27.

²¹²Саниахметова Н. А., Черемнова А. И. Законодательство Украины о коммерческой рекламе. Х.: Одиссей, 1999. С. 159.

суттєво уникнути побудови бюрократії, яка контролює дотримання медіаполітичних цілей і карає порушення»²¹³. В. Б. Авер'янов визначає державне регулювання підприємницької діяльності як засновану на законодавстві форму державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримується застосуванням правових санкцій при порушенні зазначених правил²¹⁴.

Сучасне державне регулювання економіки можна визначити через такі складові: 1) пряме державне регулювання; 2) наділення або делегування функцій держави іншим суб'єктам; 3) створення умов для створення інститутів саморегулювання та співрегулювання.

Саморегулювання господарської діяльності може розглядатися у різних аспектах як: альтернатива державному регулюванню, вид правового регулювання (не як доповнення державного регулювання, а як дві рівноправні складові єдиного механізму координації²¹⁵); додатковий недержавний механізм регулювання. На сучасному етапі розвитку української держави саморегулювання може бути найбільш ефективно застосоване як додаткове регулювання до державного.

Співвідношення державного регулювання та саморегулювання можна викласти у такій формулі: «далеко не в усіх відношеннях розширення ролі держави і підприємницькі свободи складають непримиренні протилежності. Іноді державне втручання стає системою прапорців, які позначають поле економічної свободи в її новому розумінні»²¹⁶.

Отже, слід резюмувати, що більшість науковців вказує на потребу гармонійного поєднання державного регулювання та саморегулювання господарської діяльності для досягнення економічного та соціального добробуту. Державне регулювання та саморегулювання є взаємодіючими

---

²¹³ Май М. Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Май Манфред; пер. з нім. В. Климченко та В.Олійник ; за ред. В. Іванова. К.: Акад. укр. преси, Центр вільної преси, 2011. С. 89–90.

²¹⁴Адміністративне право України. Академічний курс. Підручн. У 2-х т. Т. 2. Особлива частина/ ред. кол. В. Б. Аверянов (голова) та ін. К.: Юрид. думка, 2005. С. 85.

²¹⁵Окрепка А. І. Щодо саморегулювання землеоціночної діяльності у США. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 31. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 233.

²¹⁶Новицький В. Інституціоналізм у діалектиці сучасного економічного розвитку. Економіка України. 2005. № 7. С. 49.

явищами та повинні поєднуватися у більшій чи меншій мірах в залежно від сфери, мети, меж регулювання та їх форм. Саморегулювання господарської діяльності забезпечує оперативність реагування на виклики, які виникають в економіці держави.

Саморегулювання господарської діяльності має бути ефективним, інакше втрачається сенс у створенні відповідних саморегулювних інституцій чи вжиття саморегулювних заходів.

Функції держави щодо саморегулювання господарської діяльності можна поділити на: загальні функції, що притаманні державному регулюванню у цілому; функції державного регулювання у сфері господарювання; спеціальні (що торкаються саморегулювання).

До загальних функцій держави у сфері саморегулювання можна віднести: організацію, планування, регулювання, контроль.

Т. М. Кравцова вважає: «До функцій державного регулювання в сфері господарювання відносяться такі: функція забезпечення соціальної спрямованості економіки (соціальна); функція забезпечення економічної безпеки суспільства і держави; функція стимулювання суспільно важливих видів господарської діяльності (стимулююча)»²¹⁷. Статтями 9, 10 ГК України визначаються форми реалізації, напрями економічної політики держави. Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 липня 2010 року № 2411-VI передбачено забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, розвиток механізмів державно-приватного партнерства з метою залучення інвестицій у модернізацію промислової та соціальної інфраструктури²¹⁸. Вказані засади стосуються розширення сфери застосування саморегулювання господарської діяльності, а ст. 12 ГК України визначає засоби державного регулювання господарської діяльності, застосування деяких з них може делегуватися саморегулювним організаціям.

У дослідженні неодноразово наголошено на реалізації соціальної спрямованості економіки. Адже у Конституції України проголошується, що Україна є соціальною державою, тому і саморегулювання має

---

²¹⁷ Кравцова Т. М. Адміністративно-правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання: автореф. дис. ...док. юрид. наук: за спецо:12.00.07/ X, 2004. С. 13.

²¹⁸ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01 липня 2010 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 12.05.2019).

бути спрямоване на реалізацію цієї функції. Зокрема, суб'єкти господарювання створюють робочі місця, надаючи гарантії соціального захисту працівникам, і, відповідно, не менш мінімальних стандартів, встановлених державою. Саморегульвні організації розробляють етичні норми, які б, з одного боку, сприяли довірі до представників відповідної галузі діяльності споживачів, а, з іншого – узабезпечували рівноправність та захист інтересів між самими суб'єктами саморегулювання.

Функція забезпечення економічної безпеки суспільства і держави за допомогою саморегулювання полягає у тому, що саморегулювання – це ініціативна, самостійна діяльність. Ініціативність сприяє економічній багатоманітності сфер її реалізації, розвитку економіки конкретної держави. Кожна держава має засоби захисту національного товаровиробника, тому суб'єкти саморегулювання, об'єднуючись у певні організації для захисту своїх інтересів, реалізують, у тому числі, напрям держави щодо захисту власних суб'єктів господарювання та функцію забезпечення економічної безпеки.

Функція стимулювання суспільно важливих видів господарської діяльності (стимулююча). Об'єднання найбільш вразливих суб'єктів господарювання (малого та середнього бізнесу) для захисту своїх інтересів має стимулюватися державою, адже діалог між органами державної влади та суб'єктами саморегулювання сприятиме досягненню консенсусу на усіх напрямках реалізації державної політики: соціальної, податкової, фінансової тощо. Збалансування публічних та приватних інтересів у разі ведення господарської діяльності – основана мета стимулюючої функції.

Крім загальногосподарських регулятивних функцій державні органи на фондовому ринку виконують низку специфічних саме для цієї галузі повноважень. Це стосується, наприклад, реєстрації саморегульвних організацій, прийняття рішень щодо випуску державних цінних паперів²¹⁹. Н. В. Никитенко підкреслює необхідність зміщення акцентів у взаємодії держави і суб'єктів господарювання та трансформації суто наглядової функції державних контрольних структур у функцію партнерських відносин, де остання передбачає державне сприяння у здійсненні господарської діяльності та надання суб'єктам господарювання допомоги в її організації та додає, що лише за такого підходу може

---

²¹⁹Полухович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2012. С. 113.

бути забезпечена конституційність державного контролю у сфері господарської діяльності, адже в іншому випадку він несе в собі необґрунтоване обмеження свободи підприємницької (господарської) діяльності²²⁰.

Спеціальні функції держави у сфері саморегулювання мають бути спрямовані на його стимулювання та розвиток, на створення умов для функціонування саморегулювних організацій та поліпшення соціальної відповідальності бізнесу і культури підприємництва. На думку Г. Л. Знаменського: «Окремі норми та їх сукупності мають бути спрямовані на нову мотивацію в діях господарюючих суб'єктів як у горизонтальних, так і вертикальних відносинах»²²¹. Зокрема, до таких функцій можна віднести: визначення порядку створення СРО, визначення обов'язкових вимог до СРО, встановлення вимог до правил СРО тощо.

Нерівність учасників саморегулювання ринкових відносин, незахищеність з боку держави споживачів товарів може призвести у крайньому випадку до соціальних потрясінь та збурень. Тому діяльність держави має бути спрямована на охорону інтересів більш вразливих суб'єктів саморегулювання (представників малого та середнього бізнесу) та кінцевих споживачів. Дисбаланс між державним регулюванням та саморегулюванням може призвести до деформації усього правового регулювання господарської діяльності.

Потреба обов'язкового державного регулювання при саморегулюванні ринку запропонована також з позиції економіки. Кейнсіанський напрям розвитку економічної теорії започаткував видатний англійський економіст Джон Мейнард Кейнс (1883 – 1964 рр.). Він обґрунтував необхідність державного регулювання ринкової економіки²²².

З приводу державного регулювання нобелівський лауреат американський економіст В. Леонт'єв зазначив таке: «Щоб справи йшли добре, потрібен вітер, – це зацікавленість. Кермо – державне регулювання. У американської економіки слабе кермо. Не можна

---

²²⁰Никитченко Н. В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Інститут економіко-правових досліджень НАН України. К., 2015. С. 10.

²²¹Знаменский Г. Л. Проблемы параллельной кодификации гражданского и хозяйственного законодательства. Новое хозяйственное право. Избранные труды: сб. науч. трудов. К.: Юринком Интер, 2012. С. 300.

²²²Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег/ пер. с англ. проф. Н. Н. Любимова; под ред. докт. экон. наук, проф. Л. П. Куракова. 1999. С. 225–229.

робити так, як говорив Рейган: підніміть вітрила, нехай їх наповнить вітер, і йдіть до кабіни коктейлі пити. Так нас і на скелі винесе, розіб'є яхту у дріб'язки. У Радянського Союзу зараз навпаки: вітер не наповнює вітрила, а тоді й кермо не допомагає. Я думаю, що більш правильно роблять японці. У них, безперечно, є приватна ініціатива, проте і держава відіграє велику роль, впливаючи на розвиток економіки у кращому напрямку»²²³.

Дослідники питання саморегулювання намагалися визначити можливість співіснування «сильної держави» з «сильним бізнесом»²²⁴²²⁵. Особливістю механізму саморегулювання в Японії є наявність двох його різновидів: адміністративного та захисного. Метою адміністративного саморегулювання є визначення правил, стандартів, етичних норм, які б сприяли здійсненню торгівлі. Враховуючи специфіку антимонопольного законодавства, в Японії можуть бути встановлені певні обмеження конкуренції. Захисне ж саморегулювання здійснюється саме з метою обмеження конкуренції, створюючи певні захисні бар'єри для входу на ринок (угоди по цінах, відмова у співробітництві з нечленами певної асоціації, поділ ринку між певними учасниками бізнес-асоціації за територією реалізації, по видах продукції тощо). За такі дії у державах Європи та Україні суб'єкти господарювання можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за порушення антимонопольного законодавства.

Саморегулювання господарської діяльності – це більш гнучкий спосіб порівняно з державним регулюванням. На відміну від державного регулювання механізм саморегулювання господарської діяльності швидше реагує на зміни, які відбуваються в економічних відносинах²²⁶.

Ефективне державне регулювання господарської діяльності покликане використовувати особливості саморегулювання господарської

---

²²³Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты, политика, 1990. С. 11–15.

²²⁴Okimoto D. I. Between MITI and the Market-Japanese Industrial Policy for High Technology. Stanford: Stanford UP, 1989.

²²⁵Schaede Ulrike Cooperative Capitalism: Self-regulation, Trade Associations, and the Antimonopoly Law in Japan. Oxford, 2000. 302 p.

²²⁶Гончаренко О. М. Питання співвідношення саморегулювання та державного регулювання господарської діяльності в Україні. Збірник матеріалів міжнародної науково практичної конференції «Розвиток юридичної науки: проблеми та перспективи», присвяченої 20 річчю від дня створення юридичного факультету УДФСУ, 3–6 травня 2016 р., за загальною редакцією В. В. Назарова, М. О. Дей. Лондон: МАНВО, 2016. С. 35.

діяльності, його внутрішні та зовнішні прояви та впливи – для досягнення публічної мети – забезпечення правового господарського порядку в державі. Водночас ефективне саморегулювання господарської діяльності сприяє досягненню мети державного регулювання, зменшить витрати з приводу впорядкування економічних відносин та збільшить довіру до держави з боку громадянського суспільства. Співвідношення державного регулювання та саморегулювання, частка кожного з цих механізмів та значення в підприємництві обумовлюються рівнем його розвитку та конкретною сферою²²⁷.

Негативні наслідки стихійних ринкових відносин як і стихійного саморегулювання можуть переборюватися за допомогою меж, які встановлюються державою для власного розсуду та дозволеної поведінки суб'єктів господарювання. Досліджуючи питання автономного та делегованого саморегулювання, О. А. Беляневич обґрунтовано зазначає: «Автономне саморегулювання має бути об'єктом законодавчого впливу (головним чином, у вигляді імперативних норм) тією мірою, якою цього потребує захист публічних інтересів у сфері господарювання загалом та на окремих ринках»²²⁸.

На сьогодні політика України спрямована на створення недержавних інституцій саморегулювання, однак у цьому аспекті слушною думкою є теза С. Солодченка: «...обсяг та прихильність законодавця до саморегуляції суттєво поступається державному регулюванню, але викривлення співвідношення не на користь природних процесів самоконтролю та недержавного нагляду не додає якості продукції та впевненості виробнику»²²⁹. Продовжуючи цю думку, зазначаємо, що дисбаланс між державним регулюванням та саморегулюванням не може бути корисним не тільки споживачам товарів та послуг, а й самим суб'єктам саморегулювання.

Водночас удосконалення механізму державного регулювання позитивно вплине на розвиток саморегулювання господарської діяльності.

---

²²⁷Добровольська В. В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 305.

²²⁸Беляневич О. А. Питання саморегулювання господарської діяльності. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення. Збірник наукових праць. Випуск 4/ Беляневич О. А., Безух О. В., Бакалінська О. О. та ін., за ред. О. А. Беляневич. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2016. С. 43.

²²⁹Солодченко С. Самоконтроль за якістю продукції та недержавний нагляд за повноваженнями виробника. Підприємство, господарство і право. 2016. № 2. С.58.

М. О. Беззубова підсумовує: «На теперішній час подолання негативних моментів механізму регулювання розвитку малого і середнього бізнесу лежить у двох основних площинах – удосконалення державного регулювання, усуненні регуляторних бар'єрів і розвитку механізму саморегулювання бізнесу»²³⁰. Тому ефективним регулюванням є пошук форм взаємодії між державним регулюванням та саморегулюванням, зокрема, на основі співрегулювання та державного приватного партнерства. Є. П. Бондаренко стверджує: «В найбільшій мірі комплексній реалізації переваг як державного регулювання, так і саморегуляції сприяє механізм державно-приватного партнерства, який має передбачати часткове делегування контрольних функцій СРО на основі укладених угод між ними та органами державної влади, при збереженні загальних наглядових повноважень за мегарегулятором»²³¹. Є. А. Поліщук зазначає: «...державі серйозно треба подивитися на інститут саморегулювання. Фактично, це продовження «руки регулятора», але з особливим статусом, що йому може бути наданий»²³².

Нові форми «оптимального поєднання» державного регулювання та саморегулювання сприятимуть розвитку правового регулювання господарської діяльності. Слушною є думку О. М. Вінник: «За інституційного партнерства саморегулювання відносин державно-приватного партнерства здійснюватиметься не лише з допомогою договорів (включно з вищезгаданими), а й статуту, внутрішніх документів спільного (за участю партнерів) підприємства/компанії»²³³. У зарубіжній науковій літературі справедливо зазначається, що державне приватне партнерство охоплює чотири різні типи: кооперація, делегування, співрегулювання, саморегулювання в тіні

---

²³⁰Беззубова М. О. Регулювання розвитку малого і середнього бізнесу: автореф. дис....канд. екон. наук за спец.: 08.00.03/ Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2009. С. 16.

²³¹Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України. дис. ...канд. екон. наук за спец.: 08.00.08/ Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2011. С. 17.

²³² Поліщук Є. А., Левченко В. П. Саморегулівні організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових послуг. Стратегія економічного розвитку України. 2014. № 35. С. 191-192.

²³³ Вінник О. М. Засоби саморегулювання у відносинах державно-приватного партнерства. Право та інновації. 2014. № 1–2 (5–6). С. 13.

ієрархії²³⁴; якщо існує можливість вибору між державним та альтернативним регулюванням для вирішення регуляторних проблем, саморегулювання та співрегулювання обираються як «ідеальне рішення», яке має певні переваги над державним²³⁵.

Представниками наукового середовища ЄС запропоновано контрольний список для нормативного вибору – огляд критеріїв оцінки продуктивності саморегулювання: а) поінформованість: знання і розуміння схем; б) ухвалення: згода зі схемами і прийняття влади; с) ставлення: сприйняття, особливо з точки зору довіри, законності; д) дія: дотримання схем, отримання скарг, врегулювання суперечок, участь уряду суб'єктів²³⁶. Контекстуальні фактори, на які потрібно зважати: а) можливість втручання урядовими суб'єктами; б) вплив у разі порушень нормативних вимог (і запровадження необхідних єдиних і обов'язкових мінімальних стандартів); с) інтенсивність необхідного регулюючого втручання; д) конфлікти загальних і приватних інтересів в питанні регулювання; е) інтенсивність конкуренції; ф) репутаційна чутливість галузі; г) наявність організацій, які можуть взяти на себе завдання регулювання; h) ступінь, в якому цілі державної політики підтримуються існуючою галузевою культурою; і) залучення урядових суб'єктів²³⁷. Інституційні/організаційні чинники успіху: а) формування правил: чітко визначені завдання, зрозумілі цілі і (вимірні) стандарти, що виходять за рамки державних нормативних вимог; б) правозастосування: адекватні правозастосовні механізми (до і після виконання); с) судові рішення: адекватні санкційні повноваження в разі зловживання службовим становищем (ефективні, які заслуговують на довіру, комерційно значимі санкції); д) перевірка: періодична внутрішня і зовнішня перевірка (контроль, оцінка,

---

²³⁴Börzel T. A., Risse T. Public-Private Partnerships: Effective and Legitimate Tools of International Governance? Prepared for the Edgar Grande/Louis W. Pauly (eds.), Complex Sovereignty: On the Reconstitution of Political Authority in the 21st Century 5. URL: http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/021015_ppp_risse_boerzel.pdf (дата звернення: 12.01.2019).

²³⁵Just N., Latzer M. Self- and Co-Regulation in the Mediamatics Sector: Transformation of Statehood and Political Strategies at the EU-Level. Knowledge, Technology & Policy. 2004. 17 (2). P. 47.

²³⁶Latzer M., Price M., Saurwein F., Verhulst S. Comparative Analysis of International Co- and Self-Regulation in Communications Markets (September 1, 2007). P. 24. URL: <https://ssrn.com/abstract=2134877> (дата звернення: 12.05.2019).

²³⁷Latzer M., Price M., Saurwein F., Verhulst S. Comparative Analysis of International Co- and Self-Regulation in Communications Markets (September 1, 2007). P. 24. URL: <https://ssrn.com/abstract=2134877> (дата звернення: 12.05.2019).

моніторинг, аудит); е) ресурси: адекватні ресурси, щоб гарантувати, що цілі не поставлені під загрозу; ф) участь і представництво: збалансоване представництво, участь зацікавлених сторін, незалежність від втручання зацікавлених сторін; г) прозорість: прозорий інституційний дизайн і прозорі процеси регулювання (прийняття рішень); h) міжнародна участь: відповідні заходи для сприяння міжнародним зусиллям щодо вирішення транснаціональних проблем регулювання²³⁸.

Вважаємо, що у разі запровадження, реформування саморегулювання господарської діяльності слід визначати критерії для проведення такої діяльності, враховуючи досвід держав ЄС. Доцільність запровадження саморегулювання у тій чи іншій галузі господарської діяльності має бути виваженою та доводити ефективність впровадження.

Саморегулювання – це не лише більш гнучкий вид регулювання, а й спосіб його осучаснення. За умови, коли органи державної влади підбирають заходи впливу на суб'єктів господарювання з арсеналу визначених, саморегулювання ж пропонує нові підходи впливу, які можуть бути не менш ефективними та не потребують затвердження шляхом задіяння механізму держави.

Своєчасність регулювання впливає на довіру та стан правового регулювання господарської діяльності. Зокрема, до прикладу можна навести ситуацію з блокчейном, смарт-договорами, криптовалютою в Україні. Поки органи державної влади узгоджують свою позицію щодо нормативно-правового регулювання вказаних явищ, в Україні зафіксовані випадки надання послуг з оплатою в криптовалюті. Завдяки можливості договірного регулювання, свободи договору (як більш усталеному та давньому засобу саморегулювання) створюються умови для розвитку нових засобів саморегулювання у господарській діяльності. У цьому зв'язку слушною є думка О. О. Бакалінської: «...саморегулівні організації, взаємодіючи в щоденному режимі з учасниками бізнесу, мають всю необхідну інформацію про особливості їх роботи, методи недобросовісної конкуренції та зловживання в ринковому суперництві, мають можливість швидко та ефективно вирішувати внутрішні проблеми як організацій, так і її учасників, окремі морально-етичні проблеми здійснення професійної діяльності...»²³⁹.

---

²³⁸Latzer M., Price M., Saurwein F., Verhulst S. Comparative Analysis of International Co- and Self-Regulation in Communications Markets (September 1, 2007). P. 24. URL: <https://ssrn.com/abstract=2134877> (дата звернення: 12.05.2019).

²³⁹Бакалінська О. О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції України. Право і суспільство. 2014. № 2. С. 64–65.

Ще одним важливим моментом при з'ясуванні співвідношення між державним регулюванням та саморегулюванням є питання культури ведення господарювання, соціальної відповідальності бізнесу. Адже завдяки цим інститутам господарська діяльність може розвиватися вільно, на довірі та збалансовано. Саморегулювання буде розвиненим та ефективним тільки у тій державі, де культура господарювання та соціальна відповідальність на високому рівні. О. В. Болдуєв підкреслює: «Об'єднання професіоналів ринку на рівні саморегулювання і є та сама соціальна відповідальність бізнесу, про яку дискутують останнім часом рівень»²⁴⁰.

Слід наголосити на ще одному актуальному питанні з приводу державної політики щодо саморегулювання – це адвокатування саморегулювання. Залучення для адвокатування саморегулювання засобів держави є сучасним напрямом трансформації суспільних відносин.

Важливим залишається питання: чому ж адвокатування потребує саме саморегулювання? Відповіддю є глобалізаційні процеси, які відбуваються у світі. Швидкі технологічні зміни, нові альтернативи постають як виклики, що потребують таких самих адекватних реакцій з боку суспільства задля забезпечення сталості його розвитку. Лібералізація та конвергенція є підставами для посилення ролі саморегулювних інституцій, для розвитку внутрішніх його структур, для зміни парадигми взаємодії та співпраці з державою та загалом до трансформації державності. Трансформації, перш за усе, набувають регуляторна та контрольна функції держави. Тому актуальним є питання адвокатування саморегулювання з огляду на трансформацію та модернізацію функції держави.

У певних випадках державне втручання є потрібним та корисним. Зокрема, для досягнення забезпечення правового господарського порядку, за наявності соціальних чи економічних негараздів або/чи коли самі учасники ринкових відносин не можуть врегулювати проблеми, які виникли, тощо.

При оптимальному збалансуванні ступінь втручання держави може варіюватися залежно від наявності різних факторів (чинників) чи їх поєднання: сфери, галузі, виду господарської діяльності, від

---

²⁴⁰Болдуєва О. В. Підвищення ролі комерційних банків і саморегульованих організацій як важливої складової сучасної моделі інфраструктури фондового ринку України. Вісник ЖДТУ. 2011. № 4 (58). С. 333.

об'єкта (предмета) правового регулювання, соціальної зрілості суб'єктів саморегулювання, нормативно-правового забезпечення правовідносин тощо. Відповідно до ст. 258 ГК України особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринках), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

Вважаємо, що слід враховувати специфіку саморегулювання кожної сфери, галузі, виду господарської діяльності, тому певні основоположні засади щодо саморегулювання господарської діяльності та порядку діяльності саморегулювальних організацій мають бути визначені у ГК України, шляхом включення окремої глави, присвяченої саморегулюванню господарської діяльності. Водночас порядок саморегулювання та діяльності саморегулювальних організацій має бути визначений на основі диференційованого підходу та ознаменуватися низкою окремих законів щодо саморегулювання в окремих сферах, галузях, видах господарської діяльності.

Саморегулювання господарської діяльності не протистоїть державному регулюванню, не є його антиподом та запереченням потреби в останньому, однак до певної міри – це альтернатива державному регулюванню, оскільки об'єктом саморегулювання є безпосередньо правила поведінки самих суб'єктів, які здійснюють саморегулювання. На відміну від державного регулювання при саморегулюванні господарської діяльності швидше здійснити актуальні зміни в економічних відносинах.

При саморегулюванні суб'єкти господарювання встановлюють для себе певні правила поведінки, які можуть бути обмежені державою за допомогою імперативних норм. Делегуючи повноваження СРО, держава може організувати діяльність суб'єктів господарювання у певній сфері, галузях тощо.

Водночас за допомогою саморегулювання господарської діяльності можна упорядкувати, врегулювати низку суспільних відносин, належним чином не регламентованих або ж узагалі тих, які не знайшли свого закріплення. Однак таке врегулювання здійснюється у межах, визначених державою. Саморегулювання господарської діяльності відображає позицію суб'єктів господарювання, їх бачення

та потреби в регламентації. Це явище виявляється в активних, ініціативних діях суб'єктів господарювання, у прояві їх автономії волі.

Саморегулювання господарської діяльності відображає певні взаємовідносини суб'єктів господарювання у межах певної галузі або ж з приводу врегулювання певного виду відносин. Окрім того, саморегулювання господарської діяльності можна охарактеризувати як узгодження публічних та приватних інтересів у економічних відносинах, з приматом у цій формулі приватних інтересів, однак у межах забезпечення публічного інтересу.

Отже, можна визначити такі форми взаємодії державного регулювання та саморегулювання: нормативно-правове забезпечення діяльності СРО та суб'єктів господарювання; встановлення меж саморегулювання; підтримка організаційних структур СРО; державне приватне партнерство; адвокатування саморегулювання господарської діяльності; співрегулювання окремих галузей господарської діяльності; контроль та нагляд за діяльністю СРО; делегування повноважень органів державної влади до СРО.

2.2. Міжнародний досвід правового забезпечення саморегулювання господарської діяльності

Саморегулювання господарської діяльності (економічної, торгової, комерційної) є важливим пріоритетом і на глобальному рівні. Створення відомих міжнародних торговельних палат, роль яких важко переоцінити, є важливим елементом інституційної форми саморегулювання господарської діяльності.

Висвітлення питання діяльності міжнародних організацій та установ у напрямку з'ясування ролі саморегулювання є актуальним, зокрема для напрацювання власної моделі саморегулювання господарської діяльності в Україні.

Важливість та потребу саморегулювання господарської діяльності визнано на глобальному рівні відповідно Організацією Об'єднаних Націй. У Рекомендації № 32 «Проект рекомендацій про інструменти саморегулювання в галузі електронної торгівлі (кодекси поведінки)», створеній Європейською економічною комісією з розвитку торгівлі, промисловості та підприємництва (Центр зі спрощення процедур торгівлі та електронних ділових операцій (СЕФАКТ ООН)), представлений на сьомій сесії 26–29 березня 2001 року, визначено, що саморегулювання

передбачає, що підприємства, які займаються електронним бізнесом, добровільно зобов'язуються дотримуватися деяких правил поведінки при здійсненні електронних операцій з іншими суб'єктами. Саморегулювання може проводитися в різних формах, наприклад, шляхом прийняття кодексу поведінки або участі в національній або міжнародній схемі «знаку довіри». З метою сприяння розвитку міжнародного електронного бізнесу необхідно домогтися того, щоб інструменти саморегулювання, такі як кодекси поведінки та схеми «знаку довіри», відповідали ряду основоположних вимог і характеризувалися базовою одноманітністю²⁴¹. У Рекомендації № 32 зазначається, що міжнародні електронні ділові операції також виграли б від міжнародного визнання інструментів саморегулювання. Цим документом запропоновано Типовий кодекс поведінки в галузі електронної торгівлі, розроблений організацією «Платформа електронної торгівлі – Нідерланди» у 1999 році як зразок для інших міжнародних організацій та суб'єктів саморегулювання.

Крім того, саморегулювання визнається в якості потужного інструменту забезпечення довіри до електронних ділових операцій. Державам – членам Організації Об'єднаних Націй пропонується заохочувати і полегшувати розробку національних і міжнародних схем, спрямованих на забезпечення визнання інструментів саморегулювання²⁴².

Рада Європи також демонструє здобутки саморегулювання. У Декларації про свободу комунікацій в Інтернеті від 28 травня 2003 року, затвердженій Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів (Страсбург), одним із семи основних принципів, які сприяють реалізації права на свободу слова в Інтернеті визнано саморегулювання або спільне регулювання (держави-члени повинні заохочувати саморегулювання або спільне регулювання стосовно змісту (контенту), який поширюється в Інтернеті²⁴³.

---

²⁴¹Проект Рекомендації об інструментах саморегулювання в області електронної торгівлі (кодексах поведінки). Седьмая сессия, 26–29 марта 2001 года. URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/recommendations/rec32/rec32_01cf14r.pdf (дата звернення: 19.04.2019).

²⁴²Проект Рекомендації об інструментах саморегулювання в області електронної торгівлі (кодексах поведінки). Седьмая сессия, 26–29 марта 2001 года. URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/recommendations/rec32/rec32_01cf14r.pdf (дата звернення: 19.04.2019).

²⁴³Декларації про свободу комунікацій в Інтернет від 28 травня 2003 року: затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів (Страсбург). URL: <http://medialaw.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet> (дата звернення: 16.02.2018).

У рамках Ради Європи також прийнято Рекомендацію № R (2001) 8 Комітету Міністрів щодо питань саморегулювання віртуального змісту (саморегулювання і охорона користувачів від протиправного або такого, що заподіює шкоду змісту нових інформаційних і комунікаційних послуг) від 05 вересня 2001 року. У ній визнається, що саморегулювнн організації відповідно до національних умов і традицій могли б брати участь у моніторингу узгодженості певних стандартів, можливо, в рамках спільного регулювання, таким чином як це визначається у конкретній країні. У Рекомендації № R (2001) 8 наголошується на потребі заохочення і посилення саморегулювання і охорони користувача від незаконного і шкідливого змісту. Рада Європи запропонувала на основі Рекомендації Принципи і механізми саморегулювання та охорони користувачів від незаконного і шкідливого змісту нових комунікативних та інформаційних послуг, а також створення організацій, які представляють діячів в сфері Інтернету, наприклад, провайдерів послуг Інтернету, провайдерів змісту і користувачів²⁴⁴. До засобів врегулювання спорів Рекомендація, перш за все, віднесла посередництво та арбітраж: держави повинні сприяти створенню на національному рівні добровільних, справедливих, незалежних, доступних і ефективних органів або процедур для несудового посередництва, так само як і механізмів арбітражу для вирішення спорів з питань про зміст; взаємному визнанню та виконанню несудових рішень, досягнутих в результаті використання цих процедур, з належною увагою до національного *ordre public* і основних процедурних гарантій. Встановлюється обов'язок держави з приводу сприяння обізнаності та інформованості громадськості про механізми саморегулювання, ознаки змісту, інструменти фільтрування, інструменти обмеження доступу, системи скарг, несудове посередництво і арбітраж²⁴⁵.

Європейський альянс зі стандартів у рекламі (EASA) переконаний, що саморегулювання найбільш ефективно функціонує в широких законодавчих рамках, коли детальні правила про зміст реклами

---

²⁴⁴О вопросах саморегулирования виртуального содержания (саморегулирование и охрана пользователей от противоправного или причиняющего вред содержания новых информационных и коммуникационных услуг): Рекомендация № R (2001) 8 Комитета Министров Совета Европы государствам-членам. Принята Комитетом Министров 5 сентября 2001 г. на 762-ом заседании Представителей Министров. URL: base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=32414 (дата звернення: 16.02.2017).

²⁴⁵Там само

створюються самою індустрією. В опублікованому звіті Європейської комісії вказується, що система саморегулювання повинна бути ефективною. Звіт визначає дві основні попередні умови для такої, що заслуговує довіри системи саморегулювання: перше – відкритий діалог із зацікавленими некомерційним організаціями та їх участь в процесі саморегулювання, по-друге – адекватний моніторинг і відповідальність за виконання та результати саморегулювання²⁴⁶. У Практичних рекомендаціях із створення і розвитку системи саморегулювання реклами визначаються такі засоби саморегулювання: кодекси практики або основні принципи, які регулюють зміст реклами; організація саморегулювання реклами²⁴⁷.

Європейська інтеграція передбачає впровадження багаторівневої системи управління в Європі²⁴⁸. Краще регулювання ґрунтується на доказах та прозорому процесі, у якому беруть участь громадяни та зацікавлені сторони (наприклад, бізнес, публічні адміністрації та дослідники) впродовж усього часу²⁴⁹. На думку Я. Коосмана, управління має різні значення та описується як діяльність, взаємодія із суспільством, «із «спів» публічно-приватним характером» на відміну від принципу «прийняття владних рішень» виключно державними органами («with a ‘co’-public-private character, offset against a ‘do-it-alone’ government perspective»)»²⁵⁰. Вказаний дослідник²⁵¹ вважає, що це особлива участь громадянського суспільства та його представників (як асоціацій, які існують доволі давно, так і нових неурядових груп), що надасть можливість створювати нові форми адвокатування, що характерно для концепцій управління. Х. Кляйнстенберг уточнює: «...саморегулювання

---

²⁴⁶Руководство EASA по созданию организации саморегулирования. Практические рекомендации по созданию и развитию системы саморегулирования рекламы. Европейское издание 2008 г. URL: [http://easa-alliance.org/sites/default/files/Guide%20to%20Setting%20Up%20an%20SRO%20\(2008\)%20-%20Russian%20version.pdf](http://easa-alliance.org/sites/default/files/Guide%20to%20Setting%20Up%20an%20SRO%20(2008)%20-%20Russian%20version.pdf) (дата звернення: 16.02.2017).

²⁴⁷Там само.

²⁴⁸Стандарти європейського врядування: навч. посіб./ авт. кол.: І. А. Грицяк, О. Ю. Оржель, С. М. Гладкова та ін.; за заг. ред. І. А. Грицяка. К.: НАДУ, 2011. С. 9.

²⁴⁹Better regulation. URL: https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_en. (дата звернення: 16.02.2019).

²⁵⁰ Koosman J. Governing as Governance. London: Sage, 2003. P. 3.

²⁵¹Kleinstauber H. J. The Internet between Regulation and Governance. Self-regulation, Co-regulation, State Regulation. P. 68–69. URL: <https://www.osce.org/fom/13844?download=true> (дата звернення: 13.02.2018).www.osce.org/fom/13844?download=true (дата звернення: 13.02.2018)..

найкраще працює під «тінню держави», яка забезпечує «мережу безпеки», якщо саморегулювання не спрацює, то ефективне управління передбачає співпрацю з державою»²⁵². Тобто держава створює механізм «страхування», за допомогою якого створювалися б додаткові важелі, коли саморегулювання не буде дієвим.

П. Васс та Я. Бартлі щодо практики державного регулювання у Великій Британії зазначають: «Новою рисою сучасної регуляторної держави у Британії та інших державах є сприяння саморегуляції, ...інститути, процеси та механізми сучасної регуляторної держави спираються на програму «кращого регулювання», У Британії, зокрема, ті, які спрямовані на сприяння прозорості та підзвітності, можуть сприяти досягненню цілей суспільних інтересів у схемах саморегулювання»²⁵³. Автори висувають «нову регуляторну парадигму», яка передбачає форму регуляторної «субсидіарності», завдяки якій досягнення регуляторних результатів може бути делеговано вниз регульованим організаціям та органам саморегулювання, водночас таке делегування має компенсуватися шляхом посилення державного контролю за регулюванням, яке засноване на системах підзвітності та прозорості²⁵⁴. Тому важливим підґрунтям розвитку саморегульованих інституцій, виходячи із досвіду Британії, є системи підзвітності та прозорості.

Щодо врегулювання питань саморегулювання та співрегулювання у ЄС можна здійснити історичний екскурс: спочатку питання щодо положення про соціальну політику були включені до Маастрихтського договору, а потім, більш всебічно, до Білої книги Європейського врядування, згодом до Міжвідомчої угоди 2003/С 321/01 про вдосконалення законотворчої діяльності. Наразі принцип «кращої законотворчості» замінено на «добре врядування».

Важливі настанови з приводу саморегулювання включено до Міжвідомчої угоди 2003/С 321/01 Європейського парламенту, Ради Європейського Союзу про вдосконалення законотворчої діяльності 2003 року. Зазначеною Міжвідомчою угодою визнано потребу використання, у відповідних випадках або коли договір конкретно не вимагає застосування правового документа, механізму альтернативного

---

²⁵²Kleinstauber H. J. The Internet between Regulation and Governance. Self-regulation, Co-regulation, State Regulation. P. 69. URL: <https://www.osce.org/fom/13844?download=true> (дата звернення: 13.02.2018).

²⁵³Bartle I., Vass P. .Self-Regulation Within the Regulatory State: Towards a New Regulatory Paradigm? Public Administration 85(4). P. 887.· October 2007.

²⁵⁴Там само.

регулювання. Комісія гарантує, що будь-яке використання спільного регулювання або саморегулювання завжди відбуватиметься відповідно до законодавства Співтовариства і що воно відповідає критеріям прозорості та представництва зацікавлених сторін. Ці механізми не будуть застосовуватися у випадках загрози основоположним або політичним правам або в ситуаціях, коли правила повинні застосовуватися однаково в усіх державах-членах. Вони повинні забезпечити швидке і гнучке регулювання, яке не впливає на принципи конкуренції або єдності внутрішнього ринку²⁵⁵. Як один з обов'язків визначається уважне вивчення практики саморегулювання з метою відповідності її положенням Договору про ЄС.

Саморегулювання визначається як можливість для економічних операторів, соціальних партнерів, неурядових організацій або асоціацій приймати між собою і для себе загальні принципи на європейському рівні (зокрема, кодекси практики або секторальні (галузеві) угоди) [переклад наш – О.М.]²⁵⁶.

Доцільно зазначити, що у Договорі про заснування Європейської економічної спільноти від 25 березня 1957 року одним із завдань визначено поширення гармонійного, збалансованого і стабільного розвитку економічної діяльності у всіх державах-членах, зокрема і шляхом зближення законодавств у тій мірі, в якій це необхідно для функціонування спільного ринку. Договором заборонено обмежувати свободу економічної діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої. Окрім того, Рада та Комісія Європейської економічної спільноти координують в тій мірі, яка необхідна для захисту інтересів членів та інших осіб, заходи самозахисту компаній і фірм держав-членів²⁵⁷. Як бачимо, на теренах ЄС, керівною засадою є розвиток економічної діяльності, заборона її обмеження, у тому

---

²⁵⁵Interinstitutional agreement on better law-making (2003/C 321/01). URL: www.legislationline.org/.../EU%20Interinstitutional%20Agre (дата звернення: 16.02.2019).

²⁵⁶О вопросах саморегулирования виртуального содержания (саморегулирование и охрана пользователей от противоправного или причиняющего вред содержания новых информационных и коммуникационных услуг): Рекомендация № R (2001) 8 Комитета Министров Совета Европы государствам-членам. Принята Комитетом Министров 5 сентября 2001 г. на 762-ом заседании Представителей Министров.). URL: base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=32414 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁵⁷Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 року (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_017/conv (дата звернення: 16.02.2018).

числі такий розвиток може досягатися і шляхом запровадження ефективного саморегулювання економічної діяльності.

Питання саморегулювання у Європейському Союзі врегульовано як на рівні Директив так і Регламентів. З метою конвергенції, зближення політик у певних сферах Європейський Союз визначає питання саморегулювання у найвищому законодавчому акті ЄС – Директиві, які включають мінімальні стандарти у галузях господарства, де допускається саморегулювання як ефективний альтернативний до державного регулятор. Звичайно, положення з приводу саморегулювання господарської діяльності набули закріплення у національному законодавстві держав ЄС, яке детально визначає внутрішньодиверговані особливості функціонування цього інституту. Загальний європейський підхід загалом можна охарактеризувати як надання важливого значення охороні і підтримці саморегулювання, застосування його як ефективного засобу регулювання відносин. Однак законодавство держав ЄС у досліджувальній сфері досить диференційоване, тому держави-члени можуть перевищувати встановлені мінімальні норми настільки, наскільки це допускається директивами, за умови недопустимості обмежень вільного переміщення товарів і послуг у межах внутрішнього ринку. Так, директиви повинні забезпечити високий рівень захисту цілей, які представляють загальний інтерес, зокрема, у сфері захисту неповнолітніх та людської гідності, захисту прав споживача та здоров'я громадян²⁵⁸.

Слід зазначити, що використання засобів саморегулювання господарської діяльності найбільшого поширення набули у Великій Британії, Греції, Іспанії, Італії, Ірландії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Швеції та Фінляндії (кодекси поведінки). В інших державах саморегулювання перебуває на стадії зростання (Латвія, Мальта і Литва). Загалом держави ЄС перебувають у постійному пошуку ефективної моделі найкращої практики саморегулювання, яка б відповідала чотирьом детермінантам (елементам), наприклад у рекламній сфері: ефективності, незалежності, повноти і фінансування²⁵⁹.

---

²⁵⁸Директива Європейського Парламенту та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію»). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_224 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁵⁹Self-Regulation Mapping Exercise Report July 2009. P. 4. URL: http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/alcohol/Forum/docs/regulation_en.pdf. (дата звернення: 16.02.2018).

Директиви ЄС визначають саморегулювання наступним чином: механізм саморегулювання передбачає встановлення відповідно до заявленої мети вимог до учасників ринку, які об'єднані за принципом членства в професійні асоціації, контроль за виконанням таких вимог (включаючи моніторинг), застосування санкцій до порушників, а також використання внутрішніх механізмів вирішення спірних ситуацій, що виникають між членами саморегулювальних організацій, а також між учасниками саморегулювання і третіми особами – споживачами і державою²⁶⁰.

Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку вказує на важливу роль Кодексу поведінки підприємця, який би заохочував продавців ефективно дотримуватися принципів цієї директиви у специфічних галузях²⁶¹. У галузях, де існують особливі імперативні вимоги, які регулюють поведінку продавців, необхідно щоб кодекс включав вимоги до професійної етики продавців. Контроль за виконанням Кодексу може проводитися як самими учасниками, так і на рівні держав–учасниць ЄС і на рівні Співтовариства для усунення необхідності звернення до адміністративних і судових дій. З метою досягнення високого рівня захисту прав споживачів, організації споживачів можуть інформуватися про прийняття Кодексу та залучатися до його проектування²⁶². Під «кодексом поведінки» розуміють домовленість або звід правил, які не передбачені законом, правовими нормами або адміністративними положеннями держави-члена, що визначають поведінку продавців, які зобов'язалися дотримуватися положень, встановлених у ньому, відносно одного або декількох видів комерційної діяльності або бізнес-сектору²⁶³. Крім того, дозволяється надання контрольних повноважень за комерційною діяльністю «власникам

---

²⁶⁰Саморегулирование: Директивы ЕС. Школа саморегулирования при Госпредпринимательстве Украины. URL: http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=572&Itemid=186 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁶¹Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку («Директива про недобросовісну комерційну практику»). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b43 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁶²Там само

²⁶³Там само.

кодексу» (юридичним особам, які підпорядковуються настановам певного кодексу), а також повноважень щодо вирішення спорів до звернення до суду або до державного органу. Звернення до контролюючих саморегулювних органів ніколи не повинно розглядатися як еквівалентне звернення до судових та адміністративних заходів (ст. 10)²⁶⁴. Отже, у сфері комерційної діяльності визначаються такі саморегулювні заходи як: кодекси, альтернативні методи врегулювання спорів та заохочується контроль у формі делегованих повноважень державами-членами.

Відповідно до Директиви Європейського Парламенту та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку встановлено, що держави-члени заохочують органи, відповідальні за позасудове вирішення спорів. У ст. 16 «Кодекси поведінки» глави III «Запровадження» встановлено, що держави-члени та Комісія заохочують: а) розробку кодексів поведінки на рівні Співтовариства торговельними, професійними та споживацькими об'єднаннями чи організаціями; б) добровільну передачу проектів кодексів на національному рівні чи на рівні Співтовариства Комісії; в) доступність цих кодексів поведінки в електронному вигляді на мовах держав Співтовариства; г) повідомлення держав-членів та Комісії торговельними, професійними та споживацькими об'єднаннями чи організаціями про їх оцінку своїх кодексів поведінки та їх впливу на практику, звичай та узвичаєння у сфері електронної комерції; е) розробку кодексів поведінки у сфері захисту неповнолітніх та людської гідності. Крім того, заохочують залучення об'єднань та організацій, що представляють споживачів, до розробки й імплементації кодексів поведінки, які становлять сферу їх інтересів. Якщо необхідно, з метою забезпечення особливих потреб більш слабких об'єднань, з ними мають проводитись консультації²⁶⁵. Отже, щодо

---

²⁶⁴Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику щодо споживачів на внутрішньому ринку («Директива про недобросовісну комерційну практику»). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b43 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁶⁵Директиви Європейського Парламенту та Ради 2000/31/ЄС від 8 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку («Директива про електронну комерцію») URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_224 (дата звернення: 16.02.2018).

електронної комерції ефективними засобами саморегулювання господарської діяльності в Європейському Союзі визнано позасудові методи врегулювання спорів, а також кодекси поведінки.

Директива Ради 96/23/ЄС від 29 квітня 1996 року про заходи з моніторингу певних речовин та їх залишків у живих тваринах та продуктах тваринного походження, що скасовує Директиви 85/358/ЄЕС і 86/469/ЄЕС та Рішення 89/187/ЄЕС і 91/664/ЄЕС, визнає, що системи саморегулювання групами виробників можуть відігравати важливу роль у боротьбі з незаконним використанням стимуляторів росту, оскільки споживачам важливо, щоб ці системи належним чином гарантували відсутність таких стимуляторів²⁶⁶. Держави Європейського Союзу віддають перевагу корисності саморегулювання.

Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2006/114/ЄС від 12 грудня 2006 р. про введення в оману та порівняльну рекламу (кодифікована версія) не унеможливує добровільного контролю, який може заохочувати держави-члени, за введенням в оману або порівняльною рекламою, що здійснюють органи саморегулювання, та звернення до таких органів, що є додатковим заходом до судових або адміністративних процедур²⁶⁷. Відповідно до цієї Директиви автором кодексу поведінки може бути будь-яка компанія чи група компаній, що відповідає за створення та оновлення кодексу поведінки та/або контролює дотримання кодексу тими учасниками ринку, які зобов'язались його дотримуватися²⁶⁸.

Відповідно до Директиви Ради 84/450/ЄЕС від 10 вересня 1984 року про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо реклами, що вводить в оману, визнано потребу заохочення добровільного контролю, виконуваного органами із саморегулюванням для вилучення реклами, що вводить

---

²⁶⁶Директива Ради 96/23/ЄС від 29 квітня 1996 року про заходи з моніторингу певних речовин та їх залишків у живих тваринах та продуктах тваринного походження, що скасовує Директиви 85/358/ЄЕС і 86/469/ЄЕС та Рішення 89/187/ЄЕС і 91/664/ЄЕС. URL: www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/96-23.pdf (дата звернення: 16.02.2019).

²⁶⁷Директива Європейського Парламенту та Ради 2006/114/ЄС від 12 грудня 2006 р. про введення в оману та порівняльну рекламу (кодифікована версія). Офіційний вісник Європейського Союзу L 376/21 від 27 грудня 2006 р. URL: old.minjust.gov.ua/file/31123. (дата звернення: 18.02.2019).

²⁶⁸Там само

в оману²⁶⁹. Добровільний контроль органами саморегулювання є ефективним засобом у боротьбі проти реклами, що вводить в оману, тому має бути запроваджений усіма державами ЄС.

Згідно з Директивою Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями (далі – Директива), у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг держави-члени відповідно до своїх правових традицій мають визнавати ефективність саморегулювання як доповнення до законодавчих та судових та/або адміністративних механізмів, а також його корисну роль. Та попри те, що саморегулювання може бути додатковим механізмом реалізації деяких положень цієї Директиви, воно не має витіснити законодавчих зобов'язань на національному рівні. У цій Директиві наголошено: саморегулювання є добровільною ініціативою, що дає змогу комерційним суб'єктам, соціальним партнерам, недержавним організаціям або асоціаціям приймати спільні для всіх керівні принципи. Крім того, зазначено, що інструменти спільного регулювання і саморегулювання, реалізовані відповідно до різних правових традицій держав-членів, можуть позитивно впливати на забезпечення високого рівня захисту прав споживачів, та заходи, спрямовані на досягнення суспільного інтересу у секторі нових аудіовізуальних медіапослуг, є більш ефективними, якщо їх вживають за активної підтримки самих провайдерів цих послуг²⁷⁰.

Співрегулювання забезпечує мінімальний юридичний зв'язок між саморегулюванням і національним законодавцем в межах правових традицій держав-членів. Співрегулювання надає можливість державі втручатися у випадку, якщо її цілі не виконуються. Не зазіхаючи на офіційні зобов'язання держав-членів щодо транспозиції, ця Директива заохочує до застосування співрегулювання та саморе-

---

²⁶⁹Директива Ради 84/450/ЄЕС від 10 вересня 1984 року про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо реклами, що вводить в оману. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_347 (дата звернення: 16.02.2018).

²⁷⁰Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) (кодифікована версія) (текст застосовується в ЄЗ). Офіційний вісник Європейського Союзу L 95/1 від 15.04.2010 р. URL: old.minjust.gov.ua/file/31496 (дата звернення: 16.02.2019).

гулювання²⁷¹. Отже, поряд із саморегулювання має завжди існувати співрегулювання. Держави повинні забезпечувати їх взаємозв'язок та взаємодію виходячи з ментальних особливостей своєї правової системи.

Цікавою є практика закріплення положень саморегулювання у сфері надання послуг Інтернету. Європейський Рада звернулася до держав-членів ЄС з проханням сприяти розвитку систем саморегулювання, включаючи представницькі органи для провайдерів і користувачів Інтернету, ефективні кодекси поведінки і гарячі лінії, що інформують публіку про доступні механізми. На адресу Комісії Європейська Рада направила прохання про сприяння розвитку координації органів саморегулювання і представницьких органів на рівні Співдружності і підтримку обміну інформацією про останні досягнення в цій галузі²⁷².

У вступі до Плану заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом (Послання Комісії Європейського Парламенту, Європейської Ради, Економічного та соціального комітету та Комітету Регіонів) від 01 січня 1998 року зазначається, що Європа у багатьох відношеннях займає провідне становище в справі вивчення цих проблем (безпечного користування Інтернетом) і пропонує рішення, засновані на галузевому саморегулюванні, фільтрації і рейтинговій оцінці матеріалів, а також на підвищенні довіри до користувачів через розуміння²⁷³.

Проведений аналіз вказаного Плану заходів дав змогу сформулювати такі висновки з приводу саморегулювання у сфері безпечного користування Інтернетом, якому у державах ЄС надається провідне місце:

---

²⁷¹Директива Європейського Парламенту та Ради Європи 2010/13/ЄС від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) (кодифікована версія) (текст застосовується в ЄЄЗ). Офіційний вісник Європейського Союзу L 95/1 від 15.04.2010 р. URL: old.minjust.gov.ua/file/31496 (дата звернення: 16.02.2019).

²⁷²Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 17 February 1997 on illegal and harmful content on the Internet Council Resolution. Official Journal C070,06/03/1997. P. 0001–0002 URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content /EN/TXT/?uri=CELEX%3A41997X0306> (дата звернення: 19.01.2019).

²⁷³План заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом (Послання Комісії Європейського Парламенту, Європейської Ради, Економічного та соціального комітету та Комітету Регіонів) від 01 січня 1998 року. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/directive%202010%2030%20eu.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).

1) держави прагнуть розвивати саморегулювання у цій сфері залучаючи провайдерів та користувачів до активної участі (створення гарячих ліній) та контролю у мережі Інтернет;

2) за допомогою саморегулювання реалізуються основні принципи ЄС – спільні політики, верховенство права, розвиток громадянського суспільства;

3) саморегулювання пов'язується із безпечністю користування Інтернетом: без усвідомлення розумного користування не можливо запобігти негативним проявам у мережі Інтернет кожного окремого індивіда і досягнення забезпечення безпеки усіх держав-членів;

4) саморегулювання у сфері безпечного користування Інтернетом має бути загальноєвропейським процесом з визначенням конкретних дій;

5) саморегулювання має бути плановим процесом незважаючи на короткостроковість або тривалість дій;

6) саморегулювання повинно бути гнучким процесом, активно змінюватися відповідно до викликів та змін (ринкового середовища, технологічних реалій);

7) на рівні Європейського Союзу визнано, що без активного функціонування саморегулювання, а лише за допомогою державних заходів, не можливо подолати негативні прояви у мережі Інтернет;

8) у сфері безпеки мережі Інтернет можливі різноманітні засоби саморегулювання, залежно від реальних загроз (матеріали протизаконного і поганого змісту): кодекси поведінки та гарячі лінії, системи фільтрації і рейтингові оцінки змісту.

Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 р. встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопов'язаних виробів. Відповідно до неї визначається пріоритет альтернативних курсів дій, таких як саморегулювання в промисловості, де така послідовність дій може забезпечити більш швидке досягнення цілей політики або з меншими витратами, ніж виконання обов'язкових вимог. У випадках, коли ринкові сили не можуть розвиватися в правильному напрямку або з прийнятною швидкістю, можуть знадобитися законодавчі заходи. Саморегулювання, включаючи пропонувані промисловістю як односторонні зобов'язання добровільні угоди, може, завдяки швидкій і економічній реалізації, забезпечити швидкий прогрес та гнучку і правильну адаптацію до технологічних варіантів і критичних ринкових факторів. Для оцінки добровільних угод та інших форм саморегулювання як альтернативи здійсненню заходів необхідна інформація, принаймні, з таких питань: відкритість участі, додаткова вартість, наочність, кількісні та

поетапні завдання, участь громадянського суспільства, контроль і звітність, економічність адміністративного управління саморегульованими ініціативами і раціональність. Корисні вказівки для оцінки саморегулювання в промисловості в контексті цієї Директиви можна знайти у Повідомленні Європейської комісії від 17 лютого 2002 року під назвою «Екологічні угоди на рівні Європейського Співтовариства в рамках плану дій щодо спрощення та удосконалення нормативної бази»²⁷⁴.

Як бачимо, згідно із Директивою 2009/125/ЄС саморегулювання застосовується як швидкий, менш витратний та ефективний засіб порівняно з адміністративними засобами, йому надається перевага. Окрім того, саморегулювання, зокрема у такій його формі як добровільні угоди та інші засоби саморегулювання, є альтернативою до державних. Директивою визначаються конкретні форми саморегулювання: консультативний форум, оцінка добровільних угод, вивчення ефективності встановлених механізмів нагляду за ринком. У додатку VIII Директиви 2009/125/ЄС з приводу саморегулювання для оцінки допустимості саморегулювальних ініціатив визначаються її деталізовані показові критерії.

Проведений аналіз вказаного додатку приводить до висновку, що для застосування того чи іншого засобу саморегулювання важлива, перш за все, його ефективність порівняно із адміністративними заходами. Крім того, первинною є саморегулювальна ініціатива, яка чітко та прагматично оцінюється та зіставляється на основі критеріїв (відкритість участі, додана вартість, представництво, кількісні і поетапні завдання, участь громадянського суспільства, контроль і звітність, економічність адміністрування саморегулювальних ініціатив, раціональність, сумісність стимулів) та має бути проконтрольована як ініціаторами саморегулювання, компетентними органами, так і громадянським суспільством. Визначені критерії можна гармонізувати із положеннями українського законодавства, враховуючи напрям на посилення євроінтеграції та положення національного законодавства у цьому напрямі.

---

²⁷⁴Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/125/ЄС від 21 жовтня 2009 року, яка встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергоп'язаних виробів. URL: <http://www.icqc.eu/userfiles/File/directive%202009%20125%20ec%20codesign.pdf>. (дата звернення: 16.02.2018).

У Директиві Європейського Парламенту та Ради 2010/30/ЄС від 19 травня 2010 р. про надання за допомогою маркування та надання стандартної інформації про споживання енергопов'язаними виробами енергії та інших ресурсів (перероблений варіант) зазначається, що при підготовці проекту делегованого акта Європейська комісія повинна: провести відповідні консультації із зацікавленими сторонами; враховувати відповідне законодавство ЄС і саморегулювання, таке як добровільні угоди, які, як очікується, забезпечать досягнення цілей політики швидше або з меншими витратами, ніж обов'язкові вимоги²⁷⁵. Отже, добровільні угоди суб'єктів саморегулювання є однією з основних засобів саморегулювання.

Корисність саморегулювання враховується і при боротьбі з різними видами злочинів. Відповідно до Директиви 2015/849/ЄС від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС, встановлено, що для певних зобов'язаних суб'єктів держави-члени повинні мати можливість визначати відповідний орган саморегулювання, як першу інстанцію, що має інформуватися замість підрозділів фінансової розвідки ЄС. Крім того, наголошено, що згідно із прецедентним правом Європейського суду з прав людини система звітування першій інстанції, якою є орган саморегулювання, являє собою важливий запобіжний чинник для дотримання та захисту основоположних прав у тому, що стосується зобов'язань щодо повідомлення, застосовних до юристів. Держави-члени повинні забезпечувати засоби і спосіб досягнення захисту професійної таємниці, конфіденційності та приватної інформації²⁷⁶.

---

²⁷⁵Директива Європейського Парламенту та Ради 2010/30/ЄС від 19 травня 2010 р. про надання за допомогою маркування та надання стандартної інформації про споживання енергопов'язаними виробами енергії та інших ресурсів (перероблений варіант). URL: <http://gisee.ru/upload/2010-30-EU.pdf>. (дата звернення: 12.02.2018).

²⁷⁶Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012/ЄС і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС і Директиви Комісії 2006/70/ЄС: Директива 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 р. URL: [www.sdfm.gov.ua/.../DIRECTIVE%20\(EU\)%202015_UA.ht](http://www.sdfm.gov.ua/.../DIRECTIVE%20(EU)%202015_UA.ht) (дата звернення: 14.02.2018).

Отже, саморегулювання може сприяти розслідуванню злочинів, у тому числі пов'язаних з фінансовою сферою, адже базується на довірі і добросовісності відносин між суб'єктами, тому має унеможливлувати та запобігати проявам злочинної поведінки усередині саморегулювальної організації.

Підсумовуючи зазначене, пропонуємо таке бачення особливостей закріплення положень саморегулювання господарської діяльності на рівні Директив Європейського Союзу: саморегулювання в Європейському Союзі є додатковим способом, який існує поряд із судовими та адміністративними процедурами; саморегулювання є добровільним способом здійснення контролю у певній сфері суспільних відносин; саморегулювання є ефективним механізмом врегулювання суспільних відносин у певній сфері; саморегулювання є ініціативною діяльністю відповідних суб'єктів для прийняття спільних принципів; саморегулювання позитивно впливає на забезпечення діяльності у межах директив Європейського Союзу; саморегулювання не може бути заміником законодавчих зобов'язань на національному рівні; саморегулювання визнається як більш швидкий, економічний та гнучкий спосіб регулювання порівняно з адміністративними; держави-члени ЄС повинні заохочувати саморегулювання у визначених галузях; деталізація у здійсненні саморегулювання, яка виражається у визначенні за державами-членами пропонованих дій з приводу розвитку саморегулювання (наділення саморегулювальних організацій делегованими повноваженнями); закріплення таких засобів саморегулювання господарської діяльності: добровільні угоди, кодекси поведінки, позасудові методи врегулювання спорів (посередництво, медіація, арбітраж), саморегулювальні організації; саморегулювальна організація може наділятися регуляторною функцією (розробка кодексу поведінки), а також функціями контролю, нагляду.

Під «органом саморегулювання» розуміють орган, який представляє інтереси осіб певної професії та здійснює регуляторний вплив на їхню діяльність, виконуючи окремі функції, пов'язані із наглядом або моніторингом, і забезпечуючи дотримання правил, що їх стосуються²⁷⁷.

---

²⁷⁷Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС: Директива 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року URL: [www.sdfm.gov.ua/.../DIRECTIVE%20\(EU\)%202015_UA.ht](http://www.sdfm.gov.ua/.../DIRECTIVE%20(EU)%202015_UA.ht) (дата звернення: 16.02.2019).

Особливістю становлення інституту саморегулювання господарської діяльності є те, що на його розвиток впливають, перш за все, глобалізаційні процеси, зокрема потреби розвитку міжнародної торгівлі. Тому таким важливим є з'ясування його міжнародної складової.

Саморегулювання не встановлюється у складних безпекових сферах, зокрема атомній промисловості, де, воно очевидно, не може бути застосовне, оскільки не спроможне забезпечити належний рівень охорони галузі та фізичних осіб²⁷⁸.

Отже, на глобальному та регіональному рівнях у діяльності міжнародних організацій та установ цілком закономірно враховується важливість та корисність саморегулювання господарської діяльності; вивчаються практики саморегулювання, які базуються на довірі між суб'єктами та відкритому діалозі із зацікавленими організаціями, установами; адекватному моніторингу і відповідальності суб'єктів саморегулювання. Тому можна з впевненістю сказати, що у світовому масштабі проходить пошук ефективної моделі (схеми) саморегулювання, яка б стала зразком для усіх держав світу.

Враховуючи положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом щодо доброго врядування та напрям на гармонізацію із законодавством ЄС, слід внести зміни до низки галузевих законів України. Зокрема, щодо можливості запровадження додаткового регулювання у вигляді саморегулювання, з використанням нормативних засобів: кодексів поведінки, добровільних угод, добровільних (добрих) практик. Особливо такі зміни будуть актуальними для галузей, де розвиток відбувається доволі динамічно: інноваційна сфера, ІТ-технології, Інтернет, реклама, медіа послуги, електронна торгівля тощо. Визначення можливості впровадження кодексів поведінки буде позитивним напрямом удосконалення ринку товарів та послуг.

---

²⁷⁸Council Directive 2011/70/EURATOM of 19 July 2011 establishing a Community framework for the responsible and safe management of spent fuel and radioactive waste. URL: eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:199:0048:0056:EN:PDF (дата звернення: 16.02.2018).

2.3. Обмеження саморегулювання господарської діяльності

Трансформаційні модифікації економічних процесів, які відбуваються в Україні, спричинили зміни і в концептуальному розумінні правого регулювання господарської діяльності. Важливим аспектом трансформації правового забезпечення господарської діяльності, видається, має бути його «керованість» та цілеспрямованість у напрямі західноєвропейської парадигми права (системність, прогресивність, незворотність та еволюційність). На думку вчених: «Поняття «трансформація», акцентуючи увагу на саморегульованому і самокоректованому характері соціальних змін, орієнтує також на аналіз широкого спектра детермінаційних чинників цих змін – об'єктивних і суб'єктивних, базисних і ситуаційних, внутрішніх і зовнішніх, керованих і некерованих, тих, що стосуються цілепокладання, і тих, що стосуються засобів досягнення визначених цілей тощо²⁷⁹. Тому показовим на сучасному періоді становлення України є відображення у праві становлення обмежень саморегулювання господарської діяльності, виходячи з трансформаційних особливостей. Пошук балансу між державним регулюванням та саморегулюванням господарської діяльності набув резонансу в аспекті ефективного регулювання (там, де не ефективне регулювання з гори – потрібне саморегулювання). Одним з елементів такої розвідки є визначення меж державного втручання у саморегулювання, що є симптоматичною ознакою досліджень українських науковців. Ще одним показовим прикладом сьогодення є недосконалість або ж узагалі відсутність нормативно-правової бази саморегулювання господарської діяльності.

Науковці слушно зазначають, що саме межі втручання держави до сфери господарювання, фактичний стан здійснення державного регулювання господарської діяльності дає змогу говорити про ступінь свободи господарювання та підприємництва як його складової²⁸⁰, оскільки спирання лише на ринкові механізми саморегуляції може призвести до негативних результатів, в першу чергу, у сферах екології, соціальної справедливості, всебічного розвитку особистості; ринок не має механізму, який здатний забезпечувати задоволення

---

²⁷⁹Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2010. № 4. С. 51.

²⁸⁰Бевз С. І. До питання про сутність державного регулювання господарської діяльності. Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С.114.

загальнодержавних, колективних потреб²⁸¹; прагнення відмовитися від всебічного контролю з боку держави як атрибута адміністративно-командної системи, розрахунок на саморегулювання суспільства призвели до пониження значення суспільних інтересів та гіпертрофії інтересів приватних²⁸²; сподівання на стихійну ринкову саморегуляцію призвели до падіння соціального захисту населення²⁸³; держава має контролювати процеси саморегулювання для того, щоб переваги саморегулювання не перетворилися на небезпеки для розвитку господарських, зокрема конкурентних відносин²⁸⁴.

Погоджуючись загалом з викладеними позиціями авторів щодо негативних наслідків відмови від контролю з боку держави у господарській діяльності, водночас зазначаємо, що українська економіка сучасності – це економіка перехідного типу, тому і правове забезпечення та обмеження саморегулювання будуть мати певні особливості, притаманні цьому типу економіки, і не завжди позитивні.

Так, Я. М. Шевченко стверджує, що напрям державного регулювання економіки повинен, по-перше, відбивати межі перехідного періоду і не бути визначальним, по-друге, він повинен бути підпорядкований меті обмеження методів державного регулювання економіки, методам її ринкового регулювання²⁸⁵. Типові засади стосуються конкурентної поведінки, управлінських відносин, цінних паперів, реклами, об'єднань підприємців²⁸⁶. В. В. Шпаков зазначає: «Існують важливі обмеження для регулювання. Наприклад, неприпустимі будь-які дії держави, що руйнують ринковий механізм, наприклад, шляхом директивного планування. Однак це не означає, що держава має відмовитися від планування. Ринкова система не виключає планування на рівні

---

²⁸¹Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. С. 12.

²⁸² Пашков В. М. Публічні інтереси в галузі обігу лікарських засобів. Підприємництво, господарств і право. 2004. № 7. С. 60.

²⁸³ Там само.

²⁸⁴Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, к., 2016. С. 251.

²⁸⁵Шевченко Я. М. Проблеми підвищення ефективності цивільного законодавства у сфері цивільно-правових відносин. Концепція розвитку законодавства України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. С. 37.

²⁸⁶Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. за спец.: 12.00.04/ Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. С. 7.

підприємств, регіонів і навіть окремих галузей національної економіки, зокрема, у вигляді національних цільових програм. Також слід зазначити, що ринок багато в чому є саморегулювальною системою, і тому впливати на нього слід також непрямыми, економічними методами»²⁸⁷. С. І. Бевз слушно зазначає: «Державне регулювання спрямоване на створення сприятливих економічних, правових і організаційних умов діяльності комерційних і некомерційних організацій, підприємництва. Воно не припускає втручання державних органів у їх виробничу і господарсько-фінансову діяльність, крім випадків, коли його можливість прямо передбачена правовими актами. Таке регулювання полягає переважно у встановленні і коректуванні загального правового режиму їхньої діяльності, охоплює насамперед економічні і соціально-культурні процеси в цілому»²⁸⁸. Зокрема, відповідно до ст. 43 ГК України підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом (положення закріплено у розвитку конституційного).

В. В. Добровольська з приводу обмежень підкреслює: «Держава встановлює правові засади та засоби на ринку, у межах яких суб'єкти підприємництва мають певну свободу. Ці засади та засоби закріплені в низці законів України та розрізняються за ступенем обмеження підприємництва, але усі вони служать установленню певних обмежень та підтримки діяльності підприємців»²⁸⁹.

Набір правових інструментів та ступінь обмеження саморегулювання господарської діяльності залежить від низки чинників (факторів):

1. Історичного етапу, який проходить держава (формування економіки певного типу).

Саморегулювання господарської діяльності як явище правової дійсності реалізується у актуальних межах, визначених законодавством певного періоду або ж такими, які підлягають удосконаленню. Відома фраза К. Кніса «усе нове, бо усі відносини і сама людина вічно

---

²⁸⁷Шпаков В. В. Механізми державного регулювання господарської діяльності: постановка проблеми. Економічна теорія та право. 2015. № 3 (22). С. 249.

²⁸⁸Бевз С. І. До питання про сутність державного регулювання господарської діяльності. Часопис Київського університету права. 2015. №3. С. 116.

²⁸⁹Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04. Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. С. 6–7.

змінюються»²⁹⁰, тому постійно змінюються і підходи до регулювання господарської діяльності: у сучасних умовах обмеження саморегулювання господарської діяльності релевантне соціальній спрямованості держави.

2. Ступеня втручання держави у саморегулювання господарської діяльності, виходячи з напрямків зовнішньої та внутрішньої політики держави (феномену самообмеження втручання держави) та важливості забезпечення публічних інтересів.

У науці зазначається: «...рівень державного регулювання економіки залежить від конкретної реальної ситуації на ринку, потреб держави на даному етапі розвитку ринкових відносин. Залежно від типу галузей і форм власності державне регулювання господарської діяльності здійснюється у вигляді прямого державного управління певними суб'єктами господарювання і регулювання підприємницької діяльності»²⁹¹.

Міжнародні зобов'язання України впливають на розвиток саморегулювання господарської діяльності. Україна є учасницею Світової організації торгівлі, тому лібералізація торгівлі є одним із ключових питань, які реалізуються у міжнародній торгівлі.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» серед засад внутрішньої політики в економічній сфері названо: розвиток внутрішнього ринку, підвищення ефективності його функціонування та вдосконалення механізмів державного регулювання, забезпечення збалансованості попиту та пропозиції на окремих ринках; впровадження європейських підходів у сфері делегування функцій держави суб'єктам господарювання²⁹², а до засад зовнішньої політики ст. 11 цього самого Закону відносить: забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права; забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі; підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного

---

²⁹⁰ Knies K. Die Politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte. Braunschweig. 1881. P. 384.

²⁹¹ Шпаков В. В. Механізми державного регулювання господарської діяльності: постановка проблеми. Економічна теорія та право. 2015. № 3 (22). С. 245.

²⁹² Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07. 2010 р. № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527.

співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди²⁹³.

В Україні прийнято Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, в якому передбачено можливість застосування спеціальних економічних та інші обмежувальних заходів по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи–нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Зокрема, відповідно до ст. 4 Закону можуть реалізуватися такі види санкцій, які впливають на ступінь саморегулювання суб'єктів господарювання: обмеження торговельних операцій, анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; заборона користування радіочастотним ресурсом України²⁹⁴ тощо.

3. Сфери, галузі, виду господарської діяльності або ж форми власності підприємства.

Наприклад, в одних галузях господарської діяльності ступінь саморегулювання господарської діяльності може бути максимальним (підприємницька діяльність у легкій промисловості), в інших – саморегулювання може бути заборонено (безпекові енергетичні галузі (атомна енергетика)); у приватних підприємствах ступінь саморегулювання зазвичай вищий, ніж у державних підприємств, представником власника якого є орган державної влади відповідно до ГК України.

4. Виду засобів саморегулювання господарської діяльності та ефективності елементів саморегулювання у них (договору, саморегулювних організацій, корпоративних актів тощо).

Визначаючись з категоріальним апаратом дослідження, слід зазначити, що в науці триває полеміка з приводу визначення дефініції «правові обмеження», «межі прав», «правові межі», «обмеження прав», «межі здійснення прав», «межі державного регулювання» та їх взаємовпливу, взаємодії. Видається, що деякі з вказаних є синонімами, а деякі – співвідносяться як загальне та особливе.

---

²⁹³ Там само.

²⁹⁴Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 16.02.2019).

Означена ситуація ілюструє проблему невизначеності категорій, понять як в юридичній науці так і в законодавстві.

С. Кузніченко та Ю. Градова зазначають: «Установлення границь і меж дії прав громадян – одна з найбільш складних проблем юриспруденції. Вирішуючи, законодавець повинен мати на увазі не тільки існуючу систему міжнародного й національного законодавства, а й норми моралі, ментальність народу й саму сутність права»²⁹⁵. Н. В. Безсмертна вказує: «Установлення меж є цивілізованими способами регулювання міри свободи в суспільстві. Проте в таких ситуаціях не припустимо встановлювати необґрунтовані чи не зрозумілі межі реалізації прав громадян»²⁹⁶. Межа – це границя поділу, розрізнення яких-небудь явищ, предметів тощо²⁹⁷. Обмежувати і рідко обмежувати означає установлювати певні межі чого-небудь; зв'язувати щось обмежувальними умовами²⁹⁸. Обмеження – це правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії і т. ін.²⁹⁹. Як бачимо, в етимології українського слова «межа» закладено сутність відділення одного явища від іншого. Наприклад, в одних видах господарської діяльності допускається саморегулювання, а в інших може бути заборонено, тому межею у даному випадку для розрізнення його допустимості є вид господарської діяльності. Водночас видається, що і поняття «обмеження» в юридичному сенсі описує подібні можливості, тому і є синонімічним до слова «межа». Існування близьких за змістом слів допомагає і водночас ускладнює процес опису певних юридичних явищ.

Після проведеного аналізу тлумачення українськими науковцями різних галузевих напрямів понять «межа» та «обмеження» права доходимо висновку, що більшість науковців визнає відмінність^{300 301}

---

²⁹⁵Кузніченко С., Градова Ю. Обмеження прав і свобод людини в умовах надзвичайних правових режимів. Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутрішніх справ. 2007. № 4. С. 35.

²⁹⁶ Безсмертна Н. В. Сучасні проблеми цивільного права. К.: Обрії, 2009. С. 43.

²⁹⁷ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 4, 1973. Ст. 666.

²⁹⁸ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 5, 1974. Стор. 536.

²⁹⁹ Там само.

³⁰⁰Галантич М. К. Приватно-правові засади реалізації житлових прав громадян в Україні: автореф. дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03 / К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. 40 с.

³⁰¹Мічурін С. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ К., 2009. 463 с.

та хибність ототожнення дефініцій «межа» та «обмеження» права³⁰². Водночас підходи до розуміння, відмежування зазначених понять різняться залежно від галузі права.

М. К. Галянтич зазначає, що обмеження здійснення суб'єктивного цивільного права визначаються, перш за все, межами дії приватного права³⁰³. М. О. Стефанчук під поняттям «межі права» розуміє «всі ті можливості, які особа здатна для себе набути у зв'язку з юридичним закріпленням її прав»³⁰⁴. О. О. Кот стверджує: «Межа суб'єктивного права як моделі поведінки визначена тими правомочностями, які входять до змісту цього права»³⁰⁵. Детальний аналіз обмежень майнових прав осіб здійснив Є. О. Мічурин, який дійшов таких висновків: «...межі здійснення суб'єктивного права пов'язані з мірою можливості здійснення повноважень, які надані особі законом та існують завжди відносно будь-якого суб'єктивного права»³⁰⁶. Аналізуючи далі, науковець доводить, що межі здійснення суб'єктивного права пов'язані з мірою можливості здійснення повноважень, що надані особі законом³⁰⁷. Крім того, розрізняють два поняття: перше – безпосередньо обмеження прав (як позбавлення власників частини прав або частини певного права), друге – обмеження у здійсненні прав (як повна або часткова неможливість реалізації певних прав)³⁰⁸. Межі здійснення суб'єктивних прав є різновидом правових обмежень, правовою гарантією забезпечення свободи поведінки індивіда³⁰⁹.

---

³⁰²Михайленко О. О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2003. С. 12.

³⁰³Галянтич М. К. Приватно-правові засади реалізації житлових прав громадян в Україні: автореф. дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. 40 с.

³⁰⁴Стефанчук М. О. Зловживання правом як новела цивільного законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 4. С. 34.

³⁰⁵Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. С. 85.

³⁰⁶Мічурин Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03 / К., 2009. С. 14–15.

³⁰⁷Мічурин Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ К., 2009. С. 34.

³⁰⁸Фігель Ю. О. Теоретичні обмеження прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 359.

³⁰⁹Рогащ О. Я. Поняття меж здійснення суб'єктивних прав в контексті дослідження категорії зловживання правом. Форум права. 2011. № 2. С. 790.

Обмеження – це певні юридичні й фактичні наслідки у вигляді несприятливих умов для здійснення правових інтересів суб'єктів (індивіда, організацій), чії права та свободи піддаються обмеженню при одночасному задоволенні правових інтересів та/або потреб суб'єкта, що накладає обмеження, або інтересів і потреб третьої сторони, зацікавленої в накладенні таких обмежень³¹⁰. Тобто межі є визначеними нормами (об'єктивне право), а обмеження – це ті ускладнення при реалізації потенційних можливостей, які можуть виникнути у конкретній ситуації при деталізації установлених меж.

Також в юридичній науці розрізняють «правові обмеження» та «обмеження права». Правові обмеження – це загальновизнані установлення, необхідні для організації життя в будь-якому цивілізованому суспільстві для упорядкування відносин між усіма суб'єктами права³¹¹. А. Сомотуга підкреслює: «... на конституційному рівні, тобто принципово, визначено підстави й цілі обмежень прав і свобод громадян, а також межі здійснення таких прав і свобод»³¹². За правовою позицією Конституційного Суду України, обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини. Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009)³¹³. Отже, межею обмежень є пропорційність та суспільна необхідність.

Відомо, що під правовими обмеженнями визначають загальний механізм правового регулювання щодо встановлення меж дозволеної поведінки приватними суб'єктами, тому правові обмеження у найбільш стандартизованому вигляді окреслюються конституційними нормами. Так, у науці зазначається, що: «Під межами правових обмежень слід розуміти сферу, окреслену правом поведінки одних суб'єктів права з урахуванням забезпечення найбільш важливих прав і законних інтересів інших суб'єктів права і суспільства в

---

³¹⁰Рогач О. Я. Обмеження юридичної свободи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 94–95.

³¹¹Денисова А. Н. Правові обмеження: поняття, види, функції. Часопис Київ. ун-ту права. 2011. № 2. С. 53.

³¹²Сомотуга А. В. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина як предмет порівняльно-правового дослідження. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 107.

³¹³Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09> (дата звернення: 10.05.2018).

цілому»³¹⁴. Тобто і самі правові обмеження, які визначені в Основному законі, мають певні межі, границі з метою запобігання безпідставному, непропорційному їх встановленню.

Відомий теоретик права П. М. Рабінович зазначає: «Межі (обмеження) права – це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг цього права»³¹⁵. Відповідно – межі саморегулювання господарської діяльності – це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг саморегулювання в означеній сфері, галузі, виді господарської діяльності. Обмеження саморегулювання господарської діяльності деталізують конституційні положення правових обмежень та чіткіше визначають межі поведінки суб'єктів саморегулювання відповідно до норм господарського права.

Отже, доцільно стверджувати про наявність правових обмежень саморегулювання господарської діяльності, визначених Основним законом, та обмежень саморегулювання господарської діяльності, які деталізуються та унормовуються господарським законодавством (галузевих обмежень). Практика застосування категоріального апарату понять «межа» та «правові обмеження» в українському праві різноманітна та залежить від галузевої спеціалізації. Їх розуміння науковцями можуть збігатися або ж диференціюватися. Однак, на нашу думку, під «межею» можна розуміти щось «категорично-чітке», граничне (наприклад, норму права), під поняттям же «правових обмежень» не тільки норму права, а й певний механізм її реалізації.

Реалізуючи вимоги Конституції України, відповідно до яких держава забезпечує соціальну спрямованість економіки, необхідно, щоб чинне правове поле вітчизняної економіки передбачало не тільки норми публічного права, а й приватноправові регулятори, що, по суті, санкціонують певний юридичний порядок у системі приватної власності, підприємницької діяльності тощо³¹⁶. Саморегулювання у сфері підприємництва може бути обмежено лише визначеними законодавством засобами державного регулювання підприємницької діяльності, що забезпечить оптимальне поєднання вказаних видів

---

³¹⁴Гончаренко О. М. Розвиток економічних прав людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.02/ Інститут законодавства Верховної Ради України, К.: 2006. С. 126.

³¹⁵Рабінович П. М. Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект). Вісник Академії правових наук України. 1996. Вип.6. С.13.

³¹⁶Ковальчук Т., Селіванов В. Соціально-економічним перетворенням – надійне підґрунтя. Віче. 2005. № 3 (156). С. 33.

регулювання при формуванні правового господарського порядку³¹⁷. Водночас В. І. Полухович зазначає: «Найбільша кількість складних питань, пов'язаних із нормативною невизначеністю, виникає у зв'язку із закріпленням підстав та меж використання адміністративно-правових засобів державного впливу на сферу господарювання, зокрема на фондовому ринку»³¹⁸.

Імперативні норми, визначені Конституцією і законами України, є нормами-обмеженнями саморегулювання господарської діяльності. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні є межею, яка визначає правила поведінки як для держави в особі уповноважених органів державної влади, так і для самих суб'єктів саморегулювання господарської діяльності. Ч. 3 ст. 5 ГК України чітко встановила, що суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері права здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства.

Обмеження саморегулювання господарської діяльності – це система усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг саморегулювання в означеній сфері. Обмеження саморегулювання господарської діяльності деталізують конституційні положення правових обмежень та чіткіше визначають межі поведінки суб'єктів саморегулювання відповідно до норм господарського права.

Правові обмеження саморегулювання господарської діяльності визначаються Основним законом, а обмеження саморегулювання господарської діяльності унормовуються господарським законодавством (галузеві обмеження).

Обмеження саморегулювання господарської діяльності залежать від низки чинників: історичного етапу, який проходить держава; ступеня втручання держави у саморегулювання господарської діяльності; сфери, галузі, виду господарської діяльності; виду засобів саморегулювання господарської діяльності, форми власності підприємства.

---

³¹⁷Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2007. С.8.

³¹⁸Полухович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2012. С. 114.

Обмежуючими нормами для саморегулювання господарської діяльності є положення розділу 1 «Загальні засади» Конституції України. У конституційних нормах проголошено соціальну спрямованість держави, людину визнано найвищою соціальною цінністю, верховенство права, економічну багатоманітність, зобов'язальний ефект власності, захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання тощо. Тому суб'єкти саморегулювання зобов'язані керуватися найвищими публічними цінностями, передбаченими Основним законом. Зокрема, відповідно до ст. 8 Конституція України має найвищу юридичну силу, тому не тільки закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, а й саморегулівні норми суб'єктів саморегулювання господарської діяльності.

Критерієм встановлення обмеження саморегулювання господарської діяльності є ст. 19 Конституції України, в якій передбачено, що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, загальними конституційно встановленими межами саморегулювання господарської діяльності є: 1) можливість суб'єктів саморегулювання не робити те, що не передбачене законодавством (феномен можливостей суб'єктів саморегулювання); 2) обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо суб'єктів само-регулювання діяти в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (феномен обмеження діяльності органів держави та місцевого саморегулювання щодо суб'єктів саморегулювання).

Визначення меж є складовою механізму державного регулювання та актуальним питанням: до якої міри суб'єкт компетентний реалізувати власну приватну ініціативу (самореалізуватися?). Тому суб'єкти саморегулювання зобов'язані здійснювати свою діяльність не посягаючи на права інших (феномен можливостей суб'єктів саморегулювання).

Основним законом визначено право громадян України на свободу об'єднання у громадські організації, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. На думку науковців, в Україні більшість саморегулівних організацій діє як громадські організації, тому на їх діяльність

поширюються обмеження, зазначені у Конституції. Зокрема, утворення і діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються³¹⁹.

У Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р, констатовано факт відсутності єдиного підходу до саморегулювання, відсутності системного і комплексного порядку утворення та діяльності саморегулювних організацій, не визначено мети та цілей здійснення саморегулювання³²⁰. У цьому аспекті вважаємо за доцільне прийняття змін до ГК України, незважаючи на те, що Концепцією запропоновано визначити загальні засади саморегулювання господарської та професійної діяльності, правові та організаційні засади утворення та діяльності саморегулювних організацій окремим законом³²¹. Саме внесення змін до ГК України забезпечить формування єдиного комплексного підходу на державному нормативно-правовому рівні з питань саморегулювання та діяльності саморегулювних організацій.

Аналізуючи положення ГК України, зокрема ч. 1 ст. 5 «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання» розділу 1 «Основні засади господарської діяльності», бачимо прагнення законодавця будувати правовий господарський порядок в Україні на основі гармонійного поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання економічних відносин. Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання закріплені в главі 2 цього Кодексу. Вважаємо за можливе вказане концептуальне бачення відобразити і в структурі та змісті відповідних положень ГК України, зокрема щодо саморегулювання господарської діяльності. Питання правового забезпечення саморегулювання у ГК

---

³¹⁹Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.06. 2018).

³²⁰Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-shvalennya-konc>. (дата звернення: 19.06. 2018).

³²¹ Там само.

Україні достатньо не визначено, можна стверджувати про відсутність належної правової регламентації цього спектру правових відносин, що вносить дисбаланс в ефективне регулювання сфери господарювання у цілому.

Отже, пропонуємо внести зміни до ГК України доповнивши його главою 2-1 за такою назвою: «Основні засади саморегулювання та співрегулювання у сфері господарювання. Саморегулівні організації». У цій главі пропонуємо закріпити засади саморегулювання в Україні, форми його реалізації, види та засоби саморегулювання, правовий статус саморегулівних організацій, принципи та функції їх діяльності, визначити межі повноважень тощо. Закріплення на законодавчому рівні означених змін гармонізує господарське законодавство України та надасть подальший поштовх для його розвитку та удосконалення, у тому числі у частині систематизації та зрозумілості побудови.

Оскільки господарська діяльність може здійснюватися як підприємницька, то обмеження, визначенні у ст. 42 Конституції України, є актуальними і для визначення обмеження саморегулювання господарської діяльності. Зокрема, ст. 42 передбачає обмеження щодо права кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Тому видавалося б незаконним створення саморегулівних організацій у сфері, не дозволеній для підприємництва. Однак, зважаючи на те, що частина саморегулівних організацій в Україні діють в організаційно-правовій формі громадських організацій, спілок, така ситуація дещо у завуальований спосіб може видатися не дивною. Наприклад, ст. 302 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти. В Україні траплялися випадки, коли під прикриттям «шлюбних агентств» діяли саме організації, що надають такі незаконні послуги. Тому не виключена ситуація створення таких «шлюбних» саморегулівних організацій, які б прикривалися законною діяльністю.

Також означеною статтею передбачено, що підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом. Зокрема, відповідно до ст. 3 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ народний депутат не може займатися будь-якою, крім депутатської, оплачуваною роботою, за певними винятками, та входити до складу керівництва, правління чи ради підприємства, установи, організації, що має на

меті одержання прибутку³²². У цьому аспекті цікавим є питання, чи може бути народний депутат членом громадської організації або спілки, яка б здійснювала певні саморегулівні функції? З одного боку відповідно до ст. 133.4.6. ПК України³²³ до неприбуткових організацій відносять громадські об'єднання, відомості про які внесено до Реєстру неприбуткових установ та організацій, з іншого – згідно із ч. 2 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, вони можуть здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання³²⁴. З приводу ж громадських організацій ч. 1 ст. 21 не передбачає прямо права на здійснення підприємницької діяльності, однак вказує на право здійснювати інші права, не заборонені законом³²⁵. Водночас і ЦК України відповідно до ст. 86 встановлює, що непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (згідно із ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками)³²⁶. Стаття 133.4.2. ПК України роз'яснює, що доходи (прибутки) неприбуткової організації використовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами. В. В. Кочин стверджує: «Ця властивість надає юридичній особі лише право організувати ринок, а не бути його активним учасником, що має на меті

---

³²²Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення: 16.01.2019).

³²³Податковий кодекс: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.06. 2018).

³²⁴Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>. (дата звернення: 19.06. 2018).

³²⁵Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>. (дата звернення: 19.06. 2018).

³²⁶Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 19.06. 2018).

здійснювати підприємницьку діяльність»³²⁷. Отже, підсумовуючи зазначене, доходимо висновку, що народний депутат може бути членом громадської організації або ж спілки, яка наділена певними саморегулювальними функціями, та ч. 2 ст. 42 Конституції України не є обмеженням для окремих категорій осіб для участі у саморегулювальних організаціях України.

Складніша ситуація із саморегулювальними організаціями, за якими закріплений відповідний статус органами державної влади як саморегулювальної організації. Вважаємо, що ч. 2 ст. 42 Основного Закону є обмежуючою нормою, враховуючи особливий суб'єктний склад таких організацій. На думку, Н. Ю. Філатової, саморегулювальні організації є добровільними об'єднаннями суб'єктів професійної та/або підприємницької діяльності, членами СРО можуть бути виключно учасники тієї галузі підприємництва, в якій вона утворюється³²⁸. Зокрема, частина таких саморегулювальних організацій створюється юридичними особами. Для прикладу, Українська асоціація інвестиційного бізнесу є добровільною недержавною некомерційною організацією, що об'єднує усі компанії з управління активами в Україні – це саморегулювальна недержавна організація³²⁹, яка зареєстрована в Реєстрі об'єднань професійних учасників фондового ринку і саморегулювальних організацій професійних учасників фондового ринку³³⁰. Відповідно до даних Реєстру неприбуткових установ, організацій ознакою неприбутковості є правовий статус як «асоціацій, та інших об'єднань юридичних осіб»³³¹.

Наступною конституційною обмежувальною нормою є ч. 3 ст. 42, відповідно до якої не допускаються зловживання монополієм становленням на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Тому створення саморегулювальних організацій,

---

³²⁷Кочин В. Саморегулювальна організація: поняття та ознаки. Юридична Україна. 2014. № 9. С. 37.

³²⁸Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулювальних організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 283.

³²⁹Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ). URL: http://www.uaib.com.ua/about_uuib.html (дата звернення: 19.06. 2018).

³³⁰Реєстр об'єднань професійних учасників фондового ринку і саморегулювальних організацій професійних учасників фондового ринку URL: <http://www.ssmc.gov.ua/fund/sro>. (дата звернення: 19.06. 2018).

³³¹Реєстр неприбуткових установ та організацій. URL: <https://cabinet.sfs.gov.ua/registers/non-profit> (дата звернення: 19.07. 2018).

укладення договорів, етичних стандартів на шкоду розвитку конкуренції не допускається.

Захист прав споживачів, контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяння діяльності громадських організацій споживачів (ч. 4 ст. 42 Конституції України) також є певними обмежувачими стандартами саморегулювання господарської діяльності.

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення, передбачені ст. 50 Основного закону, не можуть бути обмежені відповідними правилами саморегулювних організацій, договорами та іншими саморегулювними нормами учасників саморегулювання господарської діяльності тощо.

Правові обмеження саморегулювання господарської діяльності відповідно до Конституції України такі: права, свободи, честь та гідність громадян; інтереси суспільства; захист прав споживачів та необхідність здійснення контролю за якістю і безпечністю продукції, усіх видів послуг і робіт; захист конкуренції та протидія зловживанням монопольним становищем на ринку; надзвичайний і воєнний стан; обов'язок сплачувати податки і збори; обов'язок не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані збитки; дотримання Конституції та законів України.

Наведене надає можливість сформулювати перелік принципів обмеження саморегулювання господарської діяльності: припустимість обмеження відповідно до Конституції та законів України; припустимість обмеження саморегулювання господарської діяльності враховуючи соціальну спрямованість держави; законність встановлення обмежень (законність обмежування); рівність усіх суб'єктів саморегулювання у правообмежуванні; наявність судового захисту права на саморегулювання господарської діяльності; припустимість обмеження у разі зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції.

Проведений аналіз положень Основного закону надає можливість сформулювати положення щодо феномена можливостей суб'єктів саморегулювання та феномена обмеження діяльності органів держави та місцевого саморегулювання щодо встановлення меж у діяльності суб'єктів саморегулювання.

ГК України та іншим галузевим господарським законодавством визначені обмеження саморегулювання господарської діяльності відповідно до видів господарської діяльності, суб'єктів, засобів та форм власності підприємств тощо. Згідно із зазначеним можна виділити обмеження, притаманні усій сфері саморегулювання господарської діяльності, та відповідно, диференціювати останні за критеріями.

Отже, можна визначити загальні (галузеві) обмеження саморегулювання господарської діяльності (виокремлені на основі аналізу джерел господарського права, які можуть застосовуватися до усіх видів саморегулювання господарської діяльності) та спеціальні (залежно від певного виду саморегулювання). Окрім того, провівши аналіз понять та видів саморегулювання господарської діяльності, доходимо висновків, що запропоновані підходи до класифікації цілком можуть застосовуватися і до диференціації обмежень саморегулювання господарської діяльності. Однак, враховуючи зазначене, також слід виділити і специфічні підходи до класифікації обмежень саморегулювання (наприклад, самообмеження саморегулювання господарської діяльності).

Оскільки йдеться саме про обмеження саморегулювання господарської діяльності, то можна стверджувати про наявність спільних обмежень для господарської діяльності та саморегулювання господарської діяльності, водночас можна вказати і на їх відмінність.

Таким чином, до загальних обмежень саморегулювання господарської діяльності можна віднести такі обмеження: 1) встановлений правовий господарський порядок (ст. 5 ГК України); 2) загальні принципи господарювання (ст. 6 ГК України), зокрема, свободи підприємницької діяльності, яка здійснюється у межах визначених законом (п. 2 ч. 1 ст. 6 ГК України); обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави, захист національного товаровиробника тощо (п. 4 ч. 1 ст. 6 ГК України); 3) обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання (ст. 18 ГК України); 4) захист прав суб'єктів господарювання та споживачів (ст. 20 ГК України); 5) заборону дискримінації суб'єктів господарювання (ст. 31 ГК України); 6) засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12 ГК України).

О. А. Беляневич слушно зазначає, що: «Реалізація у повному обсязі ідей правової держави, як підпорядкованому праву соціальному інституту і невід'ємного елемента громадянського суспільства,

передбачає нею виконання не тільки певних соціальних обов'язків перед суспільством, а й легітимізовану можливість впливу на упорядкування (організацію) форм та фактів економічних процесів (обтяження у визначених випадках договірної свободи, контроль за діяльністю монополій, захист конкуренції в сфері підприємницької діяльності, захист прав споживачів тощо)»³³². Тому, водночас при створенні системи саморегулювання слід акцентувати увагу на ролі держави у встановленні належного правового забезпечення обмежень у цій сфері як однієї із функцій держави. Так, визначаючи обмеження саморегулювання, зазначене можна проілюструвати такою слушною думкою: «Державне регулювання цін обов'язково має залишатися на продукцію, роботи й послуги суб'єктів природних монополій і суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції, встановлюючи такі ціни чи інші умови придбання або реалізації товару, які неможливо було б установити за умови існування значної конкуренції на ринку, або застосовуючи різні ціни чи різні інші умови до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин»³³³.

У зв'язку із зазначеним виникла потреба у здійсненні певної класифікації спеціальних обмежень саморегулювання господарської діяльності, які визначатимуться залежно від особливостей, перш за все, суб'єктного складу та сфери, галузі, виду господарської діяльності як важливої умови для їх дослідження. Завдання такої класифікації полягає в удосконаленні теоретичних знань про засади саморегулювання господарської діяльності.

Звичайно, як і будь-яка інша класифікація, означена потребує визначення певних критеріїв, якими є:

1) вид саморегулювання: добровільне, делеговане та змішане саморегулювання. Доцільно зазначити про особливості обмеження у добровільному, делегованому та змішаному саморегулюванні;

---

³³²Беляневич О. А. Питання саморегулювання господарської діяльності.// Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення. Збірник наукових праць. Випуск 4/ Беляневич О. А., Безух О. В., Бакалінська О. О. та ін., за ред. О. А. Беляневич. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2016. С. 37.

³³³Кулага Е. Правові аспекти державного регулювання ціноутворення в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 161.

2) сфера, галузь, вид господарської діяльності. Наприклад, обмеження саморегулювання у підприємницькій діяльності, будівельній галузі, страховій діяльності, на фондовому ринку тощо;

3) суб'єктний склад учасників саморегулювання. Суб'єктами саморегулювання господарської діяльності в ідеалі можуть бути тільки представники певної сфери, галузі, видів господарської діяльності. Однак законодавча невизначеність із регулювання статусу суб'єктів саморегулювання може допускати й інші варіанти;

4) наявність статусу саморегулювальної організації або ж відсутність такого. Відповідно, можна виділити: а) обмеження з приводу повноважень саморегулювальної організації; б) обмеження щодо функцій саморегулювальної організації; в) обмеження залежно від набуття членства у саморегулювальної організації; г) процедурні самообмеження (самоконтроль).

5) засоби саморегулювання господарської діяльності. Можна виділити специфіку обмеження елементів саморегулювання господарського договору, статуту, корпоративних актів, етичних кодексів тощо.

На нашу думку, такі критерії для визначення обмежень саморегулювання господарської діяльності є найбільш оптимальними та допоможуть логічно побудувати та розкрити систему обмежень саморегулювання господарської діяльності. Слід зазначити, що критерії класифікації обмежень досить умовні, тому можливі різні їх варіації та поєднання. Зокрема, при вивченні обмежень саморегулювання у будівельній галузі особливого змісту (відмінного від інших галузей) набудуть обмеження за критерієм засобів (господарський договір, корпоративні акти) тощо.

При саморегулюванні господарської діяльності держава визначає імперативні межі для компетенції суб'єктів саморегулювання, в яких вони вільно діють. Діяльність саморегулювальних організацій носить правовий характер, однак прямо не пов'язана із залученням органів державної влади. Якщо маємо добровільне саморегулювання, то, як правило, саморегулювальні організації утворюються та функціонують відповідно до політики державних регуляторів (неврегульованість того чи іншого ринку призводить до появи численних саморегулювальних організацій, навіть без наділення їх відповідним статусом). При делегованому саморегулюванні межі компетенцій саморегулювальних організацій можуть бути визначені як на рівні закону, так і підзаконному рівні.

При делегованому саморегулюванні саморегулювальні організації можуть здійснювати функції, покладені на них державою, тобто їх

повноваження розширюються та доповнюються межами виконання частини публічних повноважень (зовнішні інтереси). Саморегулівні організації можуть здійснювати і «приватні функції» з метою реалізації інтересів своїх членів (внутрішні інтереси): представницька, захисна, норматворча тощо. Цілком обґрунтовано зазначити, що одним із критеріїв обмеження саморегулювання є межі виконання саморегулівними організаціями публічних та/або приватних функцій. При добровільному саморегулюванні саморегулівні організації, як правило, функціонують у межах «приватних» повноважень.

Важливим аспектом при визначенні обмежень повноважень цих організацій є чітке розумінні механізму правового регулювання того чи іншого виду господарської діяльності: надмірний, помірний або ж недостатній рівень державного регулювання. Крайнощі переходу від одного рівня до іншого можуть виявлятися у негативних аспектах, тому обмеження функцій саморегулівних організацій мають відповідати критерію пропорційності та адекватності. Отже, обмеження функцій та повноважень саморегулівних організацій залежать від моделі саморегулювання та ступеня державного регулювання певної сфери, галузі та виду господарської діяльності тощо. При визначенні обмежень діяльності саморегулівних організацій політика держави має бути спрямована на визначення їх статусу як повноцінного регулятора та представника інтересів суб'єктів господарювання.

Межі компетенції органів державної влади та саморегулівних організацій: хто і що саме у цій галузі діяльності має роботи, контролювати, за що нести відповідальність, мають бути чітко визначені. Не тільки Україна, а й ЄС сьогодні здійснюють пошук ефективного регулювання, у тому числі у формі саморегулювання. Означена стратегічна мета може бути здійснена при залученні публічних органів та приватних компаній, а також адекватному розмежуванні компетенцій між публічними органами та приватними учасниками ринку. У цьому випадку публічні органи визначають політику у певній сфері та загальні імперативи (наприклад, у зазначених вище законах передбачено формування або ж реалізація державної політики у певній галузі), підходи до контролю, а приватні структури реалізують відповідні напрями балансуючи на межі дозволеного та забезпечення власних інтересів.

Прикладом розподілення сфер впливу у будівельній галузі може бути досвід саморегулювання США. Ю. Суркова зазначає: «Асоціація виробників бетону, яка об'єднує наукових розробників, проектувальників і виробників бетону, а також тих, хто проводить ремонт і демонтаж

будов, враховує їх інтереси, формує та розробляє єдині вимоги до бетону, технологій, тобто регулює цю частину будівельної галузі. Допуск будівельних фірм на ринок будівництва монолітних будов і споруд – прерогатива держави, а завданням Асоціації є боротьба за якість»³³⁴.

Також межею для втручання державних органів може бути здійснення контролю діяльності саморегулювальної організації. Відповідно до ч. 6 ст. 16-1 Закону України «Про архітектурну діяльність» контроль за діяльністю саморегулювальних організацій у сфері архітектурної діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архітектури. Крім того, згідно із ч. 5 ст. 16-1 центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері архітектури, визначає порядок реєстрації таких організацій.

До спеціальних обмежень саморегулювання господарської діяльності можна віднести особливості обмежень у конкретній сфері, галузі, виді господарської діяльності тощо. Визнаними обмеженнями є заборона створення саморегулювальних організацій та впровадження інших саморегулювальних заходів у певних видах економічної діяльності. Відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р, саморегулювальні організації можуть діяти у будь-якій сфері господарської або професійної діяльності з урахуванням таких обмежень: саморегулювальні організації не можуть діяти у сферах національної безпеки та оборони, забезпечення правопорядку; діяльність саморегулювальних організацій не може бути спрямована на порушення економічної конкуренції; інші обмеження щодо діяльності саморегулювальних організацій можуть бути встановлені виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод людини³³⁵. Список обмежень саморегулювання господарської діяльності можна доповнити атомною енергетикою, сферою ціноутворення. В. В. Добровольська аргументовано доводить: «...що лише ринкової саморегуляції як форми цінового

---

³³⁴Суркова Ю. Самоврядні організації як модель державно-суспільного партнерства на будівельному ринку України. Вісник КНТЕУ. 2009. № 1. С.31.

³³⁵Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 16.05.2018).

регулювання немає в жодній з економічних моделей сучасного світу, воно завжди поєднується з державним регулюванням цін, окремі складові якого застосовуються в різних державах різними методами та засобами. Державне регулювання цін характерно для періоду становлення товарного виробництва на ранніх етапах формування ринкових відносин, тобто в країнах з перехідною до ринкової економікою»³³⁶. Р. Сімпсон, О. Синкова зазначають: «Саморегулювання в чистому вигляді не підходить також для економічного регулювання більшості послуг загального інтересу внаслідок унікального поєднання їх характеристик: вони одночасно являють собою природні монополії та найважливіші послуги»³³⁷.

К. В. Харківська слушно вказує на можливість та типовість обмеження підприємницької діяльності: «Однак свобода комерційного господарювання може бути обмежена законодавством з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, безпеки, захисту життя, здоров'я, прав, інтересів і свобод інших осіб, забезпечення обороноздатності та безпеки країни, захисту навколишнього середовища, охорони культурних цінностей, недопущення зловживання домінуючим становищем на ринку та недобросовісної конкуренції тощо. В цих випадках єдність і взаємодія приватноправових і публічно-правових засобів ґрунтується на використанні загальних категорій і понять, розроблених у теорії права, таких як норма права, заборони, дозволи, відповідальність тощо»³³⁸.

Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Однак не слід перебільшувати значення приватного інтересу підприємця, оскільки його задоволення забезпечується лише тим, що своєю діяльністю підприємець приносить користь суспільству тією мірою, якою результати діяльності підприємця задовольняють потреби споживачів. Публічний характер підприємницької діяльності зумовлюється

---

³³⁶Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2007. С. 10–11.

³³⁷ Сімпсон Р., Синкова О. М. Регулювання послуг загального інтересу в ЄС: навч. посіб. О.: Одеська нац. юрид. акад., 2004. С. 36.

³³⁸Харківська К. В. Взаємодія приватноправових та публічно-правових засобів забезпечення свободи комерційного господарювання. Економічна теорія та право. 2015. № 2 (21). С. 211.

суспільними інтересами³³⁹. Суб'єкти підприємницької діяльності мають право приймати будь-яке рішення, що стосується їх виробничої, організаційно-розпорядчої та інших видів у не заборонених законом межах. Тому індивідуальна нормотворчість (створення норми саморегулювання) – це допустима межа саморегулювання підприємницької діяльності.

Відповідно до виду підприємницької діяльності встановлюються обмеження саморегулювання. Наприклад, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 року № 771/97-ВР визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї³⁴⁰. Указаний Закон є обмежувальним чинником у діяльності підприємців.

Чисельні обмеження щодо здійснення саморегулювання підприємницької діяльності встановлені і Законом України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III, зокрема, забороняється вчинення антиконкурентних узгоджених дій: встановлення цін чи інших умов придбання або реалізації товарів; обмеження виробництва, ринків товарів, техніко-технологічного розвитку, інвестицій або встановлення контролю над ними; усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід з ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців тощо³⁴¹. Крім того, ст. 21 цього Закону встановлюються заборони щодо обмежувальної діяльності об'єднань, якими можуть бути і саморегулювні організації, хоча вони не зазначаються у цьому Законі як такі. Зокрема, не допускається обмежувальна діяльність об'єднань шляхом відмови суб'єктові господарювання у прийнятті до такого об'єднання, яка ставить його у невідгдане становище в конкуренції, якщо така відмова є необґрунтованою і невиправданою.

До спеціальних обмежень саморегулювання можна віднести особливий суб'єктний склад. Наприклад, саморегулювна організація

---

³³⁹Гончаренко О. М. Права людини в Україні: Навчальний посібник для студентів, викладачів ВНЗ. Рекомендовано МОН. К., 2008. С. 177.

³⁴⁰Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-В. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.06.2018).

³⁴¹Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (дата звернення 10.06.2018).

Української асоціації інвестиційного бізнесу здійснює свою діяльність як об'єднання професійних учасників фондового ринку з дати прийняття відповідного рішення Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку³⁴². Особливою обмежувальною нормою у даному прикладі є те, що учасниками цієї організації мають бути виключно: по-перше, юридичні особи, утворені в організаційно-правовій формі акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, які діють на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку³⁴³, по-друге, учасники, які здійснюють певний вид економічної діяльності, тобто провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України; по-третє, обов'язковість прийняття рішення Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку щодо надання статусу саморегульвної організації та видачі відповідного свідоцтва. Вказані у цьому Статуті обмеження відповідають положенням, передбаченим Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року № 3480-IV (далі –Закону).

Указаним Законом визначаються й інші обмеження щодо членства у саморегульвній організації професійних учасників фондового ринку (наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 48 зазначеного Закону саморегульвна організація повинна об'єднувати більше 75 відсотків професійних учасників фондового ринку за одним з видів професійної діяльності), її повноважень (наприклад, згідно із ч. 1 ст. 49 Закону саморегульвні організації можуть впроваджувати норми професійної етики у практичній діяльності учасників об'єднання; відповідно до ч. 2 цієї самої статті розробляти і затверджувати обов'язкові для виконання членами СРО Правила (стандарты) провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, за винятком тих Правил (стандартів), які прямо встановлені законом³⁴⁴). Обмеження щодо набуття статусу саморегульвної організації з підстав репрезентації певної відсоткової кількості членів конкретного виду діяльності можна проілюструвати і на прикладі Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 року № 1561-VI, відповідно до якого асоціація оптових ринків сільськогосподарської

---

³⁴²Статут Української асоціації інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/about_uuib/internal_docs/statut.html (дата звернення: 10.06.2018).

³⁴³Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення 10.06.2018).

³⁴⁴Там само

продукції може набути статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції за умови, якщо її членами є не менше 50 відсотків оптових ринків сільськогосподарської продукції, які набули такого статусу відповідно до цього Закону³⁴⁵.

Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року № 687-XIV визначає однією з меж саморегульованих організацій у сфері архітектурної діяльності – передбачення механізму відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегульованої організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості³⁴⁶. У цьому прикладі спостерігаємо розширення меж функцій саморегульованих організацій, завдяки порядку відшкодування збитків та майнової відповідальності.

Водночас певною межею для державного регулювання є ст. 47 «Про цінні папери та фондовий ринок», яка передбачає регулювання фондового ринку як державою, так і саморегульованою організацією. Аналогічні положення передбачені і ст. 78 Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 року № 5080-VI тощо³⁴⁷.

У підприємницькій діяльності широко застосовуються самообмеження, які для України є певною новелою, хоча в інших державах вони використовуються досить давно.

У Великій Британії з 1997 року діє схема самосертифікації (selfcertification) компетентних підприємств, яка була запроваджена урядом після тривалих консультацій уряду з представниками будівельної галузі, споживчих асоціацій та інших зацікавлених осіб щодо запропонованої схеми, варіантів її реалізації. Консультації показали загальну підтримку пропозиції у секторах, де ризик для здоров'я і безпеки для населення є низьким³⁴⁸. У наведеному прикладі спостерігаємо,

---

³⁴⁵Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-17?nreg=1561-17&find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F> (дата звернення 10.06.2018).

³⁴⁶Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/687-14?nreg=687-14&find=1&text=%F1%10> (дата звернення 10.06.2018).

³⁴⁷Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17/page3?text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 10.06.2018).

³⁴⁸Беркута А. В., Осинська В. А., Галінський О. М., Вахович І. В. Організаційні та економічні аспекти зарубіжного досвіду саморегулювання у будівництві. Будівельне виробництво. 2010. №52. С.5.

що самосертифікація як один із засобів саморегулювання у будівельній галузі був встановлений тільки після погодження з органами державної влади, суб'єктами господарювання та представниками споживачів у секторах з низьким ризиком для здоров'я та безпеки населення. Отже, одним з критеріїв встановлення певних засобів саморегулювання можуть бути обмеження ризиків щодо безпечності. Крім того, відбувається деталізація обмежень саморегулювання у конкретній галузі. Водночас у зазначеній галузі може відбуватися розширення меж саморегулювання: виконання конкретних видів будівельних робіт визнаною компетентною організацією може не підлягати державному контролю і саме такій організації можуть довіряти до міри наділення її компетенцією видачі сертифіката від власного імені про виконані ними ж роботи. Тобто у разі самосертифікації особа виконавця роботи та органу, який видає відповідний акт збігаються. Самосертифікація впливає на конкурентну боротьбу за ринок, мотивує виробників підвищувати якість продукції. Добровільну сертифікацію ще називають «приватні» стандарти.

Довіра – це один із моральних критеріїв обмеження саморегулювання. Самосертифікація є спеціальним видом обмежень, а саме, самообмеженням з боку суб'єктів саморегулювання. Вимоги до якості продукції та послуг є вищими, ніж передбачені державним регулюванням. Власне, самосертифікація відбувається на основі довіри споживача до виробника продукції, послуг. Тільки той виробник, який тривалий час працює на ринку, має високий рівень довіри споживачів – може використовувати самосертифікацію як додатковий чинник у підвищенні рентабельності підприємства. Як правило, систему самосертифікації створюють на високорентабельних підприємствах та, відповідно, її можна вважати за певний маркетинговий хід. Цю форму застосовують підприємства, які мають власну службу якості, що здатна розробляти правила-стандарти якості, процедуру реалізації та забезпечення впровадження визначених стандартів, відповідальність структурних підрозділів підприємства та визначення критеріїв невідповідності тощо. Самосертифікація впливає на конкурентну боротьбу за ринок, мотивує виробників підвищувати якість продукції.

Самосертифікацію слід відрізнати від добровільної сертифікації, яка здійснюється на основі стандартів, розроблених міжнародними організаціями або ж галузевими асоціаціями та, відповідно, проводиться компетентними особами. Добровільна сертифікація також є засобом саморегулювання господарської діяльності, однак полягає у покладенні

на суб'єкта саморегулювання додаткових вимог, розроблених третіми особами.

Наприклад, утворене в рамках Швейцарсько-українського проекту з розвитку ринку органічної продукції, ТОВ «Органік Стандарт» здійснює сертифікацію за приватними стандартами Міжнародної асоціації учасників органічного виробництва «БІОЛан Україна», а також за чинними міжнародними стандартами – Швейцарії, ЄС, США, Японії у відповідності із потребою та намірами виробника щодо ринку збуту органічної продукції³⁴⁹. У цьому випадку здійснюється добровільна сертифікація за приватними стандартами.

В Україні до певних засобів саморегулювання у сфері оцінки відповідності можна віднести: добровільну оцінку відповідності (ст. 24 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 року № 124-VIII передбачає, що добровільна оцінка відповідності здійснюється на добровільних засадах, в будь-яких формах, включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам); за певними винятками оцінку відповідності вимогам технічних регламентів (ст. 25 вказаного Закону зазначає, що виробники та інші особи, зазначені в цій частині, застосовують процедури оцінки відповідності вимогам технічних регламентів самостійно, а у випадках, визначених у технічних регламентах чи передбачених ними процедурах оцінки відповідності, – із залученням відповідних органів з оцінки відповідності)³⁵⁰.

Окрім самосертифікації існує інший вид самообмеження у діяльності суб'єктів господарювання – самоконтроль. Так, у державах ЄС отримала розвиток система сертифікації виробництва сільсько-господарської продукції, відповідно до якої виробники дотримуються стандартів щодо контролю якості на всіх етапах виробництва, починаючи з сировини. Підприємства гарантують безпеку своєї продукції певною мірою завдяки здійсненню власного контролю над виробництвом «самоконтролю». Основні законодавчо визначені принципи ЄС вимагають від виробників продуктів харчування взяти на себе зобов'язання «самоконтролю» і ветеринарного нагляду як

---

³⁴⁹Дудар О. Т. Організаційно-економічні засади формування органічного агровиробництва: дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль. 2011. С. 93.

³⁵⁰Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 року № 124-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/124-19/page> (дата: 10.06. 2018 р.)

«контроль «самоконтролю»». К. Палцер зазначає: «Система самоконтролю обмежується дотриманням контролю за заданим набором правил. Самі постанови, виконання яких контролює орган, що здійснює моніторинг, не встановлені цим органом, а, скоріше за все, іншим органом влади, наприклад державою»³⁵¹. Тобто це система коли суб'єкти господарювання здійснюють контроль за своєю діяльністю відповідно до правил, встановлених державою.

До прикладу, сфера органічного виробництва ЄС урегульована Регламентом Ради ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту ЄЕС № 2092/91³⁵² та Регламентом комісії ЄС № 889/2008 від 5 вересня 2008 року про встановлення детальних правил для реалізації Регламенту Ради ЄС № 834/2007 щодо органічного виробництва та маркування органічних продуктів щодо органічного виробництва, маркування та контролю³⁵³, відповідно до яких запроваджується декларація виробника (vendor declaration), у якій він заявляє про відповідність продукту статті 9 Регламенту ЄС № 834/2007 стосовно заборони використання ГМО.

У державах ЄС важливим елементом саморегулювання є дотримання обов'язкових норм та за можливості додаткових, так званої доброї сільськогосподарської практики (належної, раціональної, добросовісної чи сумлінної) (англ. мовою GAP – Good agricultural practice). Добра сільськогосподарська практика (GAP) – належна сільськогосподарська практика – це сукупність принципів, які повинні застосовуватися щодо виробництва сільськогосподарської продукції та процесів, що слідує за виробництвом, і призводити до отримання безпечних і здорових харчових продуктів і непро-

---

³⁵¹Palzer C. Co-Regulation of the Media in Europe: European Provisions for the Establishment of Co-regulation Frameworks. Legal Observations of the European Audiovisual Observatory. 2002. URL: <https://rm.coe.int/1680783387> (дата звернення: 10.06.2018).

³⁵²Council Regulation (EC) №834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) № 2092/91. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF> (дата звернення: 10.06. 2018).

³⁵³Regulations Commission Regulation (EC) № 889/2008 of 5 September 2008 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) № 834/2007 on organic production and labelling of organic products with regard to organic production, labelling and control. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:250:0001:0084:en:PDF> (дата звернення: 10.06. 2018).

довольчих сільськогосподарських продуктів³⁵⁴. Норми GAP не обов'язкові для виконання, але впроваджуються виробниками добровільно, наприклад, в обмін на державну підтримку³⁵⁵. Так, Директива Ради № 91/676 про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел, із змінами і доповненнями, внесеними Регламентом ЄС №1882/2003, вимагає, щоб держави-члени розробили кодекс (кодекси) належної сільськогосподарської практики з метою забезпечення загального рівня охорони вод від забруднення, який має впроваджуватися сільгоспвиробниками на добровільній основі при державному сприянні, включаючи навчання і надання інформації³⁵⁶. І фермер, який прагне отримувати прямі субсидії від держави, повинен дотримуватись встановлених Директивою водоохоронних вимог³⁵⁷.

За інформацією сайту AgroNews, в Європі немає прямої заборони на використання пальмової олії у виробництві продуктів харчування. Проте багато торгових компаній Франції, Німеччини, Іспанії та Італії прийняли рішення скористатися рекомендаціями EFSA і припинили рекламувати в своїх мережах продукти харчування, що містять пальмову олію. Але це більше рішення сумлінного бізнесу ніж обмеження на рівні держав³⁵⁸.

Держави ЄС наділяють можливістью приватні асоціації визначати додаткові стандарти з організації виробництва, які, як правило, є більш жорсткішими. Виробники харчових продуктів та переробні підприємства добровільно долучаються до суворіших схем і проходять інспектування і сертифікацію відповідно до «приватних» стандартів³⁵⁹. У Німеччині існує низка приватних організацій з маркування та

---

³⁵⁴Сравнительный анализ некоторых требований пищевого законодательства Европейского союза и Таможенного союза. Международная финансовая корпорация. 2015. С. 106.

³⁵⁵Інформаційна довідка на тему: «Стандартизація харчової продукції в Європейському Союзі». Київ, 10 лютого 2013 року. Підготував Роман Шваб. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/1991/R/01991R2092-20070101-en.pdf> (дата звернення: 10.06. 2018).

³⁵⁶Екологічні новачі Спільної аграрної політики ЄС: імплементація в Україні: науково-аналітична зап. / від 10.08.2016 р. № 135-13/440/ Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. К., 2016. С. 20.

³⁵⁷ Там само. С. 21.

³⁵⁸Розвінчання міфів, або чому не варто забороняти пальмову олію в Україні. URL: <https://agronews.ua/node/90820> (дата: 13.06. 2018) .

³⁵⁹Organic in Europe. Prospects and Development 2014. URL: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/634/?ref=1> (дата: 13.06. 2018).

стандартів, які є переважною власністю фермерських асоціацій (Bioland, Demeter, Naturland Biopark) і мають суворіші вимоги та системи моніторингу порівняно з вимогами Регламенту Ради ЄС № 834/2007 від 28 червня 2007 року про органічне виробництво та маркування органічних продуктів та про скасування Регламенту ЄС № 2092/91^{360 361}.

На сьогодні актуальним питанням є розробка проблематики комплаєнсу в Україні, який, на нашу думку, також можна віднести до певного виду самообмежень саморегулювання. На думку О. О. Бакалінської: «Антимонопольний комплаєнс (система внутрішнього попередження порушень конкурентного законодавства) являє собою комплексну систему правових, організаційно-господарських, оперативних заходів, які розробляються суб'єктами господарювання для того, щоб мінімізувати ризики конкурентного законодавства»³⁶². Комплаєнс стосується не тільки відповідності антимонопольному законодавству, а й іншим нормативно-правовим актам, правилам та стандартам міжнародних урядових та неурядових організацій, саморегулювальних організацій тощо. Суб'єкти господарювання на основі аналізу відповідних ризиків можуть розробляти свою комплаєнс-політику, відповідно до якої діють, здійснюють контроль та згідно з якою можуть накладати певні обмеження щодо власної діяльності.

Отже, до певних видів самообмежень у господарській діяльності можна віднести: самосертифікацію, добровільну сертифікацію, самоконтроль, дотримання «доброї, сумлінної практики» у певних галузях, систему комплаєнсу тощо. Водночас на ці види самообмежень можна подивитися з іншого боку, як було зазначено у підрозділі 1.5, та визначити як види процедурних засобів саморегулювання, які застосовуються для підвищення відповідальності, включаючи соціальну відповідальність, суб'єктів саморегулювання. Однак це питання не достатньо досліджено в юридичній науці, тому потребує подальших наукових розвідок.

---

³⁶⁰ Там само.

³⁶¹ Council Regulation (EC) № 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) № 2092/91. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF> (дата звернення: 13.06. 2018).

³⁶² Бакалинская О. Проблемы и тенденции внедрения программ антимонопольного комплаенса в Украине. *Leges et Vita*. 2016. №.2/2/. Февраль. С.8.

Самообмеження саморегулювання господарської діяльності за порядком застосування поділяються на: 1) добровільні самообмеження, впроваджуються за власною волею з метою отримання певних позитивних результатів (преференцій) від держави, тобто спонукаються державою; 2) добровільно-вільні – за власною волею, спонукаючим критерієм впровадження є власна політика суб'єкта господарювання з метою отримання конкурентних переваг на ринку, захисту власних прав та інтересів тощо; 3) примусові самообмеження – впроваджуються відповідно до певного нормативно-правового акта.

Особливі обмеження має і господарський договір як засіб саморегулювання, при чому кожен з його різновидів репрезентується особливою специфікою обмежень.

Вивчаючи проблематику господарського договору Г. Попадинець визначає такі обмеження: «Обмеження договірної свободи з метою захисту інтересів споживачів (вимоги щодо якості та безпеки товарів, робіт, послуг) і загальногосподарських інтересів (типові договори, заборона застосування методів недобросовісної конкуренції, обов'язковість укладення державних контрактів для окремих категорій суб'єктів господарювання, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій тощо)»³⁶³. Як слушно зазначає О. О. Бакалінська: «Принцип добросовісності є одним із засобів обмеження принципу свободи договору сторін (ст. 6 ЦК України), способом утримання сторін від зловживання своїми правами при виконанні договору»³⁶⁴.

Особливими обмеженнями для зовнішньоекономічних договорів (контрактів) будуть імперативні норми держав сторін-договору або\та місця виконання тощо, застереження про публічний порядок, можливо, наявність норм щодо обходу закону.

Принцип свободи договорів набуває особливих відтінків при вчиненні їх у електронній формі. Зокрема Л. Л. Нескороджена підкреслює: «Цей принцип передбачає, що сторони самостійно приймають рішення про вступ у договірні відносини (укладення договору) та не зобов'язані брати попередній дозвіл для укладення електронних правочинів»³⁶⁵.

---

³⁶³Попадинець Г. О. Господарський договір в системі господарського права. Право.ua . 2015. № 2. С. 140.

³⁶⁴Бакалінська О. О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2013. №3. С. 20.

³⁶⁵Нескороджена Л. Л. Принципи електронної торгівлі. Visegrad Jurnal on Human Rights. 2017. №4. С.115.

Отже, саморегулювання господарського договору обмежується імперативними нормами, визначеними у законодавстві. Обмежувочими засадами саморегулювання господарського договору є дотримання принципу добросовісності і чесної ділової практики. Звичайно, певними обмеженнями саморегулювання господарського договору є: 1) особливий суб'єктний склад; 2) допустимість відступу від принципу рівності сторін (окремі види договорів: державні контракти, договори приєднання); 3) можливість обмеження договірної свободи з метою захисту публічних інтересів; 4) діапазон специфічних вимог законодавства, які стосуються того чи іншого різновиду господарського договору тощо.

Існують особливі обмеження саморегулювання щодо інших засобів саморегулювання, які містять нормативну складову, тобто дають можливість суб'єктам господарювання створювати власне нормативне підґрунтя та у подальшому дотримуватися та виконувати його. Зокрема, йдеться про корпоративний договір, статут товариства (ст. 7, 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю від 06.02.2018 року № 2275-VIII»); технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови (ст. 15 ГК України). Зазначені акти можуть бути у певних випадках засобами саморегулювання господарської діяльності.

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» корпоративний договір може передбачати умови і порядок визначення умов, за яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину). Зазначене у Законі дієслово «може» вказує на диспозитивність положень та на простір і водночас межі саморегулювання корпоративного договору.

Щодо статуту товариства, то ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено норму, відповідно до якої статут товариства може містити й інші відомості, що не суперечать закону³⁶⁶. Вказівка на можливість включення інших відомостей у цьому прикладі є можливістю та межею саморегулювання.

Щодо до технічних регламентів, стандартів, кодексів усталеної практики та технічних умови ст. 15 ГК України визначає випадки

---

³⁶⁶Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 року № 2275-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/page2?text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB>. (дата звернення: 10.12.2018).

обов'язкового їх застосування. В інших випадках суб'єкти саморегулювання можуть на власний розсуд їх приймати та застосовувати у межах, визначених законодавством. Показовим для усвідомлення сучасного місця саморегулювання господарської діяльності та ролі, яке воно виконує в Україні, є таке повідомлення з новин: «...10 травня відбулися перші установчі збори Асоціації виробників традиційних Карпатських сирів. Участь у заході взяли голови полонинських управ, фермерських і особистих селянських господарств. Під час зустрічі члени асоціації узгодили та підписали статут виробників сиру, а також обговорили Специфікацію. Цим документом буде затверджено технологію виробництва, фасування, а також логістику реалізації овечого сиру на продовольчих ринках України та за її межами»³⁶⁷. Відповідно, суб'єкти саморегулювання створюють у межах саморегулювальної організації норми саморегулювання, яких і зобов'язуються дотримуватися.

У подальшому можна запропонувати й інші підходи до визначення видів обмежень саморегулювання господарської діяльності або ж дослідити уже конкретизовані.

2.4. Саморегулювання та дерегулювання господарської діяльності: співвідношення і розмежування

Поняття дерегулювання господарської діяльності в Україні розглядається як усунення або зменшення впливу державного регулювання, його засобів з метою сприяння активізації господарської діяльності, у тому числі і як перехідна ланка для створення ефективної системи саморегулювання. Триває пошук належного правового забезпечення дерегулювання господарської діяльності. Останні роки законотворення виявили спірні моменти та недостатню сформованість концепції, за якою провадиться дерегулювання, та відсутність належно оформленої базової моделі саморегулювання господарської діяльності в Україні.

---

³⁶⁷В Україні створили Асоціацію виробників традиційних Карпатських сирів. 12 травня 2018 року. URL: <https://agronews.ua/content/v-ukrayini-stvorili-asociaciyu-virobnikiv-tradiciynih-karpatskih-siriv> (дата звернення: 10.07.2019).

Зменшення адміністративних, економічних, організаційних бар'єрів у здійсненні господарської діяльності на основі дерегулювання має сприяти розвитку економічних відносин в Україні, водночас відсутність належного державного регулювання може призвести до значних порушень з боку суб'єктів господарювання та до погіршення ситуації із захисту прав споживачів. Для запобігання негативним питанням дерегулювання видається об'єктивно необхідним створення механізму саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності, визначення чітких меж здійснення вказаних явищ. Дерегулювання можна визначити як процес заміни в механізмі державного управління іншими альтернативами, зокрема заміна або скасування певних засобів державного регулювання господарської діяльності (ліцензування).

На відміну від саморегулювання, дерегулювання господарської діяльності має значну нормативну базу. Зазначене можна проілюструвати в ретроспективі. Згідно із Указом Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 03.02.1998 року № 79/98, який втратив чинність, дерегулювання вважалося одним із пріоритетних напрямів реформування державного управління економікою та під ним розумілася сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва, заходів, до яких, зокрема, віднесли спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності тощо³⁶⁸.

Указ Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» від 23.07.1998 року № 817/98 встановлює, що метою дерегулювання є зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність та визначає певні обмеження на здійснення планових та позапланових перевірок³⁶⁹.

Відповідно до наказу Міністерства економіки України «Про план дерегулювання підприємницької діяльності» від 31.05.2000 року № 104 до плану дерегулювання підприємницької діяльності

---

³⁶⁸Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності: Указ Президента України від 03.02.1998 року № 79/98. Офіційний вісник України. 1998. № 5. Ст. 8.

³⁶⁹Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності: Указ Президента України від 23.07.1998 року № 817/98. Офіційний вісник України. 1998. № 30. Ст. 2.

віднесено: звуження сфери господарської діяльності органів виконавчої влади; скасування для суб'єктів підприємницької діяльності, що провадили на своїх підприємствах торгівлі електронні системи товарно-грошового обліку, вимоги підписання та завірення печаткою кожного цінника товару тощо³⁷⁰. Як бачимо, ні про яке саморегулювання як одне з кінцевих результатів дерегулювання у цих підзаконних нормативно-правових актах не йдеться.

Звичайно, цим не вичерпується уся нормативно-правова база, присвячена дерегулюванню. Однак питання генези правового регулювання дерегулювання не є метою цього підрозділу та потребує окремого дослідження.

Науковцями відмічаються негативні аспекти надмірного державного регулювання та потреба переходу до саморегулювання, зокрема, Н. Ю. Філатова відмічає: «З одного боку, надмірна участь держави у регулятивному процесі, як показала практика, призводить до бюрократизації регулювання як такого, у зв'язку з чим воно стає менш ефективним. З другого боку, виконання окремих повноважень публічного характеру суб'єктами, що не належать до державного апарату, в багатьох випадках демонструє свою дієвість і заслуговує на схвальну оцінку»³⁷¹.

На думку О. А. Колеснікова: «Дерегуляцію слід розглядати як складний системний процес перетворень у державному регулюванні господарської діяльності, у зв'язку з чим необхідні наявність політичної волі та запровадження чіткого нормативно-правового регулювання процесу дерегуляції»³⁷². О. В. Сергійко зазначає, що метою дерегулювання є формування оптимального співвідношення між ринковими механізмами і державним регулюванням господарської діяльності при обмеженому втручанні держави у діяльність суб'єктів господарювання з метою нівелювання адміністративно-економічних, правових та інших перешкод на шляху розвитку ринкової економіки³⁷³.

---

³⁷⁰Про план дерегулювання підприємницької діяльності: наказ Міністерства економіки України від 31.05.2000 року № 104. URL:<http://www.uazakon.com/document/spart43/inx43471.htm> (дата зверення: 10.12.2018).

³⁷¹Філатова Н. Ю. Саморегульвні організації як суб'єкти цивільного права: монографія.Х.: Право, 2016. С.8.

³⁷²Колесніков О. А. Державна регуляторна політика та дерегуляція: господарсько-правовий аспект. Економічна теорія та право. 2016. № 1 (24). С. 156.

³⁷³Сергійко О. В. Дерегулювання підприємницької діяльності в умовах сучасного ринку. Правове забезпечення підприємництва в умовах сучасного ринку. Збірник наукових праць / Ред. кол.: В. С. Щербина (голова), В. І. Полухович та ін.К.: НДІ приватного права і підприємства імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 128.

О. М. Сафронова вказує, що суттєвими перевагами політики дерегулювання є також те, що такого роду заходи здатні забезпечити швидкий ефект у вигляді покращення бізнес середовище та створити підґрунтя для довгострокового припливу інвестицій у реальний сектор економіки³⁷⁴. Завданнями же дерегуляції є: зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання; усунення існуючих перешкод для розвитку господарської діяльності³⁷⁵.

Діяльність з дерегулювання ініціюється на рівні інституцій ЄС. Під дерегуляцією розуміється в науці усунення або обмеження контролю держави, що накладається на суб'єктів господарської діяльності. Сама концепція дерегулювання є антонімом «регулювання», що є постійним елементом багатьох економічних понять³⁷⁶.

Слід погодитися із наданими підходами до сутності дерегулювання та відмітити, що дерегулювання господарської діяльності – це складний системний процес застосування заходів як нормативно, так і організаційно-правового характеру з боку держави (у вигляді усунення, зменшення та спрощення певних впливів, процедур) з метою покращення здійснення господарської діяльності. Потреба в реалізації процесу дерегулювання виявляється в надмірній участі держави у регулюванні господарської діяльності. Результатом дерегулювання може бути, наприклад, як зазначено в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12.01.2015 року № 5/2015: створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці³⁷⁷, а також, на нашу думку, функціонування належної системи саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності.

---

³⁷⁴Сафронова О. М. Державна політика дерегулювання підприємницької діяльності: стан і перспективи розвитку в сучасних умовах України. Актуальні проблеми державного управління. 2012. № 1 (41). С. 192.

³⁷⁵Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. Ст. 14.

³⁷⁶Krasnowolski A. Analiz i Dokumentacji Kancelarii Senatu Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy. URL: <http://republika.nie.org/wp-content/uploads/2013/01/Deregulacja-jak-powstrzymac-inflacje-prawa.pdf>, Р. 49 (дата звернення: 10.06.2019)

³⁷⁷Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.

Цікавим є досвід Австралії щодо регулюючого впливу. Так, метою реформи регулювання, яка реалізовувалася в Австралії з середини 90-х років ХХ ст., є зниження «регуляторних втрат» для бізнесу, особливо малого, підвищення ефективності функціонування ринків з погляду споживачів. Тому при ухваленні рішення про введення нового регулювання обов'язковою є оцінка за критерієм «витрати–результат» для всіх інструментів регулювання, які впливають на бізнес або обмежують конкуренцію³⁷⁸.

Отже, дерегулювання господарської діяльності, це, по-перше, процес, який має сприяти саморегулюванню. Саморегулювання господарської діяльності не є однозначним результатом дерегулювання. Слід зазначити, що таким результатом може бути співрегулювання господарської діяльності. По-друге, процес дерегулювання господарської діяльності повинен мати чітко поставлену мету, завдання та розроблений механізм забезпечення, адже реалізація його відбувається за ініціативою саме держави. Держава визначає сфери економічної діяльності, в яких можливе дерегулювання. Убачається, що найважливішим є визначення принципів, за якими можливе здійснення дерегулювання господарської діяльності. Законодавством України, зокрема, ст. 4 «Принципи державної регуляторної політики» Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 року № 1160-IV вони чітко встановлені: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки³⁷⁹.

Україна йде шляхом звуження сфери державного регулювання господарської діяльності та розширення саморегулювання (створення умов шляхом визначення вимог до останнього, у тому числі встановлюючи відповідні обмеження). Так, Е. В. Кулага досліджуючи питання генези технічного регулювання доходить висновку: «Розвиток національного законодавства у сфері технічного регулювання характеризується поступовим переходом від планової та централізованої системи стандартизації, сертифікації та метрології часів СРСР до моделі Європейського Союзу, яка базується на відповідальності

---

³⁷⁸Бордюг Б. Посібник для слухача до курсу «Аналіз регуляторного впливу»/ Бордюг Б., Малюгіна К., Татаревський О. URL: http://policy-analysis.org/wpcontent/uploads/2014/10/Regulatory-impact-analysisPosibnyk-_2007.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

³⁷⁹Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 року № 1160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.

виробника та мінімальній регуляторній участі держави»³⁸⁰. Зокрема, в Указі Президента «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 року № 5/2015 одним із засобів реалізації Стратегії (суспільного договору) названо відповідальність бізнесу: підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції³⁸¹. Відповідальність бізнесу може трансформуватися у розвиток засобів саморегулювання господарської діяльності, наприклад етичних кодексів саморегулювних організацій тощо.

Тож відповідальний бізнес – це ведення господарської діяльності на основі саморегулювання, яке сприяє чесності та конкуренції при встановленні самими суб'єктами певних правил у межах визначених державою та громадянським суспільством.

Певний інтерес становлять положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 року № 1160-IV, у якому до регулятивних органів (крім інших) віднесені також некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти³⁸². Отже, регулятивними органами у сфері господарської діяльності можуть бути суб'єкти саморегулювання. Тобто дерегулювання може проходити і шляхом передачі певних регуляторних функцій суб'єктам саморегулювання.

Згідно із Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 року № 5/2015 одним з пріоритетних напрямів названа дерегуляція та розвиток підприємництва. До заходів із дерегуляції віднесено: 1) скорочення кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності

---

³⁸⁰Кулага Е. В. Розвиток законодавства у сфері технічного регулювання в Україні. *The Journal of Eastern European Law/ Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 29. С. 45.

³⁸¹Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. Стор. 14.

³⁸²Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.

та видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; 2) скасування регуляторних актів, які ускладнюють ведення підприємницької діяльності; 3) скорочення кількості органів державного нагляду (контролю); 4) забезпечення надання послуг для громадян та бізнесу в електронному вигляді³⁸³. Така амбіційна стратегія не може бути втілена без належного розвитку системи саморегулювання господарської діяльності в Україні. Особливо це стосується питань, пов'язаних із скасуванням регуляторних актів та скороченням органів державного нагляду (контролю). Саме ці аспекти є перспективними для вирішення у подальшому у рамках створення саморегулювальних організацій питань, які б забезпечили за допомогою саморегулювальних норм заповнення прогалин правового регулювання певних напрямів економічної діяльності та можливість контролю щодо недобросовісних суб'єктів господарювання.

Слід погодитися з позицією вчених, які зазначають, що дерегулювання перебуває у прямій залежності від державного регулювання³⁸⁴. Отже, дерегулювання обов'язково має відбуватися ніби «з гори», виходити від держави. При саморегулюванні господарської діяльності самі суб'єкти створюють певні правила для себе, виходячи з принципу «дозволено все, що не заборонено». Тобто держава створює певні межі (рамки), суб'єкти господарювання діють у їх межах.

При саморегулюванні суб'єкт на свій розсуд визначає (координує) власну поведінку, обирає ту «модель», яка є для нього найбільш сприятливою. З боку держави ж, до з'ясування «корисності» такої моделі, відповідно, застосовуються потрібні засоби, притаманні державному регулюванню: нормативно-правове закріплення, визначення інституційної складової саморегулювальної організації, допустимість диспозитивного методу регулювання. Саме цим держава «узаконює» саморегулювання у різних його проявах, видах (вертикальне, горизонтальне). Водночас держава створює належну систему гарантій саморегулювання господарської діяльності, визначаючи нормативну та організаційно-правову їх складову, поєднуючи за необхідності дерегулювання із саморегулюванням окремих можливих видів економічної діяльності.

---

³⁸³Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. Стор. 14.

³⁸⁴Сергійко О. В. До питання дерегулювання підприємницької діяльності. Приватне право і підприємництво. 2016. Випуск 16. С.147.

Поняття саморегулювання по горизонталі базується на рівності сторін, автономії їх волі, майновій самостійності. Зокрема, саморегулівні організації мають право на розробку корисних моделей поведінки (правил поведінки, етичних кодексів) у певній сфері, які закріплюються у формах, визначених самими суб'єктами їх створення.

Підсумовуючи зазначене вище щодо співвідносного аналізу дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності, резюмуємо: 1) дерегулювання господарської діяльності – це система заходів державного регулювання у вигляді усунення, зменшення та спрощення певних впливів, процедур, передбачених державою, а саморегулювання господарської діяльності – це недержавне регулювання, тобто упорядкування господарської діяльності самими суб'єктами; 2) саморегулювання господарської діяльності може бути результатом, наслідком дерегулювання; 3) дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності різняться за метою, завданнями, суб'єктом складом, однак проводяться для покращення здійснення господарської діяльності; 4) Україна йде шляхом звуження сфери державного регулювання господарської діяльності та розширення саморегулювання останньої.

2.5. Саморегулювання та співрегулювання господарської діяльності

Поряд із саморегулюванням господарської діяльності розглядають важливий механізм співрегулювання, під яким розуміють участь у процесі регулювання окремих видів господарської діяльності одночасно як держави і споживачів певних товарів і послуг, так і суб'єктів господарювання та їх об'єднань (саморегулівних організацій). Держава має забезпечувати у цьому процесі взаємозв'язок та взаємодію між сторонами з огляду на ментальні особливості своєї правової системи. А. Огус та Е. Карбонара зазначають, що в обговоренні природи саморегуляції існує широкий спектр можливих

інституційних угод між державним регулюванням з одного боку та суто приватним упорядкуванням – з іншого³⁸⁵.

У науці під співрегулюванням розуміють також «змішане регулювання» та «квазірегулювання». При виборі належного механізму регулювання окремих видів економічної діяльності, перш за все, потрібно виходити з принципу найбільшої ефективності такого регулювання, його економічної доцільності. Співрегулювання та саморегулювання не завжди є панацеєю для стабільного розвитку відповідної галузі. Для впровадження співрегулювання та саморегулювання ефективним буде створення відповідних критеріїв застосування, меж, в яких вони функціонуватимуть, системи засобів саме з боку держави. Співрегулювання та саморегулювання є водночас більш гнучкими видами регулювання господарської діяльності порівняно з прямим державним регулюванням, адже вони активізують та долучають до процесу безпосередньо самих учасників господарської діяльності та споживачів товарів та послуг.

Слід розуміти, що незалежно від того, що під саморегулюванням розуміється саме визначення певних правил для себе власне суб'єктами (на власний розсуд), створення та контроль за їх виконанням, саме за державою залишається функція встановлення меж для дій суб'єктів господарювання. Науковцями слушно зазначається: «Регуляторна політика не є лише обов'язком для державної влади, вона передбачає і базується на свідомій та активній участі громадян, суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Відсутність вміння та знань в органів державної влади виконувати регуляторну політику, або відсутність бажання та активності у громадян брати участь у реалізації регуляторної політики призведе до перетворення цього інструменту на суто академічний та теоретичний експеримент»³⁸⁶. Тому усі зацікавлені сторони процесу регулювання господарської діяльності мають бути активними учасниками, у свою чергу, підстави для забезпечення належної активності суб'єктів господарювання мають бути визначені та гарантовані законодавчо.

Тому підтримуємо думку Л. С. Пономарьової: «Законодавче закріплення принципів державного регулювання, за яких прийнятий

---

³⁸⁵Ogus An., Carbonara Em. Self-regulation. 2011. P. 228–252. URL: https://www.researchgate.net/publication/265402203_3_Self-regulation (дата звернення: 12.02.2019).

³⁸⁶Регуляторна політика: нові можливості / За ред. К. Ляпіної. К.: Ін-т конкурентного суспільства, 2004. С. 9.

регуляторний акт максимально відповідатиме потребам суспільства та підтримуватиметься адекватними заходами державного забезпечення, унеможливить створення адміністративних, економічних та організаційних перешкод для провадження господарської діяльності»³⁸⁷. Саме активна участь суб'єктів господарювання з приводу належного правового забезпечення господарської діяльності привела до появи механізмів співрегулювання та саморегулювання.

Деякі науковці зазначають, що саморегулювання з юридичної точки зору розглядається як приклад сучасного «корпоративізму», придбання влади групами, які не є підконтрольні політичному органу через звичайні конституційні канали³⁸⁸. Е. Огус та Е. Карбонара говорять про «насильницьке саморегулювання», коли державне агентство веде переговори про впровадження окремих положень фірмами під загрозою запровадження менш пристосованих стандартів, якщо вони не співпрацюватимуть³⁸⁹. У цьому прикладі йдеться про саморегулювання згори. Для органів державної влади перевагами є економія коштів, а для суб'єктів господарювання – розробка адаптованих, інноваційних правил, які є більш вдалими, ніж ті, що «нав'язані» ззовні.

Ефективне співрегулювання повинно бути корисним як для держави, яка представляє усіх громадян, так і для представників суб'єктів господарювання, тобто співрегулювання виступає гнучким способом для збалансування публічних та приватних інтересів. Для держави – це, перш за все, зменшення витрат на регулювання, а для суб'єктів господарювання – зменшення обтяжливих адміністративних бар'єрів, сприяння розвитку конкуренції. У науці зазначається: «Держава може зробити такий вибір з економічних міркувань, оскільки об'єкти регулювання мають більший досвід у вирішенні питання про те, якими повинні бути правила регулювання. Передавши функції регулювання представникам виробництва або торгівлі, держава звільняється від витрат на регулювання. Представники виробництва

---

³⁸⁷Пономарьова Л. С. Бізнес-асоціації в Україні як суб'єкти регуляторної політики та самоорганізації підприємництва. С. 3. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/2/15.pdf> (дата звернення: 12.02.2019).

³⁸⁸Schmitter Ph. C. Neo-Corporatism and the State, in Grant, Wyn (ed.). *The Political Economy of Corporatism*, London, Macmillan, 1985. P. 46.

³⁸⁹Ogus An., Carbonara Em. *Self-regulation*. 2011. P. 228–252. URL: https://www.researchgate.net/publication/265402203_3_Self-regulation (дата звернення: 12.02.2019).

або торгівлі зацікавлені у виконанні цієї функції, оскільки вони можуть уникнути ситуації надмірного, з їх точки зору, регулювання. Вони можуть також надавати переваги своїм представникам, встановивши вищі стандарти доступу на ринок, виключаючи таким чином конкурентів, та отримати переваги для покращення своєї репутації»³⁹⁰.

Т. В. Яворська визначає: «Під співрегулюванням розуміють спільну участь у процесі регулювання держави та різних ринкових інституцій. Крім суб'єктів підприємництва, у процесі співрегулювання можуть брати участь й інші організації – споживчі об'єднання (Асоціація страховиків України), профспілки, організації (Асоціація професійних страхових посередників, страхові пули, об'єднання страхових компаній). Формуються елементи співрегулювання шляхом введення до структури управління органів державної влади, представників бізнесу та громадськості. Тому ті ж самі саморегулювальні організації можуть бути учасниками співрегулювання»³⁹¹. У прагненні реалізувати багато переваг саморегулювання, деякі юрисдикції прийняли співрегулювання: це певний нагляд, який допускається урядом чи посадовими особами у суспільно важливих сферах³⁹².

На думку В. В. Добровольської: «Європейська Комісія визначає спільне регулювання таким чином: «представники бізнесу та споживачі узгоджують права споживачів та зобов'язання компаній при сприянні державних органів, що призводить до правових наслідків». Порівняймо це із саморегулюванням, яке згідно з визначенням Європейської Комісії складається з «добровільних зобов'язань компанії перед споживачами, прийнятих індивідуально або в рамках членства в торговій асоціації, організації, або навіть угоди з іншою компанією». Основна різниця між спільним регулюванням та саморегулюванням полягає в ролі уряду та ступеня застосування закону»³⁹³. Як бачимо, вказані науковці визначають багато спільних та відмінних ознак між саморегулюванням та співрегулюванням.

---

³⁹⁰Сімпсон Р., Синкова О. М. Регулювання послуг загального інтересу в ЄС. О.: ОНЮА, 2004. С. 35–36.

³⁹¹Яворська Т. В. Саморегулювання у страховому підприємстві України. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 2. С. 107.

³⁹²Grabosky P., Braithwaite J. Of Manners Gentle: Enforcement Strategies of Australian Business Regulatory Agencies, Oxford, Oxford University Press. 1986. P. 23.

³⁹³Добровольська В. В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип. 25. С. 303–304.

Зарубіжний досвід співрегулювання у межах держав ЄС та Австралії доволі багатий, та думки науковців зводяться до визначення їх переваг, недоліків, механізмів. Згадується про те, що це давня система регулювання відносин. Зокрема, Г. Клейнштебер стверджує, що якщо держава та приватні регулятори працюють спільно у інституціях, це називається «співрегулюванням»³⁹⁴. В. Гофман-Ріем зазначає, якщо такий тип саморегулювання структурується державою, але держава не бере участі, відповідно застосовується термін «регульоване саморегулювання»³⁹⁵. Цей тип регулювання вперше був розроблений в Австралії. М. Латцер вказує, що саморегулювання може відбутися там, де немає державного регулювання³⁹⁶. Можна зазначити, що саморегулювання виглядає як давня традиція, історія особливо в умовах, коли державних повноважень не було. Саморегулювання було досить добре розвиненим на початку поширення торгівлі на великі відстані, наприклад в Середземноморському регіоні (*Lex Mercatoria*, XI ст.) або в Ганзейській Лізі, що охоплювала Північне та Балтійське море³⁹⁷. Межі саморегулювання та співрегулювання лежать насамперед у тих умовах, в яких правила реалізуються, та санкціях, які може застосовуватися, якщо вони порушені³⁹⁸. К. Марсден підсумовує: співрегулювання – це чітко збалансована концепція, середній шлях між державним регулюванням та «чистою» галузевою саморегуляцією³⁹⁹. Спільне регулювання в

---

³⁹⁴Kleinsteuber H. J. The Internet between Regulation and Governance. Self-regulation, Co-regulation, State Regulation. URL: <https://www.osce.org/fom/13844?download=true> (дата звернення: 10.06.2019).

³⁹⁵Hoffmann-Riem W. *Modernisierung in Recht und Kultur*. Frankfurt: Suhrkamp, 2001. P. 2.

³⁹⁶Latzer M., Just N., Saurwein Fl., Slominski P. Alternative Regulierungsformen zwischen Staat und Markt: Selbst- und KoRegulierung im Mediamatiksektor. Kurzbeitrag In: AK-Wien (Hg.): *Fusionen und Übernahmen. Wettbewerbsbericht der AK Wien*. Wien: AK 2002. P. 32–35.

³⁹⁷Latzer M., Just N., Saurwein Fl., Slominski P. Alternative Regulierungsformen zwischen Staat und Markt: Selbst- und KoRegulierung im Mediamatiksektor. Kurzbeitrag In: AK-Wien (Hg.): *Fusionen und Übernahmen. Wettbewerbsbericht der AK Wien*. Wien: AK 2002. P. 32–35.

³⁹⁸European Self- and Co-regulation. European Economic and Social Committee Single Market Observatory (SMO). P. 31. URL: https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/auto_coregulation_en--2.pdf (дата звернення: 16.02.2018).

³⁹⁹Marsden Ch. T. *Co- and Self-regulation in European Media and Internet Sectors: The Results of Oxford University's Study* www.selfregulation.info Self-regulation, Co-regulation, State Regulation. P. 80. URL: <https://www.osce.org/fom/13844?download=true> (дата звернення: 16.02.2019).

європейському контексті має бути пропорційно цілям правового документа, а також відповідати конкурентному праву ЄС.

Також у ЄС відмічають недоліки саморегулювання та співрегулювання як способів врядування, особливо щодо відповідності законодавчим положенням. Зокрема, вказують на те, що проблеми можуть бути пов'язані з етикою, недискримінацією, свободою конкуренції або з економічною, соціальною чи екологічною сферами. У сферах, які безпосередньо впливають на охорону здоров'я та безпеку, а в більш широкому плані – на послуги загального інтересу, саморегулювання та співрегулювання – навіть якщо вони підкріплені санкціями – можуть виявитися неадекватними за відсутності законодавчих положень⁴⁰⁰. Їх роль у таких випадках буде вищою, якщо вони доповнюють законодавство, щоб зробити його корисним, пропорційним та простим⁴⁰¹. Регулювання часто неформальне, характеризується переговорами, переконанням і взаємодією, тому потенційна економічна перевага неформального регулювання у досягненні рівня економічного регулювання повинна бути зважена⁴⁰². Слід звернути увагу й на іншу роботу М. Латцера у співавторстві, у якій проведено порівняльний аналіз міжнародного спів- та саморегулювання на ринках комунікацій⁴⁰³. Автори пояснюють, що більша ефективність та результативність цих способів пояснюється виокремленням унікальних відносин між «регуляторами» та тими, кого «регулюють» або відповідальними за дотримання. Зокрема, зміцнення партнерських відносин з регульованими співтовариствами, покращення спілкування та репутації і кращі стимули для дотримання (добровільного) регулювання – усі аргументи, які використовуються на користь саморегулювання⁴⁰⁴.

Ініціативи саморегулювання та співрегулювання будуть прогресувати дедалі більш плавно та продуктивно, коли кожен зможе отримати вигоду від своїх успіхів: державні органи внаслідок можливості

---

⁴⁰⁰European Self- and Co-regulation. European Economic and Social Committee Single Market Observatory (SMO) P. 31. URL: https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/auto_coregulation_en--2.pdf (дата звернення: 16.02.2018).

⁴⁰¹Там само.

⁴⁰²Baldwin R., McCrudden Ch. Regulation and public law., eds. London: Weidenfeld and Nicolson. 1987. 399p.

⁴⁰³Latzer M., Price M. E., Saurwein F., Verhulst S. G. Comparative Analysis of International Co- and Self-Regulation in Communications Markets (September 1, 2007). URL: <https://ssrn.com/abstract=2134877> (дата звернення: 10.06.2019).

⁴⁰⁴Там само. P. 31.

зосередитись на більш якісному законодавстві, забезпечуючи при цьому дієвий моніторинг, взаємодоповнення та регуляцію; бізнес та соціально-економічні групи, які отримують користь від більшої економічної свободи, поліпшення партнерства з громадськістю, владою та іншими учасниками громадянського суспільства, а також від правил, що регулюють їх діяльність, які більш точно відповідають їх потребам; споживачі, які користуються більш безпечним доступом до продукції і послуг завдяки більш простим і часто більш ефективним правилам, які контролюються асоціаціями, так і органами державної влади⁴⁰⁵. К. Палцер вказує: ««Співрегулювання» зазвичай використовується як загальний термін для кооперативних форм регулювання, покликаних досягти цілей публічної влади. Він містить елементи саморегуляції, а також традиційного регулювання публічної влади. Модель співрегулювання базується на структурі саморегулювання (у найширшому розумінні), яка закріплена державою: орган державної влади встановлює правову основу для саморегулювання, щоб воно могло почати функціонувати або інтегрувати існуючу систему саморегулювання в рамках публічної влади. Це широке визначення охоплює багато різних видів співрегулювання, залежно від поєднання елементів публічної влади та приватного сектора. Елементи, обрані як підґрунтя для рамок співрегулювання, зокрема залежать від завдання, яке потрібно виконати»⁴⁰⁶.

Біла книга європейського урядування та доповідь Манделькерна описують умови впровадження співрегулювання: 1) сфера застосування. Співрегулювання не застосовується там, де реалізуються основні права або приймаються основні політичні рішення, або там, де безпека чи рівність громадян є визначальними. На думку Комісії, співрегулювання не може використовуватися для реалізації політики Спільноти у ситуаціях, де правила повинні застосовуватися однаково всіма членами. Його слід використовувати лише там, де воно чітко додає цінності та служить загальному інтересу. Співрегулювання поєднує обов'язкові законодавчі норми, регуляторні дії з діями, які

---

⁴⁰⁵European Self- and Co-regulation. European Economic and Social Committee Single Market Observatory (SMO). P. 35. URL:https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/auto_coregulation_en--2.pdf (дата звернення: 10.09.2019).

⁴⁰⁶Palzer C. Co-Regulation of the Media in Europe: European Provisions for the Establishment of Co-regulation Frameworks IRIS plus is a supplement to IRIS. Legal Observations of the European Audiovisual Observatory. Is. 2002-6. P. 2-3. URL: <https://rm.coe.int/1680783387> (дата звернення: 16.02.2019).

застосовують найбільш зацікавлені сторони, спираючись на їх практичну експертизу. Результатом є більш широке впровадження політики, про яку йдеться, залучаючи тих, хто безпосередньо реалізує та виконує. Відбувається краще дотримання політики у випадку необов'язковості детальних правил⁴⁰⁷; 2) правова база. Структура загальних цілей, основних прав, правозастосування, а також механізми та умови оскарження контролю за дотриманням повинні бути викладені в законодавстві. Манделькern у доповіді зазначає, що співрегулювання не означає спільної відповідальності. Примат публічної влади залишається недоторканим⁴⁰⁸; 3) органи співробітництва. Організації-учасниці мають бути представницькими, підзвітними, мати надійний та здатний до відкритих процедур механізм щодо застосування узгоджених правил⁴⁰⁹; 4) контроль органів публічної влади. Згідно з доповіддю Манделькерна співрегулювання не означає, що компетенція регулюючого чи законодавчого органу не стосується ефективного застосування правил⁴¹⁰. Та, навпаки, повинні бути створені наглядові механізми. Комісія пояснює, що там, де співрегулювання не дає бажаного результату, або коли певні приватні суб'єкти не дотримуються узгоджених правил, органи держави завжди зможуть втрутитися, встановлюючи необхідні правила⁴¹¹; 5) закон про конкуренцію. Комісія також заявляє, що співробітництво у системі спільного регулювання повинно бути сумісним з правилами конкуренції⁴¹²; 6) прозорість. На думку Комісії, узгоджені правила

---

⁴⁰⁷White Paper on European Governance, 25 July 2001, COM (2001) 428 final («White Paper»). P. 21. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf. (дата звернення: 16.02.2019).

⁴⁰⁸Final Report of the Mandelkern Group on Better Regulation, 13 November 2001 («Mandelkern Report»). URL: <http://www.csl.gov.pt/docs/groupfinal.pdf> (дата звернення: 16.02.2019).

⁴⁰⁹White Paper on European Governance, 25 July 2001, COM (2001) 428 final («White Paper»). P. 21. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf. (дата звернення: 12.02.2019).

⁴¹⁰Final Report of the Mandelkern Group on Better Regulation, 13 November 2001 («Mandelkern Report»). URL: <http://www.csl.gov.pt/docs/groupfinal.pdf> (дата звернення: 12.01.2019).

⁴¹¹White Paper on European Governance, 25 July 2001, COM (2001) 428 final («White Paper»). P. 21. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf (дата звернення: 12.02.2019).

⁴¹²Там само.

повинні бути достатньо зрозумілими, люди повинні знати про правила, які застосовуються та про права, якими вони користуються⁴¹³.

У Плані дій щодо «Спрощення та вдосконалення регуляторного середовища» (далі – План) визначені конкретні заходи, що стосуються Комісії, Європейського Парламенту, Ради та держав-членів окремо або колективно. У Плані вказується, що саморегулювання стосується великої кількості практик, загальних правил, кодексів поведінки та добровільних угод, які економічні суб'єкти, соціальні гравці, громадські організації та організовані групи встановлюють на добровільних засадах з метою регулювання та організації своєї діяльності. Ці добровільні угоди є однією з форм саморегуляції, які також можуть бути укладені на основі законодавчого акта, тобто більш обов'язкового та формального способу в контексті співрегулювання, тим самим даючи змогу зацікавленим сторонам реалізувати конкретний закон⁴¹⁴.

Відповідно до Міжвідомчої угоди 2003/С 321/01 Європейського парламенту, Ради ЄС про вдосконалення законотворчої діяльності 2003 року (статті 18–21) спільне регулювання означає механізм, за допомогою якого співтовариство відповідно до законодавства залучає до виконання певних повноважень сторін, які визначають галузь (наприклад, економічних операторів, соціальних партнерів, неурядових організацій або асоціацій) (*переклад наш – О.М.*). Цей механізм може бути використаний на основі критеріїв, визначених у законодавчому акті, з тим, щоб законодавство адаптувати до проблем відповідних секторів, щоб зменшити законодавчий тягар, концентруючи увагу на суттєвих аспектах і спираючись на досвід зацікавлених сторін. Законодавчий акт має бути складений на основі принципу пропорційності, визначеного в Договорі ЄС. Цим актом, який слугує в якості основи для механізму спільного регулювання, буде вказуватися можливий ступінь спільного регулювання у відповідній галузі⁴¹⁵. Компетентний законодавчий орган визначить в акті відповідні заходи, які необхідно вжити для його виконання, а

---

⁴¹³ White Paper on European Governance, 25 July 2001, COM (2001) 428 final («White Paper»). P. 21. URL:https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-white-paper-governance-com2001428-20010725_en.pdf (дата звернення: 12.02.2019).

⁴¹⁴ Communication from the Commission – action plan «Simplifying and improving the regulatory environment» COM/2002/0278 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0278> (дата звернення: 12.01.2019).

⁴¹⁵ Interinstitutional agreement on better law-making (2003/С 321/01). URL: www.legislationline.org/.../EU%20Interinstitutional%20Agre (дата звернення: 02.02.2019).

також у разі його недотримання однією або кількома сторонами чи невиконання. Ці заходи можуть передбачати, наприклад, регулярне надання інформації Комісії законодавчого органу про виконання дій або пропозицій щодо перегляду відповідного пункту, згідно із чим Комісія буде звітувати в кінці певного періоду і, за потреби, пропонувати зміни до законодавства або будь-які інші відповідні законодавчі заходи. Одними із заходів, які застосовуються при співрегулюванні, є добровільні угоди з метою визначення практичних заходів. Проект угод може бути переданий Комісії законодавчого органу. Відповідно до своїх обов'язків Комісія перевірить, чи відповідають ці проекти угод законодавству Співтовариства (і, зокрема, базовому законодавчому акту) (*переклад наш – О.М.*)⁴¹⁶.

На основі викладеного слід зазначити, що вказана Міжвідомча угода 2003/С 321/01 заклала базові засади механізму реалізації співрегулювання у ЄС щодо законодавчого акту: 1) обов'язкове залучення до регулювання повноважних сторін (держава та недержавні учасники); 2) механізм співрегулювання застосовується на основі критеріїв, визначених у законодавчому акті; 3) обов'язкове визначення проблемних питань окремих сфер економічної діяльності; 4) залучення досвіду, практики зацікавлених сторін; 5) здійснення співрегулювання з метою зменшення законодавчого тягаря; 6) визначення ступеня спільного регулювання; 6) дотримання принципу пропорційності, визначеного в Договорі ЄС; 7) визначення заходів для виконання акта із співрегулювання (або його недотримання чи невиконання).

На ще одну важливу функцію співрегулювання як координатора взаємозв'язку та взаємодії між саморегульними організаціями та державними органами звертається увага у Директиві 2010/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіа-послуг. Зокрема зазначається: «Співрегулювання забезпечує мінімальний юридичний зв'язок між саморегулюванням і національним законодавцем у межах правових традицій держав. Співрегулювання дає змогу державі втручатися у випадку, коли її цілей не досягнуто. Не зазіхаючи на офіційні

---

⁴¹⁶Interinstitutional agreement on better law-making (2003/С 321/01). URL: www.legislationline.org/.../EU%20Interinstitutional%20Agre (дата звернення: 02.02.2019).

зобов'язання держав-членів щодо транспозиції, ця Директива заохочує до застосування співрегулювання та саморегулювання»⁴¹⁷.

У Директиві 2009/125/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 21 жовтня 2009 року, яка встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопов'язаних виробів з приводу співрегулювання, як і у низці інших директив, зазначається, що у процесі своєї діяльності Європейська комісія повинна забезпечити збалансовану участь в реалізації кожного заходу з виконання Директиви представників держав-членів ЄС і всіх зацікавлених сторін, причетних до цього виробу або групи виробів⁴¹⁸. Ці сторони повинні сприяти, зокрема, визначенню і розгляду заходів з виконання цієї Директиви, вивченню ефективності встановлених механізмів нагляду за ринком та оцінці добровільних угод та інших заходів саморегулювання. Вони (сторонни) мають зустрічатися на Консультативному форумі. Процесуальні правила Форуму повинні встановлюватися Європейською комісією⁴¹⁹. Як бачимо, в цій Директиві пропонується запровадження інструменту адвокатування співрегулювання та саморегулювання – консультативний форум, порядок діяльності якого визначається Європейською комісією. Цей момент є показовим, оскільки доводить важливість співрегулювання для ЄС. Таким чином, механізм співрегулювання забезпечує, на думку законодавців Європейського Союзу, збалансовану участь як державних органів, так і інших зацікавлених осіб при регулюванні конкретної сфери ринку. Водночас більша свобода саморегулювання та співрегулювання має бути пропорційною почуттю відповідальності, яку демонструють учасники.

К. Палцер зазначає: ««Співрегулювання», зазвичай, використовується як загальний термін для кооперативних форм регулювання, покликаних досягти цілей публічної влади. Він містить елементи саморегулювання, а також традиційного регулювання публічної влади. Модель

---

⁴¹⁷Директива 2010/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 10 березня 2010 р. про узгодження певних положень, визначених законами, підзаконними актами та адміністративними положеннями у державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) (кодифікована версія) (текст застосовується в ЄЕЗ). URL: [http://www .old.minjust.gov.ua/file/31496](http://www.old.minjust.gov.ua/file/31496) (дата звернення: 02.02.2019).

⁴¹⁸Директива 2009/125/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 21 жовтня 2009 року, яка встановлює основу для визначення вимог до екодизайну енергопов'язаних виробів. URL: <http://www.icq.eu/userfiles/File/directive%202009%20125%20ec%20ecodesign.pdf> (дата звернення: 01.02.2019).

⁴¹⁹Там само.

співрегулювання базується на структурі саморегулювання (у найширшому розумінні), яка закріплена державою: орган державної влади встановлює правову основу для саморегулювання, щоб воно могло почати функціонувати або інтегрувати існуючу систему саморегулювання в рамках публічної влади. Це широке визначення охоплює багато різних видів співрегулювання, залежно від поєднання елементів публічної влади та приватного сектора. Елементи, обрані як підґрунтя для рамок співрегулювання, зокрема, залежать від завдання, яке потрібно виконати»⁴²⁰.

Цікавими є положення щодо базових аспектів реалізації співрегулювання у Плані. Так, зазначається, що механізм співрегулювання, в рамках законодавчого акта, має відповідати інтересам громадськості: «Використання цього механізму може бути доцільним у випадках, коли необхідні гнучкі та/або невідкладні заходи, за умови, що вони не потребують рівномірного застосування у Співтоваристві та не впливають на умови конкуренції. У рамках цієї регуляторної бази законодавець встановлює основні аспекти законодавства: цілі, які слід досягти; терміни та механізми, пов'язані з його виконанням; методи контролю за виконанням законодавства та будь-які санкції, необхідні для гарантування правової визначеності законодавства. Законодавець визначає, якою мірою визначення та реалізацію заходів можна залишити зацікавленим сторонам через досвід, який вони визнають набути у цій галузі. Ці положення, такі як галузеві угоди, мають бути сумісні з європейським законодавством про конкуренцію. У випадках, коли використання механізму співрегулювання не дало очікуваних результатів, Комісія залишає за собою право внести традиційну законодавчу пропозицію до законодавця. Принцип прозорості законодавства застосовується до механізму співрегулювання. Представники громадськості повинні мати доступ до акта та до імплементаційних положень. Галузеві угоди та порядок виконання мають бути оприлюднені відповідно до домовленостей»⁴²¹.

---

⁴²⁰ Palzer C. Co-Regulation of the Media in Europe: European Provisions for the Establishment of Co-regulation Frameworks IRIS plus is a supplement to IRIS. Legal Observations of the European Audiovisual Observatory. Issue 2002-6. P.2,3. URL: <https://rm.coe.int/1680783387> (дата звернення: 01.02.2019).

⁴²¹ Communication from the Commission - Action plan «Simplifying and improving the regulatory environment» COM/2002/0278 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0278>. (дата звернення: 10.02.2019).

Можна навести наступний приклад запровадження співрегулювання у конкретній галузі економічної діяльності у державі Європейського Союзу. У 2008 році уряд Ірландії та алкогольна і рекламна промисловість прийняли Кодекс практики з маркетингу, комунікації та спонсорів алкогольних напоїв. Ці корегуальні кодекси, які базуються на Кодексах розподілу (розміщення) (узгоджених у 2004 році), охоплюють розміщення реклами на телебаченні, радіо, кіно. Вони також стосуються регулювання спонсорства подій алкогольними компаніями. Дотримання кодексів контролюються органом з моніторингу маркетингових зв'язків щодо алкоголю, який є незалежним органом та членами якого є представники Департаменту охорони здоров'я, Комісії з питань мовлення Ірландії, рекламної індустрії та напоїв. Ця галузь також розробила комплексну програму тренінгів для всіх суб'єктів, які діють в алкогольній промисловості в Ірландії⁴²². Отже, як видно з цього прикладу, контроль за дотриманням кодексів здійснюється спільно як державними органами, так і представниками відповідної галузі.

Правове забезпечення співрегулювання на рівні ЄС відбувається у нормативних актах, які стосуються як загальних питань регулювання, так і окремих сфер, галузей, видів економічної діяльності. Питання співрегулювання в окремих галузях: цілі, засоби, форми, відповідальність, нагляд та контроль детально визначаються на рівні Директив, на відміну від українського законодавства, у якому це питання не визначено. Важливими акцентами для впровадження співрегулювання у певній галузі економічної діяльності ЄС, виходячи з наведеного вище, є: 1) ефективність співрегулювання, яка враховує додаткові інструменти; 2) збалансована участь органів державної влади та усіх зацікавлених сторін; 3) відчуття підвищеної відповідальності суб'єктів господарювання; 4) наявність інструментів адвокатування співрегулювання (форуми, зустрічі тощо); 5) форми співрегулювання виявляються у добровільних та галузевих угодах, кодексах поведінки тощо, що затверджуються органами державної влади; 6) спільне впровадження та подальше вивчення механізмів нагляду та контролю, оцінки добровільних та галузевих угод; 7) запровадження механізмів спільного обов'язкового вивчення питання впливу на конкуренцію

---

⁴²²Self-Regulation Mapping Exercise Report. July 2009. URL: http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/alcohol/Forum/docs/regulation_en.pdf (дата звернення: 12.01.2019).

(сумісності із законодавством); 8) спільне визначення порядку дій у разі запровадження механізмів співрегулювання та санкцій з метою гарантування правової визначеності; 9) прозорість положень щодо системи співрегулювання; 10) визначаються сфери, межі співрегулювання.

Приклади правового забезпечення співрегулювання господарської діяльності можна віднайти у законодавстві України, зокрема щодо спільного інвестування, цінних паперів та фондового ринку, оціночної діяльності, провадження аудиторської діяльності тощо.

Відповідно до ч. 7 ст. 116 «Телекомунікаційні послуги» Угоди про асоціацію: «сторони забезпечують, щоб у випадках, коли регуляторні органи планують вжити заходів, пов'язаних з будь-якими положеннями цього Підрозділу, та якщо ці заходи матимуть значний вплив на відповідний ринок, вони надаватимуть заінтересованим сторонам можливість висловити свої зауваження щодо проекту відповідного заходу протягом обґрунтованого строку. Регулятори зобов'язані оприлюднювати відповідні процедури проведення консультацій. Результати здійснення процедури консультацій повинні бути загальнодоступними, за винятком випадків конфіденційної інформації»⁴²³. Отже, обов'язковість інструментів співрегулювання щодо телекомунікаційних послуг передбачено і на рівні міжнародного договору. Однак відповідні зміни не були внесені до Закону України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 року № 1280-IV. Тому, враховуючи зазначене, слід доповнити ст. 11 вказаного Закону «Взаємодія операторів телекомунікацій з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими особами» ч. 3 такого змісту щодо забезпечення співрегулювання у сфері телекомунікаційних послуг: «Громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання мають право подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду; у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів та ін. Центральний орган виконавчої влади в галузі зв'язку зобов'язаний оприлюднювати відповідні процедури проведення консультацій. Результати здійснення процедури консультацій мають бути загальнодоступними, за винятком випадків конфіденційної інформації».

---

⁴²³Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/stru#Stru (дата звернення: 12.02.2019).

Відповідно до ст. 78 Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 року № 5080-VI регулювання діяльності із спільного інвестування здійснюють держава та саморегулівна організація професійних учасників фондового ринку – об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з управління активами інституційних інвесторів⁴²⁴.

Також відповідно до ст. 47 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року № 3480-IV регулювання фондового ринку здійснює держава та саморегулівні організації⁴²⁵.

Закріплені положення у ст. 6 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 року № 1160-IV свідчать про прагнення законодавця надати можливість для спільного регулювання усіх галузей господарської діяльності. Зокрема, цією статтею Закону встановлюється: «Громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання, мають право: подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду; у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів та ін.⁴²⁶».

Найбільш яскраво співрегулювання постає у сфері оціночної діяльності: у відповідному Законі можна знайти низку статей, присвячену співрегулюванню (ст. ст. 9, 14, 15, 16, 19, 20). Наприклад, відповідно до ст. 9 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III до розроблення нормативно-правових актів з оцінки майна Фонд державного майна України залучає інші органи державної влади, саморегулівні організації оцінювачів, найбільш авторитетних оцінювачів, наукові та інші установи⁴²⁷.

---

⁴²⁴Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17> (дата звернення: 10.06.2019).

⁴²⁵Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5080-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 29. Ст. 1534.

⁴²⁶Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.

⁴²⁷Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. Ст.251.

Згідно із Законом України «Про депозитарну систему України» від 06.07.2012 року № 5178-VI на засідання наглядової ради та загальних зборів Центрального депозитарію з правом дорадчого голосу можуть запрошуватися представники саморегульвних організацій професійних учасників фондового ринку, представники Розрахункового центру, клірингових установ та фондових бірж⁴²⁸.

Також саморегулювання на ринку фінансових послуг повинне застосовуватися спільно з державним регулюванням з боку регуляторів і в основному на добровільній основі. Проте щодо окремих видів діяльності, особливо тих, які пов'язані зі здійсненням публічно-правових або соціально значущих функцій, що зазвичай характерно для інфраструктурних організацій (наприклад, реєстратори або спеціалізовані депозитарії, що обслуговують пенсійну систему), застосування механізмів саморегулювання (членство в СРО) повинне стати однією з основних умов для входу на ринок⁴²⁹.

Проведений аналіз змісту нормативно-правових актів щодо співрегулювання господарської діяльності вказує на фрагментарність забезпечення участі СРО у регулюванні галузі та у більшості випадків така участь стосується лише розробки проектів регуляторних актів. Виключенням є регулювання аудиторської діяльності, щодо якої передбачено створення Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, який є відповідальним за здійснення суспільного нагляду за аудиторською діяльністю та розглядає справи про адміністративні правопорушення⁴³⁰ та, відповідно, являється органом співрегулювання у цій діяльності.

Питанням співрегулювання недостатньо приділено уваги на законодавчому рівні, хоча відповідно до Угоди про асоціацію Україна визнає напрям на «добре врядування», як було зазначено, а співрегулювання є одним із таких способів забезпечення. Тому відповідні положення доцільно внести до ГК України поряд із питаннями саморегулювання та доповнити Главою 2-1: ««Основні засади саморегулювання та співрегулювання у сфері господарювання. Саморе-

---

⁴²⁸ Про депозитарну систему України: Закон України від 06 липня 2012 р. № 5178-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 39. Ст. 517.

⁴²⁹Бондаренко С. П., Рекуненко І. І. Особливості діяльності саморегульвних організацій на ринку фінансових послуг. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 29. С. 399.

⁴³⁰Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст. 50.

гулівні організації». Статтю 24-1 «Саморегулювання та співрегулювання у сфері господарювання» слід викласти таким чином:

«1. Саморегулювання – це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою розроблених та встановлених правил господарської діяльності.

2. Співрегулювання – це альтернативне або додаткове (субсидіарне) до державного регулювання визначення спільних та взаємоприйнятних правил та засобів органами державної влади, суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг з метою упорядкування та зменшення законодавчого тягаря у певній сфері, галузі, виді господарської діяльності.

3. Співрегулювання забезпечує мінімальний юридичний зв'язок між саморегулюванням і державою в особі уповноважених органів.

4. Співрегулювання може виражатися у формі спільного контролю галузі, ринку; розробки та прийняття кодексів (стандартів) поведінки; технічних стандартів; етичних кодексів, доброї практики; добровільних угод тощо. Встановлений перелік не є вичерпний.

5. Саморегулівні організації є представниками відповідної сфери, галузі, виду господарської діяльності. У разі визнання регуляторними органами неефективності співрегулювання, співрегулювання може бути замінено на державне регулювання.

6. Законом визначаються основні засади співрегулювання сфери, галузі, виду господарської діяльності: мета та цілі, які слід досягти; строки впровадження; порядок встановлення та засоби виконання; порядок проведення нагляду та контролю за співрегулюванням; порядок оцінки ефективності співрегулювання; санкції за недотримання визначених правил суб'єктами їх виконання».

Спільними характеристиками досліджуваних механізмів є подібність змішаного саморегулювання та співрегулювання, адже в обох процесах обов'язкову участь бере держава, яка визначає межі втручання у процес регулювання. Відмінними ж ознаками є ті, що при саморегулюванні суб'єкти господарювання добровільно визначають певні обов'язки для себе перед споживачами, а при співрегулюванні обов'язкову участь та координацію у зазначених діях бере ще й держава. При саморегулюванні основна ініціатива та розробка правил поведінки, координація, контроль покладається на представників суб'єктів господарювання, а при співрегулюванні – навпаки, саме органи держави залучають суб'єктів саморегулювання для упорядкування функціонування певної галузі господарської діяльності.

Співвідношення механізмів державного регулювання, співрегулювання та саморегулювання можна схематично показати так (Таблиця 1).

Таблиця 1

Державне регулювання господарської діяльності	Співрегулювання господарської діяльності	Саморегулювання господарської діяльності
<p>Правила поведінки визначаються державою, контроль за їх виконанням здійснюються органами державної влади.</p> <p>Державою визначаються принципи, стандарти діяльності в окремих сферах господарської діяльності.</p> <p>Визначаються сфери та галузі, де не можливе здійснення співрегулювання та саморегулювання господарської діяльності.</p>	<p>Правила поведінки визначаються за участі як держави, споживачів відповідних товарів та послуг, так і суб'єктів господарювання.</p> <p>Поєднання державного регулювання та саморегулювання відповідної галузі.</p> <p>Спільно визначається порядок контролю галузі, відповідні кодекси (стандарти) поведінки.</p> <p>У разі неефективності співрегулювання може бути замінено на державне регулювання.</p>	<p>Правила поведінки (стандарти) створюються самими представниками відповідного виду економічної діяльності, застосовуються, захищаються та ними ж контролюються.</p> <p>У межах, визначених законодавством, представниками відповідної галузі господарської діяльності можуть бути створені більш обтяжливі умови та вимоги діяльності у цій галузі ніж це передбачено законодавством, однак визначення таких обмежень не повинно виходити за межі наданих їм повноважень відповідно до закону.</p>

Видається, що іманентним механізмом регулювання для більшості галузей господарської діяльності в Україні буде саме співрегулювання. На відміну від держав, де практика саморегулювання впроваджується порівняно давно, Україна як пострадянська держава впроваджує механізм саморегулювання зверху вниз, тому застосування спочатку співрегулювання як перехідної ланки до саморегулювання є більш вдалим. Водночас ефективне співрегулювання не можливе без розвинутої системи інституційного саморегулювання.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Саморегулівні організації господарської діяльності: поняття, види

3.1.1. Поняття саморегулівних організацій господарської діяльності

Важливість розробки проблематики функціонування в Україні саморегулівних організацій підтверджується постійним законодавчим удосконаленням на пряму на дерегулювання та децентралізацію, увагою законодавця щодо поліпшення інвестиційного клімату. Прагнення України до мегаінтеграції з ЄС та переорієнтація економіки поставила перед українськими суб'єктами господарювання нові завдання. Так, законодавством України імплементується низка положень щодо якості товарів та послуг, екологічні стандарти, принципи соціально-відповідального бізнесу. Тому завданням української держави є, перш за все, захист національних суб'єктів господарювання в умовах глобалізації та впливу сильних економік інших держав. Процеси глокалізації є відповіддю на глобалізаційні виклики, тому вони мають бути задіяні при удосконаленні правового регулювання саморегулівних організацій. Малі та середні підприємства є найменш захищеними порівняно з великими, які мають потужний інтелектуальний, ресурсний та політичний (лобістський) потенціал. Саме вони прагнуть до об'єднань для представництва та захисту своїх інтересів. Такими виразниками інтересів суб'єктів господарювання певного виду економічної діяльності, галузі є саморегулівні організації.

Здатність до самоорганізації, саморегулювання, саморозвитку, самоконтролю – це природні властивості будь-якого індивіда, якими згодом можуть наділятися (оперувати) і колективні спільноти (територіальні громади, громадянське суспільство, громадські об'єднання, саморегулівні організації, загалом держава). Державі також притаманні властивості саморегулювання⁴³¹.

---

⁴³¹Гончаренко О. М. Кваліфікаційні ознаки саморегулівних організацій. Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права: тези доповідей Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 листоп. 2018 р.)/ Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. С. 148–150.

Отже, громадські об'єднання наділені певними самоорганізаційними особливостями, які полягають, зокрема, у саморегулюванні. Само-регулювальною діяльністю у сфері господарської діяльності можна назвати ту, яка провадиться без впливу органів державної влади та місцевого самоврядування, інших інституцій громадянського суспільства. Якою мірою така громадянська позиція буде реалізована залежить від конкретного суб'єкта господарювання, від його потенційних можливостей самоврегулюватися.

Саморегулівні організації – це одна із можливих форм само-регулювання. Держава має повноваження щодо визначення засад, принципів їх діяльності. Тому потрібно провести наукове дослідження проблематики саморегулівних організацій перед ухваленням норм щодо них на законодавчому рівні з метою втілення єдиного підходу та розуміння їх ролі та функціонування.

Проблематика саморегулівних організацій для України не нова. Урядом схвалена Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні від 10.06.2018 року № 308-р.⁴³² Однак таке регулювання не є достатнім в умовах сучасності. Відомо близько п'яти законопроектів, які так і не стали законами, була запропонована Концепція базового законопроекту про саморегулівні організації, підготовлена Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, Європейським банком реконструкцій та розвитку, Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН та експертним та громадським середовищем⁴³³. Кабінетом Міністрів України схвалено План заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, до якого входять, зокрема, розроблення в установленому законодавством порядку проекту Закону щодо саморегулювання в Україні, а також розроблення та внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проектів законів про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження саморегулювання та делегування окремих функцій держави регулювання господарської або професійної діяльності саморегулівним організаціям⁴³⁴. Міністерством

---

⁴³²Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 16.05.2018).

⁴³³Саморегулівні організації – це крок до «розумного регулювання». URL: <http://brdo.com.ua/analytics/camoregulivni-organizatsiyi-tse-krok-rozumnogo-regulyuvannya/> (дата звернення: 16.11.2018).

⁴³⁴Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 598-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-koncepciyi-reformuvannya-institutu-samoreguluvannya-v-ukrayini> (дата звернення: 16.11.2018).

економічного розвитку та торгівлі розроблено законопроект «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності», який викладений на сайті цього міністерства 18 жовтня 2019 року⁴³⁵.

У змісті Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні та Плані заходів до неї йдеться саме про удосконалення інституту саморегулювних організацій, а не усієї системи саморегулювання в Україні, яка є більш ширшим поняттям та охоплюється не тільки формуванням інституційного середовища у вигляді СРО, а й розвитком корпоративної соціальної відповідальності, етичних стандартів тощо. Тому більш привабливою видавалася б більш вузька назва означених актів, наприклад, Концепція реформування саморегулювних організацій в Україні.

Проблематика поняття, юридичної природи, змісту діяльності, функціонального спрямування, компетенції саморегулювних організацій досить активно обговорювалася та обговорюється у науковій спільноті України часів незалежності. Особливо значний доробок щодо вивчення діяльності саморегулювних організацій у сфері фінансових послуг з огляду на закріплену законодавчу можливість діяльності таких СРО на цьому конкретному ринку на відміну від інших ринків.

Отож, питання правового статусу СРО досліджували: О. О. Бакалінська, О. А. Беляневич, Є. П. Бондаренко, О. В. Говорун, А. С. Головачова, В. В. Кочин, В. М. Махінчук, В. І. Полюхович, І. І. Рекуненко, В. В. Сулова, Н. Ю. Філатова, та інші⁴³⁶.

---

⁴³⁵Про саморегулювання господарської та професійної діяльності: Проект Закону України. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі 18 жовтня 2019 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d0f23bf9-946d-4dcc-a3ae-b9e2919ace94&title=ProektZakonuUkrainiproSamoregulivanniaGospo> (дата звернення: 22.10.2019).

⁴³⁶Говорун О. В. Питання визначення організаційно-правової форми саморегулювних організацій. Економічна теорія та право. 2015. № 2. С. 174-183; Кочин В. Саморегулювна організація: поняття та ознаки. Юридична Україна. 2014. № 9. С. 35-40; Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.; Сулова В. В. Окремі концептуальні засади господарсько-правового регулювання саморегульованої діяльності. Держава і право: Зб. науков. праць. 2011. № 1(51). С. 324-330; Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулювних організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 280-290. Рекуненко І. І., Бондаренко Є. П. Особливості діяльності саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць/ Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2010. Т. 29. С. 394-407.

О. М. Залетов слушно зазначає: «Еволюція розвитку інституційних формувань та їх трансформація у фахові об'єднання є яскравим прикладом поступового переходу економіки України від жорстко адміністративного господарювання через госпрозрахункові відносини до створення умов фахового самоврядування і саморегулювання професій, галузей та сфер діяльності»⁴³⁷. Однак такі умови станом на сьогодні законодавчо прописані суперечливо та недостатньо, тому не забезпечують ефективного функціонування саморегулювних організацій.

Діяльність СРО можна порівняти з танцем. Танець – це засіб вираження різноманітних поліжанрових художніх форм. Кожна особистість танцює по-своєму, виражає певні усталені прийоми через естетичні смаки, емоційно-позитивну сферу власної свідомості, у міру здібностей, ескізу музики тощо. Так і саморегулювання у різних сферах, видах, галузях економічної діяльності втілюється у формі «поліжанровості», яка носить певне особливе забарвлення, не притаманне іншим. Діяльність СРО різноманітна залежно від специфіки галузі, тому складно прописати однакові рецепти для усіх, однак головними особливостями, які слід враховувати, є ступінь державного втручання та регулювання (можливість делегування повноважень, контроль, нагляд).

Аналіз законодавчого закріплення діяльності СРО та сформована практика призводить до думки, що практична доцільність їх існування зводиться до можливості потреби делегування повноважень органами влади. Водночас і ця ідея має певні вади з огляду на таке: 1) чи допускається відповідно до українського законодавства делегування повноважень органами державної влади недержавним організаціям; 2) проблематика визначення кола повноважень, які мають бути делеговані.

Проводячи аналіз законодавства та практики, спостерігаємо ситуацію, за якої діє незначна кількість офіційних саморегулювних організацій, однак потреба у наданні такого офіційного статусу іншим організаціям є значно більшою. Тому і створюються неофіційні (безстатусні), а фактично саморегулювні організації у більшості галузей господарської діяльності у різноманітних організаційно-правових формах: громадської спілки, громадської організації, господарської асоціації. Виникає питання щодо відмінності саморегулювних

---

⁴³⁷Залетов О. М. Сутність і принципи саморегулювання на страховому ринку. Вісник ЖДТУ. 2013. № 2 (64). Серія: Економічні науки. С. 235.

організацій від інших неприбуткових організацій України, які пов'язують свою діяльність із представництвом та захистом інтересів суб'єктів господарювання.

Понятійний апарат щодо дефініції «саморегулівна організація» видозмінювався. При чому різні за етимологією слова з приводу пояснення одного і того ж самого правового явища наповнювалися однорідним або близьким змістом. Саморегулівні організації часто називають бізнес-асоціаціями (на думку вчених-економістів), громадськими «підприємницькими» організаціями, фаховими об'єднаннями⁴³⁸, фаховими громадськими об'єднаннями, професійними громадськими об'єднаннями, організаціями (з розподілом на добровільні й інституційні)⁴³⁹, фаховими галузевими організаціями⁴⁴⁰ тощо. Така різноманітність назв та підходів до визначення явища саморегулівних організацій ще більше підкреслює недосконалість та прогалини законодавчого регулювання, історико-понятійні модифікації, неусталеність понятійного апарату та безсистемний підхід щодо належного правового забезпечення цього явища. До прикладу, Всеукраїнська громадська організація «Українська Асоціація маркетингу» позиціонувала себе як саморегулівний орган галузі та як фахова галузева організація⁴⁴¹. Саморегулівна організація (СРО) має діяти, перш за все, у сфері економічної діяльності, а особливість її функціонування має бути виокремлено із загального розуміння інших непідприємницьких організацій. СРО є учасницею цивільно-правових та господарсько-правових відносин, має колективні права інтелектуальної власності для забезпечення власної діяльності здійснювати господарську діяльність у встановлених законодавством межах.

У ст. 8 Модельного закону «Про саморегулівні організації» зазначено: «СРО не має права здійснювати підприємницьку діяльність, не має права засновувати господарські товариства і товариства, які

---

⁴³⁸Міненко М. А. Фахові виробничі об'єднання (теорія, методологія, практика). К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 370 с.

⁴³⁹Лужанська Т. Професійні громадські організації в аграрному секторі економіки України: проблеми розвитку. Київ, Україна, проект «Аграрна політика для людського розвитку». Січень 2005 (№ 1). 40 с.

⁴⁴⁰Підприємці у громадянському суспільстві: сучасна практика та завдання в Україні. Всеукраїнська громадська організація «Українська Асоціація маркетингу». Проект здійснений за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні. Київ. 2008. 92 с. URL: <http://uam.in.ua/upload/medialibrary/3ed/3ed97e604b509dd8aa7a75fe0a739e4d.pdf> (дата звернення: 10.06.2019).

⁴⁴¹Там само

здійснюють підприємницьку діяльність, яка є предметом саморегулювання для цієї СРО, і ставати учасником таких господарських товариств»⁴⁴².

Н. Ю. Філатова дає таке визначення саморегулівної організації: «Саморегулівною організацією є непідприємницьке товариство, засноване на засадах членства суб'єктів професійної та/ або підприємницької діяльності, яке створюється з метою задоволення індивідуальних і суспільних інтересів шляхом уповноваження такої організації на виконання функцій із розробки і прийняття правил, норм і стандартів діяльності для членів організації, здійснення контролю за дотриманням членами організації розроблених нею правил (та/або вимог чинного у відповідній галузі законодавства), притягнення до відповідальності членів організації, які припустилися певних порушень, а також здійснення інших функцій, спрямованих на одночасне задоволення інтересів її членів і захист інтересів широкого кола споживачів їхніх товарів (робіт або послуг)»⁴⁴³. В. М. Махінчук підкреслює: «Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів, а також Модельного закону СНД надає підстави стверджувати, що саморегулівна організація є фактично приватно корисним товариством, що має владні повноваження, встановлюється законодавцем чи корпоративними правилами»⁴⁴⁴. Водночас автор відносить СРО до суспільно корисних товариств, які мають владні повноваження⁴⁴⁵. З віднесенням СРО до суспільно корисних непідприємницьких товариств погоджується також В. В. Кочин⁴⁴⁶.

Законодавча невизначеність правового статусу та природи СРО, дає підґрунтя для їх виокремлення і як суспільно корисних товариств (у разі реєстрації як громадського об'єднання та наділення делегованими повноваженнями), і як приватнокорисних товариств (у

---

⁴⁴²Модельный закон о саморегулированных организациях: принят на девятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участниц СНГ 997-і5 от 31 октября 2007 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_i51 (дата звернення: 10.12.2018).

⁴⁴³Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулівних організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 286. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_1_30 (дата звернення 10.06.2018).

⁴⁴⁴Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні: монографія К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 185.

⁴⁴⁵Там само. С. 184, 186.

⁴⁴⁶Кочин В. Саморегулівна організація: поняття та ознаки. Юридична Україна. 2014. № 9. С. 39.

разі реєстрації як господарської асоціації). Крім того, наприклад, за ознаками діяльності до СРО можна віднести Аудиторську палату України, відповідно до даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань організаційно-правовою формою цієї організації є й інші організаційно-правові форми, а видом діяльності – Код КВЕД 84.13 «Регулювання та сприяння ефективному веденню економічної діяльності (основний)»⁴⁴⁷.

Органом управління Аудиторської палати України є Вищий з'їзд аудиторів України, виконавчий орган – Секретаріат Аудиторської палати України, інший – Рада. Правовий статус цієї організації закріплено у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII⁴⁴⁸. Проведений аналіз положень цього Закону дає підстави для висновку про співрегулювання у галузі аудиторської діяльності, крім того, зазначена організація наділена делегованими повноваженнями відповідно до закону. Отже, цілком обгрунтовано її можна віднести до суспільно корисних товариств.

Достатньо ґрунтовні дослідження проблематики саморегульованих організацій було здійснено економічною наукою. З її позиції деякі науковці саморегульовані організації підприємців називають бізнес-асоціаціями⁴⁴⁹.

Так, Г. Д. Чижиков визначає бізнес-асоціацію як специфічну інтегруючу, структурно і функціонально організовану систему, що є

---

⁴⁴⁷Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 10.06.2018).

⁴⁴⁸Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 16.05.2019).

⁴⁴⁹Чижиков Г. Д. Бізнес-асоціації в умовах інтеграції України в світове господарство: автореф. дис. ...док. екон. наук: спец. 08.05.01. Донецьк, 2006. 40 с.; Рутковская И. Из истории развития зарубежных бизнес-ассоциаций. URL: <http://www.smb-support.ru/top/2796> (дата звернення: 16.05.2018); Вишневский Д. С. Механизм формирования бизнес-ассоциаций. Научный вестник ДГМА. 2009. № 1 (4Е). С. 207–212; Антонюк Д. А., Єнгоян Н. Х. Бізнес асоціації в системі інфраструктури забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4 (1). С. 64–71; Лужанська Т. Підвищення спроможності галузевих/професійних громадських організацій як важливий фактор розвитку національного бізнесу. Матеріали II Міжнародної конф. [«Членство України в СОТ: перспективи для національного малого та середнього бізнесу»]. 2008. URL: www.wto.inform.org.ua/files/850.ppt (дата звернення: 16.05.2018).

незалежною від державних, владних або будь-яких інших структур, діє в правовому полі, захищає інтереси і задовольняє відомі потреби своїх членів, що входять до асоціації на підставі добровільності і рівноправності; її діяльність підпорядковується декларованій місії і відповідає єдиній меті та фінансується за рахунок членських внесків і коштів, отриманих від комерційної діяльності, що не суперечить її місії»⁴⁵⁰. Звичайно важко погодитися з тим, що бізнес-асоціація є незалежною від державних структур, враховуючи хоча б її обов'язкову реєстрацію відповідно до законодавства та інші легалізаційні моменти, тому повністю незалежною її діяльність навряд чи можна визнати, однак характеристика бізнес-асоціації як специфічної інтегруючої, структурно і функціонально організованої системи, що має єдину мету є цілком прийнятною.

У Проекті Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» визначено таке: «Саморегульована організація є недержавною неприбутковою організацією, що об'єднує суб'єктів господарювання та/або суб'єктів професійної діяльності для саморегулювання у межах здійснюваної ними господарської або професійної діяльності, яка відповідно до цього Закону набула такого статусу»⁴⁵¹. Також у ньому запропоновано критерії саморегульованої організації, тобто для набуття статусу потрібно відповідати низці умов.

Поняття саморегульованої організації закріплено на законодавчому рівні. Принагідно, уперше визначення саморегульованої організації надавалося Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» від 30.10.96 року № 448/96-ВР, у статті 1 встановлювалося, що саморегульована організація – це добровільне об'єднання професійних учасників ринку цінних паперів, яке не має на меті одержання прибутку, створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів власників цінних паперів та інших учасників ринку цінних паперів та зареєстроване Державною комісією з цінних

---

⁴⁵⁰Чижиков Г. Д. Бізнес-асоціації в умовах інтеграції України в світове господарство: автореф. дис. ...док. екон. наук: спец. 08.05.01. Донецьк, 2006. 40 с.

⁴⁵¹Про саморегулювання господарської та професійної діяльності: Проект Закону України. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі 18 жовтня 2019 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d0f23bf9-946d-4dcc-a3ae-b9e2919ace94&title=ProektZakonuUkrainiproSamoregulivanniaGospo> (дата звернення: 22.10.2019).

паперів та фондового ринку (ДКЦПФР)⁴⁵². Згодом вказане положення було виключено.

У сучасний період на фондовому ринку саморегулівні організації діють відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року № 3480-IV. Відповідно до ч. 2 ст. 2 цього Закону саморегулівна організація професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність, крім депозитаріїв, утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку⁴⁵³.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 року № 5080-VI саморегулівна організація професійних учасників фондового ринку – об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з управління активами інституційних інвесторів, має право одержувати звітність, складену в порядку, встановленому Комісією, з метою її контролю, узагальнення та аналізу⁴⁵⁴.

Згідно із п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року № 2664-III саморегулівна організація – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг. Законами України з питань регулювання ринків фінансових послуг можуть бути передбачені додаткові повноваження, які можуть делегуватися саморегулівним організаціям⁴⁵⁵.

---

⁴⁵² Про державне регулювання ринку цінних паперів» від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 51. Ст. 292.

⁴⁵³ Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст. 268.

⁴⁵⁴ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 р. № 5080-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 29. Ст. 1534.

⁴⁵⁵ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 1. Ст. 1.

Цікава ситуація склалася відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 року № 2908-III⁴⁵⁶. Згідно з положеннями ст. 24 цього Закону передбачено створення асоціації кредитних спілок та за рішенням Уповноваженого органу одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок може бути надано статус саморегулювальної організації кредитних спілок–членів асоціації.

Відповідно до Положення про делегування Нацкомфінпослуг, окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок від 03.10.2006 року № 6280 саморегулювальна організація кредитних спілок – це всеукраїнська асоціація кредитних спілок, якій за рішенням Нацкомфінпослуг делеговано окремі повноваження та інформація про яку внесена до реєстру саморегулювальних організацій фінансових установ⁴⁵⁷, та асоціація кредитних спілок реєструється у порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань»⁴⁵⁸.

Виникає запитання, яка різниця між асоціацією кредитних спілок, які виникають з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів та утримується виключно за рахунок внесків кредитних спілок – своїх членів і не здійснює підприємницької діяльності⁴⁵⁹ та саморегулювальною організацією кредитних спілок, яка має такі ж самі визначені ознаки, що і асоціація кредитних спілок, оскільки створюється на її основі. Законодавство як бачимо визначає відмінність так – це делегування окремих повноважень Нацкомфінпослуг⁴⁶⁰. Причому вказана відмінність

---

⁴⁵⁶Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 15. Ст. 101.

⁴⁵⁷Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок від 03 жовтня 2006 р. № 6280: затверджено розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України 03 жовтня 2006 року № 6280. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 2006 р. за № 1186/13060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1186-06/sp:max100> (дата звернення: 22.10.2019).

⁴⁵⁸Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#n871> (дата звернення: 22.10.2019).

⁴⁵⁹Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 15. Ст. 101.

⁴⁶⁰Положення про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок від 03 жовтня 2006 р. № 6280: затверджено розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України 03 жовтня 2006 року № 6280. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 2 листопада 2006 року за № 1186/13060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1186-06/sp:max100> (дата звернення: 22.10.2019).

яскраво відображена саме у Положенні про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок від 03.10.2006 року № 6280⁴⁶¹, що є підзаконним актом. Указаним Законом визначається лише, що за рішенням Уповноваженого органу одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок може бути надано статус саморегульованої організації кредитних спілок – членів асоціації та що Статут і внутрішні положення саморегульованої організації кредитних спілок у частині здійснення функцій, делегованих Уповноваженим органом, підлягають погодженню з його боку. Виходить, що відповідно до закону наявність делегованих функцій не є обов'язковою для визнання статусу саморегульованої організації, а відповідно до Положення – ця норма фактично стає імперативною.

Причому ч. 7 ст. 24 цього Закону визначає права саморегульованої організації, використовуючи дієслово «може», яке вказує на перелік компетенцій, які хоча імперативно не встановлені, однак можуть бути використані при включенні до Статуту. З приводу асоціацій кредитних спілок, які за своєю суттю є саморегульованими організаціями, таких компетенцій закон не визначає. Водночас, як визначає законодавець, асоціації кредитних спілок виконують функції координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів⁴⁶², а це – визначальні функції також саморегулювання та саморегульованої організації. Тому вважаємо, що асоціації кредитних спілок у широкому сенсі є саморегульованими організаціями, оскільки їм притаманні основні ознаки саморегульованої організації (захист спільних інтересів).

Окрім того, відповідно до Положення про реєстр саморегульованих організацій фінансових установ від 26.07.2005 року № 4380 реєстрація саморегульованої організації відбувається у випадку, коли Нацкомфінпослуг прийнято рішення про делегування відповідних повноважень та підставами для виключення СРО з Реєстру та анулювання Свідоцтва є припинення діяльності СРО або рішення Нацкомфінпослуг про відкликання всіх повноважень, які делеговані об'єднанню фінансових установ⁴⁶³.

---

⁴⁶¹Там само.

⁴⁶²Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 15. Ст. 101.

⁴⁶³Положення про реєстр саморегульованих організацій фінансових установ від 26 липня 2005 р. № 4380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14> (дата звернення: 17.05.2018).

Виходить, що статус саморегульованої організації у сфері фінансових послуг може мати лише організація, яка наділена делегованими повноваженнями. В інших випадках законодавець просто не ідентифікує її як таку. Зазначені положення відрізняються від норм, які стосуються статусу саморегульованих організацій учасників фондового ринку, щодо визнання якого обов'язковим критерієм є не делегування повноважень органом державної влади, а об'єднання більше 75 відсотків професійних учасників фондового ринку з відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, за яким об'єднання має намір отримати статус СРО⁴⁶⁴. Тому даним прикладом підтверджується висновок про те, що залежно від виду господарської діяльності або професійної діяльності здійснюється різниця у правовому регулюванні діяльності СРО. На скільки такі відмінності є характерними та виправданими, це питання широкої дискусії.

Однак законодавець, наділяючи окремі асоціації кредитних спілок статусом саморегульованої організації, виходить із необхідності спільного регулювання сфери кредитування, адже законодавством передбачено, що саморегульована організація кредитних спілок здійснює регуляторну діяльність⁴⁶⁵.

Певні ознаки саморегулювання має і об'єднана кредитна спілка, адже – це неприбуткова організація, заснована кредитними спілками на кооперативних засадах з метою сприяння фінансовій стабільності кредитних спілок та об'єднання тимчасово вільних коштів своїх членів для їх взаємокредитування⁴⁶⁶. До ознак саморегулювання кредитних спілок відноситься і самоперерозподіл коштів для підтримки одна одної, власне, об'єднана кредитна спілка на власний розсуд самостійно визначає рух вільних коштів у межах об'єднання, тим самим врегульовуючи певні відносини та самостійно визначаючи правила їх виділення та використання. Однак її не можна віднести до саморегульованої організації.

Згідно зі ст. 26 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001

---

⁴⁶⁴Про затвердження Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджено Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27.12.2012 року № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 16.01.2018).

⁴⁶⁵Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 р. № 2908-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 15. Ст. 101.

⁴⁶⁶Там само.

року саморегульвними організаціями оцінювачів є всеукраїнські громадські організації, що об'єднують фізичних осіб, які визнані оцінювачами в порядку, встановленому законом, отримали свій статус відповідно до вимог закону та здійснюють повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності. Слід звернути увагу, що утворення та порядок діяльності саморегульвних організацій оцінювачів регулюються законодавством про громадські об'єднання. Однак саморегульвні організації оцінювачів беруть участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Саморегульвні організації оцінювачів є юридичними особами, які діють на засадах самоврядування і діяльність яких не має на меті отримання прибутку⁴⁶⁷.

У ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 року № 1057-IV визначається, що саморегульвна організація адміністраторів недержавних пенсійних фондів – неприбуткова організація (непідприємницьке товариство), що створюється з метою встановлення професійних стандартів діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, захисту та представлення інтересів своїх членів, а також учасників недержавних пенсійних фондів адміністратора недержавного пенсійного фонду – юридична особа, що здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів⁴⁶⁸. Також одними із суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення є саморегульвні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення⁴⁶⁹.

Привертає увагу визначення саморегульвної організації, закріплене у ст. 1 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року № 1561-IV, у якому прямо зазначається, що організаційно-правовою формою саморегульвної організації є асоціація: саморегульвна організація оптового ринку сільськогосподарської продукції – асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції, що набула статусу саморегульвної

---

⁴⁶⁷Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 47. Ст. 251.

⁴⁶⁸Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09 липня 2003 р. №1057-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 16.05.2018).

⁴⁶⁹Там же.

організації⁴⁷⁰. Водночас порівняно з іншими законами відмінних критеріїв щодо визначення правого статусу СРО на цьому ринку законодавчо не встановлено. Цим Законом також передбачено, що Асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції створюються та діють як неприбуткові організації (непідприємницькі товариства) відповідно до законодавства. Тобто, тлумачачи зміст Закону, бачимо, оскільки СРО оптового ринку сільськогосподарської продукції утворюються у формі асоціації, то й СРО є неприбутковою організацією (непідприємницьким товариством). Однак СРО у цій галузі не зареєстровано, головною причиною є відсутність підзаконного нормативного-правового акта щодо Порядку надання та позбавлення асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції, який відповідно до Закону встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства.

Саморегульовані організації у сфері архітектурної діяльності – неприбуткові добровільні об'єднання фізичних та юридичних осіб за відповідним напрямом підприємницької чи професійної діяльності, які в установленому порядку набули відповідного статусу⁴⁷¹. На відміну від Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 року № 1561-IV у Законі України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року № 687-XIV передбачено низку делегованих повноважень, які можуть передаватися СРО: проведення професійної атестації виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, та залучення до ліцензування господарської діяльності членів саморегульованої організації.

Як бачимо, законодавчої одностайності у визначенні поняття саморегульованої організації не існує. Важливою ознакою для визначення СРО є її неприбутковість. Таке становище пов'язано із специфікою господарської діяльності на ринку та, як наслідок, потребою виваженого підходу до державного регулювання та саморегулювання у ній з метою забезпечення ефективності регуляторної діяльності. Ще одним чинником є певна ретроспектива зміни

---

⁴⁷⁰Про оптові ринки сільськогосподарської продукції від 25 червня 2009 року № 1561-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 12.05.2018).

⁴⁷¹ Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 року № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (дата звернення: 16.09.2018).

поглядів законодавця до ролі та значення функціонування СРО у господарській діяльності.

Щодо організаційної форми, то саморегулівна організація може бути зареєстрована у різноманітних формах (асоціація, громадська організація тощо), однак окремої форми «саморегулівної організації» не існує. Водночас саморегулівні організації можуть бути зареєстровані у такому статусі, що визначає їх важливу роль у регулюванні конкретної галузі, а не організаційну форму. За кордоном також можуть функціонувати безстатусні саморегулівні організації, які офіційно не зареєстровані як «саморегулівні організації», однак можуть здійснювати значний вплив на функціонування окремої галузі економічної діяльності⁴⁷².

Отже, СРО є непідприємницькою організацією у розумінні ст. 83, 85 ЦК України, неприбутковою організацією у розумінні ст. 133.4.1 ПК України з обов'язковим внесенням контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій⁴⁷³, вона здійснює некомерційне господарювання у розумінні ст. 52 ГК України, створюється без мети отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками.

Однак визначення цих характеристик не надає СРО кваліфікуючих ознак і не відділяє їх від інших непідприємницьких неприбуткових організацій: благодійних організацій, громадських організацій, спілок тощо. Так, у навчальному посібнику за редакцією В. В. Луця зазначається щодо ознак непідприємницьких товариств, що окремі з них (такі як самоуправління чи добровільність) притаманні в цілому юридичним особам приватного права, інші ж – некомерційність, неприбутковість та корисність – повною мірою відображають особливості цих юридичних осіб⁴⁷⁴. І. М. Капалан слушно зазначає: «Правове регулювання таких юридичних осіб, як громадські та релігійні організації, політичні партії, професійні та творчі спілки, самоврядні організації, адвокатські об'єднання, організації роботодавців та ін., метою яких є задоволення громадських та духовних потреб людей ...відносяться до ...юридичних

---

⁴⁷²Гончаренко О. М. Кваліфікаційні ознаки саморегулівних організацій. Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права: тези доповідей Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 листоп. 2018 р. / Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2018. С. 149.

⁴⁷³Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 16.05.2019).

⁴⁷⁴Правовий статус непідприємницьких організацій / під ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України В. В. Луця. Навчальний посібник. Київ, 2006. С. 17–18.

осіб приватного права, оскільки спільними ознаками для них є те, що їх члени не мають ні об'єктів права власності, ні інших майнових прав чи обов'язків у товаристві та не несуть відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи⁴⁷⁵. Підтримуючи цю ідею В. В. Кочин стверджує: «СРО мають приватноправову природу є юридичною особою приватного права... Мета діяльності – регулювання економічної діяльності (фактично – відповідного ринку), учасниками якого є СРО⁴⁷⁶. Питанням діяльності громадських об'єднань без набуття статусу юридичної особи приділяв увагу Б. В. Дерев'яноко, який вказав на подвійність термінології та суперечливості у Законі України «Про громадські об'єднання»⁴⁷⁷. Разом з тим в Україні здійснюють діяльність колективні утворення, які не є фізичними особами, але і не мають статусу юридичної особи, наприклад, легалізовані громадські організації (незарєєстровані як юридичні особи), певні державні органи (Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України)⁴⁷⁸. Детально аналізуючи правовий статус СРО з позиції цивільного права, Н. Ю. Філатова пропонує спиратися на такі постулати: «1) СРО завжди є юридичними особами з правосуб'єктністю учасника цивільних правовідносин; 2) головним завданням СРО є здійснення саморегулювання, яке розуміється як різновид правової діяльності, що проявляється у двох формах: правотворчій і правозастосовній»⁴⁷⁹. СРО не є активними гравцями ринку у змісті підприємницьких відносин, однак вони мають бути ефективними регуляторами діяльності на цьому ринку як альтернатива діяльності державних регуляторів та обов'язково зарєєстрованими як юридичні особи. Н. С. Кузнецова підсумовує: «Непідприємницькі товариства та установи, враховуючи їхній спосіб створення, мету, інтенсивність участі в майнових відносинах тощо, правоздатні в підприємницькій сфері доти, доки залишаються у межах своєї мети. Відповідно до ст. 86 ЦК України

---

⁴⁷⁵Капталан І. М. Поняття непідприємницьких товариств. Актуальні проблеми держави і права. 2011. С. 415.

⁴⁷⁶Кочин В. Саморегулівна організація: поняття та ознаки. Юридична Україна. 2014. № 9. С. 36.

⁴⁷⁷Дерев'яноко Б. В. Окремі неточності в регулюванні громадських об'єднань в Україні. Юридичний електронний журнал. 2006. № 5. С. 28.

⁴⁷⁸Машковська Л. В. Поняття та класифікація некомерційних суб'єктів господарювання. Вісник Вищої ради юстиції. 2012. № 1 (9). С. 192.

⁴⁷⁹Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Харків. 2014. С. 10.

встановлено спеціальну або обмежену (цільова) правоздатність непідприємницьких товариств і установ⁴⁸⁰.

Погоджуємося з думкою ученої щодо головного завдання СРО, яке розкривається у прийнятті ними саморегулівних норм у вигляді, зокрема, локальних актів, дія яких спрямована на широке коло учасників, а також на те, щоб контролювати виконання цих актів членами організації. Хочеться викласти певні застереження щодо визначення СРО як учасника завжди цивільних правовідносин. Адже СРО діють, перш за все, у сфері господарської діяльності, відображають певні професійні уподобання на певному ринку. Більшість визнаних в Україні СРО створюються як господарські асоціації для координації своєї діяльності, тобто здійснюють організаційно-господарські повноваження. Тому СРО мають правосуб'єктність учасника господарських правовідносин.

Беззаперечно, СРО характеризуються ознаками, які притаманні будь-яким іншим юридичним особам, але кожна з цих ознак проявляється у саморегулівних організаціях із певною специфікою⁴⁸¹. Однак сфера дії цих організацій є господарською і створюються вони для упорядкування економічної діяльності.

О. М. Непомнящий зазначає: «Саморегулівні організації мають інший характер. Вони створені за моделлю громадських організацій, на відміну від організацій професійного самоврядування засновуються з ініціативи суб'єктів приватного права (фізичних та юридичних осіб, що належать до однієї чи суміжних професій) на принципах добровільності та членства. Вони не здійснюють владних повноважень держави»⁴⁸². В Україні СРО не просто створюються за моделлю громадських організацій, деякі з них до моменту набуття статусу СРО проходять обов'язкову реєстрацію як громадської організації, а деякі так і залишаються громадськими організаціями, які представляють та захищають інтереси суб'єктів господарювання. Крім того, СРО – це некомерційні суб'єкти господарювання. За загальним правилом,

---

⁴⁸⁰Кузнецова Н. С. Поняття і класифікація юридичних осіб у цивільному праві України: теорія і практика. Вибрані твори. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 353.

⁴⁸¹Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. С. 10.

⁴⁸²Непомнящий О. М. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України. Державне будівництво. 2014. № 1. С. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_30 (дата звернення: 16.11.2019).

некомерційним суб'єктам господарювання забороняється розподіляти чистий прибуток від господарської діяльності між окремими особами (засновниками, членами, посадовими особами, директорами, а також іншими, тісно пов'язаними з ними фізичними і юридичними особами), які, використовуючи своє положення, можуть скористатися нею з метою особистого збагачення⁴⁸³.

Самоуправління (самоврядування) – це загальні ознаки усіх неприбуткових організацій, якими володіють і СРО. Для України важливо створити чіткий та прозорий механізм надання громадським організаціям статусу СРО. Важливою віддільною ознакою від інших організацій саме сфера їх діяльності – упорядкування економічної діяльності. Такий особливий статус слід закріпити у ГК України. Відповідно, доповнити ст. 21 «Об'єднання підприємців» ч. 6 такого змісту: «З метою самостійного упорядкування господарської діяльності створюються саморегулювні організації, які мають представницькі повноваження та захищають учасників певної сфери, галузі, виду господарської діяльності або ринку».

На важливість створення СРО та активізацію функціонування громадських об'єднань наголошувалося неодноразово: «Відповідаючи на зростаюче усвідомлення того, що громадянське суспільство і зокрема неурядові організації мають значний не тільки політичний, а й економічний потенціал, в світовій економічній статистиці розпочалась «тиха революція», метою якої стало виведення економічної ролі «третього сектору» з «тіні»⁴⁸⁴. З метою чіткішого обмеження переліку можливих організацій, які необхідно зарахувати до неприбуткового сектору, пропонується вважати неприбутковими: а) організації, які б) є неприбутковими і згідно з законом або звичаями не розподіляють жодних прибутків, які вони можуть генерувати, на користь осіб чи організацій, які можуть їх контролювати, в) інституційно відокремлені від держави, г) самоврядні та д) непримусові⁴⁸⁵.

---

⁴⁸³Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар/ О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов, В. М. Коссака та ін.; за ред. О. І. Харитонової. Х.: Одиссей, 2007. С. 356.

⁴⁸⁴Науково-аналітична записка «Рекомендації щодо вдосконалення статистичного обліку організацій громадянського суспільства для вимірювання їх місця в економіці та на ринку праці України відповідно до рекомендацій ООН та МОП». Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України». Київ. 2015. С. 3. URL: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/ukr_2015_dopovidna_derzhstat.pdf. (дата звернення: 16.11.2018).

⁴⁸⁵Там само

На міжнародному рівні існують такі міжнародні документи щодо діяльності громадських об'єднань (неурядових організацій): Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі 2007 р. № CM/Rec (2007)14, Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі 2002 р. У 2009 році на Міжнародній конференції неурядових організацій Ради Європи був розроблений Кодекс кращих практик громадської участі у прийнятті рішень⁴⁸⁶. Зважаючи на особливий «подвійний» статус деяких СРО в Україні (їх реєстрацію як громадського об'єднання і як окремого СРО), слід вказати і на значний вплив указаних міжнародних документів на створення та порядок діяльності СРО.

Відповідно до п. 5 Рішення Комітету Міністрів Ради Європи «Основоположні принципи статусу неурядових (non-governmental) організацій у Європі та пояснювальна записка» від 16.04.2003 р. неурядові організації можуть бути як неформальними організаціями (informal bodies), так і структурами, які мають правосуб'єктність. При цьому слід відмітити, що особливі статуси (фінансові, податкові) вони можуть отримувати як доповнення до правосуб'єктності⁴⁸⁷.

Слушною є думка А. І. Окрепки щодо тих СРО, які мають первинну реєстрацію як певний вид громадських об'єднань: «...тут мова йде про особливу природу СРО, яка... наділена публічними функціями та звільняє державу від частини їх виконання»⁴⁸⁸.

У наукових колах обговорюється питання з приводу визначення саморегульованої організації як окремої організаційно-правової форми. Організаційно-правова форма – це визначена нормами права сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак), яка дає підставу у зовнішньому прояві відрізнити один вид юридичної особи від іншого, тобто

---

⁴⁸⁶Кодекс кращих практик громадської участі у прийнятті рішень: Ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>. (дата звернення: 23.06.2019).

⁴⁸⁷Галантич М., Кочин В. Непідприємницькі товариства у механізмі реалізації права на свободу об'єднань С.3.URL:http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Repozitarij/KGPP_Kafedra_gospodarskogo_Prava_i_procesu/Shishka_Gelich_Kochin_Zbirnik_naur_ovich_prac_udoskonalnja_pravovogo_r_v_Ukraini.pdf (дата звернення: 10.12.2018).

⁴⁸⁸Окрепка А. І. Що до саморегулювання землеюціночної діяльності у США. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. 31. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 233.

сукупність ознак, які дають загальне уявлення про певний вид юридичної особи як одне ціле⁴⁸⁹.

«З одного боку, саморегульвна організація повинна бути створена в одній із організаційно-правових форм некомерційних організацій. І, з другого боку, некомерційна організація, щоб набути статусу СРО, також повинна відповідати певним вимогам» – зазначає О. В. Говорун⁴⁹⁰. В. В. Суслва стверджує: «Що ж стосується організаційно-правових форм саморегульованих організацій, які вже певний час обговорюються у науковій літературі, вважаємо, що для професійних фахових форм органічною є форма громадської організації із вирішенням спеціальних питань, а для підприємницьких організацій слід реанімувати таку форму, як асоціація, яка хоча і передбачена чинним ГК України у ч. 2 ст. 120, але для інтенсивного використання потребує деталізації врегулювання і як базова, і як спеціальна організаційно-правова форма юридичної особи»⁴⁹¹.

Водночас аналіз проектів законів про саморегульвні організації не дає змоги сформулювати уявлення щодо бачення цієї проблеми їх авторами. Відповідно до положень законопроекту «Про саморегульвальні організації», реєстр. № 4841-д від 23.07.2010 року, передбачено створення окремого реєстру саморегульвальних організацій. Рішення про подання документів для включення відомостей про непідприємницьке товариство до єдиного державного реєстру саморегульвальних організацій приймається вищим органом непідприємницького товариства⁴⁹². Тобто уже має бути створене непідприємницьке товариство, однак проект не визначає – у якій організаційно-правовій формі.

В іншому документі «Про саморегульвні організації» (проект (неофіційний текст) від 23 серпня 2012 року уже йдеться фактично про створення саморегульвної організації в окремій організаційно-правовій формі: «1. Рішення про створення саморегульвної організації

---

⁴⁸⁹Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. С. 291.

⁴⁹⁰Говорун О. В. Питання визначення організаційно-правової форми саморегульвних організацій. Економічна теорія та право. 2015. № 2. С. 180-181

⁴⁹¹Суслва В. В. Окремі концептуальні засади господарсько-правового регулювання саморегульованої діяльності. Держава і право : Зб. науков. праць. 2011/1. № 1(51). С. 327.

⁴⁹²Про саморегульвальні організації: Проект закону реєстр. № 4841-д від 23 липня 2010 р. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF3QH0DB.html (дата звернення: 16.05.2018).

приймається установчими зборами, кількість учасників яких відповідає мінімальній достатній чисельності членів саморегулівної організації ... Установчі збори затверджують статут саморегулівної організації, правила діяльності саморегулівної організації, обирають її керівні органи, вирішують інші питання, пов'язані зі створенням саморегулівної організації»⁴⁹³.

З цього виникають питання про наявність чи відсутність необхідності запровадження нової організаційно-правової форми саморегулівної організації, про її несхожість із громадським об'єднанням, про ефективні шляхи вирішення правових проблем її функціонування.

Проект Закону України «Про саморегулівні організації», викладений на сайті Міністерства економічного розвитку та торгівлі 28.12.2018 року, передбачає, що саморегулівна організація за організаційно-правовою формою утворюється як організація господарського саморегулювання або організація професійного самоврядування (достатньо двох засновників)⁴⁹⁴. Отже, відповідно до цього законопроекту пропонується нова організаційно-правова форма у вигляді саморегулівної організації.

Експертами здійснено такий висновок: «...фахові галузеві організації мають різні форми реєстрації, що впливає на умови їх діяльності. Причому строкатість зростає по мірі того, як приймаються нові закони, що стосуються функцій громадських організацій в окремих галузях...Склалася парадоксальна картина: значна кількість фахових галузевих організацій свого часу реєструвалися на підставі Закону України «Про підприємство», а в той же час велика кількість де-факто приватних суб'єктів господарювання зареєстровані на підставі Закону України «Про об'єднання громадян» і мають можливість виступати від імені громадськості»⁴⁹⁵. Такі реалії існували до 2008 року.

---

⁴⁹³Про саморегулювальні організації: Проект Закону України (неофіційний текст) від 23 серпня 2012 року. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT0330.html (дата звернення: 14.05.2018).

⁴⁹⁴Про саморегулівні організації: Проект Закону України 28 грудня 2018 року URL: 440bd373b6b9&title=ProektZakonuUkrainiproSamoregulivniOrganizatsii (дата звернення: 16.05.2018).

⁴⁹⁵Підприємці у громадянському суспільстві: сучасна практика та завдання в Україні. Всеукраїнська громадська організація «Українська Асоціація маркетингу». Проект здійснений за підтримки Відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні. Київ. 2008. С. 63 URL: <http://uam.in.ua/upload/medialibrary/3ed/3ed97e604b509dd8aa7a75fe0a739e4d.pdf> (дата звернення: 16.05.2018).

У 2018 році також може трапитися подібна ситуація, коли організація реєструється як господарське об'єднання в організаційно-правовій формі асоціації. Та, навпаки, у назві організації фігурує дефініція «асоціація», однак, відповідно, це громадське об'єднання. З цього приводу В. О. Джуринський обґрунтовано підсумовує: «У формі і під назвою «асоціація» утворюється не лише господарське об'єднання, а й об'єднання громадян, юридичних осіб, які не є суб'єктами господарювання»⁴⁹⁶. Наприклад, Асоціація виробників цементу України, організаційно-правовою формою якої є асоціація (код КВЕД 94.11 Діяльність організацій промисловців і підприємців (основний)), своєю місією у Статуті називає: «...активний захист інтересів виробників клінкеру і цементу України та авторитетне відображення поглядів членів Асоціації у питаннях, що стосуються галузі. Позиціонування галузі, як провідної сили у сталому розвитку України» до пріоритетів роботи віднесено: «перехід галузі на європейські стандарти; формування платформи для початку активного впровадження технологій цементобетонних доріг в Україні; захист споживчого ринку від фальсифікованої продукції; цемент і навколишнє середовище; семінари, тренінги та конференції та інші»⁴⁹⁷. Аналізуючи означені позиції доходимо висновку, що такі цілі та пріоритети характерні саме для саморегульованих організацій, а не для господарського об'єднання.

Для суб'єктів господарювання, де не передбачено створення саморегульованої організації, можливим варіантом для врегулювання питань діяльності галузі залишаються безстатусні організації (тобто організації, які офіційно не наділені статусом саморегульованої організації та не зареєстровані як такі).

Подібна ситуація з більшістю господарських асоціацій. Оскільки відповідно до закону вони не можуть бути офіційно зареєстровані як саморегульовані організації, а потреби ринку вимагають діяти спільно та розробляти відповідні власні правила та здійснювати самозахист та представництво, то відбувається реєстрація їх як неприбуткових господарських асоціацій, що деякою мірою протирічить положенням ч. 2 ст. 120 ГК України. У цій статті вказується, що основною метою

---

⁴⁹⁶Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 40.

⁴⁹⁷Асоціація виробників цементу України «Укрцемент». Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань. Безкоштовний пошук відомостей. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 16.07.2018).

господарської асоціації є координація господарської діяльності підприємств, а не представлення інтересів учасників, організаційні, освітні та інформаційні функції. В. Н. Петрина зазначає: «У країнах з розвинутою економікою немає інститутів, подібних до українського інституту господарського об'єднання і об'єднання підприємств в цілому. Концепція інституту об'єднання підприємств була запозичена українськими правотворцями із радянського права»⁴⁹⁸. Вважаємо слушною думку науковця про те, що поняттю «господарське об'єднання» має бути надано іншого змісту: «..воно повинно означати будь-яку групу суб'єктів господарювання, пов'язаних між собою відносинами контролю, виходячи із того поняття контролю, що дається в абзаці четвертому ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції»⁴⁹⁹.

Означене закріплено на рівні підзаконних актів органами державної влади. Хоча, скоріше за все, означене є фактично реакцією на недосконалість законодавства. Зокрема, відповідно до Типових вимог до створення господарської асоціації для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на її створення, затверджених розпорядженням Антимонопольного комітету України від 30.11.2006 року №511-р⁵⁰⁰ та розроблених відповідно до положень ст. 11 Закону України «Про захист економічної конкуренції», вказується, що Асоціація утворюється лише як договірне об'єднання, яке не є господарським товариством чи підприємством. Засновники (учасники) Асоціації не отримують прямих прибутків (дивідендів) від задекларованої її діяльності. Асоціація може здійснювати координацію діяльності учасників лише з таких питань: технічної інформації та освіти учасників Асоціації; забезпечення інформацією; у сфері стандартизації, а саме сприяння підвищенню ефективності функціонування галузі (ринку товару) виключно шляхом розроблення, обговорення, унесення

---

⁴⁹⁸Петрина В. Н. Господарські об'єднання: правові проблеми управління. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 2. С. 193.

⁴⁹⁹Петрина В. Н. Господарські об'єднання: правові проблеми управління. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 2. С. 193.

⁵⁰⁰Типові вимоги до створення господарської асоціації для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на її створення: затвержені розпорядженням Антимонопольного комітету України від 30.11.2006 року №511-р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0061-07>. (дата звернення: 10.12.2018).

пропозицій щодо об'єктивно обґрунтованих видів класифікаторів, стандартів якості товарів, експлуатаційної надійності та безпеки, стандартів з питань екології; стосунків з органами влади та між учасниками (співробітництва з органами влади лише з питань нормативно-правового врегулювання загальних засад функціонування на задіяному ринку товарів; захисту інтересів учасників Асоціації в органах державної влади, а також в інших організаціях як в Україні, так і за кордоном; сприяння у створенні умов для виходу учасників Асоціації на закордонні ринки). При порівняльному аналізі вказаних функцій та функцій саморегулювальних організацій доходимо висновку, що у більшості вони збігаються, тобто Антимонопольний комітет України фактично закріпив на підзаконному рівні функції саморегулювальної організації без делегованих повноважень.

Законодавство не дає відповіді на це питання про сутність явища координації господарської діяльності. Хоча це фактично одна із функцій саморегулювання. Координація – погодження, зведення до відповідності, установа взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо⁵⁰¹. Вона може бути як зовнішньою, так і внутрішньою, тому координація за рахунок внутрішніх зусиль і є саморегулюванням.

Однак Типові вимоги закріплюють координацію у не пов'язаних з безпосередньою господарською діяльністю діях. Таке розуміння господарської асоціації є спрощеним та фактично беззмістовним. Воно замінює на сьогодні поняття саморегулювальної організації. Виходить, що у такому вихолощеному розумінні поняття «асоціація» є заміником поняття «саморегулювальної організації» у певних галузях у випадку прогалин законодавства. Складається ситуація, коли меті, завданням створеної організації не відповідає її організаційно-правова форма. Таке розбалансування правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання не сприяє їх гармонійній та оперативній роботі. Тому відкритим залишається питання про можливість створення невідприємницьких організацій суб'єктів господарювання в організаційно-правовій формі саморегулювальної організації.

Наступний приклад: назва юридичної особи «Асоціація замовників і виробників соціальної реклами в Україні», її організаційно-правовою

---

⁵⁰¹ Словник української мови: в 11-ти томах. К.: Наукова думка. Т. 4. 1973. С. 278.

формою обрано громадську організацію⁵⁰². Як бачимо, у назві використана дефініція «асоціація», однак це громадська організація, а не господарське об'єднання.

Звичайно, виникає закономірне питання щодо доцільності та правового підґрунтя використання у назві громадських об'єднань слова «асоціація». Застосування означеної дефініції у назві громадського об'єднання та господарського об'єднання викликає плутанину при встановленні дійсного правового статусу юридичної особи. ГК України визначає «асоціацію» як господарське об'єднання, при чому у ч. 1 ст. 120 вказується, що у статуті асоціації має зазначатися, що вона є господарською асоціацією. Однак з титульної назви юридичної особи часто не видно: чи це господарська асоціація, чи громадська організація. Асоціація – це добровільне об'єднання осіб або організацій для досягнення спільної господарської, політичної, культурної чи якої-небудь іншої мети; товариство, спілка⁵⁰³, цілі різних асоціацій за змістом та спрямуванням відзначаються великим розмаїттям і можуть стосуватися як загальних проблем економічного, політичного, культурного характеру, так і досить вузьких конкретних зацікавлень незначної кількості осіб⁵⁰⁴. Історично дефініція «асоціація» застосовувалася для позначення і як громадських об'єднань, спілок, так і для певних об'єднань, які реалізували економічні (господарські) інтереси. Основне, що уособлює це поняття – це добровільність об'єднання зусиль зі спільною (різноманітною для різних організацій) метою. Асоціація (англ. – *association*) є загальним поняттям, яким охоплюються будь-які об'єднання юридичних чи фізичних осіб⁵⁰⁵. Тому цілком закономірно, що дефініція «асоціація» використовується у назві громадських об'єднань. Очевидною постає доцільність застосування назви «господарська асоціація» для запобігання незрозумілостей ідентифікації різних за статусом та організаційно-

---

⁵⁰²Громадська організація «Асоціація замовників і виробників соціальної реклами в Україні». Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 16.05.2019).

⁵⁰³Словник української мови: в 11–ти томах. К.: Наукова думка. Т. 1. 1970. С. 67.

⁵⁰⁴Поліщук Н. Асоціація. Філософський енциклопедичний словник/ В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Оздовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ: Абрис, 2002. С. 40.

⁵⁰⁵Black's Law Dictionary. Seventh Edition. St. Paul. MN: West Publishing Co. 1999. P. 119.

правовою формою організацій у назві, а не тільки у статуті господарського об'єднання. Наприклад, повна назва – Господарська асоціація «Укрекопродукт».

У принципі саморегулівні організації можна створювати в усіх сферах господарської діяльності, за виключенням певних безпекових галузей тощо. Однак доцільність їх створення та інтенсивність діяльності буде залежати від таких моментів:

- обґрунтування ефективності регулювання («доброго врядування»);
- масштабу діяльності організації (кількості учасників, ступеня розвиненості галузі, територіального залучення учасників);
- ролі, функцій, які буде виконувати саморегулівна організація;
- засобів саморегулювання, які буде використовувати саморегулівна організація;
- ступеня взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг, іншими юридичними особами;
- потреби врегулювання відносин між представниками певної галузі та запобігання конфліктів між ними;
- реальності та інтенсивності внутрішніх та зовнішніх загроз у галузі, де виникає саморегулівна організація та потреби їх вирішення.

Тому саморегулівні організації виникають у тих галузях, де активно діють та розвиваються кілька десятків суб'єктів господарювання, незалежно чи це малий, середній чи великий бізнес. Однак великий бізнес, маючи порівняно потужніший економічний, правовий та інший потенціал, може ефективніше та швидше досягати мети щодо створення та забезпечення діяльності саморегулівних організацій. У суб'єктів господарювання ще не сформувалося на належному рівні розуміння, що за допомогою саморегулювання та його інституалізації у формі саморегулівних організацій можливо запобігти або ж вирішити низку проблем, які виникають (наприклад, проблеми із фальсифікацією товару можливо вирішити за допомогою такого засобу, як само-сертифікація, «добра практика», запровадження «доброго знаку» тощо).

Аналізуючи погляди науковців та положення законодавства України щодо поняття та правової природи СРО, доходимо **таких висновків**.

1. СРО – це самоврядна організація, неприбуткове некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання. СРО створюється без мети отримання прибутку. Незважаючи на те, що деякі СРО можуть мати делеговані повноваження органів державної влади, вони залишаються недержавними. В. М. Махінчук вказує: «...що делегування повноважень державою має бути виваженим і зі збалансованими публічними і

приватними інтересами»⁵⁰⁶. Виконуючи певні публічні функції, СРО не втрачають свого приватного статусу, і у їх інтересах превалює задоволення приватних потреб, а не публічних. Однак у завданнях СРО можуть бути визначені публічні повноваження з виконання публічно корисних дій. Це баланс публічних і приватних інтересів у діяльності СРО з приматом приватних. Адже у разі діяльності організацій у ситуації навпаки, складно говорити про представництво інтересів суб'єктів господарювання на певному ринку. О. М. Вінник зазначає, що: «Загальне (публічні інтереси) не існує саме по собі в «чистому» вигляді. Приватний інтерес (як інтерес окремої особи) віддзеркалює певною мірою «загальне» – інтереси соціальної спільноти, суспільства в цілому»⁵⁰⁷. У зв'язку з цим, І. В. Венедіктова підсумовує: «Для попередження протиріч між публічним і приватним інтересом державі треба створити умови, коли додержання публічних інтересів було б вигідно всім носіям приватних інтересів, і додержання публічного інтересу реалізовувалося б у приватний. Таким чином створювався би універсальний інтерес – симбіоз публічного і приватного»⁵⁰⁸. СРО виступають тією ланкою, що поєднує вираження та дотримання, узгодження приватного інтересу з публічним. Адже боротьба за надання якісних послуг і, як наслідок, запровадження кращих практик є взаємовигідною як для держави, так і суб'єкта господарювання.

2. СРО – це юридична особа з особливим правовим статусом, який потребує офіційного визнання у спеціальному Реєстрі саморегульованих організацій. Водночас до неї застосовуються загальні вимоги як до юридичних осіб та спеціальні – як до некомерційних юридичних осіб. Водночас вважаємо, що СРО обов'язково має бути зареєстрована як юридична особа з огляду на особливу компетенцію як регулятора окремого ринку.

---

⁵⁰⁶Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 49.

⁵⁰⁷Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2004.

⁵⁰⁸Венедіктова І. В. Шляхи узгодження приватних і публічних інтересів та їх трансформація у цивільному праві. Актуальні проблеми приватного права: Збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнєцової/ Відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 107.

В. В. Кочин, порівнюючи правовий статус СРО з набуттям фізичною особою статусу неповнолітньої чи повнолітньої, що пов'язується зі здійсненням відповідних цивільних прав та обов'язків, зазначає, що: «Така сама ситуація присутня і у статусі юридичної особи, оскільки держава, передбачаючи статус СРО, визначає механізми існування ринкової системи, однак не регулює цивільну правосуб'єктність СРО як юридичної особи»⁵⁰⁹. Продовжуючи ідею вказаного порівняння та екстраполюючи її до СРО, можна зазначити, що СРО – це фактично «повнолітня» непідприємницька юридична особа, яка за ознакою «вікового цензу» має певну більшу кількість законодавчо передбачених необхідних учасників порівняно з іншими об'єднаннями. Тобто СРО – це вища форма об'єднання учасників певного ринку з метою оперативного та якісного його управління.

Правове становище СРО на ринку відображено у компетенції. Для набуття статусу СРО потрібно відповідати низці критеріїв, які залежать від особливостей відповідного ринку. Тому можна виділити загальні та спеціальні критерії набуття статусу СРО. До загальних можна віднести: неприбутковість, наявність правил організації та механізму контролю за їх дотриманням, ведення реєстру членів СРО, відкритість та публічність інформації про діяльність СРО та її членів. До спеціальних критеріїв можна віднести: вимоги до суб'єктного складу, кількісні показники тощо.

3. Метою створення СРО є упорядкування діяльності на певному ринку, у певній сфері, галузі, виді економічної діяльності, представлення, охорона інтересів своїх членів та створення відповідних правил поведінки (кодексів), контроль за їх виконанням. Причому мета може бути пов'язана із виконанням певних публічних завдань.

4. СРО об'єднує учасників певної професійної спільноти та/або виду, галузі, ринку та сфери господарської діяльності. Створення СРО – презентація учасників певного ринку товарів, послуг, виробництва тощо. Основне – це відібрання єдиного критерію, навколо якого об'єднуються суб'єкти господарювання. При чому таким об'єднуючим «єдиним критерієм» може бути Класифікатор видів економічної діяльності⁵¹⁰, ГК України, спеціальні закони, які

---

⁵⁰⁹Кочин В. Саморегулівна організація: поняття та ознаки. Юридична Україна. 2014. № 9. С. 38.

⁵¹⁰Класифікатор видів економічної діяльності. URL:<https://evrovektor.com/kved/2010/> (дата звернення: 16.11.2018).

регулюють господарську діяльність тощо. Законодавством не обмежується встановлення вичерпного переліку єдності критеріїв, навколо яких можуть створюватися СРО. У тому числі – це може бути критерій як поєднання різних галузей (міжгалузева, міжвидова) за певним загальним спорідненим для усіх суб'єктів господарювання напрямом (наприклад, дотримання правил корпоративної соціальної відповідальності, включаючи сталий розвиток), так і дрібнення у межах певної галузі, виду (наприклад, асоціація з виробництва органічних сирів тощо).

Саморегулювання розглядається не як інструмент із «стримування» держави, а як механізм досягнення найбільш ефективного регулювання галузі. У рамках цього підходу саморегулювні організації здійснюють агрегацію і артикуляцію інтересів галузевої бізнес-спільноти з питань регулювання галузі, виробляють стандарти і норми і здійснюють контроль за їх дотриманням⁵¹¹.

5. СРО створюється на основі членства, як правило, добровільного. Однак можливі ситуації примусового членства у СРО, що є більш виключенням ніж правилом. Ідеологія визначення примусового критерію членства тяжіє до поняття «професійності» діяльності учасників ринку, яке наразі є недостатньо розробленим в українській науці, тому видається досить сумнівним критерієм для визначення на законодавчому рівні як підстави для поділу СРО з реалізації ідеї добровільного та примусового членства. Це питання буде більш детально розглянуто у підрозділі присвяченому видам СРО.

Водночас практика зарубіжного унормування має різноманітні приклади. Зокрема, у Польщі існують професії суспільної довіри, до яких відносять такі, що пов'язані із медициною, фармацевтикою, архітектурою тощо. Це так звані соціальні, регульовані професії, які мають найбільший зв'язок із життям та здоров'ям, безпекою людини, тому і критерії допуску є підвищеними з обов'язковим членством у СРО.

6. Репрезентативність СРО. Для офіційних, зареєстрованих СРО законодавством України передбачено доволі високий кількісний ценз або відсотковий критерій учасників одного виду господарської,

---

⁵¹¹Беляев Н. Мордосевич Е. Саморегулирование бизнеса в Беларуси на примере рекламной деятельности: от декларации к реализации. Исследование «Либерального клуба». С. 6. URL: <http://liberalclub.biz/wp-content/issledovanija/26-10-2017.pdf> (дата звернення: 16.11.2018).

професійної діяльності. В іншому випадку, наприклад, це звичайне об'єднання професійних учасників фондового ринку без статусу СРО⁵¹².

Водночас деякими законопроектами пропонується мінімальний склад засновників СРО – це дві особи. На нашу думку, такі міркування є дещо спрощеними, адже критерій кількості членства є показником дієвості та ефективності СРО. Виникає запитання, навіщо двом суб'єктам господарювання створювати окрему юридичну особу у вигляді СРО. Такі дії відволікають значні фінансові та організаційні ресурси, адже обов'язково потрібно створити правила, відповідні органи СРО тощо. Звичайно, якщо це представники малого та середнього бізнесу, то така кількість учасників не є виправданою. Для великого бізнесу постає інша проблема – це перевірка на здійснення антиконкурентних дій.

З іншого боку: суб'єкти господарювання у кількості не менше двох осіб, навіть якщо це представники малих та середніх підприємств, гіпотетично можуть визначити для себе таку потребу у створенні СРО. Однак їх домовленість слідувати певним правилам може бути досягнута й у іншій формі, наприклад, шляхом підписання меморандуму про співпрацю або ж шляхом усної домовленості тощо. Тому створення окремої СРО не завжди буде ефективною інституціоналізацією для упорядкування діяльності на певному ринку.

Вважаємо, що указана кількість не відповідає вимозі репрезентативності. Однак, як уже зазначалося, особливості створення СРО у різних галузях економічної діяльності можуть значно відрізнятися, тому питання кількості учасників СРО залишається дискусійним.

У зв'язку з поняттям репрезентативності постають й інші проблеми, пов'язані із можливістю участі СРО відповідного рівня (національного, регіонального або ж місцевого) у міжнародних неурядових організаціях. На нашу думку, СРО регіонального та місцевого значення можуть об'єднуватися за потреби у СРО з національним статусом. Така СРО з національним статусом і може бути репрезентативною СРО на міжнародному рівні. Однак означене не позбавляє можливості СРО інших рівнів бути членами міжнародних організацій (це залежить від мети міжнародної неурядової організації).

---

⁵¹²Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 16.05.2018).

7. Підвищені вимоги до СРО: розробка СРО власних саморегульвних норм; забезпечення прозорості та відкритості діяльності; наявність контролюючих функцій щодо учасників; можливість отримання делегованих повноважень; обов'язковість фінансової та нефінансової звітності тощо.

8. СРО – це особливі організації, об'єднання суб'єктів господарювання, за допомогою якого врегульовуються взаємовідносини між державою, суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг. СРО – це платформа, яка сприяє створенню домовленостей між усіма зацікавленими особами та яка є взаємовигідною для усіх. З одного боку, органи державної влади мають можливість зекономити свої ресурси щодо управління галуззю, водночас вони мають бути впевнені у прозорості та ефективності діяльності СРО. Видається, що у певних випадках створення СРО є більш вигідним для держави, аніж для самих суб'єктів господарювання. Адже створення СРО, розробка правил гри на ринку самими учасниками – це складна справа, оскільки усі процедури мають відбуватися на основі рівності та домовленостей, що може проявлятися у затягуванні процесу формування організації. Досягнення домовленостей між множинними не підпорядкованими суб'єктами доволі невдячна справа. Тому і обговорюється питання не завжди добровільного порядку створення СРО.

Для суб'єктів господарювання – це залучення до процесу регулювання галузі; можливість бути суб'єктами, а не об'єктами регулювання; бути певними у важливості та економічній доцільності від конкретної діяльності.

Для споживачів – це можливість безпосереднього звернення та отримання більш якісних стандартизованих товарів та послуг, вчасного та швидкого реагування на скарги та відшкодування збитків, завданих учасником СРО. Причому у разі усіх позитивних особливостей діяльності СРО негативний вплив має бути визначений та прогнозований.

Саморегульвна організація – це інституційна (організаційна) форма саморегулювання суб'єктів господарювання, метою якої є альтернативне або додаткове до державного самостійне упорядкування господарської діяльності у певній сфері, галузі, виді (видів), ринку, які вони представляють.

Саморегульвна організація – самоврядна організація, неприбуткове некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання для самостійного регулювання господарської діяльності.

Інституціоналізація системи саморегулювання в Україні є важливим кроком для розвитку альтернативних способів регулювання господарської діяльності. Розвиток СРО є показником активності суб'єктів господарювання та їх можливостей самостійного упорядкування певних ринків, сфер, галузей та видів економічної діяльності.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо внести зміни до ГК України, доповнивши ст. 24-2 такого змісту:

«1. Саморегулівні організації є самоврядними статутними організаціями, які створюються на основі принципів рівності, прозорості, відкритості, публічності, відповідальності.

2. Саморегулівні організації створюються на добровільних засадах, крім випадків, передбачених законом.

3. Держава сприяє розвитку саморегулівних організацій.

4. Обмеження саморегулівними організаціями економічної конкуренції заборонено.

5. Порядок утворення та діяльності саморегулівних організацій встановлюється законом».

3.1.2. Види саморегулівних організацій господарської діяльності

В Україні офіційно визнано лише 24 саморегулівні організації, що провадять діяльність у шести сферах, зокрема, вісім саморегулівних організацій з оціночної діяльності, в тому числі з оцінки земель, дві – із землеустрою, п'ять – з діяльності арбітражних керуючих, чотири – з архітектурної діяльності, п'ять – з професійної діяльності на ринку цінних паперів⁵¹³.

М. Плєсков зазначає: «Загальна кількість профспілкових бізнес-асоціацій у США становить 3341. У Польщі таких об'єднань налічується близько 1285. За останніми даними, близько 10–20 % представників малого та середнього підприємництва є їхніми членами. Якщо взяти Угорщину чи Чехію, то в кожній з цих країн налічується близько 1000 підприємницьких об'єднань. Це свідчить про те, що підприємці

---

⁵¹³Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 16.06.2018).

в багатьох країнах вбачають велику користь в об'єднанні і намагаються розв'язувати свої проблеми саме через об'єднання в організації такого типу»⁵¹⁴. Враховуючи недосконалість українського законодавства щодо правового забезпечення діяльності СРО, слід вивчити питання видів СРО враховуючи реалії та, відповідно, запропонувати зміни до нормативно-правових актів.

У науковій літературі громадські об'єднання підприємців, які об'єднують різні групи підприємців за різними ознаками, поділяють на: регіональні та галузеві бізнес-асоціації; об'єднання загального спрямування (Український союз промисловців і підприємців); за професійними ознаками (Асоціація приватних пекарів та кондитерів України); об'єднання, що займаються майновими питаннями (Всеукраїнська асоціація управління інвестиціями, Асоціація інвестиційного бізнесу), надання консультаційних послуг (Ліга страхових організацій України, Українська асоціація маркетингу); громадські організації, які об'єднують мережу закладів інфраструктури з питань підтримки малого та середнього бізнесу (Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів), громадські організації за соціальною спрямованістю (Асоціація працездатних інвалідів); громадські організації за національними ознаками (Міжнародна громадська організація «Торговий дім Україна–В'єтнам», Союз українок), з підтримки міжнародного бізнесу (Асоціація сприяння міжнародному бізнесу)⁵¹⁵. Водночас слід підкреслити, що не всі громадські об'єднання підприємців можна віднести до організацій, які не визначені законом як саморегулювні, однак діють для організації господарської діяльності. Основним критерієм такого віднесення є мета діяльності та роль, яку відіграє організація для сприяння врегулювання господарської діяльності у певній галузі. Слід додати, що і в інших державах існують бізнес-асоціації, неурядові організації, торговельні організації, які мають вплив на розвиток окремих галузей економічної діяльності, зокрема, шляхом розробки певних стандартів та етичних кодексів, запровадження «доброї практики», однак не набувають офіційного статусу саморегулювної організації. Звичайно, етичні кодекси, «добра практика» відносяться до засобів

---

⁵¹⁴ Pleskov M. Svitova praktika gromadskikh ob'ednan pidpriemtsiv. Reyting. 2006. № 17. S. 4-9.

⁵¹⁵ Гой І. В. Підприємництво [текст]: навч. посіб./ І. В. Гой, Т. П. Смелянська. К.: «Центр учбової літератури», 2013. С. 286–287.

саморегулювання, та їх створення є одним із видів діяльності як саморегулювальних організацій, так й інших юридичних осіб та фізичних осіб–підприємців.

Існуючі організації підприємців також можна поділити на організації з міжнародним, загальнодержавним, міжрегіональним та місцевим статусом⁵¹⁶. Загалом класифікувати саморегулювальні організації можна і за іншими критеріями, наприклад, за функціональною спрямованістю, за порядком створення, за видом економічної діяльності, для регулювання якої вони створюються, за взаємодією у межах організації, за видами контрольних функцій тощо⁵¹⁷.

В. В. Суслова виходить з різниці у правових формах та засобах регулювання діяльності саморегульованих організацій для підприємств (юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності) та для фахівців (фізичних осіб), що уособлюють собою професійну діяльність та пропонує розподілити їх статус на три види: самоврядні організації, саморегульовані організації, саморегульовані організації з делегованими державою повноваженнями⁵¹⁸. Науковець зазначає, що різниця полягає у обсязі повноважень, якими наділяється така організація і зокрема її органи. Відповідно, такий обсяг якісно зростає, від самоврядної до саморегульованої з делегованими повноваженнями організації, яку умовно можна назвати публічною саморегульованою⁵¹⁹. Вказана класифікація доволі обґрунтована, особливо враховуючи те, що автор до публічних саморегульованих організацій відносить організації із стовідсотковим членством. Тому можна погодитися з таким підходом до класифікації СРО. Цікавий підхід і щодо розгляду таких СРО як квазідержавних: «Саморегульована організація, якій державою у визначеному законом порядку делеговано такі повноваження, має розглядатися за змістом та характером своєї діяльності як квазідержавна. Це надає змогу стверджувати, що у частині делегованих

---

⁵¹⁶Росіхіна В. Ю. Законодавче регулювання «третього сектора» та формування громадянських організацій підприємців в Україні. Актуальні проблеми права і державної політики у сфері підприємницької діяльності в Україні. Збірник наукових праць. За заг. ред. док. екон. наук, проф. Варналія З. С. і канд. юрид. наук, доцента Кампо В. М. К., 2004. С. 88.

⁵¹⁷Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 71.

⁵¹⁸Суслова В. В. Окремі концептуальні засади господарсько-правового регулювання саморегульованої діяльності. Держава і право: Зб. науков. праць. 2011. № 1(51). С. 324–330.

⁵¹⁹ Там само.

повноважень діяльність такої саморегульованої організації має бути детально врегульована на рівні Закону України»⁵²⁰. Вважаємо, що вказана пропозиція є слушною, однак реалії закріплення порядку делегування повноважень далекі від досконалості, навіть на підзаконному рівні.

У науковій літературі часто трапляється поділ на саморегулювнні організації суб'єктів господарювання та саморегулювнні організації за професійним спрямуванням. Основним критерієм для поділу таких організацій є те, що до категорій осіб, які є учасниками СРО за професійним спрямуванням, є фізичні особи, які здійснюють певну професійну діяльність, тобто отримали професію, фах. Як правило – це представники так званих «регульованих професій», або ж професій «довіри». Тому визначення етичних стандартів для діяльності у таких професіях є критично важливим. Однак ознака «професійності» є також важливою і для суб'єктів господарювання. До професійних, фахових об'єднань включають, як правило, фізичних осіб, які мають рівень освіти та володіють знаннями і навичками, що визначені професійними стандартами або кваліфікаційними характеристиками, та здійснюють діяльність на практиці, наприклад, сфера соціокультурної діяльності. До саморегулювнних організацій, які не визначені відповідно до законодавства, можуть включатися як фізичні, так і юридичні особи, які, як правило, займаються господарською діяльністю (наприклад, кінематографічний і телевізійний ринок України). Професійна культурна спільнота може створювати самостійно певні нормативні інструменти: етичні кодекси, кодекси поведінки тощо, наприклад, Кодекс етики бібліотекаря⁵²¹, Кодекс професійної етики антикварів України⁵²². Професійна етика допомагає визначити що є «добре», «моральне», як слід діяти професіоналу.

Важливим для України на сучасному етапі розвитку в умовах міжнародного збройного конфлікту та гібридної війни визначити професійні етичні стандарти для працівників засобів масової інформації,

---

⁵²⁰Суслова В. В. Окремі концептуальні засади господарсько-правового регулювання саморегульованої діяльності. Держава і право: Зб. науков. праць. 2011. № 1(51). С. 324–330.

⁵²¹Кодекс етики бібліотекаря. Затверджено конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р. URL: https://ula.org.ua/fileadmin/uba_documents/others_documents/doc_for_ubadoc/Code_of_Professional_E_Nov26.pdf (дата звернення: 12.01.2019).

⁵²²Кодекс професійної етики антикварів України. URL: <http://ua.gau.kiev.ua/about/codex> (дата звернення 12.01.2019).

для фаху журналістів, PR-фахівців. Як слушно зазначає Н. М. Грицюта: «... PR-фахівці у сучасному світі впливають на культурне середовище, яке створюється людиною, тому професійна етика PR-діяльності – система конкретизованих моральних норм і принципів фахової діяльності, спрямована на встановлення на основі добросесної й відвертої поінформованості, моральнісної комунікації та взаєморозуміння суб'єктів соціуму (органи влади, керівні особи держави, підприємства, організації, партії) із широкими колами громадськості з метою досягнення соціального, політичного, економічного, психологічного, духовного добробуту громадянського суспільства⁵²³. До професій, які є «регульованими», тобто таких, у яких обов'язково створюються стандарти, етичні кодекси належать: лікарі, ветеринари, юристи, журналісти та інші. Найбільший перелік регульованих професій передбачено у Польщі, Франції та інших державах ЄС.

Тому вважаємо, що основним критерієм для розрізнення таких організацій є суб'єктний суб'єктний: для саморегульвних організації у господарській діяльності основними суб'єктами є суб'єкти господарювання; для саморегульвних організації у професійній діяльності – фізичні особи, які займаються певним видом професійної діяльності та/або отримали доступ до професії.

О. Онуфрієнко вважає, що саморегульвні організації можна класифікувати як особливі недержавні органи, що можуть здійснювати окремі елементи державного регулювання на ринку цінних паперів⁵²⁴. Типологія бізнес-асоціацій: за територією діяльності (регіональні та національні); за приналежністю її членів до якої-небудь конкретної галузі (галузеві та міжгалузеві); за організаційно-правовою формою (громадська організація, спілка, торгово-промислова палата); за кількістю членів організації тощо⁵²⁵. Досить поширене створення саморегульвних організацій за функціональною ознакою (брокерсько-дилерська діяльність, депозитарно-реєстраторська діяльність), за ознакою інструменту (наприклад, емісійні цінні папери), закріпленості

---

⁵²³Грицюта Н. М. Професійна етика PR-діяльності: сутність поняття, принципи. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2014. № 4. С. 131.

⁵²⁴Онуфрієнко О. Регулятивні функції саморегульвних організацій на ринку цінних паперів. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 2. С. 58–59.

⁵²⁵Чижиков Г. Д. Бізнес-асоціації в умовах інтеграції України в світове господарство: автореф. дис. ...док. екон. наук: спец. 08.05.01/ Донецьк, 2006. С. 23; Doner R. Business Associations and Economic Development: Why Some Associations Contribute More Than Others. Business and Politics. 2000. Vol. 2. P. 261–288.

за певним ринком (біржі, позабіржовий ринок) або за інфраструктурою, що обслуговує певні ринки. В останніх випадках СРО виконують не тільки функції саморегулювання, а й функції організації ринку⁵²⁶.

О. В. Медведчук виділяє два підходи до розвитку саморегулювання залежно від ступеня державного регулювання: «... стихійне саморегулювання, коли професійні чи господарські об'єднання, засновані на добровільному членстві, встановлюють власні правила діяльності й забезпечують їх дотримання, подекуди навіть не отримуючи статусу саморегулюваних організацій, а держава спеціально не регулює їх діяльність як організацій саморегулювання; регламентоване саморегулювання, за якого держава встановлює додаткове регулювання та контроль діяльності організацій саморегулювання, які виконують спектр владно-управлінських функцій, визначаючи законом їх права і обов'язки, порядок утворення, діяльності, прийняття рішень тощо»⁵²⁷.

В. В. Кочин поділяє саморегулювані організації, які діють в Україні відповідно до критерію їх іменування у законодавстві: 1) поіменовані – ті, які визначені законодавством як саморегулювані організації, що в свою чергу: а) набувають статусу саморегулювальної організації; 2) непоіменовані – ті, які не визначені як саморегулювані організації, але виконують функції саморегулювання відносин. Найбільш популярною організаційно-правовою формою професійних об'єднань є громадська організація⁵²⁸.

В. Головка, В. Єрмоленко «підприємницькі» громадські організації поділяють на дві категорії. До першої категорії вони відносять структури, діяльність яких зосереджується переважно на забезпеченні інформаційно-консультативних, просвітницьких, посередницьких та інших потреб підприємців. До другої категорії належать організації підприємців, що мають на меті, в першу чергу, об'єднати їхні зусилля, сформулювати та довести до громадськості, державної установи, органів місцевого самоврядування спільну позицію –

---

⁵²⁶Польхович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 154.

⁵²⁷Медведчук О. В. Сутність і типологія саморегулювання. Державне будівництво. 2018. № 1. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2018-1/doc/3/3_2.pdf. (дата звернення: 10.06.2019).

⁵²⁸Крутов В. Розвиток саморегулювання підприємницької та професійної діяльності в Україні як елемент становлення недержавної системи безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 9. С. 70.

тобто це організації-репрезентанти певних підприємницьких груп (за територіальними, галузевими, тендерними тощо ознаками)⁵²⁹.

В Україні сьогодні діє декілька великих саморегульованих організацій, наприклад: Асоціація «Українські фондові торговці»; Українська асоціація інвестиційного бізнесу; Асоціація «Перша фондова торговельна система»; Асоціація учасників фондового ринку України; Асоціація «Регіональний фондовий союз»⁵³⁰, які є не поійменованими. Однак Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв (ПАРД), Асоціація «Українські фондові торговці» (АУФТ), і Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ) є саморегульованими організаціями в юридичному змісті, тобто вони мають відповідне свідоцтво (дозвіл)⁵³¹, тобто – поійменовані. Підтримуємо таку класифікацію саморегульованих організацій, адже значна їх частина діє та реєструється в Україні як громадська організація, однак з огляду на обсяг функцій та компетенцій, які вони виконують, можна упевнено стверджувати про існування конкретної саморегулювальної організації.

Проблематичним залишається питання віднесення до саморегулюваних організацій торгово-промислових палат та товарних і фондових бірж. Думки з цього приводу розділилися. Зокрема, вказується, що торгово-промислові палати не є різновидом СРО, оскільки вони не відповідають всім тим ознакам, які є обов'язковими для такого роду організацій⁵³². В. М. Махінчук стверджує, що торгово-промислові палати є саморегулюваними організаціями у багатьох державах⁵³³. В. В. Кочин до саморегулюваних організацій також відносить торгово-промислові палати та біржі, діяльність яких здійснюється на підставі дозвільної природи створення та владних функцій⁵³⁴. На нашу

---

⁵²⁹Головко В., Єрмоленко В. Дніпропетровщина: третій сектор не зайвий. Український регіональний вісник. 2002 (Листопада). № 40. С. 7.

⁵³⁰Болдуєва О. В. Підвищення ролі комерційних банків і саморегульованих організацій як важливої складової сучасної моделі інфраструктури фондового ринку України. Вісник ЖДТУ. 2011. № 4 (58). С. 332.

⁵³¹Болдуєва О. В. Підвищення ролі комерційних банків і саморегульованих організацій як важливої складової сучасної моделі інфраструктури фондового ринку України. Вісник ЖДТУ. 2011. № 4 (58). С. 332.

⁵³²Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулюваних організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1 (72). С. 287–288.

⁵³³Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні: моногр./ В. М. Махінчук. К.: ЮрінкомІнтер, 2013. С. 85.

⁵³⁴Кочин В. В. Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегулюваних організаціях: монографія/ В. В. Кочин. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. С. 40.

думку, саме торгово-промислові палати є класичними саморегульвними організаціями, оскільки на це вказують мета, функції та роль, яку вони відіграють у врегулюванні економічної діяльності. Слід зазначити, що на думку науковців Головного експертного управління Верховної Ради України, торгово-промислові палати за своєю сутністю мають визнаватися саморегульвними організаціями⁵³⁵. Така позиція є цілком прийнятною, особливо враховуючи міжнародний досвід діяльності промислових палат та ту роль, яку вони виконують для налагодження міжнародної торгівлі. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 року № 671/97-ВР торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією⁵³⁶. Саме самоврядність є ознакою саморегульвної організації, однак не єдиною та превалюючою. Крім того, торгово-промислові палати альтернативно та у межах законодавства мають створювати сприятливі умови для підприємницької діяльності. З огляду на зазначене слід підсумувати: торгово-промислові палати – це саморегульвні організації в Україні загального спрямування, які діють на національному та регіональному рівнях.

Щодо правового статусу бірж, то можливий певний екскурс в історію. Біржі визначали механізм укладання та реалізації угод, стандарти фінансової відповідальності брокерів, порядок розкриття інформації інвесторам щодо компаній, цінні папери яких пройшли лістинг⁵³⁷. Якщо з приводу правового статусу торгово-промислових палат відбулося певне визначення як можливої саморегульвної організації, то щодо товарних і фондових бірж питання залишається відкритим. Так, Н. Ю. Філатова стверджує, що біржі не можуть бути визнані саморегульвними організаціями за формальними обставинами та функціональна спрямованість і мета утворення СРО і бірж є також цілком різними, виконуючи низку регулятивних функцій щодо своїх членів та їх професійної діяльності, пов'язаної з біржовою торгівлею, біржа не здійснює ці функції з метою захисту інтересів

---

⁵³⁵Висновок на проект Закону України «Про саморегульвальні організації» (реєстр. № 10052 від 15.02.2012 р., внесений народними депутатами України Н. Королевською та М. Катеринчуком). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42550 (дата звернення: 10.06.2018).

⁵³⁶Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52.

⁵³⁷Mahoney P. G. The exchange as regulator. Symposium: The Allocation of Government Authority. Virginia Law Review. Virginia Law Review Association. 1997. Oct v.83. № 7. P. 1453–1500.

самих членів біржі та їх контрагентів у біржових контрактах⁵³⁸. Частково погоджуючись з автором хочеться додати таке: відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року № 3480-IV фондова біржа здійснює діяльність зі створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно пропозицій цінних паперів та членами фондової біржа можуть бути виключно торговці цінними паперами⁵³⁹. Тобто фондова біржа організує діяльність суб'єктів господарювання, використовуючи при цьому функції регулювання (упорядкування) внутрішніх відносин між ними. Водночас фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, а прибуток спрямовується на її розвиток, що не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками), а не як саморегульована організація, хоча має певні ознаки саморегульованості. В. М. Махінчук слушно стверджує: «Вважаємо, що у визначенні організаційно-правової форми біржі як ринку та юридичної особи має бути принцип побудови непідприємницького товариства із створенням визначеного законодавством статутного фонду. Це дозволить уникнути непорозумінь і намагань пристосувати господарське за своїм визначенням товариство до суто непідприємницької діяльності»⁵⁴⁰. Вивчаючи закордонний досвід, В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, В. В. Вірченко зазначають: «Найбільш поширеною формою формального СПО на ринку цінних паперів як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, є, як і раніше, фондові біржі, хоча роль бірж як регуляторів на сьогодні суттєво зменшилася по всьому світу. Це цілком природне явище, оскільки регулювання ніколи не було основною діяльністю біржі»⁵⁴¹. Тому вважаємо за доцільне віднести фондові біржі до самоврядних організацій з особливим статусом в Україні.

---

⁵³⁸ Філатова Н. Поняття та ознаки саморегульованих організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1 (72). С. 288.

⁵³⁹Про цінні папери та фондовий ринок: Закон від 23.02.2006 року № 3480-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁴⁰Махінчук В. Поняття та сутність саморегульованих підприємницьких відносин. Підприємництво, господарство та право. 2012. № 12. С. 40.

⁵⁴¹Фондовий ринок: підручник: у 2 кн. Кн. 2/ В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, В. В. Вірченко та ін.; за ред. В. Д. Базилевича; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Знання, 2016. С. 170.

Що стосується функцій, то ми можемо визначити фондові біржі як організаторів ринку, як розповсюджувачів інформації, як ринкових регуляторів, як установників стандартів, і, нарешті, у все більшій мірі, як підприємства бізнесу⁵⁴². Фондові біржі є організаціями, що працюють в умовах конкуренції, а отже, змушують біржі створювати більш оптимальні правила регулювання порівняно з тими, що вводяться органами державного регулювання, які не відчують конкурентного тиску⁵⁴³.

Аналогічна ситуація із товарними біржами. Згідно із Законом України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 року № 1956-ХІІ товарна біржа має право: встановлювати власні правила біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є обов'язковими для всіх учасників торгів. Отже, товарна біржа – це також самоврядна організація з особливим статусом.

Згідно зі ст. 21 ГК України роботодавці мають право на об'єднання в організації роботодавців для реалізації та захисту своїх прав. Такі об'єднання можуть бути спілками та іншими статутними об'єднаннями роботодавців. Відповідно до Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 року № 5026-VI об'єднання організацій роботодавців – неприбуткова громадська організація, яка об'єднує організації роботодавців, їх об'єднання, яка також діє за принципом самоврядування⁵⁴⁴. Також закон не передбачає, що такі об'єднання можуть бути визнані саморегулювальними організаціями. Такі організації не можна віднести до СРО у господарській діяльності, оскільки вони об'єднуються не за ознакою діяльності у певній сфері, виді, галузі економічної діяльності, а як такі, що залучають працю фізичних осіб. До прикладу, основною метою діяльності Федерації роботодавців є представлення та захист прав і законних інтересів роботодавців у економічній, соціальній, трудовій та інших сферах, у тому числі в їх

---

⁵⁴²Narziev O. Problems and prospects of development legal bases of stock market regulation in Uzbekistan. Teise. 2009. 71. P. 73.

⁵⁴³Kahan M. Some Problems with Stock Exchange-Based Securities Regulation. Symposium: The Allocation of Government Authority. 1997. Vol. 83. №. 7. Virginia Law Review. Pp. 1509.

⁵⁴⁴Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон від 22.06.2012 р. № 5026-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5026-17> (дата звернення: 10.06.2018).

відносинах з іншими сторонами діалогу⁵⁴⁵. Спрямованість діяльності таких організацій більше тяжіє до вирішення соціальних питань, а не упорядкування економічних аспектів певної галузі.

Отже, на сьогодні в Україні склалася ситуація, яка дає привід для поділу саморегульованих організацій на три основні види: 1) організації, які визнаються саморегульованими на підставі прямої вказівки закону (офіційні). Такі саморегульовані організації визнані у встановлений законом спосіб та наділені/ненаділені відповідними делегованими повноваженнями; 2) організації, які не визначено законом як саморегульовані, але які виходячи із мети та завдань, здійснюють відповідні функції на основі самоврядування (як правило, це громадські об'єднання підприємців певної галузі, виду господарської діяльності; господарські асоціації, так звані бізнес-асоціації); 3) самоврядні організації з особливим статусом, які не визнані саморегульованими та мають особливе законодавче регулювання (торгово-промислові палати; фондові та товарні біржі. СРО, які визнано саморегульованими, можуть надаватися делеговані повноваження, а можуть і не надаватися. СРО з делегованими повноваженнями завжди є організацією, яку визнано саморегульованою.

З метою вирізнення організацій, які визнаються саморегульованими, та організації, які не визнані у силу закону як саморегульовані, від інших громадських об'єднань важливим є масштаб їх діяльності та вплив, який вони здійснюють на врегулювання господарської діяльності у певній галузі. Йдеться про взаємодію у площинах налагодження відносин між власне суб'єктами господарювання, органами влади та споживачами, врегулювання конфліктів. Відомо, що деякі громадські об'єднання суб'єктів господарювання діють лише формально та у багатьох випадках інертно, тому ні про яку СРО у цьому випадку не йдеться. Водночас відсутність законодавчих підстав для визнання та реєстрації саморегульованої організації у певній галузі господарської діяльності створює перешкоди для повноцінного розвитку діяльності суб'єктів господарювання та захисту їх інтересів. Тому суб'єкти господарювання вимушені реєструвати свої організації як громадські об'єднання, оскільки інших форм для реалізації своїх інтересів у певних галузях господарської діяльності

---

⁵⁴⁵Статут Федерації роботодавців України: Затверджено Установчим з'їздом Федерації роботодавців України від 27 вересня 2002 р. URL: http://fru.ua/images/doc/expertise/Statut_FRU.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

законодавством не визначено. З цього приводу В. М. Махінчук слушно зазначає: «На сьогодні підприємницьке співтовариство, об'єднане у всілякі асоціації за професійною ознакою – оцінювачів, аудиторів, і т.д., існує на основі закону про некомерційні організації, тобто на тому самому праві, на якому існує, наприклад, товариство рибалок-любителів. Ризикнемо припустити, наприклад, що для цілей економічного розвитку це не може бути одне і те ж саме право»⁵⁴⁶.

У назвах саморегульвних організацій можуть використовуватися такі титули: Асоціація⁵⁴⁷, Гільдія⁵⁴⁸, Ліга, Палата⁵⁴⁹, Спілка⁵⁵⁰, Союз⁵⁵¹, Федерація⁵⁵², Об'єднання⁵⁵³ тощо. Окремо фондова біржа, торгово-промислові палати.

На Заході Європи діють організації професійного самоврядування інженерів-будівельників, архітекторів, дизайнерів, урбаністів, які у багатьох випадках мають назву палат. Наприклад, Баварська палата інженерів-будівельників і Баварська палата архітекторів, Берлінська палата архітекторів і будівельників, Польська палата інженерів будівництва, Палата архітекторів Польщі, Палата урбаністів Польщі

---

⁵⁴⁶Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні: моногр./ В. М. Махінчук. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 183.

⁵⁴⁷Асоціація виробників цементу України. URL: <http://www.ukrcement.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2018); Громадська спілка «Українська бізнес-асоціація». URL: <https://uba.in.ua/documents> (дата звернення: 10.06.2018); Асоціація експертів будівельної галузі. URL: <http://www.gitn.org.ua/news/Informatsiyashchodosamoregulivnikhorganizatsiyusferiarkhitekturnoidiyalnosti/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁴⁸Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проєктувальників у будівництві». URL: <http://vugip.org.ua> (дата звернення: 10.06.2018); Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури. URL: <http://www.gitn.org.ua/news/Informatsiyashchodosamoregulivnikhorganizatsiyusferiarkhitekturnoidiyalnosti/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁴⁹Будівельна палата України. URL: <http://www.budpalata.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2018); Аудиторська палата України. URL: <https://www.apu.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵⁰Спілка українських підприємців. URL: <http://sup.org.ua/> (дата звернення: 10.06.2018); Міжнародна спілка український підприємців. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵¹Український Союз промисловців та підприємців. URL: <http://uspp.ua/pro-uspp/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵²Асоціація «Українська федерація забезпечення». URL: <http://ufu.org.ua/ua/about/info/charter/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵³Асоціація «Українське об'єднання проєктних організацій». URL: <http://ufu.org.ua/ua/about/info/charter/> (дата звернення: 10.06.2018).

тощо. Держава свідомо передає частину своїх функцій недержавному сектору⁵⁵⁴.

Цікавими є положення Статуту Асоціації «Авіаційні системи України». Зокрема, Асоціація є юридичною особою – господарською асоціацією, може здійснювати господарську діяльність, однак її метою не є отримання прибутку. До основних завдань, крім інших, віднесено: сприяння проведенню єдиної науково-технічної політики в галузі розвитку авіації України, покращення обороноздатності України; створення банку даних прогресивних технологій; утворення в складі Асоціації тимчасових чи постійних творчих колективів для вирішення завдань; розробка та погодження програм підготовки та підвищення кваліфікації льотних та інженерно-технічних працівників служб авіації; організація підтримки діяльності учасників Асоціації, спрямована на зменшення їх витрат та ін.⁵⁵⁵. Як бачимо, у цьому прикладі деталізованими виступають багато функцій асоціації, у тому числі спостерігаємо відображення і публічних.

Вказівка на реалізацію публічних функцій є і в Статуті Асоціації виробників цементу України, «Місією якої є активний захист інтересів виробників клінкеру і цементу України та авторитетне відображення поглядів членів Асоціації у питаннях, що стосуються галузі. Позиціонування галузі, як провідної сили у сталому розвитку України»⁵⁵⁶. Можна зазначити, що цей приклад непоодинокий, низка безстатусних СРО пов'язує свою діяльність, перш за все, з реалізацією публічної мети, як то: сприяння розвитку страхової діяльності в Україні, розвитку ринку у сфері страхування, фінансових та страхових послуг, забезпечення зв'язків із громадськістю⁵⁵⁷, сприяння розвитку прозорого класичного ubezpieчення (страхування) в Україні, з метою інтеграції українського та європейського ринків ubezpieчення (страхування), захисту інтересів учасників Асоціації⁵⁵⁸, при цьому вказуючи і на приватну, і публічну мету своєї діяльності.

---

⁵⁵⁴Непомнящий О. М. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України. Державне будівництво. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_30 (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵⁵Статуту Асоціації «Авіаційні системи України». URL: https://asspilotov.io.ua/s912028/statut_asociacie (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵⁶Асоціація виробників цементу України. URL: <http://www.ukrcement.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵⁷Статут Асоціації «Страховий бізнес». URL: <http://insurancebiz.org/about/charter.php> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁵⁸Асоціація «Українська федерація ubezpieчення» URL: <http://ufu.org.ua/ua/about/info/charter/> (дата звернення: 10.06.2018).

Наведемо й інші приклади. Показовим є Статут Асоціації «Українські електроніка, комп'ютери, касові апарати», у якому передбачається, що вказана організація є добровільною, недержавною, некомерційною, саморегульованою господарською асоціацією⁵⁵⁹. Тобто без офіційного визнання як саморегульованої організації ця юридична особа передбачила справжній свій статус. Вважаємо означене адекватною реакцією на відсутність належного правового забезпечення діяльності само-регульованих організацій.

Асоціація «Українське об'єднання проектних організацій» є добровільним об'єднанням проектних і науково-проектних організацій України, які об'єдналися з метою вирішення питань проектної справи і сприяння покращенню діяльності кожної організації у складі Асоціації⁵⁶⁰.

Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проектувальників у будівництві» безпосередньо бере участь у проведенні професійної атестації головних інженерів проектів, здійснює іншу діяльність в межах делегованих, відповідно до чинного законодавства, повноважень. На відміну від зазначених вище організацій є офіційно саморегульованою, тому може видавати сертифікати особам, відносно яких Атестаційною архітектурно-будівельною комісією прийнято рішення щодо видачі їм кваліфікаційних сертифікатів відповідальних виконавців окремих видів робіт (послуг) за напрямом «інженерно-будівельне проектування»⁵⁶¹.

Український Союз промисловців та підприємців – всеукраїнська громадська неприбуткова організація, створена з метою захисту економічних та соціальних прав промисловців та підприємців України⁵⁶². У цьому випадку – вказівка на національний рівень організації.

У статуті Ліги страхових організацій України міститься зазначення на те, що у разі набуття нею статусу СРО у порядку, встановленому законодавством, вона здійснює свою діяльність як саморегульована організація⁵⁶³.

---

⁵⁵⁹Українська Асоціація «Українські електроніка, комп'ютери, касові апарати». URL: <http://www.uekka.org.ua/docs/statut-associacii.pdf/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶⁰Асоціація «Українське об'єднання проектних організацій». URL:<http://ukrasproekt.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶¹Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проектувальників у будівництві». URL:<http://vugip.org.ua/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶²Український Союз промисловців та підприємців. URL: <http://uspp.ua/pro-uspp/> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶³Статут Ліга страхових організацій України. URL: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/Statute_LIOU_2016.pdf (дата звернення: 10.06.2018).

У будівельній галузі репрезентативною невизначеною, відповідно до законодавства саморегулювальною організацією є Будівельна палата України. Палата є недержавною неприбутковою професійною самоврядною організацією, торгово-промисловою палатою, яка об'єднує юридичних осіб, що створені і діють відповідно до законодавства України, громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання⁵⁶⁴.

Якщо провести правовий аналіз положень щодо мети, принципів, завдань, статусу, порядку набуття та припинення членства, фінансування деяких громадських об'єднань (організацій та спілок), які діють у сфері господарської діяльності, господарських асоціацій та саморегулювальних організацій, можна дійти висновку щодо їх загального концептуального та ідеологічного збігу (звичайно, відмічається певна диференціація положень, враховуючи специфіку галузі). Зазначене можна проілюструвати на прикладах Таблиці 2.

Таблиця 2.

Категорія	Громадська спілка	Господарська асоціація	Саморегулювальна організація-громадська організація	Саморегулювальна організація – господарська асоціація
1	2	3	4	5
Назва	Спілка українських підприємців	Асоціація «Підприємств інформаційних технологій України»	Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту»	Професійна асоціація учасників ринків капіталів та деривативів (ПАРД)

⁵⁶⁴Будівельна палата України. URL: <http://budpalata.com.ua/uk/dokumenty/> (дата звернення: 10.06.2018).

1	2	3	4	5
Статус	Спілка об'єднань громадян ⁵⁶⁵	Господарська асоціація. Договірне об'єднання юридичних осіб, яке не є господарським товариством чи підприємством. Зареєстрована у Реєстрі неприбуткових установ та організацій ⁵⁶⁶	Недержавна, неприбутка, всеукраїнська громадська організація. Зареєстровано Міністерством юстиції як саморегульну організацію ⁵⁶⁷	Недержавна організація, господарська асоціація. Зареєстрована у Реєстрі неприбуткових установ та організацій . Зареєстровано Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку як саморегульну організацію ⁵⁶⁸
Мета діяльності	Створення та розвиток сприятливого бізнес-клімату в Україні.	Координація господарської діяльності учасників без права втручання в їх виробничу й комерційну	Задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, професійних та інших	Захист інтересів, сприяння здійсненню членами професійної діяльності на фондовому

⁵⁶⁵Спілка українських підприємців. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶⁶Асоціація «Підприємств інформаційних технологій України». Реєстр неприбуткових установ та організацій. URL: <https://cabinet.sfs.gov.ua/registers/non-profit> (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶⁷Перелік Всеукраїнських саморегульних організацій арбітражних керуючих. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42683 (дата звернення: 10.06.2018).

⁵⁶⁸Реєстр об'єднань професійних учасників фондового ринку і саморегульних організацій професійних учасників фондового ринку. URL: <http://www.ssmc.gov.ua/fund/sro> (дата звернення: 10.06.2018).

		діяльність, прийняття управлінських рішень.	законних спільних інтересів її членів	ринку та покращення надання якості фінансових послуг
1	2	3	4	5
Предмет (завдання) діяльності	Стати єдиним найпотужнішим голосом незалежних українських підприємців. Консолідувати, представляти та захищати інтереси українського бізнесу. Створити цивілізований і комфортний бізнес-клімат. Стимулювати і підтримувати експорт українських товарів. Забезпечити	Співробітництво з органами влади з питань нормативно-правового врегулювання. Захист інтересів учасників Асоціації в органах державної влади, а також в інших організаціях як в Україні, так і за кордоном; Сприяння формуванню і розповсюдженню засад етики в господарчій діяльності. Створення умов для розв'язання спорів	Участь у розробленні нормативно-правових актів та заходах з питань відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Участь у професійній підготовці арбітражних керуючих та підвищенні їх професійного рівня. Захист інтересів членів Асоціації в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Інформування суспільства про	Розповсюдження та імплементація передового міжнародного досвіду в галузі фондового ринку та корпоративного правління. Сприяння підвищення рівню інвестиційної привабливості і українського бізнесу. Розвиток інфраструктури фондового ринку; розробка і затвердження обов'язкових до виконання Правил (стандартів) провадження відповідного

	формування позитивного іміджу «підприємця» і «підприємництва» в суспільстві. Популяризувати та заохочувати українців до підприємницької діяльності.	шляхом досягнення мирових угод та арбітражу. Сприяння підвищенню ефективності функціонування галузі інформаційних технологій шляхом розроблення, обговорення, внесення пропозицій щодо об'єктивно обґрунтованих видів класифікаторів. Сприяння у створенні умов для виходу учасників Асоціації на закордонні ринки.	практику та проблемні питання у процедурах відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. Здійснення контролю за дотриманням членами Асоціації Кодексу етики арбітражного керуючого.	виду діяльності. Впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів. Розробка і затвердження методичних рекомендацій. Додатково реалізують делеговані повноваження та застосовують заходи дисциплінарного впливу
1	2	3	4	5
Членство	Членство у спілці є добровільним	Членом в Асоціації може бути будь-який суб'єкт господарювання, юридична особа, що діє у сфері	Членами Асоціації можуть бути громадяни України, громадяни інших держав, особи без громадянства,	Членом може бути будь-яка юридична особа, яка має ліцензію на здійснення діяльності з торгівлі цінними

		інформаційних технологій, яка створює і здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України та згодна виконувати обов'язки, що на неї покладає Статут Асоціації.	які, як правило, є арбітражними керуючими, фахівцями та спеціалістами з банкрутства, а також особи, які працюють у сфері вирішення питань неплатоспроможності, банкрутства підприємств та організацій ⁵⁶⁹	паперами та/або депозитарної діяльності тощо.
--	--	---	--	---

Як видно з таблиці 2, основною відмінністю між організаціями, які визнаються саморегульованими, та організаціями, які не визначені законом як саморегульовані, у цьому прикладі є наявність делегованих повноважень (не усі статусні саморегульовані організації наділяються делегованими повноваженнями). Однак, як уже було зазначено, саморегульовані організації можуть діяти і без делегованих повноважень. Існуючий механізм створення СРО розбалансований та неефективний. Тобто для того, щоб стати саморегульованою організацією на певному ринку чи то фінансових послуг, чи то оцінки тощо, спочатку потрібно здійснити реєстрацію як громадського об'єднання (громадської організації, спілки) або господарської асоціації. Якщо це громадське об'єднання, то зареєструватися потрібно відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року № 4572-VI, який передбачає, що відповідно до п.5 ч. 2 ст. 2 його дія не поширюється на саморегульовані організації, організації, які здійснюють професійне самоврядування. Тобто виникає цікава ситуація, коли, з одного боку, відповідне громадське об'єднання є, наприклад громадською організацією, що, відповідно, відображено в

---

⁵⁶⁹Статут Всеукраїнської громадської організації «Асоціація антикризового менеджменту». URL:http://aam.net.ua/view_cat.php?category=vnutr%D1%96shn%D1%96-dokumenty (дата звернення: 10.06.2018).

її організаційно-правовій формі, а з іншого – це саморегульвна організація – і тут діє уже інше законодавство. Наприклад, Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту» віднесена Міністерством юстиції України до саморегульвних організацій арбітражних керуючих, водночас ця сама організація входить до бази Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань⁵⁷⁰ як громадська організація. У даному випадку спостерігаємо подвійне (колізю) регулювання статусу цієї організації.

Для усунення таких колізій слід дозволити суб'єктам господарювання здійснювати явочну реєстрацію СРО у більшості галузей господарської діяльності. Правова природа членства у СРО має добровільний характер, обов'язковість членства або ж делегування повноваження може бути вирішена на основі розуміння ефективності регулювання.

Отже, правове положення СРО не достатньо чітко визначено законодавцем. Відсутня концептуальна та законодавча єдність підходів та термінологічного апарату, перелік організаційно-правових форм, у яких може функціонувати СРО тощо.

Виходячи з наведеного вище, здійснюємо сучасну класифікацію саморегульвних організацій в Україні. Прагнучи бачити позитивну перспективу становлення та розвитку саморегульвних організацій в Україні у майбутньому, пропонуємо підходи до класифікації та відповідно до них такі види:

1) залежно від визнання статусу СРО органом державної влади: організації, які визнаються саморегульвними в силу прямої вказівки закону (офіційні); організації, які не визначені законом як саморегульвні; самоврядні організації з особливим статусом (торгово-промислові палати; фондові та товарні біржі);

2) за сферою, видом, галуззю господарської діяльності (найбільш диференційована класифікація, щодо якої важко встановити вичерпний перелік з огляду на постійні видозміни та інновації у господарській діяльності). Наприклад, саморегульвні організації у будівельній, архітектурній, фармацевтичній, видобувній, газовій галузях, легкій та важкій промисловості та інші. Перспективний напрям: саморегульвні організації на ринку криптовалюти;

---

⁵⁷⁰ Асоціація антикризового менеджменту. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань. URL:<https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення: 10.06.2018).

3) за наділеними державою повноваженнями: саморегулівні організації з делегованими повноваженнями та без них (можуть бути певні модифікації залежно від обсягу наділення державою публічними повноваженнями саморегулівних організацій);

4) за регіональним охопленням саморегулівні організації можуть бути: міжнародні універсальні (глобальні), міжнародні регіональні (європейські, африканські), національні, регіональні, обласні, місцеві;

5) за обов'язковістю членства: з обов'язковим членством та добровільним;

6) за функціональною спрямованістю: розрізняються залежно від превалюючої функції організації (нормотворчої, репрезентативної, захисної тощо);

7) залежно від використання засобів саморегулювання господарської діяльності;

8) залежно від використання методів врегулювання спорів між учасниками саморегулівних організацій тощо.

Вказана класифікація є важливою для визначення особливостей правового забезпечення діяльності СРО залежно від сфери, галузі, виду господарської діяльності. Враховуючи перспективу прийняття законодавства, яке б усунуло колізії щодо визначення статусу СРО, слід надати такі пропозиції. Зокрема, доповнити запропонований нами розділ 2-1 ГК України ст. 24-3 «Види саморегулівних організацій у господарській діяльності» такого змісту:

« 1. Саморегулівні організації діють в усіх сферах, галузях, видах господарської діяльності, крім випадків заборони такої діяльності законом.

2. Особливості діяльності саморегулівних організацій можуть визначатися законом.

3. Саморегулівні організації можуть бути створені у відповідній сфері, виді, галузі господарської діяльності та на відповідному ринку. Саморегулівні організації можуть бути створені з обов'язковим членством та добровільним. Вказані критерії не є вичерпними.

4. Саморегулівні організації можуть діяти з делегованими та без делегованих повноважень органів державної влади.

5. Саморегулівні організації можуть взаємодіяти з міжнародними урядовими організаціями та міжнародними неурядовими організаціями.

6. В Україні саморегулівні організації інших держав можуть створювати представництва».

3.1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності саморегулівних організацій

Міжнародні організації альтернативою державному регулюванню визнають діяльність саморегулівних організацій в економіці⁵⁷¹, саморегулювання визначається як «система, яка регулює відносини в підприємницькому середовищі, щоб уникнути прямого державного втручання або регулювання»⁵⁷². Діяльність саморегулівних організацій у різних державах відбувається у рамках особливостей правової системи та регуляторних практик. Необхідність залишатися конкурентоспроможною на внутрішньому і міжнародному ринках перетворилася на імпульс до впровадження альтернатив формальному державному регулюванню та законодавству⁵⁷³.

Вивчення зарубіжного досвіду сприяння діяльності саморегулівних організацій є важливим з огляду на недостатність функціонування саморегулівних механізмів та широкого обговорення потреби їх впровадження у більшості галузей національної економіки. О. В. Медведчук слушно підсумовує: «Досвід цих організацій має стати основою для удосконалення та впровадження ефективних моделей саморегулювання, визначених за результатами вивчення й апробації кращих зарубіжних практик з роздержавлення публічного управління, що сприятиме

---

⁵⁷¹Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проведено дослідження щодо важливості пошуку законних альтернатив обмежувальному законодавству. Відповідно до нього стверджується, що баланс цілей для урядів розвинених країн є безумовно чутливим завданням. Уряди виконують важливі завдання щодо забезпечення достатнього захисту споживачів та сприяння дотриманню соціальних та екологічних завдань, дозволяючи промисловим підприємствам конкурувати на вільному ринку. Завдання ОЕСР щодо визначення кращої регуляторної практики свідчить про те, що пошук правильного регуляторного балансу є складним, трудомістким і вимагає консультацій та співпраці з боку всіх ключових учасників процесу (за матеріалами Taskforce on Industry Self-Regulation. URL: <http://archive.treasury.gov.au/documents/1123/html/docshell.asp?URL=appd.asp>) (дата звернення: 10.11.2018).

⁵⁷² Self-Regulation in Today's Securities Markets Outdated System or Work in Progress? September 2007. URL: <https://www.cfainstitute.org/advocacy/policy-positions/self-regulation-todays-securities-markets-outdated-system> (дата звернення: 10.12.2018).

⁵⁷³Taskforce on Industry Self-Regulation. URL: <http://archive.treasury.gov.au/documents/1123/html/docshell.asp?URL=appd.asp> (дата звернення: 10.12.2018).

послабленню рівня владно-адміністративного тиску, розвантаженню органів державної влади від невластивих функцій, підвищенню відповідальності учасників ринку і, як наслідок, покращенню якості робіт і послуг»⁵⁷⁴.

На теренах пострадянських держав колишнього СРСР спостерігається така тенденція формування СРО: як правило, статус СРО надається відповідно до галузевого законодавства певним асоціаціям, організаціям; відсутній базовий закон про СРО; якщо організаціями фактично виконуються функції СРО, однак галузевим законодавством не передбачено утворення статусних СРО, то такі організації діють як певні об'єднання (асоціації) при цьому виконуючи функції СРО. Слід зазначити, що у межах СНД був прийнятий Модельний закон «Про саморегулівні організації»⁵⁷⁵.

Водночас, аналізуючи діяльність СРО у різних державах світу, доходимо висновку, що вони можуть діяти як на певних ринках, у галузях та видах, а також можуть створюватися певні міжгалузеві СРО та фахові (професійні) (у так званих соціальних професіях (регульованих)). Як і в Україні, залежно від виду економічного діяльності, галузі, ринку саморегулювання має різноманітні особливості.

Подібним у діяльності СРО у різних державах є потреба створення ними саморегулівних норм, так званих правил СРО (етичних кодексів, стандартів тощо). Для держав ЄС у сучасний період характерним стало створення таких саморегулівних норм спільно з органами державної влади, тобто акцентується увага на співрегулюванні. Однак, як зазначає О. М. Залетов: «На відміну від України, у більшості європейських держав з високим рівнем розвитку економіки, демократії й громадянського суспільства (наприклад, Австрія, Велика Британія, Голландія, Данія, Італія, Німеччина, Польща, Франція) фахові саморегулівні і самоврядні об'єднання посіли належне їм місце та відіграють важливе значення в регулюванні професійної діяльності, бізнес-середовища, створенні стандартів діяльності для відповідних професій, галузей чи сфер діяльності тощо. При цьому їх діяльність законодавчо регульована,

---

⁵⁷⁴Медведчук О. В. Нормативно-правові аспекти розвитку саморегулювання в Україні. Інвестиції: практика та досвід.2018. № 13. С. 102.

⁵⁷⁵Модельный закон о саморегулируемых организациях Принят на двадцать девятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 29-7 от 31 октября 2007 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_i51 (дата звернення: 19.05.2018).

прозора й прогнозована»⁵⁷⁶. Слід зазначити, що і ці держави продовжують ефективний пошук ефективної моделі діяльності СРО. Їх надбання також пройшло тернистий шлях та неоднозначно розцінюється учасниками регулівного процесу. В одних державах відбулося посилення державного впливу на ринок, враховуючи недостатність та неефективність діяльності СРО (Велика Британія та ринок фінансових послуг). У інших – створення та функціонування СРО призвело до зарегульованості на ринку, тому суб'єкти господарювання лишилися невдоволеними таким механізмом (Польща та ринок сільського господарства) тощо.

Тому досвід діяльності саморегулівних організацій за кордоном доволі різноманітний і залежить від побудови правової системи держави, ролі громадянського суспільства тощо. Як правило, загального закону про саморегулівні організації у законотворчій практиці зарубіжних держав не існує (крім, наприклад, законодавств деяких держав СНД, які розробили національні закони на підставі Модельного закону про саморегулівні організації, наприклад Казахстан). Положення щодо організації діяльності саморегулівних організацій передбачено у переважній більшості в галузевому законодавстві. В Україні саморегулівні організації – це некомерційні організації, за кордоном – як комерційні так і некомерційні.

На думку Д. А. Антонюка, Н. Х. Єнгояна: «Світовий досвід вказує на формування та функціонування трьох моделей бізнес-асоціацій: англосаксонська, континентальна та змішана»⁵⁷⁷. Однак така думка видається дещо спрощеною. Так, вказані автори вважають, що Японію можна віднести до третьої змішаної системи⁵⁷⁸. Враховуючи особливості системи СРО у Японії, вважаємо, що система побудови СРО у цій державі є окремим усталеним типом моделі СРО, оскільки, особливістю механізму саморегулювання в Японії є наявність двох його різновидів: адміністративного та захисного. Виходячи з різновидів саморегулювання і мета їх буде відмінною, як уже зазначалося.

Далі автори стверджують: «Зокрема, континентальна модель передбачає наявність встановленої законом сфери діяльності; чітке

---

⁵⁷⁶ Залстов О. М. Сутність і принципи саморегулювання на страховому ринку. Вісник ЖДТУ. 2013. № 2 (64). Серія: Економічні науки. С. 236.

⁵⁷⁷ Антонюк Д. А., Єнгоян Н. Х. Бізнес-асоціації в системі інфраструктури забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4 (1). С. 65.

⁵⁷⁸ Там само. С. 67.

розмежування функцій між асоціаціями, які виконують різні завдання; обмеження конкуренції та суперництва між ними; логічно витриманий принцип приєднання більш дрібних асоціацій до об'єднуючої їх великої структури; високий ступінь формальної участі в роботі державного апарату, що відповідає за бізнес-політику. З іншого боку, для англосаксонської моделі характерна відсутність спеціального законодавства, добровільний характер членства, відсутність обмежень для створення бізнес-асоціації, відсутність вимог до асоціацій щодо виконання функцій, делегованих державою. Головне своє завдання бізнес-асоціації цього типу бачать у захисті інтересів своїх членів стосовно держави, але не в розробленні та реалізації певної політики спільно з державними інститутами і не в наданні технічної допомоги і ділових послуг своїм членам. Змішана модель, яка використовується в Україні, вимагає поєднання ряду характеристик обох моделей»⁵⁷⁹.

Водночас і у рамках континентальної або ж англосаксонської моделі побудови саморегульованих організацій існують суттєві відмінності. Вважаємо, що це питання потребує подальшого дослідження щодо типологізації та згрупування СРО. Звичайно, СРО вписується у рамки тієї чи іншої правової системи держави, однак специфіка відносин накладає свій відбиток на механізм функціонування, тому він відмінний у кожній державі та не повністю досліджений на рівні порівняльного правознавства. Зокрема, у науковій літературі зазначається також, що існують держави, на ринках яких узагалі відсутня СРО, держави з однією СРО, держави з багатьма СРО; СРО, які мають делеговані повноваження та їх відсутність; держави з добровільним та обов'язковим членством тощо.

Тому типологізація бізнес-асоціацій за різновидом правової системи видається доволі не обґрунтованою. Водночас доцільно розглянути практику СРО на прикладах зарубіжних держав та спробувати визначити певні світові тенденції у їх функціонуванні, зокрема враховуючи практику держав ЄС.

Державна політика країн ЄС спрямована на краще регулювання. Європейська Комісія оголосила: «менше дій, але кращих дій» («less action, but better action»), канадський уряд назвав це «розумним

---

⁵⁷⁹ Антонюк Д. А., Єнгоян Н. Х. Бізнес-асоціації в системі інфраструктури забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4 (1). С. 65–66.

регулюванням» («regulating smarter»). Завдання урядів полягає в тому, щоб знайти правильне поєднання ринкових сил та урядового втручання для досягнення цілей політики щодо забезпечення ефективності при зміні економічних та соціальних умов⁵⁸⁰.

Саморегулівні організації у США. Становлення та розвиток системи інституційного саморегулювання у США пов'язують із фондовим ринком, зокрема, із виникненням Нью-Йоркської фондової біржі (Угода 24 брокерів від 17 травня 1792 року про фіксований розмір комісійних та взаємне надання пільг). У 1934 році з прийняттям закону про фондові біржі у законодавстві США було закріплено поняття «саморегулівна організація». Як правило, суб'єкти господарювання набувають членства у СРО з метою отримання певних переваг на ринку.

СРО у США створюються у сферах цінних паперів, будівництва, реклами, засобів масової інформації, туристичного бізнесу, медицини і ветеринарної медицини, оціночної діяльності, архітектурної діяльності, професійної діяльності адвокатів, лікарів та у багатьох інших. Добровільні некомерційні організації без статусу СРО також займаються інформуванням споживачів про надання послуг різними компаніями, врегулюванням спорів за допомогою альтернативних методів та інше. Особливістю останніх років стала глобалізація певних СРО США та створення їх представництв за межами країни (наприклад Канада, Азія тощо). Крім того, стали залучатися до діяльності СРО іноземні фахівці, створюються міжнародні проекти.

Саморегулівні організації у США мають міжгалузевий характер (трапляються випадки, коли члени організації здійснюють професійну діяльність у самих різноманітних галузях). Зокрема, СРО «Council of Better Business Bureaus» (далі – ВВВ) своєю місією визначила: заохочувати та підтримувати найвищі етичні відносини між бізнесом та громадськістю через добровільну саморегуляцію, споживчу та бізнес-освіту, високу якість послуг⁵⁸¹. Національна ВВВ встановлює мінімальні стандарти, але кожна місцева ВВВ може посилити ці стандарти за допомогою більш жорсткої політики. Для

---

⁵⁸⁰A number of other useful OECD policy recommendations on regulatory reform can be accessed at. URL: www.oecd.org/publications/Pol_brief/9804_pol.htm (дата звернення: 10.12.2018).

⁵⁸¹Council of Better Business Bureaus, Inc. URL: <https://philanthropynewsdigest.org/pro-spotlight/council-of-better-business-bureaus-inc> (дата звернення: 10.12.2018).

того, щоб претендувати на акредитацію в організації, компанія має бути в бізнесі в місцевому регіоні не менше року.

Сьогодні в Сполучених Штатах Америки і Канаді функціонує 128 регіональних бюро BBB⁵⁸². У цього прикладі спостерігаємо досить складну та розгалужену систему СРО, яка має навіть закордонні представництва. Отже, для розвитку саморегульованих організацій важливим сучасним етапом є можливість створення об'єднань не тільки на національному рівні, а й їх представництв у інших державах.

Прикладом саморегульованої організації з обов'язковим членством є Financial Industry Regulatory Authority (далі – FINRA), орган регулювання фінансової індустрії. FINRA – це некомерційна організація, що декларує створення надійного, чесно працюючого ринку цінних паперів. FINRA забезпечує першу лінію нагляду для брокерів-дилерів і першу лінію захисту для інвесторів завдяки своїй всебічній програмі контролю. FINRA регулює як фірми, так і професіоналів, які продають цінні папери в США і на ринках цінних паперів США. Ця організація створює та дотримується власних правил, а також виконує федеральні правила і закони про цінні папери. Кожна фірма та брокер, який продає цінні папери в США, мають бути ліцензованими та зареєстрованими FINRA. Ця СРО регулярно перевіряє всі фірми, щоб визначити відповідність правилам FINRA та вимогам законодавства та муніципальної ради з регулювання цінних паперів. Усі підприємства перевіряються не рідше одного разу на чотири роки⁵⁸³.

Отже, особливостями системи СРО у США можна вважати: можливість міжгалузевого поєднання у діяльності учасників СРО; закріплення варіанту як обов'язкового, так і необов'язкового членства; СРО можуть бути як комерційною, так і некомерційною організацією.

Асоціації у США можуть пропонувати певні зібрання норм. Так, І.В. Лукач зазначає: «.. загальним для всіх штатів є Модельний закон про бізнес-корпорації (перше видання 1950 р., остання редакція від 2002 р.), розроблений Американською асоціацією юристів. Він не є (як і всі Модельні або Єдині закони чи кодекси) федеральним

---

⁵⁸²Self-regulatory organizations. URL: <https://www.getsmarteraboutmoney.ca/protect-your-money/investor-protection/regulation-in-canada/self-regulatory-organizations> (дата звернення: 10.12.2018).

⁵⁸³Financial Industry Regulatory Authority, Oversight. URL: <http://www.finra.org/industry/oversight> (дата звернення: 10.12.2018).

законом, але 42 штати домовилися про його імплементацію до законів про бізнес-корпорації штатів»⁵⁸⁴.

Досвід Канади. СРО створені у малому та середньому бізнесі у більшості галузей економічної діяльності Канади. Саморегулювання може бути як добровільним, так і обов'язковим. Для Канади, як для федеративної держави, характерний територіальний принцип побудови діяльності СРО. Існують СРО на національному та провінційному рівнях. Як і в США, для отримання доступу до певної професії або виходу на ринок на території іншої провінції Канади особі потрібно отримати новий дозвіл від локальної (провінційної) СРО.

Водночас у Канаді діють галузеві СРО, на відміну від США, де можуть діяти міжгалузеві СРО, тобто координується робота кількох суміжних галузей, сфер. Особливістю є те, що набути членство у певній СРО можна автоматично (після завершення навчального закладу) або ж потрібно скласти спеціальний екзамен. Усе залежить від особливостей регулювання галузі. Можлива процедура підтвердження набутих компетентностей, яка полягає у перепідготовці або ж додатковому навчанні.

Основними завданнями СРО є розробка стандартів діяльності, навчальних програм, консультативна допомога, акредитація, допомога у працевлаштуванні і звичайно контроль за діяльністю членів організації. Традиційна сфера саморегулювання – ринок цінних паперів, також має СРО у Канаді. На СРО покладено обов'язок провінційних регуляторів цінних паперів керувати операціями та веденням бізнесу деяких гравців у фінансовій системі, таких як інвестиційні фірми, щоб захистити інвесторів та громадськість від нечесної поведінки. Наприклад, у провінції Онтаріо СРО здійснюють діяльність на основі Закону про цінні папери (Онтаріо). Деякі обов'язки СРО включають: розробку та виконання власних правил для регулювання операцій, стандартів та умов ведення бізнесу для своїх фірм-членів та їх представників; забезпечення дотримання відповідності діяльності своїх членів з правилами та законодавством про цінні папери; обробку скарг інвесторів; проведення перевірок чи розслідувань щодо своїх членів для виявлення неправомірних дій; вжиття відповідних дисциплінарних заходів проти тих, хто порушує правила. СРО діють під керівництвом та наглядом провінційних та територіальних

---

⁵⁸⁴Лукач І. Історія становлення корпоративного права в Англії та США. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 83. С. 45.

регуляторів, які працюють разом як канадські адміністратори цінних паперів⁵⁸⁵.

У Канаді органи державної влади можуть затверджувати певні етичні кодекси СРО, підтверджувати відповідність діяльності СРО вимогам кодексу (на кшталт «печатки довіри» OFT (The Office of Fair Trading) у Великій Британії). Органи державної влади можуть бути посередниками у переговорах між усіма зацікавленими особами, а також включати від власного імені представників в органи управління СРО. На законодавчому рівні можуть визначатися вимоги до представників певної професії, СРО має гарантувати відповідність їх членів цим вимогам. Органи державної влади розробляють методики аналізу ефективності регулятивного впливу кодексів. Водночас і самі СРО здійснюють аналіз власної діяльності та зобов'язані надавати звіти. Особливістю механізму СРО у Канаді є зацікавленість та активна діяльність уряду щодо забезпеченням політичного середовища, що сприяє реалізації саморегулювання галузі.

СРО у Великій Британії запроваджено у багатьох галузях економічної та професійної діяльності, починаючи від класики саморегулювання – фінансового ринку та продовжуючи в інших сферах: рекламна діяльність, будівництво, ринок електронної комерції тощо. У цій державі, як і США існують міжгалузеві СРО.

Свою специфіку має і державна політика щодо саморегулювання. Така особливість виявляється завдяки активній участі держави у прийнятті добровільних кодексів. Причому більшість кодексів схвалюються за допомогою «печатки» органами державної влади. Департамент чесної торгівлі (The Office of Fair Trading) (далі – OFT) має досить широкі повноваження щодо активної участі у затвердженні кодексів. Білою книгою запропоновано, щоб політика саморегулювання включала: просування основних принципів та заохочення до доброї практики шляхом їх оновлення; оприлюднення затверджених або відмови від ухвалення кодексів при прийнятті рішень; оприлюднення для споживачів переваг загальної схеми та переваг роботи з підприємствами, які діють відповідно до кодексів; схвалення «печаткою» кодексів для того, щоб споживачі могли

---

⁵⁸⁵Self-regulatory organizations. URL: <https://www.getsmarteraboutmoney.ca/protect-your-money/investor-protection/regulation-in-canada/self-regulatory-organizations/> (дата звернення: 05.12.2018).

побачити, чи трейдер зобов'язується дотримуватися стандартів; і можливість скасування «печатки» на кодексах, які не відповідають законодавчим положенням. Ті підприємства, які вирішили не дотримуватись кодексу, будуть контролюватися відповідно до нових процедур боротьби з недобросовісною торговою практикою⁵⁸⁶.

Для розробки кодексів залучаються інші зацікавлені сторони, тобто органи державної влади та асоціації споживачів. Ці ж зацікавлені сторони можуть брати участь і у системі контролю за дотриманням положень кодексу. Наприклад, сфера реклами у Великій Британії може контролюватися спільно з іншими зацікавленими сторонами відповідно до «Британського кодексу рекламної практики та стимулювання збуту» («The British Code of advertising Practice and Sales Promotion»). Характерними рисами кодексів є встановлення обмежень у певній сфері, встановлення видів відповідальності та інше.

СРО у Польщі. Особливості системи саморегулювання вбачаються і в Польщі. Інституційне саморегулювання тут виникло у вигляді гільдій, цехів у XIII столітті. Після Другої світової війни під час побудови соціалізму воно занепадає, а після розпаду соціалістичного табору відновлюються саморегулювні організації. Поняття професії публічної (суспільної) довіри є специфічним польським творінням і невідоме в інших європейських державах⁵⁸⁷.

Відповідні сфери господарської та професійної діяльності самоврегулюються на основі галузевого закону, який регулює діяльність відповідних палат: Аптечної палати (Палата фармацевтів), Сільськогосподарської палати, Польської палати друку, Палати з туризму, Палати архітекторів Польщі, Палати медсестер і акушерок та ін. Крім того, існують саморегулювні організації за назвою Асоціація, наприклад Польська асоціація банків. СРО можуть бути як місцеві, так і відповідного національного рівня. Членство у СРО може бути як обов'язкове, так і добровільне. Якщо професія відноситься до професії публічної довіри, то членство є обов'язковим. Одним з головних питань залишається притягнення до дисциплінарної відповідальності членів СРО.

---

⁵⁸⁶For further information please see DTI 1999, Confident Consumers: Modern Markets, DTI, UK.

⁵⁸⁷Antkowiak P. Polskie i europejskie standardy wykonywania wolnych zawodów. Przegląd Politologiczny. 2013. Nr 1. P. 135.

У Польщі був прийнятий Закон про господарські палати (польською – o izbach gospodarczych) від 30 травня 1989 року. Відповідно до ст. 1 цього закону підприємці можуть асоціюватися у діючі господарські палати. Господарська палата є організацією економічного самоврядування, яка представляє економічні інтереси асоційованих у ній підприємців, зокрема у державних органах. Вони формують і поширюють принципи етики в бізнесі, зокрема, розвивають та покращують чесні норми ведення торгівлі⁵⁸⁸.

Польща, Чехія, Словаччина мають подібні риси інституційного саморегулювання. Побудова саморегулювання виходить із створення регіональних палат, а також національної (крайової) палати. Важливу частину доходів палати складають, окрім класичних членських внесків, також штрафи за порушення створених організацією правил або порушення законодавства (створюються дисциплінарні комісії, які здійснюють контроль за дотриманням правил ведення економічної діяльності). Палати мають реєстр членів, незалежно від обов'язковості та добровільності членства. Важливим моментом є надання освітніх послуг, включаючи постійне підвищення кваліфікації, нарахування балів за участь у відповідних курсах, семінарах тощо.

СРО затверджують власні етичні норми та стандарти, які відповідають загальноєвропейським та світовим. Професійні організації відіграють важливу роль в політичному, економічному, соціальному та міжнародному житті. Багато СРО є членами міжнародних неурядових організацій у відповідних сферах. Співпрацюють у налагодженні міжнародної торгівлі, зокрема міжнародних виставках, семінарах, форумах, конференціях тощо.

У світі відбулося створення СРО у нових галузях економічної діяльності. Наприклад, створена Хорватська асоціація Blockchain і криптовалюти (Ubik), що є саморегулювальною організацією, метою якої є створення криптографічної спільноти, суспільного утворення з розвитку регулювання в Хорватії⁵⁸⁹.

---

⁵⁸⁸O izbach aptekarskich 19 kwietnia 1991 r. URL: <http://www.lexlege.pl/ustawa-o-izbach-aptekarskich/> (дата звернення: 10.12.2018).

⁵⁸⁹ Chorwacja wprowadza samoregulującą się organizację Blockchain wśród rosnących trendów na całym świecie. Luty 19, 2018. URL: <https://cryptofakty.pl/chorwacja-wprowadza-samoregulujaca-sie-organizacje-blockchain-wsrod-rosnacych-trendow-calym-swiecie/> (дата звернення: 10.12.2018).

Досвід функціонування саморегульвних організацій у світі допомагає визначити такі загальні тенденції:

1. Політика держав щодо саморегульвних організацій формується за активної участі усіх зацікавлених сторін: держави, представників бізнесу та споживачів товарів та послуг.

2. Інституційне саморегулювання в одних державах перебуває на стадії свого становлення (Україна); у інших – інтенсивно розвивається і, як наслідок цього бурхливого процесу, фокусується як негативні, так і позитивні тенденції; у третіх – практика діяльності доволі усталена та ефективна (неефективна), постійно відбуваються дії щодо осучаснення.

3. Можлива реєстрація СРО як комерційних, так і некомерційних об'єднань.

4. СРО створюються на основі як добровільного, так і обов'язкового членства (у Польщі доступ до публічних (суспільних) професій вимагає обов'язкового членства).

5. Як правило, питання діяльності СРО врегульовується на рівні галузевих законів, які торкаються правового регулювання певної галузі, або ж діють окремі закони щодо конкретних саморегульвних організацій. Можливий варіант загального закону про діяльність саморегульвних організацій, господарських палат.

6. СРО можуть створюватися на рівні певних територіальних одиниць, а також на національному рівні, об'єднуючи представників територіальних СРО. Національні СРО мають свої представництва у міжнародних неурядових організаціях у цій сфері (за наявності СРО).

7. Стандартними функціями СРО у світі є: розробка правил (етичні кодекси, стандарти тощо) та їх дотримання членами організації; представництво членів СРО, захист їх інтересів, контроль діяльності членів СРО. Важливим компонентом є делеговані повноваження у випадках чітко регламентованих законодавством.

8. Етичні кодекси СРО можуть підлягати схваленню органами державної влади (Велика Британія).

9. Національні СРО з огляду на глобалізацію можуть мати представництва в інших державах.

10. СРО можуть створюватися за критерієм сфери, виду, галузі, ринку господарської або професійної діяльності або ж за міжгалузевим критерієм (залежно від основної загальноновизнаної ідеї, мети для її членів, наприклад, чесного ведення справ (США)).

11. Система СРО тяжіє до змін, які направлені на політику співрегулювання.

12. СРО є ідеологами перспективних норм, які у подальшому можуть бути закріплені у законодавстві держави. Саморегулівні норми включають підвищені вимоги до своїх членів, які у подальшому можуть бути визнані загальнокорисними та встановлені на рівні держави.

Для держав колишнього соціалістичного табору (Україна, Польща, Чехія, Словаччина та інші) характерний дорадянський розвиток СРО, потім період заборони їх діяльності та відновлення функціонування у 90-ті роки. При чому різний ступінь державного втручання в економіку держав відобразився і на ступені швидкості регенерації саморегулівних механізмів як ринку в цілому, так і інституційної сфери.

Аналізуючи діяльність СРО у світі, доходимо висновків, які мають бути ураховані при здійсненні правового забезпечення та запровадження діяльності СРО: 1) формування довіри суспільства щодо здатності саморегулівних організацій здійснювати регулювання господарської діяльності та ефективний контроль за членами організації; 2) запобігання надмірній регуляції зі сторони СРО діяльності її членів; 3) запобігання створенню надмірних бар'єрів доступу до певного ринку або професійної діяльності зі сторони СРО; 4) запобігання конфліктів під час реалізації публічних та приватних функцій, публічних та приватних аспектів мети СРО. У цій ситуації примат має виконання публічних аспектів функцій СРО; 5) поряд із побудовою СРО як незалежної інституції потрібно передбачити механізм, який забезпечить демократичність функціонування СРО, виборність та підзвітність діяльності її органів, недопущення комерціалізації їх діяльності; 6) створення ефективного механізму сприяння та контролю за СРО зі сторони держави.

3.2. Проблеми внутрішньої та зовнішньої взаємодії саморегулівних організацій

3.2.1. Мета, завдання, функції та компетенція саморегулівної організації

При дослідженні питання правового становища саморегулівних організацій важливо з'ясувати мету, завдання, функції та їх компетенцію. В умовах сьогодення ці організації виконують роль не тільки

регулятора ринку та представника певної підприємницької професійної спільноти, а й реалізують низку публічних функцій, несуть майнову та моральну відповідальність за діяльність своїх членів. Зміна парадигми ролі бізнесу у суспільстві відобразилася і на правовому становищі СРО, тому при визначенні їх ролі присутнім є як публічний, так і приватний аспект. Враховуючи положення Конституції України щодо соціальної направленості держави, діяльність СРО загалом визначається шляхом досягнення публічних результатів.

Н. Ю. Філатова зазначає: «... мета утворення СРО полягає не просто у здійсненні «регулювання для регулювання», а в розробці додаткових правил, норм і підвищених стандартів діяльності для їх членів і здійсненні контролю за їх дотриманням з метою задоволення інтересів широкого кола споживачів, з одного боку, а також забезпечення ділових інтересів членів СРО – з другого»⁵⁹⁰. Водночас Є. А. Поліщук, В. П. Левченко додає: «Разом з тим, саморегулівні організації – це не лише розробка загальних правил гри або захист інтересів. Це й досі нерідко відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо. Тобто створення саморегулівної організації – це, зазвичай, торгова угода»⁵⁹¹.

А. Огус зазначає: «Підприємці можуть об'єднуватися в організації з метою підвищення привабливості для споживачів своїх товарів і послуг (наприклад, за рахунок підвищення своєї репутації), а значить і прибутку. Ще однією метою створення та вступу підприємств в СРО є зниження витрат за рахунок подолання «провалів ринку»»⁵⁹². О. М. Непомнящий виокремлює: «Місія створення саморегульованих організацій полягає в іншому: забезпеченні високого професійного рівня діяльності учасників ринку; представництві учасників саморегулівної організації та захисті їх професійних інтересів; професійній підготовці

---

⁵⁹⁰Філатова Н. Поняття та ознаки саморегулівних організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 284.

⁵⁹¹Поліщук Є. А., Левченко В. П. Саморегулівні організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових установ Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Укр. Союз промисловців і підприємців, Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин НАНУ; [редкол.: А. П. Наливайко (голов. ред.) та ін.]. Київ: КНЕУ, 2014. № 35. С. 189.

⁵⁹²Ogus A. Rethinking. Self-Regulation. Oxford J Legal Studies. 1995. Vol. 15. № 1. P. 97–108.

та підвищенні кваліфікації фахівців – членів саморегулювальної організації; розробленні та контролі за дотриманням норм та правил поведінки членами саморегулювальної організації, етичних норм у їх взаєминах з клієнтами та інших документів, передбачених законодавством тощо»⁵⁹³.

У свою чергу, М. Олсон визначає негативні аспекти цільової діяльності бізнес-асоціацій. Так учений вказує, що «... «сильні бізнес-асоціації» фактично завдають шкоди національній економіці, оскільки протистоять ринковій конкуренції; гальмують впровадження і широке розповсюдження нових технологій, оскільки відстоюють інтереси своїх найменш енергійних членів, а також тому, що нові технології здатні підірвати угоди картельного характеру, досягнуті окремими галузевими асоціаціями; протистоять ефективності та економічності, які є чинниками міжнародної торгівлі»⁵⁹⁴.

Метою діяльності саморегулювальних організацій ринку фінансових послуг є забезпечення ефективної діяльності професійних учасників цього ринку, які є їх членами, розробка й затвердження правил, стандартів професійної поведінки та здійснення відповідного виду професійної діяльності⁵⁹⁵. Л. С. Пономарьова підкреслює: «Однак вважати, що єдиним приводом до об'єднання є можливість спільного розв'язання проблем і захисту, помилково. Бізнес-асоціації (як форма громадських організацій) є невід'ємною складовою громадянського суспільства»⁵⁹⁶. Мета СРО є значно ширшою за захист та представництво її членів.

Закордонний досвід надає такі приклади: Асоціація польських банків – це самоврядна організація банків і мета її діяльності визначена як представництво та захист спільних інтересів членів і проведення та підтримка заходів щодо розвитку польської економіки в рамках Європейського Союзу та міжнародне співробітництво; участь у соціальному діалозі шляхом надання надійних знань про

---

⁵⁹³Непомнящий О. М. Децентралізація державного регулювання будівельної діяльності: закордонний досвід для України. Державне будівництво. 2014. № 1. С. 5. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_30 (дата звернення: 16.05.2018).

⁵⁹⁴Olson M. Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. New York. Basic Books, 2000. P 123.

⁵⁹⁵Рекуненко І. І., Бондаренко Є. П. Особливості діяльності саморегулювальних організацій на ринку фінансових послуг. 2010. URL:http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pprbsu/2010_29/10_29_44.pdf (дата звернення: 16.12.2018).

⁵⁹⁶Пономарьова Л. С. Бізнес-асоціації в Україні як суб'єкти регуляторної політики та самоорганізація підприємництва. Державне будівництво. 2007. № 1(1). С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29_25 (дата звернення: 28.12.2018).

діяльність банків та їх роль у сталому розвитку економіки країни⁵⁹⁷. До публічної мети у даному випадку можна віднести: підтримку заходів щодо розвитку польської економіки, участь у соціальному діалозі щодо сталого розвитку.

Тому, проводячи аналіз мети створення СРО, доходимо висновку про її публічні та приватні аспекти. Єдиною метою є упорядкування певної сфери, галузі, виду діяльності власними силами, однак за можливого погодження з державою. Взаємовигідним інтересом як для держави, так і для суб'єктів господарювання є встановлення зрозумілих та ефективних правил на ринку. Публічним аспектом буде прагнення до підвищення стандартів господарської професійної діяльності (дотримання екологічних норм тощо) та захисту прав споживачів, приватним же – зниження ризику збільшення державного регулювання, спрощення ведення господарської діяльності, представництво та захист членів СРО. Тому мета СРО двоєдина: держава залучає не тільки СРО, а й усіх юридичних осіб до реалізації публічної мети – це побудови соціальної держави та забезпечення сталого розвитку.

Мета втілюється у завданнях, які ставляться перед СРО та реалізуються в її повноваженнях. Завдання – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа тощо; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити⁵⁹⁸.

До завдання бізнес-асоціації вчені-економісти відносять: елемент «системи обмінів» між державою та бізнесом; формування позитивної корпоративної етики ведення бізнесу, контролю за владою, реалізації партнерства бізнесу та влади; правову підтримку, захист економічних і професійних інтересів підприємців; підтримку вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках; консультативно-юридичну, інформаційну допомогу, аудиторське обслуговування, централізоване забезпечення всією необхідною інформацією; навчання та підвищення кваліфікації, професіоналізму підприємців; проведення конгресів, конференцій, семінарів, ділових зустрічей, консультацій; сприяння залученню інвестицій, розвитку промислової кооперації, торгівій діяльності; встановлення коопераційних зв'язків між малими підприємствами і крупним бізнесом, діловими колами, як національними, так й

---

⁵⁹⁷О Związek Banków Polskich. URL: <http://zbp.pl/o-zbp/dzialalnosc> (дата звернення: 16.12.2018).

⁵⁹⁸ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 3, 1972. Ст. 40.

іноземними; підготовку проектів регуляторних актів, здійснення їх аналізу, оприлюднення, відстеження результативності їх дії та перегляд⁵⁹⁹. Як бачимо, бізнес-асоціації мають досить багато завдань, які можна функціонально розподілити.

Н. Ю. Філатова вказує на наявність подвійної мети утворення таких організацій; наявність низки специфічних функцій, які не властиві іншим різновидам непідприємницьких товариств. Ці функції можуть бути обов'язковими і факультативними⁶⁰⁰.

Функція – це робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь; явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін⁶⁰¹. Функції СРО – це основні напрями їх діяльності, упорядкування відносин відповідно до мети та завдань. Звичайно, функції СРО взаємопов'язані між собою та реалізуються за допомогою певних засобів, притаманних як іншим непідприємницьким організаціям, так і виключно СРО.

Слід зазначити, що, по-перше, мета та завдання СРО на сьогодні залежать від можливості делегування повноважень та фактично диференціюються виходячи з критерію первинної реєстрації організації. По-друге, враховуючи реалії сьогодення, світові тенденції та закордонний досвід, СРО фактично зобов'язані закріплювати та реалізувати певні публічні функції та завдання поряд із суто приватною метою.

До основних функцій СРО можна віднести: нормування та контроль професійної діяльності своїх членів у межах своєї компетенції; захист професійних інтересів своїх членів у спорах з органами влади та споживачами; гарантія цивільної відповідальності своїх членів в мінімально встановлених розмірах; професійна громадська експертиза законопроектів⁶⁰². До функцій СРО на фондовому ринку В. І. Полхович відносить: нормотворчу, організаційну, контрольну, інформаційну,

---

⁵⁹⁹Антонюк Д. А., Єнгоян Н. Х. Бізнес-асоціації в системі інфраструктури забезпечення малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2013. № 4 (1). С. 68.

⁶⁰⁰Філатова Н. Поняття та ознаки саморегульованих організацій. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 284–285.

⁶⁰¹Словник української мови: в 11-ти томах. Том 10, 1979. Ст. 653.

⁶⁰²Глаз К. Інститут стратегічних досліджень Саморегулювання і інститут саморегульованих організацій в Україні. URL:<http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-samoregulirovanie.html> (дата звернення: 12.12.2018).

захисну або арбітражно-представницьку функції⁶⁰³. Функції бізнес-асоціацій такі: захисна; представницька; консультаційно-освітня; методична; надання послуг тощо⁶⁰⁴. І. І. Рекуненко, Є. П. Бондаренко до основних функцій відносять: нормотворчу, контрольну, функцію примусу, арбітражну, інформаційну, організаційну⁶⁰⁵. На думку О. І. Онуфрієнка: «Основними функціями саморегульованих організацій є: розробка обов'язкових правил і стандартів професійної діяльності та операцій на ринку цінних паперів; здійснення підготовки кадрів та встановлення вимог для роботи на ринку; контроль за дотриманням учасниками правил і нормативів; забезпечення достовірною інформацією учасників ринку; громадське регулювання, або регулювання через громадську думку; в кінцевому рахунку, реакція широких верств суспільства з якої починаються ті чи інші регулятивні дії держави»⁶⁰⁶. Як бачимо, вказаний автор визначає функції СРО через виконання завдань. Враховуючи міжнародну практику та вимоги міжнародних норм щодо функціонування СРО, запровадження дієвого саморегулювання пов'язано із виконанням СРО регуляторних, лобістських і технологічних функцій⁶⁰⁷.

Детально досліджуючи вказану проблематику В. В. Сулова, до функцій СРО відносить такі: «... акумулююча та об'єднувальна функція інтересів своїх засновників щодо порядку здійснення ними своєї господарської або професійної діяльності; нормотворча, засновницька, регулятивна, представницька, контрольна, інформаційно-аналітична, освітньо-кваліфікаційна, судова, умовно-страхова, правоохоронна»⁶⁰⁸.

---

⁶⁰³Полюхович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: [монографія]. НДІ приват. права і підприємництва Нац. акад. прав. наук України. К.: 2012. С. 136–137.

⁶⁰⁴Чижиков Г. Д. Бізнес-асоціації в умовах інтеграції України в світове господарство : автореф. дис. док. екон. наук: спец. 08.05.01/ Донецьк, 2006. С. 23-25.

⁶⁰⁵Рекуненко І. І., Бондаренко Є. П. Особливості діяльності саморегульованих організацій на ринку фінансових послуг. 2010. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pprbsu/2010_29/10_29_44.pdf (дата звернення: 16.12.2018).

⁶⁰⁶Онуфрієнко О. І. Правове становище саморегульованих організацій ринку цінних паперів. Суб'єкти хозяйствования и экономическая преступность: вопросы предупреждения. Донецк, 2002. С. 22.

⁶⁰⁷Objectives and Principles of Securities Regulation, IOSCO Report, September 1998. URL: <http://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD82.pdf/> (дата звернення: 16.05.2018).

⁶⁰⁸Сулова В. В. Функціональні завдання саморегульованої організації та їх законодавче закріплення. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 4. С. 122–130.

Аналізуючи різноманітність поглядів науковців щодо спектра функціонального призначення СРО, можна підсумувати таке: відмічаються розбіжності поглядів щодо назв функцій СРО, їх складових та змістових елементів; під однією назвою у одного автора фактично розуміється зміст функції, який існує у іншого науковця під іншою назвою та комплексом елементів; розрізняють основні та додаткові функції СРО. Отже, зважаючи на зазначене, спостерігаємо, фактично відсутні концептуальні наукові розбіжності щодо поняття та функцій СРО. Різноманітність назв функцій та їх змістове наповнення є елементами наукової творчості та різноманітності підходів авторів до досліджуваної проблематики. Тому доцільно запропонувати власний погляд на систему функцій СРО.

До зазначеного слід додати, що перелік функцій, які реалізує СРО, залежать від ринку, сфери, виду господарської діяльності, рівня державного втручання та виду саморегулювання.

Оскільки основною метою СРО є самостійне упорядкування відносин, то, відповідно, основною функцією є *регулятивна функція*, яка виявляється у статичних та динамічних аспектах. СРО можуть додатково встановлювати саморегулівні норми, які закріплюються у стандартах, етичних кодексах тощо. Характерними для членів СРО є встановлення підвищених стандартів діяльності порівняно з встановленими державою або ж дотримання кращих практиків у цій галузі. Водночас для членів СРО можуть встановлюватися і певні норми-заборони, наприклад, для членів Асоціації певної молочної галузі – заборона використання пальмової олії, соєвого білка тощо.

Генеza мети та функцій СРО не була сталою. Від моменту зародження первинних, пробатьківських СРО (цехи, асоціації), які дещо нагадують сучасні, відбулася зміна уявлень щодо ролі цих організацій. Важливим моментом став публічний аспект функціонування СРО. Історичний розвиток інституалізації СРО довів, що приватні інтереси мають збалансовуватися із загальним інтересом, коли йдеться про некомерційні об'єднання суб'єктів господарювання та професійні об'єднання. З моменту зародження СРО, де превалювали виключно приватні інтереси учасників, на сьогодні спостерігаємо тенденцію посилення публічної зацікавленості держави у розвитку СРО.

Виконання СРО регуляторних функцій є не стільки можливістю, скільки обов'язком СРО перед своїми членами⁶⁰⁹.

Стимулюючий, динамічний аспект виявляється у активній діяльності членів СРО, використанні засобів, які надають їм можливість на практиці реалізувати поставлені завдання. Зокрема, дотримання певних трудових стандартів, що реалізується у використанні засобів стимулювання праці, страхуванні, оздоровленні працівників підприємства тощо.

Саморегульвні організації як юридичні особи мають права та обов'язки (компетенцію), що кореспондуються з метою, функціями та завданнями цих СРО, визначаються на основі законодавства. Проводячи аналіз змісту Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначаємо «повноваження» СРО, при чому за змістом ст. 49 класифікуємо їх на основні та додаткові⁶¹⁰.

СРО спрямовує, координує діяльність своїх учасників, тому функція *координації* може набувати самостійного значення при регулюванні діяльності СРО.

---

⁶⁰⁹Хоружий С. Г. Розвиток саморегулювання у сфері біржового обігу цінних паперів як інструмент оптимізації державного регулювання. Фінанси, облік і аудит. 2011. Вип. 18. С. 199–200.

⁶¹⁰ Такий поділ запропонований у Законі видається досить відносним. Адже віднесення впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів, пов'язаних з професійною діяльністю учасників об'єднання, до основних, без яких не можлива діяльність СРО, видається не достатньо зрозумілим. Водночас повноваження щодо впровадження норм професійної етики у практичній діяльності учасників об'єднання; розроблення і затвердження методичних рекомендацій щодо провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку є визначальними для СРО на цьому ринку. Ч. 2 ст. 49 вказує на такі додаткові повноваження: 1) розроблення і затвердження обов'язкових для виконання членами СРО Правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, за винятком тих Правил (стандартів), які прямо встановлені законом; 2) розроблення заходів, спрямованих на запобігання порушенням членами СРО норм законодавства та внутрішніх документів СРО, у тому числі при припиненні ними своєї професійної діяльності; 3) застосування заходів дисциплінарного впливу до членів СРО у разі виявлення порушень Статуту СРО, внутрішніх документів СРО. Видається необгрунтованим віднесення п. 3 ч. 2 додаткових повноважень, адже не тільки моніторинг за дотриманням Статуту та внутрішніх документів об'єднання його учасниками є визначальною складовою повноважень, а й на його основі застосування дисциплінарного впливу. Тому варто указаний пункт віднести до «основних» повноважень СРО у цій сфері. Положенням про об'єднання професійних учасників фондового ринку, затвердженим Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27.12.2012 року № 1925, ця ситуація виправлена і до основних повноважень СРО віднесені усі зазначені пункти.

До регулятивної функції можна віднести виконання завдань щодо допуску осіб до здійснення певного виду професійної або господарської діяльності (надання ліцензій, сертифікація). Наприклад, тільки члени СРО можуть здійснювати певний вид господарської діяльності (сертифікація архітекторів, надання дозволів на виконання певних видів будівельних робіт тощо).

Функціонування СРО допомагає зменшити державний тиск та адміністративні бар'єри. Можливі ситуації, коли відмінюється державне ліцензування або ж інші інструменти впливу, однак запроваджуються системи сертифікації, атестації або інші механізми, які би дозволяли підтримувати стандарти у певній галузі уже на рівні СРО.

До функцій СРО учені часто відносять *нормотворчу функцію*. Нормотворча функція виявляється і в можливості СРО створювати саморегулятивні норми і в їх активній діяльності щодо створення проектів норм, які би пропонувалися до законодавчого закріплення. Нормотворчу функцію СРО можна розглядати як складову регулятивної, тобто нормотворча функція ніби «поглинається» регулятивною функцією.

Саморегулятивні організації впливають на нормативну діяльність органів державної влади. Зокрема, за сприяння Координаційно-експертного центру об'єднання підприємців в Україні, Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а також відмінено гербовий збір⁶¹¹.

Реалізація нормотворчих завдань СРО може призвести до зміщення акцентів у нормативному забезпеченні певної галузі господарської діяльності від органів державної влади до СРО. Так, СРО можуть пропонувати власні правила, стандарти, технічні регламенти, а держава, відповідно, створювати для цього можливості. У результаті цього СРО можуть виявляти прогалини у законодавстві та подавати пропозиції щодо їх заповнення.

До регулятивної функції можна віднести і систему організаційних завдань, які здійснюють СРО. *Організаційні завдання* можуть сприяти вирішенню низки питань щодо взаємовідносин учасників господарювання на певному ринку між собою та між клієнтами, органами державної влади та місцевого самоврядування.

---

⁶¹¹Биковець В. Вплив громадських об'єднань підприємців на становлення і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні: регіональний аспект. Економіка та держава. 2007. № 4. С. 3.

Надання консультативно-освітніх, методичних, інформаційних послуг – це окремі завдання СРО, які є важливими з огляду на стрімкі зміни кон'юнктури ринку та напряду захисту власного ринку. СРО можуть залучатися до створення спільних комісій при проведенні підвищення кваліфікації, сертифікації здобувачів певного кваліфікаційного рівня. Зокрема, відповідно до Закону України «Про оцінку земель» рішення про видачу кваліфікаційного свідоцтва приймає екзаменаційна комісія. Склад цієї комісії формується з представників органів виконавчої влади, до повноважень яких належить реалізація державної політики з питань експертної грошової оцінки земельних ділянок і які мають необхідний рівень підготовки з цих питань, та представників, делегованих саморегулювальними організаціями оцінювачів у сфері оцінки землі⁶¹².

В сучасних умовах у межах регулятивної функції СРО реалізується її організаційно-господарське призначення, тобто повноцінний регулятор певного ринку, сфери, виду господарської діяльності.

Аналізуючи проблематику діяльності банків на фондовому ринку О. В. Болдуєва зазначає: «Проте, саморегульовані організації, більшою мірою, є лише інформаційними бюро для своїх учасників, а також свого роду рейтинговими агентствами своїх учасників, хоча спрямованість їх діяльності повинна сприяти розвитку фондового ринку, усуненню існуючих недоліків його інфраструктури»⁶¹³. Як бачимо з цього прикладу, **інформаційна функція** часом стає основною у діяльності СРО.

Зазначимо, що вчасно надана інформація убезпечить від багатьох ризиків та допоможе швидше зорієнтуватися в ситуації. Тому виконанню завдань щодо інформування завжди приділяється окрема увага. Виконання інформаційних завдань СРО – це певна перевага порівняно із державним регулюванням. Органи державної влади не завжди володіють усією потрібною оперативною інформацією. Водночас вказується: «Затримки в розкритті інформації саморегулювальними організаціями і відсутність ефективних процедур, що гарантують її пошук та отримання, приводять до того, що належна для розкриття

---

⁶¹²Про оцінку земель: Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 12.09.2018).

⁶¹³Болдуєва О. В. Підвищення ролі комерційних банків і саморегулювальних організацій як важливої складової сучасної моделі інфраструктури. 2011. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. № 4 (58). С. 332.

інформація нерідко стає інсайдерською і використовується тими професійними учасниками, які нею володіють, для досягнення власних інтересів»⁶¹⁴.

Виконання інформаційних завдань відображається у просвітницьких акціях СРО, спрямованих на споживачів товарів та послуг. СРО рекламує здобутки власних учасників та переваги, якими можуть скористатися клієнти.

Функція інформативності полягає у можливості оперативного надання інформації про прийняті положення. Члени СОТ забезпечують швидку публікацію технічних регламентів для ознайомлення всіх зацікавлених осіб та передбачають розумний період часу від публікації до набрання чинності. На рівні ЄС розроблено понад 25 директив (технічних регламентів) із метою забезпечення вільного руху товарів, гарантування їх якості та високого рівня захисту публічних інтересів щодо охорони здоров'я, навколишнього середовища, безпеки, захисту споживачів⁶¹⁵.

В. Босон зазначає: «Завдяки саморегулюванню скорочуються трансакційні витрати професійних учасників фінансових ринків, що виникають внаслідок обмеженої довіри між ними та асиметричного розподілу інформації. Оскільки інформація є ключовою для кожного члена СРО, вони є більш дієвими порівняно із державними регуляторами щодо забезпечення розкриття інформації своїми членами»⁶¹⁶.

Інформаційні завдання СРО корелюються із обов'язками її членів щодо інформаційної відкритості у своїй діяльності. Нормативно-правовими актами або ж внутрішніми актами СРО можуть визначатися зобов'язання щодо фінансової та нефінансової звітності СРО у межах захисту комерційної таємниці. Водночас надання публічної інформації може стикатися з певними проблемами: який обсяг інформації

---

⁶¹⁴ Балдич Н. Роль саморегулювних організацій у зменшенні інформаційної асиметрії фінансових ринків. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 1. С. 177.

⁶¹⁵ Кузьміна М. М. Правові засоби забезпечення якості інноваційної продукції: європейський досвід вирішення проблеми. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія/ кол. авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Х.: Юрайт, 2013. С. 617–618.

⁶¹⁶ Bossone B., Promisel L. The Role of Financial Self-Regulation in Developing Economies. Financial Sector of the World Bank Group. URL: <http://www1.worldbank.org/finance/html/selfregulation-in-developing-.html> (дата звернення: 16.05.2018).

має надаватися; які її якісні та кількісні показники, форма та інформаційний ресурс подання тощо.

СРО може бути засновником та учасником інших об'єднань, членом відповідних торгових палат як на національному, так і міжнародному рівні.

Так, на практиці досить важко досягти консенсусу між державою та учасниками ринку про те, яку інформацію необхідно розкривати, у якій формі, з якою періодичністю, а також, кому її надавати⁶¹⁷.

Інформаційна функція забезпечує доступ до соціально значущої правової інформації про структуру, майновий стан, систему управління СРО, учасників та членів тощо.

Перевагою СРО є вільне поширення інформації про свою діяльність, яке має бути обмежене вимогами конкурентного законодавства та рекламної діяльності. Таку інформацію можуть подавати в електронному вигляді на своєму веб-сайті в мережі Інтернет, друкованому, створювати відповідні журнали, газети тощо. Така можливість є відповідно і обов'язком СРО.

Звичайно, СРО, як і будь-яка інша юридична особа, має право одержувати публічну інформацію у порядку, визначеному законом, та встановлений строк. Згідно зі ст. 39-1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» регульована інформація розкривається професійними учасниками та саморегульвними організаціями професійних учасників фондового ринку державною мовою України⁶¹⁸.

Реалізація освітніх та поряд з ними консультативних, методичних та аналітичних завдань надає можливість удосконалювати роботу членів СРО, визначати єдині напрями подальшого розвитку ринку (незаважаючи при цьому вільному підприємництву), передбачати загрози, які можуть виникнути, та способи їх подолання. Фахове навчання, підвищення кваліфікації задіюють механізми самозбереження учасників певного ринку та роблять їх ліпшими професіоналами певної сфери економічної діяльності.

Вивчення кращих закордонних практик та позитивного досвіду власних членів відповідної СРО допомагає в реалізації інших

---

⁶¹⁷Поліщук Є. А., Левченко В. П. Саморегульвні організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових установ. Стратегія економічного розвитку України. 2014. № 35. С. 190.

⁶¹⁸Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/card2#Card> (дата звернення: 16.05.2018).

завдань, покладених на СРО – методичного сприяння. Надання рекомендацій для поліпшення діяльності, обмін досвідом, проведення конференцій та семінарів також викликають серйозний інтерес у членів СРО.

Аналітичні завдання спрямовані на прогнозування діяльності на певному ринку, тому актуальним для СРО є виконання прогностичної функції.

На думку С. Г. Хоружого: «До технологічних функцій СРО можливо віднести функції, які забезпечують виконання учасниками СРО своєї професійної діяльності. Прикладами виконання таких функцій на ринку цінних паперів може бути діяльність бірж щодо проведення біржових торгів та діяльність депозитаріїв щодо забезпечення проведення клірингу та розрахунків»⁶¹⁹. Під виконанням *технологічних функцій* СРО спостерігаємо певний організаційний процес здійснення діяльності членами СРО.

Регулятивна функція може виражатися і у виконанні *представницьких (репрезентативних)* повноважень СРО. Так, СРО є фактично уповноваженими представниками своїх членів перед органами державної влади та місцевого самоврядування, відповідальними представниками перед споживачами товарів та послуг, загалом громадянським суспільством. При цьому СРО є репрезентативними як на національному рівні, так і на міжнародній арені.

Зарубіжний досвід надає такий приклад: основними функціями Федерації рекламних агенцій Франції є лобіювання інтересів рекламистів в органах законодавчої та виконавчої державної влади⁶²⁰.

У 2010 році у Львівській області зусиллями підприємницької асоціації було спрощено процедуру видачі дозволів на розміщення об'єктів зовнішньої реклами у м. Львові, вдвічі зменшено готельний збір, встановлено «податкові канікули» по сплаті готельного збору на 3 роки для нових готелів⁶²¹.

---

⁶¹⁹ Хоружий С. Г. Розвиток саморегулювання у сфері біржового обігу цінних паперів як інструмент оптимізації державного регулювання. Фінанси, облік і аудит. 2011. Вип. 18. С. 200–201.

⁶²⁰Ромат Є. В. Державне регулювання рекламної діяльності: досвід Франції. Статистика України. 2002. № 3. С. 63.

⁶²¹Биковець В. Вплив громадських об'єднань підприємців на становлення і розвиток малого та середнього бізнесу в Україні: регіональний аспект. Економіка та держава. 2007. № 4. С. 3–5.

Виконання представницьких завдань ставить СРО на інший рівень – публічний, на якому вони доносять (лобіюють) інтереси своєї організації перед іншими.

СРО, виконуючи **представницькі функції**, є виразниками інтересів своїх членів, включаючи залучення їх до подання пропозицій щодо регулювання галузі та включення до відповідних робочих груп у разі розробки законопроектів, технічних регламентів, стандартів, кодексів усталеної практики та технічних умов, якщо обов'язковість застосування встановлено нормативно-правовими актами (відповідно до ст. 15 ГК України). Залучення профільних СРО до розробки цих положень, участь у їх обговоренні та надання відповідних висновків, пропозицій та рекомендацій має бути обов'язком органів державної влади та місцевого самоврядування.

У державах ЄС практика регулювання відповідно до власних розроблених норм СРО є джерелом норм, які у подальшому можуть бути закріплені на національному рівні держави та навіть на рівні ЄС. СРО добровільно підвищують стандарти діяльності у певній професійній або ж господарській діяльності, тому органами державної влади у випадку дослідження можливості їх застосування визначаються такі норми як обов'язкові для застосування уже на рівні Директив та Регламентів. Тобто СРО визначають «моду» на подальше нормативне, а, можливо, й процесуальне регулювання, являючись «модельєрами» наступного сезону змін. На сьогодні не лише органи законодавчої влади, а й СРО є «модельєрами права» у межах загальноприйнятих лекал (форм).

В аспекті репрезентаційності важливим моментом виступає принцип **репутаційної відповідальності** СРО. Зокрема, споживач може з меншими моральними та матеріальними витратами отримати компенсацію збитків за шкоду, заподіяну членом СРО. У разі ігнорування вимог споживача можливі репутаційні втрати СРО (визнання СРО не вартою довіри).

Практика зарубіжних держав свідчить, що представники СРО залучаються до роботи у певних допоміжних органах державної влади та місцевого самоврядування, проведення консультацій та переговорів з ними щодо поліпшення функціонування галузі.

Розробники проекту «Про саморегулівні організації» до прав СРО віднесли можливість представляти та захищати інтереси своїх членів (за їх згодою) під час здійснення відповідними контролюючими

органами заходів із державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності⁶²². Вказана компетенція СРО є досить цікавою у аспекті реалізації, оскільки вимагає при СРО створення відповідної структурної одиниці, наприклад Уповноваженого із захисту прав членів СРО.

Представницька функція виявляється і у комунікативних методах співпраці СРО. Тому часто вказують саме на *комунікативну*, а не на представницьку функцію.

Також до функцій СРО відносять *захисну функцію*. Однак доцільніше вказати на *охоронну*, яка може проявлятися і в захисному аспекті. СРО можуть встановлювати норми, які спрямовані гарантувати права споживачів товарів та послуг (публічний аспект охоронної функції). Можливість страхування діяльності членів СРО допомагає надійно гарантувати споживачам товарів та послуг захист від неправомірної поведінки, яка виявляється в компенсаторних засобах. Можливість звернення споживача до органів СРО зі скаргою на її учасника спрощує механізм урегулювання спорів на рівні покупець–продавець не застосовуючи судовий процес, який є більш обтяжливим.

Це можуть бути як певні профілактичні, так і запобіжні заходи. Такі заходи превентивно запобігатимуть проявам недобросовісної конкуренції, допуску на ринок неякісного товару тощо. Водночас СРО як представники певної сфери ринку можуть захищати інтереси своєї організації та її членів в органах державної влади, судах, інших організаціях. Так, СРО можуть виступати суб'єктами **судового провадження**, зокрема, оскаржувати діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, інших юридичних та фізичних осіб, які порушують права чи законні інтереси. Цікавим питанням залишається можливість СРО оскаржувати діяльність органів державної влади у зв'язку зі здійсненням їх повноважень при прийнятті нормативних актів у регулюванні галузі.

Захисна функція проявляється і у розв'язанні конфліктів між членами самої організації (приватний аспект, внутрішнє урегулювання спорів між учасниками СРО). Зокрема, урегулювання спорів може відбуватися за допомогою альтернативних методів урегулювання

---

⁶²²Проект Закону України «Про саморегулівні організації». Міністерство економічного розвитку та торгівлі від 28 грудня 2018. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=88fc1385-de5f-43d2-b195-440bd373b6b9&title=ProektZakonuUkrainiproSamoregulivniOrganizatsii> (дата звернення: 10.12.2019).

спорів (переговори, медіація, третейський суд, експертиза тощо), так і інших внутрішніх органів СРО (виконавчого органу, дисциплінарної комісії). Н. А. Мазаракі констатує: «Альтернативні методи врегулювання, як правило, визначаються як методи, процедури, процеси вирішення спорів не звертаючись за рішенням суду. Дослідники та практики завжди вказують на консенсусність природи як наріжний камінь альтернативних методів врегулювання спорів, досягнення справедливості, пошук компромісу, безпрограшність у вирішенні спору, звільнення від тягара врегулювання спору судової системи тощо»⁶²³. Тому застосування СРО альтернативних методів врегулюванні спорів як при вирішенні зовнішніх, так і внутрішніх конфліктів є додатковою перевагою їх функціонування.

Альтернативні методи врегулювання спорів – це ефективні інструменти досудового вирішення конфліктів на основі професійних суджень та довіри учасників провадження. Створення постійно діючих органів досудового врегулювання спорів є перевагою СРО в аспекті адекватного забезпечення прав своїх членів та зменшення репутаційних втрат від їх діяльності та можливістю економії часу на врегулювання конфліктних ситуацій.

Отже, охоронна (захисна) функція може стосуватися не лише членів СРО, а й споживачів товарів та послуг, оскільки до сутності правової природи СРО відносять її публічний аспект.

Важливим моментом є захист колективних **прав інтелектуальної власності** (захист прав на колективні торговельні марки) членів СРО. Перевагою та правом учасників СРО є можливість інформування про своє членство у СРО та про дотримання ними відповідних прийнятих стандартів цієї організації. Багато СРО створюють свої «добрі знаки», колективні торговельні марки, тому члени СРО мають право на їх встановлення на своїх товарах з метою орієнтування покупців та споживачів товарів та послуг на ринку. Кожен з правоволодільців може окремо використовувати цей знак відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» від 15.12.1993 року № 3689-ХІІ ⁶²⁴.

---

⁶²³Mazaraki N. A. Effective system of commercial disputes resolution as a prerequisite of economic progress. Scientific bulletin of Polissia. 2018. № 2 (14). P. 2. P. 185.

⁶²⁴Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12> (дата звернення: 10.12.2019).

Однією з важливих функцій є *контрольна функція*. Вона полягає у повноваженнях відповідних органів СРО здійснювати компетентний контроль за діяльності членів СРО саме щодо взятих на себе зобов'язань.

Переконливим є висновок О. П. Віхрова щодо визначення змісту поняття «управління господарською діяльністю (підприємництвом)», яким поглинаються і державний контроль, і самоконтроль як елемент організаційної функції: це цілеспрямована діяльність з організації та забезпечення господарювання у відповідності до вимог суспільного господарського порядку, що здійснюється на всіх рівнях національної економічної системи органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією, а також громадянами, громадськими та іншими організаціями, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності»⁶²⁵. Однак, для СРО функція контролю є важливою з огляду на можливість ігнорування виконуваності завдання щодо взятих зобов'язань самими учасниками СРО. Тому функцію контролю має бути виокремлено, а не поглинено регулювальною або ж організаційною функцією.

Приклад із зарубіжного досвіду: важливим органом, що здійснює функції саморегулювання реклами у Франції, є Бюро контролю за рекламою (Bureau de Verification de la Publicite, BVP)⁶²⁶.

Контроль включає і у самоконтроль СРО. С. Солодченко обґрунтовано зазначає, що: «...самоконтроль у сфері господарювання слід сприймати (звісно, за наявності додаткового наукового обґрунтування) субінститутом інституту ринкового саморегулювання»⁶²⁷. Відповідно до ч. 6 ст. 145 ГК України суб'єкти господарювання зобов'язані на основі даних бухгалтерського обліку складати фінансову звітність за формами, передбаченими законодавством, проводити інвентаризацію належного їм майна для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності, надавати фінансову звітність відповідно до вимог закону та їх установчих документів.

---

⁶²⁵Віхров О. П. Організаційно-господарські пра- вовідносини: [монографія]/ К.: Видавничий дім «Слово», 2008. С. 49.

⁶²⁶Громенко Ю. О. Державне регулювання реклами: досвід ЄС. Науково-практична конференція. Інтернет-конференція. 10.10.2012. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=378%3 (дата звернення: 12.01.2019).

⁶²⁷Солодченко С. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 5. С. 37.

Важливою складовою самоконтролю є добросовісність та відповідальність самих членів СРО, їх негативне ставлення до порушників правил. Тобто, якщо приймають до СРО нового члена, то інші її учасники мають бути переконані у його доброчесності, у підтримці мети діяльності, у належній діловій репутації тощо. Відношення до добросовісності свідчить про готовність ринку до саморегулювання, яке полягає у визначеності та організованості на протигагу стихійному та несумлінному. Парадигма добросовісності має бути визначальною засадою у діяльності СРО, без неї усі сподівання на ефективність СРО будуть марними, які б формальні принципи та цілі не були закріплені у статуті організації.

Компетентні органи СРО (які здійснюють контроль) можуть накладати певні дисциплінарні санкції, а то й майнові у разі вчинення порушення членом СРО. Як правило, у СРО встановлюються виборність органів та, відповідно, механізм відповідальності. Забезпечується механізм страхування членів СРО та компенсаційні заходи у разі порушення прав споживачів тощо. Тому деякі учені окремо виділяють пунітивну функцію (притягнення до відповідальності членів СРО). Доцільно запропонувати виділення контрольно-пунітивної функції СРО, адже на основі контрольних заходів може встановлюватися відповідальність учасників СРО.

Саморегульними організаціями застосовується і механізм гарантій третім особам шляхом страхування відповідальності. У цьому випадку держава може запроваджувати спрощені механізми поточного державного контролю діяльності СРО.

Контроль на рівні саморегулювання досить розвинений у державах ЄС. Ф. Джефкінс наводить такий приклад: «Саморегулювання рекламистів у Великій Британії набуло такого рівня, що переважна кількість порушень рекламного законодавства припиняється саме за рішенням органів громадського контролю. Комітет із рекламних стандартів Великої Британії (the Uk's Advertising Standards Ausrorsty, ASA) вважається найбільшим, найактивнішим і найліпше фінансованим органом саморегулювання у сфері реклами у світі. Підґрунтям діяльності цього органу саморегулювання є Кодекс рекламної практики Великої Британії»⁶²⁸. Крім того, хочеться підкреслити, що

---

⁶²⁸Джефкінс Ф. Реклама: практ. посібник. Пер. з англ. О. О. Чистякова, доп. і ред. Д. Ядіна. 4-те вид. К.: Знання, 2001. С. 387.

саме Велика Британія є державою, яка має значну кількість громадських організацій у сфері саморегулювання реклами.

В аспекті репрезентаційності важливим моментом виступає принцип репутаційної відповідальності СРО. Зокрема, споживач може з меншими моральними та матеріальними витратами отримати компенсацію збитків за шкоду, заподіяну членом СРО. У разі ігнорування вимог споживача можливі репутаційні втрати СРО (визнання СРО не вартою довіри).

До зовнішніх взаємодій як з органами державної влади, так і з іншими СРО або ж іншими як саморегулювальними, так й іншими неурядовими організаціями, можна віднести: систему репрезентативних завдань, можливість впливу на законопроектну роботу щодо функціонування галузі, систему делегованих повноважень, можливість погодження правил саморегулювальної організації.

На думку деяких учених, для гарантування ступеня відповідності діяльності суспільно важливих суб'єктів господарювання доцільно запровадити організаційно-правовий інструмент, який можна поійменувати паспортом соціальної безпеки суб'єкта господарювання⁶²⁹. СРО є суспільно важливими об'єднаннями, які можуть досить серйозно впливати на національному рівні на функціонування ринку. Тому при стихійному саморегулюванні такий вплив має вкрай негативні наслідки. Однак визначення критеріїв і методик відповідності діяльності СРО є на сьогодні досить проблематичним.

Доволі новим явищем для України стало затвердження Кабінетом Міністрів України Методики розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) від 10 травня 2018 р. № 342⁶³⁰ та, відповідно, до неї критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері ринків фінансових послуг та

---

⁶²⁹Солодченко С. Змістовно-функціональна сутність самоконтролю у сфері господарювання. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 5. С. 37.

⁶³⁰Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю): постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 342. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-metodik-rozroblennya-kriteriyiv-za-> (дата звернення: 10.12.2019).

визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, від 21 листопада 2018 р. № 976⁶³¹, критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, у сфері надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення⁶³². Затверджені методика та критерії вплинуть і на бачення функцій СРО, адже взаємодія з органами державної влади є важливою складовою діяльності цих організацій, зокрема, щодо нормативного забезпечення періодичності проведення перевірок.

Поряд з негативним ефектом накладення дисциплінарних санкцій, існує поняття самодисципліни (тобто набір певних профілактичних заходів, які впроваджують самі члени організації для підтримки зобов'язань, узятих на себе у рамках СРО). Однак такі заходи можуть по-різному лімітуватися та бути недостатньо зрозумілими, розмитими для інших членів СРО.

Охоронна (захисна) функція може стосуватися не тільки членів СРО, а й споживачів товарів та послуг, оскільки до сутності правової природи СРО відносять її публічний аспект.

Однією з важливих функцій є контрольна функція. Вона полягає у повноваженнях відповідних органів СРО здійснювати компетентний контроль за діяльністю членів СРО саме щодо взятих на себе зобов'язань.

Контроль полягає і у самоконтролі СРО. Так, СРО повинні публічно викладати інформацію щодо своєї діяльності, яка може полягати у фінансових та нефінансових звітах.

---

⁶³¹ Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері ринків фінансових послуг та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 976. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatvsovih-poslug-ta-viznachayetoslug> (дата звернення: 10.10.2019).

⁶³² Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, у сфері надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, і встановлюється періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з надзвичайних ситуацій: постановою Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2018 р. № 246. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-kriteriyiv-za-yaki> (дата звернення: 10.01.2019).

Компетентні органи СРО можуть накладати певні дисциплінарні, а то й майнові санкції у разі вчинення порушення членом СРО. Як правило, у СРО встановлюються виборність органів та, відповідно, механізм відповідальності. Забезпечується механізм страхування членів СРО та компенсаційні заходи у разі порушення прав споживачів тощо.

Виконання контрольної функції забезпечує ефективність усього механізму діяльності СРО та конкретних функцій (регулятивної, охоронної).

Незважаючи на наявність схваленої Кабінетом Міністрів Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні від 10.06.2018 року № 308-р.⁶³³, певні ключові моменти не знайшли відображення. Так, зокрема, питання, яке хвилює більшість потенційних учасників СРО: можливість репрезентативності на світовому рівні. С. М. Січко зазначає: «Однак в Україні немає збалансованої концепції розвитку та законодавчо закріпленої єдиної моделі саморегулювання, побудованої на основоположних принципах діяльності саморегулювальних організацій, таких як незалежність від держави, наявність повноважень щодо контролю, рівність учасників, відкритість, участь у нормотворчому процесі та інше, єдиних для всіх СРО незалежно від сфер діяльності⁶³⁴. Важливими принципами у діяльності СРО є їх відкритість, публічність, що проявляється як у наданні фінансових, так і нефінансових звітів. Участь у нормотворчому процесі також має бути ґрунтовно визначена. Адже за наявності добровільного саморегулювання множинність СРО в одній галузі може призвести до проблем у визначенні СРО, яка є репрезентативною та з якою потрібно узгоджувати прийняття тих чи інших норм у регулятивному процесі. Поява «кишенькових» СРО може стати негативним наслідком дрібності та довільного порядку у створенні цих СРО (деякими законопроектами, як зазначалося, допускається створення СРО при двох засновниках). З цього приводу Є. П. Бондаренко та І. І. Рекуненко слушно зазначають: «Якщо звернутися до довідника будь-якої країни, то в ньому обов'язково існує одна або декілька асоціацій інвестиційних інститутів, професійних учасників ринку, які діють у національному масштабі і визнані

---

⁶³³Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 15.04.2019).

⁶³⁴Січко С. М. Самоєгулівні організації як необхідний елемент функціонування фінансового ринку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 18. С. 495.

державою як основні представники професійного співтовариства в галузі надання фінансових послуг»⁶³⁵. Тобто репрезентативність має бути визнана державою. Тільки за певної значної чисельності та широкої активності та чи інша СРО може бути заявлена як представницька на певному ринку, тоді така СРО буде ефективною – не «кишеньковою», звичайно, за умови демократичного підґрунтя у побудові її внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків між учасниками.

Перелік компетенції СРО не є обмеженим. Тому, у випадку відповідності законодавству України, СРО можуть передбачати інші, ніж визначені нормами, права та обов'язки. Найбільш детальний їх перелік можна знайти у Положенні про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затвердженому рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27.12.2012 року № 1925⁶³⁶.

Аналіз видів та змісту функцій СРО надає можливість для такої класифікації: 1) за спрямуванням на: регулятивну, охоронну, контрольно-пунітивну функції. При чому організаційна, представницька, нормативна, інформаційна, освітня, консультативна, методологічна, аналітична функції відповідно до різних інтерпретацій можуть поглинатися регулятивною функцією; захисна, врегулювання конфліктів – поглинатися охоронною; дисциплінарна, репутаційної відповідальності поглинатися контрольно-пунітивною; 2) за важливістю застосування: основні та додаткові, які залежно від виду СРО, її мети, сфери діяльності можуть різнитися. Основними функціями є регулятивна (яка включатиме різні функції до свого складу: нормативну, організаційну, представницьку як основні); охоронна та контрольна. Інші функції, поглинуті регулятивною функцією (інформаційна, освітня, консультативна, методологічна, аналітична), можуть бути для одних СРО основними, а для інших – додатковими; 3) залежно від наявності публічно-приватних інтересів: які мають у своїй складовій публічні аспекти (розвиток певного ринку), приватні аспекти (вирішення внутрішніх конфліктів між членами СРО), а також як публічні, так і приватні

---

⁶³⁵Рекуненко І. І., Бондаренко С. П. Особливості діяльності саморегульованих організацій на ринку фінансових послуг. 2010. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pprbsu/2010_29/10_29_44.pdf (дата звернення: 10.12.2018).

⁶³⁶Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27 грудня 2012 року № 1925 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 10.12.2018).

аспекти (функція контролю, нормативна тощо). Такий поділ є умовним та залежить від економічного напрямку держави та її історичних перспектив та реалій; 4) функції, пов'язані з виконанням делегованих повноважень та відсутністю таких. У межах регулятивної функції можуть реалізовуватися повноваження щодо ліцензування певного виду господарської діяльності, сертифікації та навчання підприємців тощо; 5) залежно від виконання поставлених завдань: внутрішні (вирішують питання, пов'язані із внутрішньою взаємодією членів СРО, задоволення виключно власних інтересів) та зовнішні (спрямовані на співпрацю, взаємодію з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, споживачами товарів та послуг тощо). До внутрішніх функцій можна віднести освітню, консультативну, методологічну тощо, до зовнішніх – представницьку, захисну функції.

Вказана класифікація демонструє сучасні підходи до розуміння правової природи СРО, двоякості розуміння мети функціонування та покладених на неї завдань.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо такий варіант можливих законодавчих положень щодо закріплення мети, завдань. Так, слід доповнити запропоновану главу 2-1 ГК України України ст. 24-4 «Мета та завдання саморегульвної організації» такого змісту:

«Метою саморегульвної організації є самостійне упорядкування на певному ринку, у сфері, галузі, виді економічної діяльності суб'єктами господарювання та професійної діяльності, представлення інтересів та регулювання відносин між членами організації для реалізації конституційних основ правового господарського порядку, підвищення та зміцнення довіри суспільства та безпосередніх споживачів товарів (робіт, послуг) шляхом розробки та прийняття правил (стандартів, кодексів, регламентів та ін.) господарської або професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами організації, а також іншими засобами у межах чинного законодавства.

Саморегульвна організація здійснює такі завдання:

1) зміцнення та підвищення довіри до суб'єктів господарювання або професійної діяльності;

2) розробка, визначення та впровадження правил (стандартів, кодексів, регламентів та ін.) господарської або професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами саморегульвної організації, та контролю за їх дотриманням;

3) представлення та захист інтересів саморегульованої організації в органах державної влади та місцевого самоврядування та інших організаціях;

4) організаційне упорядкування відносин між членами організації;

5) інформування суспільства про діяльність саморегульованої організації шляхом надання фінансових та нефінансових звітів у межах, визначених законодавством;

6) надання та поширення на основі відкритості достовірної інформації про товари (роботи, послуги), які надаються членами організації у межах, визначених законодавством;

7) підвищення стандартів якості та безпечності товарів (робіт, послуг);

8) захист суб'єктів господарювання, професійної діяльності і споживачів від недобросовісної конкуренції та некваліфікованих дій інших суб'єктів господарської або професійної діяльності;

9) саморегульована організація може реалізувати інші завдання відповідно до статуту саморегульованої організації та законодавства».

Також главу 2-1 ГК України доповнити ст. 24-5 «Права та обов'язки саморегульованої організації» такого змісту:

«1. Права саморегульованої організації:

1) створювати третейські суди для врегулювання спорів між членами саморегульованої організації, а також між ними та споживачами товарів (робіт, послуг) та іншими організаціями. Саморегульовані організації мають право створювати інші інституції та застосовувати альтернативні методи для врегулювання спорів (медіація, омбудсмен, експертиза та інші);

2) аналізувати діяльність своїх членів на основі наданої ними інформації відповідно до вимог, визначених статутом або іншим документом;

3) надавати консультації, проводити освітньо-методичні заходи щодо покращення господарської та професійної діяльності членів організацій відповідно до законодавства та правил організацій;

4) звертатися від власного імені за захистом порушених прав саморегульованої організації, її членів внаслідок діяльності (дії, бездіяльності) органів державної влади, місцевого самоврядування, інших юридичних та фізичних осіб у порядку, визначеному законодавством;

5) брати участь у громадському обговоренні проектів нормативно-правових актів, подавати власні проекти, клопотати про внесення змін та доповнень до уже існуючих відповідно до чинного законодавства

та пов'язаних із регульованим саморегулівною організацією ринком, сферою, галуззю, видом господарської та професійної діяльності;

б) запитувати та отримувати від органів державної влади та місцевого самоврядування публічну інформацію відповідно до законодавства;

2. Обов'язки саморегулівної організації:

1) розробка та визначення вимог до членів саморегулівної організації, правил і стандартів професійної діяльності, обов'язкових для виконання всіма членами таких організацій, у тому числі вимог щодо вступу до саморегулівної організації та припинення (призупинення) членства;

2) здійснення контролю за виконанням правил (стандартів, кодексів, регламентів та ін.) господарської або професійної діяльності членами організацій та притягнення до відповідальності за порушення вимог законодавства (у встановленому законом порядку), статуту та правил саморегулівної організації;

3) визначення механізму відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегулівної організації товарів (робіт, послуг) неналежної якості;

4) притягнення до дисциплінарної відповідальності членів СРО у разі порушення правил СРО та в установлених випадках законодавства;

5) розробка положень щодо нагляду діяльності членів СРО, розгляду порушень та їх запобіганню.

3. СРО можуть виконувати інші повноваження, передбачені законом та правилами організації, якщо передбачені в ньому повноваження не суперечать вимогам законодавства, а СРО може додатково виконувати також і повноваження, передбачені у відповідному рішенні компетентного органу про делегування повноважень».

3.2.2. Створення, система органів управління та набуття членства у саморегулівній організації

Готовність суб'єктів господарювання щодо впровадження саморегулівних інституцій є недостатньо вивченим питанням. Зокрема, в одних сферах СРО достатньо розвинені, в інших – спостерігається слабка активність. Тому спроможність та готовність до інституціоналізації в СРО має бути ініційована та підтримана не лише зі сторони

держави, а й суб'єктів господарювання. Однак рівень сучасного законодавчого регулювання діяльності СРО в Україні призводить до абсолютно антагоністичних можливих варіантів поведінки суб'єктів господарювання щодо впровадження СРО: від активної діяльності до абсолютного несприйняття.

Отже, можна розрізнити директивний метод ініціалізації СРО (зі сторони держави) та недирективний (ініціатива суб'єктів господарювання). За директивного методу ініціатива щодо створення СРО у певній галузі надходить від держави, створюється відповідна робоча комісія та приймається закон. Держава впливає на формування структури СРО та, відповідно, реалізує публічний інтерес, створюючи такі організації. Недирективний метод полягає у створенні СРО за ініціативи суб'єктів господарювання та, відповідно, узгодження діяльності до норм законодавства. Обидва методи притаманні для українських СРО.

Створення СРО відкриває питання внутрішньої взаємодії, адже на цьому етапі майбутні учасники СРО домовляються про ключові засади подальшого її функціонування, зокрема, про: мету та завдання, назву СРО; попередньо узгоджують положення статуту, а на загальних зборах затверджують, приймають рішення щодо структури СРО та порядку управління, обирають керівників та відповідні органи (виконавчі та контролюючі); обов'язково визначають зміст саморегулювних норм, яких зобов'язуються дотримуватися (етичний кодекс тощо) та інше.

Враховуючи чинне законодавство України, майбутні СРО реєструються як господарські об'єднання, громадські об'єднання, залежно від ситуації, а уже потім можливе надання статусу офіційної СРО компетентним органом державної влади залежно від сфери діяльності⁶³⁷.

---

⁶³⁷Однією із вимог набуття статусу СРО з відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку є наявність затверджених та погоджених Національної комісії цінних паперів та фондового ринку внутрішніх документів заявника (внутрішні правила заявника, інші внутрішні документи заявника) для реалізації визначених статутом об'єднання функцій. Отже, у цьому прикладі спостерігаємо, що орган державної влади до набуття статусу СРО має затвердити основні документи заявника, включаючи етичні правила, оскільки їх розробка відноситься до основних повноважень СРО на цьому ринку. НКЦПФР надає свідоцтво про реєстрацію СРО та веде відповідний реєстр. Строк дії Свідоцтва становить 5 років

Важливою особливістю інформаційного суспільства є зміна ролі держави, що приводить до модернізації її інститутів та векторів взаємодії із бізнес-середовищем. Соціотехнологічний зсув парадигми сучасного суспільства призводить до інституційних змін у побудові правової системи. Тому вивчення системи органів саморегулювних організацій як перспективних носіїв модернізованих інституційних змін сприятиме розумінню подальшого поступу щодо їх ролі та прогнозованого належного правового забезпечення.

Особливість системи органів управління саморегулювних організацій залежить від масштабності організації, ринку її охоплення та бачення самих членів організації. Загалом структуру СРО у загальному вигляді можна визначити так: загальні збори, керівний виконавчий орган, голова організації, контрольний орган, дисциплінарний орган, механізми врегулювання спорів (за можливості). Утворюються також різні відділи, комітети, що курують той чи інший напрям діяльності СРО. Оскільки СРО фінансується у більшості випадків за рахунок членських внесків, то розгалуженість СРО-органів буде залежати від кількості членів та суми їх внесків. Водночас структура СРО буде пов'язана із наявністю делегованих повноважень, добровільного або ж обов'язкового членства.

Наприклад, структура саморегулювної організації Асоціації «Українські фондові торговці» така: Загальні збори, Виконавчий орган (очолює Президент Асоціації), Рада Асоціації, Апарат Асоціації, Комітети Асоціації (Дисциплінарний комітет, Комітет з питань обліку та оподаткування, Комітет з торгової діяльності, Комітет з депозитарної діяльності, Ревізор Асоціації), Третейський суд.⁶³⁸ Органами управління Аудиторської палати України є: Вищий з'їзд Аудиторів України, виконавчий – Секретаріат Аудиторської палати України, інший – Рада. Правовий статус цієї організації закріплено у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року⁶³⁹. Статутними органами Всеукраїнської громадської організації «Асоціація антикризового менеджменту» є: З'їзд; Рада Асоціації; Ревізійна комісія; вищою

---

⁶³⁸Асоціація «Українські фондові торговці». URL:<http://aust.com.ua/PropZverComments.aspx> (дата звернення: 10.12.2018).

⁶³⁹Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст.50.

посадовою особою є Голова Ради Асоціації⁶⁴⁰. Структура Професійної асоціації учасників ринків капіталів та деривативів (ПАРД) така: Загальні збори, Експертна рада, Дисциплінарна колегія, Третейський суд, комітети ПАРД, які очолюються головою, Президент ПАРТ (очолює виконавчий орган)⁶⁴¹.

Ефективність виконання функцій саморегулівної організації багато у чому залежить від побудови внутрішньої системи взаємодії між усіма структурними одиницями СРО, її посадовими особами та членами. Важливо визначитися із порядком обрання органів СРО та їх повноваженнями, здійсненням контролю та системи розв'язання конфліктних ситуацій у межах СРО, порядком набуття членства, правами та обов'язками учасників, порядком сплати членських внесків, межами відповідальності та джерелами доходів тощо.

Структура та повноваження органів управління СРО визначається у Статуті.

Вищим органом СРО є, як правило, колективний орган, загальні збори (з'їзд), які скликаються не часто, однак на їх вирішення подаються принципові питання у діяльності організації, складається з представників членів СРО або безпосередньо з них. Важливим принципом у його діяльності є забезпечення демократичності⁶⁴².

Як правило, загальними зборами затверджується Статут організації, етичні кодекси, стандарти діяльності СРО, утворюються спеціальні органи та приймаються рішення про реорганізацію та припинення діяльності, відбувається затвердження річного звіту тощо.

На сьогодні актуальним питанням є проведення загальних зборів за допомогою електронних засобів (телеконференцій, відеотрансляції з можливістю обговорення та електронного голосування тощо). Це значно полегшує комунікацію членів організації та сприяє забезпеченню їх явки, а отже, реалізується принцип демократичності. Налагодження зв'язку за допомогою електронних засобів є важливою складовою сучасного СРО та гарантією їх технічної спроможності.

---

⁶⁴⁰Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту». URL: http://aam.net.ua/view_cat.php?category=struktura (дата звернення: 10.09.2018).

⁶⁴¹Статут Професійної асоціації учасників ринків капіталів та деривативів (ПАРД). URL: <https://www.pard.ua/uk/about/documents/> (дата звернення: 10.09.2018).

⁶⁴²Поняття «загальні збори» СРО передбачено у Положенні про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджене Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27.12.2012 року № 1925.

Питання на загальних зборах вирішуються, як правило, шляхом голосування простою більшістю. У Статуті визначаються особливості голосування щодо певних питань. Періодичність їх скликань може бути різною, однак загальним стандартом є не менше одного разу на рік, наприклад, з'їзди аудиторів України можуть бути черговими, повторними та позачерговими⁶⁴³.

Особливий статус має Аудиторська палата України, яка формується на паритетних засадах шляхом делегування до її складу аудиторів та представників державних органів. Загальна кількість членів Аудиторської палати України становить двадцять осіб, від різних державних органів делегуються десять повноважних представників та десять від аудиторів⁶⁴⁴. Її спеціальний статус закріплено на рівні закону, тому у цьому випадку можна говорити про співрегулювання галузі.

Для забезпечення власної діяльності СРО приймає внутрішні документи, дотримання яких є обов'язковим для усіх членів. Наприклад, Асоціація антикризового менеджменту у своїй діяльності керується: Статутом Асоціації, Положенням про Ревізійну комісію Асоціації антикризового менеджменту, Положенням про членство в Асоціації антикризового менеджменту, Положенням про Раду Асоціації антикризового менеджменту, Положенням про фінансування, Положенням про осередки Асоціації антикризового менеджменту, Положенням Комітету про проведення тендеру⁶⁴⁵.

Постійно діючий колегіальний орган саморегулювальної організації, створений для управління нею між сесіями загальних зборів (наприклад, Рада). Важливим є те, що у разі делегування повноважень до складу цього органу можуть бути включені не тільки члени СРО, а й незалежні фахівці або ж представники компетентного органу державної влади.

Як правило, чітко визначаються повноваження керівних органів СРО, які можуть бути прописані на рівні закону, підзаконного акта⁶⁴⁶ або ж у статуті організації.

---

⁶⁴³Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст. 50.

⁶⁴⁴Статут Аудиторської палати: затверджений Рішенням Установчого з'їзду аудиторів України від 14 липня 2018 р. URL: <https://www.apu.com.ua/statuttapu/> (дата звернення: 15.04.2019).

⁶⁴⁵Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту». URL: http://aam.net.ua/view_cat.php?category=struktura (дата звернення: 15.04.2019).

⁶⁴⁶Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2012 р. № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 15.04.2019).

Прикладом такого органу може слугувати Рада Аудиторської палати України, яка обирається членами Аудиторської палати України на з'їзді аудиторів України таємним голосуванням з числа висококваліфікованих аудиторів і стажем аудиторської діяльності не менше п'яти років та загальною кількістю 11 осіб. Рада Аудиторської палати України представляє інтереси членів Аудиторської палати України у період між з'їздами аудиторів України⁶⁴⁷.

Функціональне призначення постійно діючого колегіального органу у багатьох випадках залежить від наявності, розподілу повноважень та взаємодії з виконавчим органом СРО, тому у статуті ці моменти чітко прописуються. Зокрема, питання обрання та звільнення керівника виконавчого органу, відповідних структурних одиниць СРО та їх керівників, прийняття та виключення членів організацій тощо. Рішення цього органу також можуть прийматися простою більшістю голосів.

Виконавчий орган – це постійно діючий орган саморегулювальної організації, створений для управління нею, вирішення поточних питань (адміністрування), виконання рішень загальних зборів, постійнодіючого колегіального органу саморегулювальної організації. Його назви також можуть бути різноманітні (адміністрація, секретаріат або ж апарат СРО). Наприклад, власне виконавчий орган – це постійно діючий орган, що очолюється головою⁶⁴⁸ або ж президентом⁶⁴⁹. Може функціонувати одноосібний та колегіальний виконавчий орган саморегулювальної організації. До прикладу, Секретаріат є структурним підрозділом Аудиторської палати України (далі – АПУ), створеним для ведення поточних справ АПУ, підпорядковується Голові АПУ та підзвітний АПУ, виконує організаційну, правову, інформаційно-довідкову та матеріально-технічну роботу із забезпечення діяльності АПУ, її профільних комісій, структурних підрозділів, інших дорадчих органів та членів АПУ під час виконання ними своїх повноважень⁶⁵⁰.

---

⁶⁴⁷Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст. 50.

⁶⁴⁸ Наприклад, відповідно до Положення про фондовий ринок НКЦПФР узгоджується кандидатура Голови виконавчого органу СРО.

⁶⁴⁹Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту». URL: http://aam.net.ua/view_cat.php?category=struktura (дата звернення: 15.04.2019); Професійна асоціація учасників ринків капіталів та деривативів (ПАРД). URL: <https://www.pard.ua/> (дата звернення: 15.04.2019).

⁶⁵⁰Положення про Секретаріат Аудиторської палати України. Додаток до рішення Аудиторської палати України від 26 ерезня 2015 р. № 309/6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr309230-15#n9> (дата звернення: 15.04.2019).

Наприклад, Президент Всеукраїнської громадської організації «Асоціація антикризового менеджменту» є штатним працівником, не може бути членом Ради Асоціації⁶⁵¹.

З приводу керівництва СРО можуть бути визначені спеціальні вимоги щодо їх фаховості та трудових відносин, встановлюватися певні заборони та обмеження у діяльності, зокрема щодо конфлікту інтересів. Наприклад, відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» керівник та заступники керівника виконавчого органу СРО, керівники структурних підрозділів СРО не можуть перебувати у трудових відносинах із членами СРО та прямо або опосередковано бути пов'язаними відносинами контролю з членами СРО, мати судимість за корисливі чи посадові злочини, не зняту або не погашену в установленому законом порядку, та повинні мати стаж роботи на фондовому ринку не менше п'яти років⁶⁵². Відповідно до Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку від 27.12.2012 року № 1925 ці вимоги доповнюються й іншими, зокрема, вимогами бездоганної ділової репутації, отриманням вищої економічної або юридичної освіти та іншими. Тобто на рівні закону та підзаконному рівні визначаються вимоги до управлінського складу СРО. Держава встановила доволі жорсткі умови для керівництва виконавчим органом СРО на цьому ринку. Вимога щодо бездоганної ділової репутації є знаковою у діловому світі та забезпечує довіру до особи не тільки членів СРО, а й інших зацікавлених осіб⁶⁵³.

Ознакою сучасного українського законодавства є визначення конфлікту інтересів не лише у діяльності державних посадовців та посадовців органів місцевого самоврядування, а й щодо роботи посадових осіб приватних організацій, у тому числі СРО. Зокрема, така особа також зобов'язана заявляти про потенційний та реальний конфлікт інтересів, який може вплинути на об'єктивність такої особи щодо виконання нею повноважень або ж прийняття рішення. Відповідно до Закону України «Про аудит фінансової звітності та

---

⁶⁵¹Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту». URL: http://aam.net.ua/view_cat.php?category=структура (дата звернення: 15.04.2019).

⁶⁵²Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 31. Ст. 268.

⁶⁵³Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2012 р. № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 15.01.2019).

аудиторську діяльність» від 21.12.2017 року № 2258-VIII: конфлікт інтересів – суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами аудитора (посадових осіб аудиторської фірми) та його (їх) професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання ним (ними) своїх професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним (ними) дій⁶⁵⁴.

Виконавчий орган саморегулювальної організації здійснює організаційно-господарські повноваження. Від імені СРО може виступати керівник виконавчого органу, тобто представляти СРО у судах, органах державної влади, укладати договори тощо.

Членство у СРО. Набути членство у СРО можливо за заявою на основі відповідності критеріям СРО. Критерії мають бути чітко сформульовані та відповідати законодавству. Відмова у членстві не має бути спрямована на дискримінацію суб'єкта господарювання чи усунення його з конкурентного середовища. Тому відмова у членстві може бути оскаржена до суду, а також у межах СРО.

Законодавством України передбачена можливість членства у кількох СРО. Так, відповідно до Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку, затвердженого Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27.12.2012 року № 1925⁶⁵⁵, у разі якщо на фондовому ринку зареєстровано, більше ніж одна СРО за одним і тим самим видом професійної діяльності, то професійні учасники фондового ринку можуть на власний вибір бути членами однієї або декількох СРО з одного й того самого виду професійної діяльності.

До специфіки прав та обов'язків членів саморегулювальної організації можна віднести можливість діяти на основі визначених СРО правил, використовувати механізм захисту своїх інтересів, розроблений СРО, представницький потенціал, а також можливість врегулювання спору у межах СРО. Як член СРО, учасник може презентувати через

---

⁶⁵⁴Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст. 50.

⁶⁵⁵Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2012 р. № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 15.01.2019).

неї своє бачення регулювання певної господарської або ж професійної діяльності. Члени СРО мають можливість доступу до певних освітніх, методичних послуг, підвищення кваліфікацій, а у разі делегування певних повноважень СРО – отримання ліцензій та сертифікатів тощо.

Для запобігання дискримінації та дотримання конкурентних норм кожен член СРО має рівні права та, відповідно, право голосу. Тому відповідно до затверджених документів має бути визначено право обирати та бути обраним до органів управління, вносити пропозиції та брати активну участь у діяльності СРО, отримувати належні послуги від СРО у визначеному порядку.

Активну участь член СРО має здійснювати безпосередньо, та його діяльність має бути спрямована на досягнення мети та завдань організації, зокрема, він може брати участь у роботі постійно діючих колегіальних органів управління або у спеціальних (дисциплінарна комісія та інші). Ефективність участі залежить від бачення власної ролі в організації.

Статус члена СРО не може бути переданий іншим особам, за виключенням універсального правонаступництва у разі реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення). У зв'язку з цим виникає багато питань щодо набуття статусу члена СРО, переходу майнових прав, питання страхування діяльності реорганізованого члена СРО, проблематики відповідальності за вироблені товари та надані послуги. Якщо реорганізація відбувається шляхом поділу, а визначити правонаступника неможливо, то набуття членства має бути проведено за новою процедурою, а майнові зобов'язання визначено відповідно до положень про те, що правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася (ч. 6 ст. 107 ЦК України). У разі реорганізації шляхом злиття, приєднання, перетворення може відбуватися правонаступництво членства у СРО за бажанням суб'єкта господарювання.

До питання можливостей внутрішньої взаємодії учасників СРО можна віднести проблематику оскарження дій та бездіяльності органів управління та контролю як у межах самої СРО, так і за зовнішнього звернення до державних судів та органів виконавчої влади, які здійснюють нагляд та контроль за діяльністю СРО⁶⁵⁶. При чому такий порядок визначається статутом організації та не може обмежуватися лише використанням ресурсів СРО. Тобто звернення до державного суду залишається важливим конституційним правом учасників СРО у разі незгоди із рішеннями її керівних органів.

---

⁶⁵⁶ Така можливість, зокрема, передбачена на фондовому ринку.

Розподіл обов'язків членів СРО у межах організації залежить від її масштабів та кількості членів. Загальним правилом є, що у разі участі в одному органі, особа не може входити до іншого постійно діючого, зокрема контролюючого органу. Член саморегульованої організації не може входити до складу постійно діючого колегіального органу та контролюючого органу одночасно. Однак, якщо кількість членів невелика, то і чисельність органів скорочується та змінюються їх повноваження.

Порядок припинення (призупинення) членства у СРО також має бути чітко визначений. До особливих випадків припинення членства слід віднести, наприклад, втрату членом саморегульованої організації права на заняття господарською або професійною діяльністю, за умови, що такі вимоги є обов'язковими для набуття членства у СРО. Крім того, припинення у вигляді виключення, як виду стягнення до учасника, можливе у разі недотримання правил СРО або ж за несплату членських внесків, а також інших випадках, визначених законом або статутом саморегульованої організації. У разі припинення членства колишній учасник СРО продовжує нести відповідальність за свою діяльність під час перебування у складі СРО.

Статут саморегульованої організації містить звичайні вимоги як до інших юридичних осіб, однак особливістю його є включення обов'язку членів саморегульованої організації дотримуватися правил, прийнятих у рамках СРО, зазначення системи контролю щодо дотримання цих обов'язків, порядку накладення стягнень та оскарження діяльності органів СРО у разі прийняття рішень. Крім того, має бути визначений порядок розгляду скарг, спорів як між учасниками СРО, так і споживачами товарів та послуг у разі порушення законодавства та правил діяльності членами СРО та інше. Специфікою СРО є включення положення щодо страхування діяльності членів СРО.

СРО у переважній більшості функціонують за рахунок сплати членських внесків. Є. А. Поліщук зазначає: «З одного боку, СРО фінансуються винятково за рахунок членських внесків учасників ринку. Тому припустити, що ці учасники платитимуть гроші за додатковий контроль над ними, за те, що їх додатково карають, і одержувати від цього задоволення — необачно»⁶⁵⁷. Варто погодитися із думкою автора, що за додатковий контроль учасники СРО навряд чи будуть платити, однак за ефективний контроль галузі на основі добросовісності та чесної ділової практики ведення справ, який би

---

⁶⁵⁷Поліщук Є. А., Левченко В. П. Стратегія економічного розвитку України. Саморегульовані організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових установ. 2014. № 35. С. 191–192.

забезпечив стабільність функціонування галузі, то, звичайно, можливо. Далі, автор продовжує думку: «З іншого боку, держава (у даному випадку – в особі Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) ставиться до СРО як до опонента, тобто представника ринку – лобіста відповідного бізнесу. З цього приводу була думка регулятора, що такі відносини на користь ринку і він від них тільки виграє»⁶⁵⁸. Будь-яка бізнес-спільнота прагне відстоювати власні інтереси, однак на сучасному етапі розбудови взаємовідносин громадянського суспільства, держави та бізнес-середовища сприймати представників ринку та СРО як опонента не варто. Як бачимо, еволюція мети створення СРО засвідчила закріплення публічних аспектів її функціонування. Тому і держава, і бізнес мають розбудовувати економіку, тобто мають спільну мету.

СРО функціонує не лише за рахунок членських внесків, а й інших надходжень. Наприклад, це можуть бути добровільні пожертви, вступні внески, спадщина тощо.

У більшості випадків СРО має вести публічний реєстр своїх членів та засновників, у якому надається правдива та достовірна інформація про них. При чому членами СРО мають бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які здійснюють господарську та професійну діяльність у певній галузі. Тому, якщо це вимагається законодавством, то учасниками відповідного СРО можуть бути лише ті особи, які мають відповідний дозвіл на здійснення певного виду діяльності (ліцензію), сертифікат⁶⁵⁹ тощо.

Реєстр членів СРО – це окремий важливий обов'язок у її діяльності, оскільки вимагає дотримання певних технічних критеріїв та визначення обсягу відомостей про членів та їх членських внесків.

---

⁶⁵⁸Там само.

⁶⁵⁹Відповідно до Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27 грудня 2012 р. № 1925, ОПУ подає зокрема такі документи на отримання статусу СРО: перелік професійних учасників фондового ринку - членів об'єднання, які провадять вид професійної діяльності на фондовому ринку; довідку про сертифікованих осіб заявника; копії документів, що підтверджують членство професійних учасників фондового ринку, які мають ліцензію з відповідного виду професійної діяльності, в об'єднанні за тим видом професійної діяльності на фондовому ринку, за яким ОПУ має намір отримати статус СРО, та засвідчили свою згоду на вступ до об'єднання. СРО веде облік членів СРО у журналі тощо. Окрім того, СРО може приймати до складу кандидатів у члени СРО юридичних осіб, які мають намір отримати відповідну ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку.

Тому СРО відповідного законодавства чітко має встановити, яка саме інформація подається членами СРО у загальний доступ.

Дисциплінарна відповідальність членів саморегульованої організації може стосуватися як порушень законодавства, так і правил СРО, а також бути позитивною та ретроспективною.

Спеціалізовані органи СРО. Контрольний або ж дисциплінарний орган (дисциплінарний комітет, дисциплінарна колегія⁶⁶⁰, що слідує за дотриманням правил СРО її членами та накладає стягнення).

У випадку делегування повноважень контроль за дотриманням вимог законодавства у певній сфері також покладається на СРО. Наприклад, Комітет з контролю за якістю аудиторських послуг Аудиторської палати України створено з метою забезпечення проведення перевірок суб'єктів аудиторської діяльності, він систематизує та узагальнює результати проведених перевірок з контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності для подальшого оприлюднення результатів аналізу порушень суб'єктами аудиторської діяльності професійних вимог щодо якості аудиторських послуг на офіційному веб-сайті за рішенням Ради Аудиторської палати України⁶⁶¹.

Аналізуючи досвід діяльності СРО щодо здійснення контрольних повноважень СРО, доходимо висновку про наявність визначеного механізму його здійснення, закріпленого у актах організації. Як правило, це відповідні правила, у яких прописано чіткий механізм здійснення контролю, навіть визначаються заходи із розслідування порушень правил та процедура накладення стягнення.

Наприклад: «Дисциплінарна колегія ПАРД проводить розслідування фактів порушення членами ПАРД норм законодавства на ринку цінних паперів, норм професійної діяльності та професійної етики, а також фактів невиконання членами ПАРД окремих рішень ПАРД, правил ПАРД. Розслідування проводяться на підставі заяв членів ПАРД, органів та посадових осіб ПАРД та третіх осіб, за зверненнями органів державної виконавчої влади або за ініціативою Голови Колегії. Порядок роботи Дисциплінарної колегії ПАРД регламентовані Положенням про Дисциплінарну колегію»⁶⁶². Відповідно до ч. 6 ст. 14

---

⁶⁶⁰Дисциплінарна колегія ПАРД. URL: <https://www.pard.ua/uk/about/structure/disciplinary-committee/> (дата звернення: 17.02.2019).

⁶⁶¹ Положення про Комітет з контролю за якістю аудиторських послуг: додаток до рішення чергового з'їзду аудиторів України 18 червня 2019 р. №1/7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v01_7230-19 (дата звернення: 11.07.2019).

⁶⁶²Дисциплінарна колегія. URL: <https://www.pard.ua/uk/about/structure/disciplinary-committee/> (дата звернення: 15.04.2019).

«Про депозитарну систему» від 06.07.2012 року саморегулівна організація, яка об'єднує депозитарні установи, має право одержувати звітність, складену такими депозитарними установами в порядку, встановленому Комісією, з метою її контролю, узагальнення, аналізу та передачі Комісії⁶⁶³.

Відповідно до ст. 8 Модельного закону: 1) СРО здійснює контроль за дотриманням своїми членами правил та стандартів СРО при здійсненні підприємницької або професійної діяльності; 2) у сфері підприємницької та професійної діяльності, де не визначено уповноважений державний орган, що має право здійснювати контроль (нагляд) за відповідними видами підприємницької та професійної діяльності, СРО має право брати на себе такі функції; 3) СРО самостійно визначає форми контролю, терміни, періодичність проведення перевірок діяльності своїх членів; 4) планові перевірки діяльності члена СРО не можуть проводитися більше одного разу на рік, і терміни проведення таких перевірок повинні визначатися статутом СРО, якщо інше не встановлено законодавством; 5) підставою для проведення позапланової перевірки діяльності члена СРО може бути тільки представлена СРО скарга на дії (бездіяльність) члена СРО, що порушує правила та стандарти СРО⁶⁶⁴. Як бачимо, СРО може здійснювати окремі контрольні повноваження щодо діяльності своїх членів (за дотриманням внутрішніх власних документів) та, відповідно, додатковий контроль порівняно з органами державної влади. Отже, контрольний орган СРО має право здійснювати: 1) контроль за виконанням внутрішніх саморегулівних правил організації; 2) контроль за відповідністю діяльності нормам законодавства (комплаєнс); 3) контроль за членами організації у разі делегованих повноважень.

У разі виявлення порушень діяльності члена СРО саморегулівна організація за підсумками перевірки має право: 1) приймати рішення, які зобов'язують члена СРО усунути виявлені за підсумками перевірки порушення та встановлювати терміни усунення таких

---

⁶⁶³Про депозитарну систему: Закон України від 06 липня 2012 року № 5178-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB#w12> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁶⁴Модельний закон о саморегулируемых организациях: принят на двадцать девятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 29-7 от 31 октября 2007 года). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_i51/conv (дата звернення: 15.04.2019).

порушень; 2) попереджувати члена СРО; 3) приймати рішення про виключення члена із СРО; 4) звертатися у випадках, встановлених законодавством про адміністративні правопорушення, в уповноважений державний орган з контролю (нагляду) за діяльністю членів СРО з клопотанням про звернення до суду або про дискваліфікацію своїх членів, які є фізичними особами–підприємцями; 5) приймати інші рішення, що не суперечать законодавству⁶⁶⁵. Положенням, яке є новим для законодавства України та незатосовується відповідно у діяльності органів державної влади та СРО – це можливість звертатися із заявою про адміністративні правопорушення в уповноважений державний орган з контролю (нагляду) за діяльністю членів СРО з клопотанням про звернення до суду або про дискваліфікацію своїх членів, які є фізичними особами–підприємцями. Перші чотири випадки набули закріплення у чинному законодавстві України та реалізуються на практиці. Невідомі українському законодавству питання «дискваліфікації» у господарській діяльності, оскільки його вживання більш зорієнтоване на сферу спорту. Водночас Декваліфікація – втрата особою кваліфікації, спеціальних знань, досвіду⁶⁶⁶; дискваліфікація – оголошення когось не гідним або не здатним займати якусь посаду, виконувати певну роботу через професійну невідповідність; позбавлення спортсмена або команди права брати участь у змаганнях за грубе порушення правил, нетактовне поведіння⁶⁶⁷. Вважаємо, що указана термінологія може бути застосована у законодавстві України як втрата певних професійних навичок у здійсненні господарської та професійної діяльності, адже більшість членів СРО постійно підвищують свою кваліфікацію протягом життя, а в деяких законах ця вимога закріплена як обов’язкова. Отже, вважаємо, що непроходження підвищення кваліфікації та не отримання відповідного сертифіката може бути підставою для дискваліфікації та виключення зі складу СРО.

---

⁶⁶⁵Модельний закон о саморегулируемых организациях: принят на двадцать девятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 29-7 от 31 октября 2007 года) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_i51/conv (дата звернення: 15.04.2018).

⁶⁶⁶Що таке Дескваліфікація. URL: <http://slovopedia.org.ua/32/53396/30596.html>> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁶⁷ Там само

Оскарження рішення дисциплінарної комісії у судах займає досить вагому частку. Наприклад, з Постанови Вищого господарського суду України від 10.07.2014 р. Справа № 904/8556/13: «...до Вищого господарського суду України з касаційною скаргою звернулася саморегулівна організація Асоціація «Українські фондові торговці». Вищим господарським судом України було встановлено, що ТОВ «ММСІС Інвестментс» звернулося до Господарського суду Дніпропетровської області з позовом до Асоціації «Українські фондові торговці» про визнання недійсним рішення Голови Дисциплінарного комітету Асоціації «Українські фондові торговці» від 11.10.2012 року № 1/12. ТОВ «ММСІС Інвестментс» свої позовні вимоги мотивує тим, що рішення від 11.10.2012 року про відкриття дисциплінарної справи прийнято з порушенням норм права, оскільки відповідно до п. 3.3 Дисциплінарного кодексу єдиною підставою для відкриття Дисциплінарної справи є дисциплінарний висновок. Суд першої інстанції, відмовляючи в задоволенні позовних вимог ТОВ «ММСІС Інвестментс», вказав на відсутність передбачених чинним законодавством України підстав для визнання рішення Голови дисциплінарного комітету Асоціації «Українські фондові торговці» № 1/12 «Про відкриття дисциплінарної справи стосовно ТОВ «ММСІС Інвестментс»» недійсним. Апеляційний господарський суд України, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позовні вимоги Позивача, посилається на п. 3.3 розділу 3 Дисциплінарного кодексу Асоціації «Українські фондові торговці», яким передбачено, що у строк не пізніше п'яти робочих днів після отримання Дисциплінарного висновку, Голова Дисциплінарного комітету повинен, виключно на основі розгляду Дисциплінарного висновку та наданих Контролером додатково до Дисциплінарного висновку документів, прийняти рішення про відкриття дисциплінарної справи; відмову у відкритті дисциплінарної справи; повернення Дисциплінарного висновку Контролеру для здійснення додаткових заходів для з'ясування обставин. Тобто, Дисциплінарний висновок, який є єдиною підставою для відкриття дисциплінарної справи відносно ТОВ «ММСІС Інвестментс», не складався і головою Дисциплінарного комітету розглянутий не був. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що відсутність Дисциплінарного висновку слід вважати беззаперечним фактом неправомірного відкриття дисциплінарної

справи. Колегія суддів Вишого господарського суду України цілком підставно дійшла висновку про відсутність підстав для задоволення касаційної скарги Асоціації «Українські фондові торговці»⁶⁶⁸. Саме порушення внутрішніх положень щодо порядку проведення дисциплінарного розслідування стало причиною скасування рішення саморегулівної організації.

Великі СРО, як правило, встановлюють багаторівневу систему забезпечення відповідальності, яка може включати як колективну відповідальність, так і індивідуальну відповідальність членів СРО: формування компенсаційного фонду саморегулівної організації; колективне страхування; встановлення обов'язкового індивідуального страхування відповідальності членів саморегулівної організації; субсидіарну матеріальну відповідальність членів саморегулівної організації перед споживачами продукції (робіт, послуг) та іншими особами; інші способи у випадках, передбачених статутом. Система відповідальності членів СРО може бути закріплена у відповідному законодавстві або ж на рівні статуту СРО.

Важливо підкреслити, що систему забезпечення відповідальності у межах компенсаційного фонду СРО формують за рахунок внесків членів СРО і виплати здійснюють у разі порушення її правил. Порядок, розмір та інші процедурні правила визначаються відповідно до статуту СРО.

Створення компенсаційного фонду є основним способом забезпечення відповідальності членів організації перед споживачами товарів та послуг. Водночас і страхування відповідальності членів СРО набуває важливого значення. Такі способи повинні бути реалістичними для виконання, тобто сума має бути розумно встановлена та, відповідно, не бути перешкодою для набуття членства у СРО. Розумність їх визначення залежатиме від особливостей сфери саморегулювання, економічних показників розвитку.

Проблемою, з якою можуть стикнутися сучасні СРО, є визначення мінімального розміру компенсаційного фонду та членських внесків. Тому закономірно виникає запитання, що у разі відсутності коштів у компенсаційному фонді, чи може припинити свою діяльність СРО як така, що не може забезпечити виконання узятих на себе зобов'язань?

---

⁶⁶⁸Постанова Вишого господарського суду України від 10 липня 2014 р. Справа № 904/8556/13 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39759282> (дата звернення: 10.06.2018)

Ще однією важливою нормою є відповідальність СРО перед членами своєї організації за неправомірні дії працівників дисциплінарних комітетів у разі здійснення ними контролю. Як члени СРО, так і її керівництва взаємно відповідальні один перед одним. Зокрема, у разі порушення правил СРО можуть накладатися відповідні стягнення: припис про усунення порушення, призупинення, припинення членства у СРО.

Надаючи членство у СРО та підтримуючи і беручи на себе зобов'язання щодо дотримання правил СРО, сторонни, з одного боку, саморегульвна організація, з іншого – член організації мають взаємні права та обов'язки, при чому їх об'єднуючою рисою є добросовісність виконання. Тобто член СРО гарантує добросовісне їх дотримання та виконання, а СРО гарантує добросовісне виконання набору репутаційних вигод від членства та систему колективного та індивідуального захисту. Водночас СРО гарантує добросовісність поведінки та професіоналізм своїх членів перед органами публічної влади, споживачами товарів та послуг. Тому цілком закономірним є встановлення відповідальності СРО за недобросовісну поведінку своїх членів та, відповідно, визначення регресних вимог у випадку неможливості покриття збитків СРО у разі притягнення до відповідальності члена СРО. СРО слідує за добросовісною поведінкою її членів, тому відповідальність СРО полягає у невідповідності системи контролю або ж у неналежному контролі за діяльністю її членів.

Назви спеціалізованих органів СРО (Комітет з питань обліку та оподаткування, Комітет з депозитарної діяльності, Експертна рада з питань оподаткування, обліку та фінансової звітності) та їх функціональне призначення може бути різноманітним. Як правило, такі комітети очолюються головою, який призначається постійно діючим колегіальним органом, та вимоги до зайняття його посади можуть включати відсутність конфлікту інтересів.

Досить поширеним є функціонування органу СРО за назвою **Експертна рада**, що підкреслює високий рівень фахівців цього колективного органу. Наприклад: «Експертна рада з питань оподаткування, обліку та фінансової звітності є постійно діючою консультативно-дорадчою групою фахівців при Професійній асоціації учасників ринків капіталу та деривативів (ПАРД). Експертна рада створена з метою сприяння здійсненню професійної діяльності на фондовому ринку членами Асоціації та підвищення кваліфікації фахівців–членів Асоціації у сфері оподаткування операцій з цінними паперами, ведення бухгалтерського та податкового обліку та підготовки

фінансової звітності за міжнародними стандартами. Основними задачами Експертної ради є: проведення експертиз проектів нормативно-правових актів, програм та інших документів, а також складання висновків за результатами їх проведення; аналіз законодавства України та підготовка пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів та внесення змін до нормативно-правових актів з питань оподаткування, обліку та фінансової звітності; розроблення рекомендацій, методичних матеріалів для професійних учасників фондового ринку – торговців цінними паперами та депозитарних установ; організація обговорень положень окремих нормативно-правових актів у формі громадських дискусій, круглих столів, конференцій тощо; об'єднання зусиль членів Асоціації з метою сприяння вдосконаленню законодавства України з питань оподаткування, бухгалтерського обліку та фінансової звітності»⁶⁶⁹.

Крім консультативно-дорадчих функцій, які полягають у виконанні різноманітних завдань, пов'язаних з якісним наповненням нормативної бази (включаючи проектування законів) та методологічним забезпеченням діяльності членів СРО, Експертна рада може бути залучена до процесу внутрішньої сертифікації, підвищення кваліфікації. Наприклад, процедура внутрішньої сертифікації оцінювачів, які є членами громадської організації передбачає: утворення Експертної ради, склад і порядок діяльності якої затверджено рішенням громадської організації⁶⁷⁰. Співрегулювання галузі може здійснюватися на рівні участі Експертних рад СРО. Ще одним прикладом є положення Закону України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 року № 1378-IV, відповідно до якого рецензування звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок здійснюється також експертними радами саморегулювальних організацій оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок⁶⁷¹.

Судова практика України має приклади оскарження правомірності діяльності експертної ради щодо рецензування висновків. Зокрема,

---

⁶⁶⁹Експертна рада з питань оподаткування, обліку та фінансової звітності. URL: <https://www.pard.ua/uk/about/structure/expert-council/> (дата звернення: 12.09.2018).

⁶⁷⁰Порядок визнання Фондом державного майна статусу саморегулювальної організації оцінювачів: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-2001-%D0%BF> (дата звернення: 15.04.2019).

⁶⁷¹Про оцінку земель: Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (дата звернення: 12.09.2018).

Експертною радою Українського товариства оцінювачів складено рецензію на звіт про оцінку 30,47% частки в Асоціації «Полісся», відповідно до якої зроблено висновок, що звіт, який був предметом перевірки, не відповідає вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, є неякісним і не може бути використаний. Скарга мотивована тим, що висновок суду про рецензування саморегулювальною організацією оцінювачів можливо лише в разі, якщо такий оцінювач є членом саморегулювальної організації оцінювачів, є помилковим, оскільки Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» не забороняє проведення експертними радами рецензування звітів з оцінки майна, що виконані не членами саморегулювальної організації. Колегія суддів, розглянувши мотиви апеляційної скарги, перевіривши матеріали справи, заслухавши пояснення представників сторін, цілком обґрунтовано дійшла висновку, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню. Підставою такого рішення стали положення Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», у яких передбачено, що рецензування саморегулювальною організацією оцінювачів звітів оцінювачів можливо в разі, якщо такий оцінювач є членом саморегулювальної організації оцінювачів⁶⁷².

Важливим органом СРО є орган, який здійснює контроль за фінансами самої організації. Зокрема, це може бути ревізор асоціації⁶⁷³, ревізійна комісія тощо.

Наприклад, Ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю, складається з 3 осіб, які обираються З'їздом терміном на п'ять років з правом переобрання. До функцій відноситься перевірка фінансової частини звіту та балансу Асоціації, а також інші питання, пов'язані з контролем фінансово-господарської діяльності Асоціації⁶⁷⁴.

---

⁶⁷²Постанова Київського апеляційного господарського суду № 13/128 від 17.09.2008 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2085744> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁷³Статут Аудиторської палати: затверджений Рішенням Установчого з'їзду аудиторів України від 14 липня 2018 р. URL: <https://www.apu.com.ua/statuttapu/> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁷⁴Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту». URL: http://aam.net.ua/view_cat.php?category=struktura (дата звернення: 11.02.2019).

Органи саморегульованої організації з урегулювання спорів

Слід зазначити, що до структури СРО можуть входити не тільки третейські суди (наприклад, третейський суд ПАРД⁶⁷⁵), які врегульовують в Україні питання виключно щодо спорів резидентів, міжнародні комерційні арбітражні суди, які вирішують спори з іноземним елементом, а й органи з врегулювання спорів за допомогою посередництва (медіації), експертизи, консиліація, омбудсмена з питань бізнесу тощо.

Альтернативні способи вирішення спорів являють собою сукупність різноманітних процедур, які спрямовані на подолання юридичного конфлікту, здійснюються, як правило, недержавним органом чи приватною особою виходячи з принципів добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності, рівноправності⁶⁷⁶. Спільною рисою альтернативних методів вирішення спорів (АМВС) є наявність обов'язкової згоди сторін спору про вирішення його саме таким способом, конфіденційність, гнучкість процедури провадження⁶⁷⁷.

Третейські суди можуть бути створені при відповідних саморегульованих організаціях. При чому вони розглядають як внутрішні суперечки, так і суперечки з іноземним елементом. Роль арбітражних судів, які створюються при недержавних організаціях сьогодні, надважлива у врегулюванні спорів, де виникає потреба у спеціалізованих знаннях. Тому третейські суди виникають не тільки при торгових, торгово-промислових палатах, що здійснюють представництво інтересів усієї бізнес-спільноти, а й при спеціалізованих недержавних організаціях. Наприклад, Арбітражний суд при Асоціації торгівлі зерном і кормами (ГАФТА), Арбітражний суд при Федерації з торгівлі вовною в Гдині, Арбітражний суд при Федерації торгівлі олійними культурами й жирами (FOSFA), арбітраж при Комітеті з торгівлі зерновими в Роттердамі, арбітраж при Біржі з торгівлі шкірою та шкіряними виробами в Генуї, Міжнародна асоціація інженерів-консультантів (FIDIC), арбітраж при Нідерландській асоціації з торгівлі кавою. Незважаючи на те, що ці установи створюються при

---

⁶⁷⁵Третейський суд ПАРД. URL: <https://www.pard.ua/uk/about/structure/arbitration/> (дата звернення: 10.01.2019).

⁶⁷⁶Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. С. 10.

⁶⁷⁷Гончаренко О. М. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. К.: 2014. С. 5.

недержавних організаціях та фактично входять до їх складу, вони, як правило, реєструються як окремі юридичні особи.

Саме третейські суди набули окремого міжнародного схвалення та визнання на рівні міжнародних договорів порівняно з іншими структурними елементами СРО. Важливість удосконалення правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу, його уніфікація привернули до себе увагу ООН. Ця найбільша міжнародна організація надала мандат Комісії з права міжнародної торгівлі (далі – ЮНСІТРАЛ) на розробку правил у міжнародній торгівлі загалом та міжнародному комерційному арбітражі зокрема. Найбільш відомими у сфері міжнародного комерційного арбітражу є такі документи ЮНСІТРАЛ: Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ (1976 рік); Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж (1985 рік). Складність цієї проблематики полягає у тому, що знайти необхідний текст міжнародного документа виявляється можливим тільки за допомогою Інтернету, зокрема на офіційному сайті ЮНСІТРАЛ.

Рішення третейського суду може бути визнано та виконано відповідно до Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року – універсальної конвенції, унікальність якої полягає у тому, що вона імплементована більше ніж у 160 державах світу. Жодного міжнародного договору, який би визнавав силу рішень державних судів на глобальному рівні, не існує. Отже, міжнародна спільнота підтвердила довіру до недержавних саморегулювальних інституцій. Третейський суд, який є частиною системи інституціоналізації саморегулювальних механізмів, зайняв одне з важливих місць та вказує на спроможність бізнесу врегулювати суперечки самостійно, не звертаючись до державних інструментів.

Таке міжнародне сприяння діяльності третейських судів привело до того, що їх сприймають відділено від саморегулювальних організацій, та на національному рівні окремої держави приймається закон, що регулює діяльність цієї структурної одиниці СРО. Отже, третейські суди можуть визнаватися як самостійний механізм врегулювання спорів між суб'єктами господарювання.

Експертна оцінка може застосовуватися також як окремий механізм врегулювання спорів. В Україні методологія та правове підґрунтя цього різновиду альтернативних методів врегулювання спорів не розроблені. Отже, експертна оцінка виступає не як допоміжна процедура при врегулюванні спору, який перебуває на розгляді в державному суді, третейському суді, а як альтернативний метод вирішення спорів. Роль експерта змінюється. Експерт на

прохання сторін розв'язує спірні питання, пов'язані з технічними аспектами, у випадку взаємних правових претензій. Сторони самі обирають есперта та визначають коло питань, які він має вирішити, тому висновок експерта є обов'язковим для сторін. Надважливий механізм експертної оцінки при врегулюванні будівельних спорів, спорів з технічних питань тощо там, де юридична оцінка не може через свою специфіку бути переконливою.

Світовий досвід та досвід розвиненого інституційного саморегулювання в Україні доводить, що на рівні СРО за допомогою внутрішніх документів досить детально врегульовується питання розслідування порушень членів СРО, накладення на них стягнень і, відповідно, чітко визначається процедура відповідальності органів СРО.

Як бачимо, СРО може здійснювати окремі контрольні повноваження щодо діяльності своїх членів (за дотриманням внутрішніх власних документів) та додатковий контроль порівняно з органами державної влади. Отже, контрольний орган СРО має право здійснювати: 1) контроль за виконанням внутрішніх саморегулювальних правил організації; 2) контроль за відповідністю діяльності нормам законодавства (комплаєнс); 3) контроль за членами організації у разі делегованих повноважень.

3.2.3. Делегування повноважень саморегулювальним організаціям

Саморегулювальним організаціям можуть делегуватися деякі повноваження органів виконавчої влади. Однак делегування повноважень не завжди є важливою ознакою для визнання статусу саморегулювальної організації, указане стосується тільки певних галузей економічної діяльності, де законодавчо передбачена така можливість. Для таких саморегулювальних організацій встановлені підвищені вимоги щодо присутності на певному ринку, прав та обов'язків та інші. Залишаються відкритими питання щодо кількості та змісту повноважень, які можуть делегуватися СРО, та вимог до таких організацій.

На думку О. Онуфрієнко, можна констатувати, що норми чинного законодавства передбачають дві групи повноважень у саморегулювальних організаціях на ринку цінних паперів. Так, науковець до першої групи відносить повноваження, делеговані СРО самими учасниками. Реалізація цих повноважень ґрунтується на договірних відносинах

між членом СРО й організацією та не підкріплюється засобами впливу з боку держави. Друга група – це повноваження, надані державою відповідним державним органам і делеговані останніми до СРО. Реалізуючи ці повноваження, СРО здійснюють окремі елементи державного регулювання ринку цінних паперів. Вимоги, установлені СРО під час реалізації зазначених повноважень, – це обов’язки учасників СРО, які встановлені в нормативних актах, і тому їх невиконання має тягнути за собою негативні наслідки, аналогічні наслідкам за невиконання норм чинного законодавства⁶⁷⁸.

Делегувати, обирати або уповноважувати делегатом⁶⁷⁹. Делегування повноважень (англ. *delegation of authority*) – тимчасова передача своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям. Поширене також делегування повноважень на здійснення певної діяльності (дій) суб’єктами управлінських відносин (виконавчої влади)⁶⁸⁰. У реалізації державної економічної політики є сфери переважно приватноправового регулювання, проте держава стимулює створення суб’єктами господарювання саморегульованих організацій з делегуванням їм окремих повноважень, що зазвичай притаманні органам державної влади⁶⁸¹. Делегування повноважень у системі виконавчої влади має на меті досягти гнучкості управління і найраціональнішого поділу праці та її кооперації. Розрізняють два основних види делегування повноважень у галузі управління: делегування повноважень у відносинах між органами управління та установами й організаціями; делегування повноважень всередині управлінської структури (апарату управління підприємства, установи, організації)⁶⁸². В. В. Сулова у цьому зв’язку слушно зазначає: «Мова йде не тільки про делегування «згори донизу», коли владні повноваження державного органу передаються саморегульованій

---

⁶⁷⁸Онуфрієнко О. Регулятивні функції саморегульованих організацій на ринку цінних паперів. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 2. С. 58–59.

⁶⁷⁹ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 2, 1971. Ст. 236.

⁶⁸⁰Делегування повноважень. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.

⁶⁸¹Задихайло Д. В. Держава та економічне ринкове середовище: господарсько-правовий контекст. Вісник Академії правових наук України. № 3 (42). С. 153–158.

⁶⁸²Делегування повноважень. Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 2: Д–Й. 744 с.

організації, але і «знизу догори», коли такі повноваження, що мають організаційно-господарський характер, добровільно, в процесі вільного волевиявлення в межах функціонування органів саморегульованої організації передаються її членами – суб'єктами підприємницької або професійної діяльності. Остання форма делегування може бути представлена як прояв економічної демократії і вимагає від законодавця дуже ґрунтовного підходу до формування правових процедур аби не скомпрометувати ідею на практиці»⁶⁸³.

Я. І. Ленгер, розглядаючи проблему повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виділив основні принципи, відповідно до яких здійснюється делегування повноважень між цими суб'єктами: 1. Принцип законності. 2. Соціально-економічна обґрунтованість делегування. 3. Принцип додатковості. 4. Принцип матеріально-фінансової забезпеченості делегованих повноважень. 5. Принцип врахування інтересів держави та адміністративно-територіальної одиниці, а також принцип врахування інтересів населення, що проживає на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. 6. Принцип гласності. 7. Принцип підконтрольності здійснення переданих повноважень⁶⁸⁴. Вказані принципи є цілком прийнятними і для застосування між органами державної влади та саморегульованими організаціями, враховуючи особливості цих суб'єктів. Зокрема, п'ятий принцип щодо СРО можна інтерпритувати як врахування інтересів держави та суб'єктів господарювання, які представляють певний ринок на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Делегування повноважень СРО – це надання визначених на певний термін повноважень на основі зрозумілої та прозорої процедури від компетентного суб'єкта (орган державної влади, суб'єкт господарювання) до СРО та встановлення порядку контролю за їх виконанням. Можна виділити: внутрішнє делегування (від членів СРО до саморегульованої організації) та зовнішнє делегування (від органів державної влади до саморегульованої організації). Внутрішнє делегування здійснюється на основі договору між СРО та її членом

---

⁶⁸³Суслова В. В. Окремі концептуальні засади господарсько-правового регулювання саморегульованої діяльності. Держава і право: 36. науков. праць. 2011. № 1(51). С. 324–330.

⁶⁸⁴Ленгер Я. І. Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування: колізійні питання делегування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 37(1). С. 73-75.

(по горизонталі). Зовнішнє, відповідно до встановленої законодавством процедури, органом державної влади (по вертикалі) на основі заяви від СРО або відразу визначається відповідним законом.

Питання делегування повноважень до СРО достатньо не вивчене в українській науці. Адже, виходячи з теоретичних засад делегування, суб'єкту, якому делегують певні повноваження, мають наділятися певні фінансові ресурси, передаватися майнові об'єкти для їх реалізації. Враховуючи те, що метою делегування є також економія державних коштів, навряд чи на делегування повноважень СРО в Україні будуть виділятися певні фінансові ресурси. На думку американського дослідника Дж. Колінза, хороший керівник відрізняється від успішного тим, що успішний керівник не тільки передає повноваження (delegate) підлеглим, а й створює всі умови для того, щоб підлеглий міг виконати ці повноваження (empower) та бути обізнаним про результати цього делегування⁶⁸⁵. При делегуванні повноважень СРО важливим є створення зрозумілої та прозорої процедури як передачі певних функцій, так і контролю та їх виконання (звітність, перевірки тощо).

Делегування повноважень є досить гнучкою формою, адже передаються лише визначені повноваження та на певний термін. Орган державної влади, який делегував, не позбавляється можливості їх здійснення. Може виникнути ситуація, за якої суб'єкти професійної діяльності або суб'єкти господарювання можуть обирати, куди звертатися з проханням про здійснення певних обов'язкових процедур, які б забезпечили доступ на ринок: до органу державної влади, до відповідних організацій, які відповідають критеріям, визначеним центральним органом виконавчої влади, або ж до саморегулювальної організації.

Для появи саморегулювальної організації в певній сфері необхідна як ініціатива самих суб'єктів діяльності, спрямована на краще забезпечення їх приватних інтересів, так і ініціатива держави, що заінтересована передати частину своїх функцій іншим суб'єктам у разі впевненості, що останні спроможні забезпечити публічні інтереси більш ефективно⁶⁸⁶. Головна причина неможливості делегування повноважень полягає в недостатньому рівні ресурсного, матеріального

---

⁶⁸⁵ From Good to Great. New York: Harper Collins Publishers, Inc. Jim Collins, 2001. P. 17–41.

⁶⁸⁶Сулова В. Саморегулювальні організації: питання удосконалення правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 2. С. 35–38.

та кадрового забезпечення СРО для ефективного використання делегованих функцій⁶⁸⁷.

Водночас орган державної влади має контролювати здійснення делегованих повноважень саморегулювальною організацією, а саморегулювальна організація контролює своїх членів щодо виконання вимог законодавства. Наприклад, відповідно до ст. 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 року № 34 експертиза проектів будівництва проводиться експертними організаціями незалежно від форми власності, які відповідають критеріям, визначеним центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, архітектури, містобудування, відомості про які внесені таким органом або на підставі делегованих повноважень саморегулювальною організацією у сфері архітектурної діяльності за відповідним напрямом підприємницької діяльності (у разі її утворення) до переліку експертних організацій⁶⁸⁸. Ч. 5 ст. 17 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року № 687-XIV визначає, що професійна атестація виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, проводиться центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури, а також саморегулювальними організаціями у сфері архітектурної діяльності на основі делегованих повноважень⁶⁸⁹.

Показовим прикладом законодавчого закріплення правосуб'єктності, повноважень, порядку надання делегованих повноважень саморегулювальної організації є Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV⁶⁹⁰. На підставі аналізу законодавчих положень цього закону можна дійти таких висновків: 1) законодавством закріплено чотири повноваження СРО; 2) два повноваження є обов'язковими (статусними), які здійснюються на виконання регулюючої (нормотворчої) та контролюючої функцій; 3) делегованими

---

⁶⁸⁷Маричева Н. В. Підвищення дієвості державного контролю за діяльністю саморегулювальних організацій. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. 2012. № 1 (6). С. 59.

⁶⁸⁸Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 34. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 11.01.2018).

⁶⁸⁹Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (дата звернення: 11.01.2018).

⁶⁹⁰Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14>. (дата звернення: 11.01.2018).

повноваження можуть наділятися ці СРО та, відповідно, виконувати регулятивну функцію (організаційну), пов'язану з доступом до виду діяльності, професії; 4) порядок реєстрації СРО та контроль за ними здійснює Центральний орган виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури; 5) порядок надання статусу СРО та механізм делегування повноважень має визначатися на підзаконному рівні, однак відповідно до закону саморегульована організація набуває делегованих їй повноважень з дня опублікування рішення про надання (делегування) таких повноважень в офіційному виданні компетентним органом.

Виділяють моделі делегування повноважень СРО. Зокрема: «Модель повної передачі функцій від державних органів до СРО. У рамках цієї моделі функції з регулювання галузі передаються від державного (них) органу (ів) до саморегульованої організації. Поряд з цим СРО також наділяється повноваженнями з розробки стандартів і правил для галузі. Модель часткової передачі функцій СРО. Модель передбачає часткову передачу функцій (наприклад, ліцензування або видача спеціальних дозволів) саморегульованим організаціям, які також здійснюють функцію з розробки внутрішніх галузевих правил і стандартів. Модель поширена в європейській традиції. Модель «етичного регулювання». Модель передбачає, що саморегулюючими організаціями здійснюються функції з розробки етичних норм і стандартів ведення бізнесу в галузі і контролю за їх виконанням⁶⁹¹. Слід зазначити, що вказані моделі делегування повноважень відповідають уже зазначеним у попередньому розділі праці видам саморегулювання. Тому модель делегованих повноважень щодо певної галузі може бути як змінною (наприклад, спочатку СРО функціонують без делегованих повноважень, а згодом – із делегованими), так і незмінною (статичною).

Ю. І. Остапенко проводячи аналіз законодавства щодо делегування повноважень СРО, слушно пропонує дії щодо: «...1) перегляду системи правового регулювання в цілому із чітким розмежуванням регулюючого впливу держави і саморегулювання, функцій і повноважень, які є виключно державними, і тих, що хоча б теоретично можуть

---

⁶⁹¹Беляев Н., Мордосевич Е. Саморегулирование бизнеса в Беларуси на примере рекламной деятельности: от декларации к реализации. Исследование «Либерального клуба». URL: <http://liberalclub.biz/wp-content/issledovanija/26-10-2017.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).

бути делеговані СРО; 2) встановлення порядку і способів делегування повноважень держави; 3) конкретизація на нормативно-правовому рівні відповідальності самої СРО і її посадових осіб за невиконання або неналежне виконання функцій, делегованих державою; 4) нормативно-правове визначення порядку й способу контролю з боку відповідних державних виконавчих органів за реалізацією повноважень, делегованих державою; 5) удосконалення системи фінансування СРО з урахуванням обсягів делегованих повноважень»⁶⁹². Підтримуємо концептуальний підхід щодо визначення переліку делегованих повноважень. Чіткість встановлення порядку делегованих повноважень та тих, які потенційно можуть делегуватися та, відповідно, не підлягають делегуванню, має бути законодавчо визначено. Однак замало тільки визначитися із переліком відповідних повноважень, слід оцінити готовність самих суб'єктів до саморегулювання та створити належне інституційне середовище, яке б відповідало принципам демократичності, прозорості у своїй діяльності та здатного ефективно здійснювати самоконтроль. Тільки у такому випадку делегування повноважень буде корисним та ефективним. Отже, потрібно провести аудит функцій, перспективних для делегування СРО. Відсутність такого аудиту та відповідних чітких законодавчих норм щодо делегування залишає СРО можливість функціонувати на рівні створення саморегулюваних норм та контролю за їх дотриманням (так званої етичної моделі).

У результаті проведення аудиту виділяться дві групи функцій: 1) функції, що закріплюються за державним органом; 2) функції, які можливо передати в конкурентне середовище або ліквідувати⁶⁹³. Друга група функцій має бути оцінена та відповідно усвідомлена готовність ринку до їх отримання. З метою виділення функцій, делегування яких можлива СРО, пропонується провести аналіз регуляторного впливу другої групи функцій, тобто повноважень, які потенційно делегуються, на предмет ефективності такої передачі і наслідків для галузі відповідно до Закону України «Про засади

---

⁶⁹²Остапенко Ю. І. Саморегулювання діяльності суб'єктів господарювання: модернізація законодавства. Науково-практична Інтернет-конференція 06.12.2018. Секція 4. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1930%3A19112018-15&catid=231%3A4-12 (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁹³Беляев Н., Мордосевич Е. Саморегулирование бизнеса в Беларуси на примере рекламной деятельности: от декларации к реализации. Исследование «Либерального клуба». URL: <http://liberalclub.biz/wp-content/issledovaniya/26-10-2017.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).

державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 року № 1160-IV⁶⁹⁴.

Проблемою законодавчого регулювання є відсутність зрозумілої позиції законодавця щодо делегування повноважень. Як бачимо, в одних законах чітко визначено, які повноваження можуть делегуватися СРО, а в інших – йдеться лише про можливість такої дії, без встановлення механізму та компетенцій, якими можуть наділятися СРО. Звичайно, такий підхід є прогалиною, яку потрібно заповнити. Тому на рівні законодавця слід визначити можливість та конкретні делеговані компетенції, які можуть здійснювати СРО.

Відповідно до ст. 24 Директиви 2004/109/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15.12.2004 року про гармонізацію вимог щодо прозорості відносно інформації про емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку, та внесення змін до Директиви 2001/34/ЄС: «Держави-члени можуть дозволити своїм центральним компетентним органам влади делегувати повноваження. За винятком повноважень, зазначених у частині 4(h), будь-яке делегування повноважень стосовно обов'язків відповідно до цієї Директиви та її виконавчих заходів має бути переглянуто через п'ять років після набуття чинності цією Директивою і закінчуватися через вісім років після набуття чинності цією Директивою. Будь-яке делегування повноважень має бути виконане в певний спосіб, визначаючи повноваження, які мють бути передані, та умови, за яких вони мають виконуватися»⁶⁹⁵. Цією Директивою чітко визначаються повноваження, необхідні для виконання функцій компетентним органом влади. Також у ЄС делегування повноважень має обмеження у часі, тобто вони строкові. Крім того, не можуть бути делеговані повноваження, зазначені у частині 4(h), а саме, щодо: перевірки, щоб інформація, зазначена у цій Директиві, була оформлена у відповідності з певною структурою звітності, а також вживати відповідних заходів у випадку, якщо виявляться порушення. Згідно

---

⁶⁹⁴Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 року № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 11.03.2018).

⁶⁹⁵ Директива 2004/109/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. про гармонізацію вимог щодо прозорості відносно інформації про емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку, та внесення змін до Директиви 2001/34/ЄС. Офіційний вісник Європейського Союзу. 31.12.2004. URL: <https://www.pard.ua> (дата звернення: 11.03.2019).

із статтею 25 обов'язок професійної секретності повинен покладатися на всіх осіб, які працюють або працювали у компетентному органі влади, а також на осіб, яким компетентні органи влади могли делегувати певні повноваження⁶⁹⁶.

Цікавий досвід делегування повноважень можна спостерігати на прикладі Казахстану. У межах реформи передбачалася передача доволі широкого спектра державних повноважень (не тільки в рамках системи ліцензування), при цьому сам механізм їх передачі, а також функціонування СРО було опрацьовано доволі детально. Ініціаторами ж впровадження саморегулювання виступили окремі державні органи. У Республіці Казахстан було підготовлено План нації «100 кроків з реалізації п'яти інституціональних реформ»⁶⁹⁷. Крок 97 цього плану «Розширення можливості громадян брати участь у процесі прийняття рішень через розвиток саморегулювання і місцевого самоврядування. Передача не властивих державі функцій в конкурентне середовище і саморегульованим організаціям» передбачає, що такі дії будуть здійснюватися щорічно, за допомогою проведення таких поетапних заходів: 1 етап – інвентаризація функцій; 2 етап – опублікування на сайті переліку функцій і громадське обговорення; 3 етап – аналіз готовності ринку; 4 етап – розгляд переліку функцій постійнодіючою комісією; 5 етап – передача функцій до конкурентного середовища⁶⁹⁸.

Прикладом порядку передачі функції СРО є наказ Міністра національної економіки Республіки Казахстан від 27 лютого 2017 року № 84 «Про затвердження Методики з проведення галузевих (відомчих) функціональних оглядів діяльності державних органів». У документі розписано етапи, учасники, способи реалізації процедури. Заходи, реалізація яких необхідна в рамках блоку: Крок 1. Проведення

---

⁶⁹⁶Директива 2004/109/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 грудня 2004 р. про гармонізацію вимог щодо прозорості відносно інформації про емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку, та внесення змін до Директиви 2001/34/ЄС. Офіційний вісник Європейського Союзу. 31.12.2004. URL: <https://www.pard.ua> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁹⁷План нації - 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ. URL: <http://www.adilet.gov.kz/ru/pages/plan-nacii-100-konkretnyh-shagov> (дата звернення: 11.03.2019).

⁶⁹⁸97 шаг. Расширение возможности граждан участвовать в процессе принятия решений через развитие саморегулирования и местного самоуправления. Передача не свойственных государству функций в конкурентную среду и саморегулируемым организациям. URL: <http://itogigoda2016.strategy2050.kz/steps> (дата звернення: 10.10.2017).

аудиту функцій державного органу. Крок 2. Здійснення інвентаризації функцій: на які відносини і суб'єктів поширюється її дія, визначення відповідальних за реалізацію, докладний опис. Крок 3. Проведення оцінки регулюючого впливу функцій. Блок 4. Узгодження інтересів. Етап, спрямований на визначення інтересів і готовності державного органу, бізнесу і суспільства до імплементації саморегулювання в галузі. Передбачається проведення засідань громадсько-консультативних рад (при профільних державних органах), публічних обговорень, робочих груп з метою отримання думок і пропозицій основних стейкхолдерів⁶⁹⁹.

В Україні активно обговорюються різні моделі законодавчого закріплення правового статусу СРО, порядку їх діяльності. Тому можливість включення положень щодо делегування повноважень в окремий базовий закон, а, можливо, і в окремий розділ ГК України є важливою з огляду на доцільність та обґрунтованість. Звичайно, питання делегування повноважень СРО є прерогативою галузевого законодавства, яке забезпечує ту чи іншу сферу економічної діяльності, однак базові конструкції, які можливо перейняти для цих законів, мають бути закріплені в окремому законі щодо діяльності СРО загалом або ж, як було зазначено, у ГК України.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо такий варіант можливих законодавчих положень щодо закріплення порядку та змісту делегованих повноважень в окремому законопроекті «Про правовий статус саморегулювальних організацій та засади їх діяльності»:

Також пропонуємо доповнити ГК України ст. 24-6 «Делегування повноважень саморегулювальним організаціям» такого змісту:

«1. У порядку, визначеному законом, саморегулювальні організації можуть здійснювати делеговані повноваження. Принципи, засади та види делегованих повноважень встановлюються законом.

2. Орган державної влади, який делегує повноваження, здійснює оцінку повноважень, які делегуються. Оцінка передбачає зазначення конкретного повноваження та аналізу готовності СРО до його реалізації. Обов'язково публікується на сайті органу державної влади оцінка повноважень, які делегуються для громадського обговорення.

---

⁶⁹⁹Об утверждении Методики по проведению отраслевых (ведомственных) функциональных обзоров деятельности государственных органов: Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 27 февраля 2017 № 84. URL: <http://itogigoda2016.strategy205> (дата звернення: 10.10.2017).

3. Порядок делегування визначається на основі підзаконного нормативно-правового акта центральним органом виконавчої влади, який здійснює державне регулювання господарської діяльності у Положенні про делегування повноважень.

4. Рішення про делегування саморегулювній організації повноважень підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства.

5. Саморегулювна організація несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання покладених на неї повноважень у встановленому законодавством порядку».

3.2.4. Нагляд та контроль за діяльністю саморегулювних організацій

Невідворотний процес побудови системи інституційного саморегулювання в Україні є відповіддю на глобалізаційні процеси, які відбуваються в європейському регіоні. Швидкі технологічні зміни, нові альтернативи постають як виклики, що потребують таких самих адекватних реакцій з боку суспільства задля забезпечення сталості його розвитку. Лібералізація та конвергенція є підставами для посилення ролі саморегулювних інституцій, для розвитку внутрішніх його структур, для зміни парадигми взаємодії та співпраці з державою та загалом до трансформації державності.

Н. Джаст та М. Латцер порівнюють трансформацію державності з новим розподілом праці між державними та приватними суб'єктами регуляторного процесу, з новими інституційними формами регулювання та вказують у цьому зв'язку на тенденцію до посилення саморегулювання та спільного регулювання⁷⁰⁰. Трансформації перш за все набувають регуляторна та контрольна функція держави. Важливо дослідити у зв'язку з посиленням ролі саморегулювання та співрегулювання трансформацію та модернізацію контрольної функції держави щодо СРО.

Характеризуючи проблематику нагляду та контролю за діяльністю саморегулювних організацій слід почати з того, що за сучасних умов за суб'єктами господарювання нагляд і контроль здійснюється

---

⁷⁰⁰Just N., Latzer M. Self-and Co-Regulation in the Mediamatics Sector: Transformation of Statehood and Political Strategies at the EU-Level. Knowledge, Technology & Policy. 2004. Vol. 17. Issue 2. P. 38–39.

виходячи з кількох схем, визначених законодавством: нагляд і контроль за діяльністю суб'єктів господарювання здійснюється уповноваженими органами державної влади; спільний нагляд та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання (органи державної влади або органи суспільного нагляду та СРО); спільний нагляд та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання (органи державної влади або органи суспільного нагляду, СРО, органи громадського контролю (організації захисту прав споживачів)); нагляд і контроль здійснює СРО з делегованими повноваженнями (додатковий контроль на підставі закону та внутрішніх правил); нагляд та контроль за виконанням правил СРО здійснює відповідна СРО без делегованих повноважень (додатковий контроль на підставі внутрішніх правил).

Наприклад, Фонд державного майна України та саморегулівні організації оцінювачів спільно здійснюють контроль за якістю професійної підготовки оцінювачів⁷⁰¹. При чому відповідно до положень деяких нормативно-правових актів СРО здійснюють громадське регулювання⁷⁰². У цьому випадку присутні колізії законодавства України. У сфері оцінки майна спочатку створюється громадська організація, якій може бути згодом надано вторинно офіційний статус СРО, тому законодавець і говорить про громадський контроль. Однак офіційно визнана СРО не може здійснювати громадське регулювання, оскільки являється представником бізнесу та у багатьох випадках лобіює його інтереси та на цьому етапі стає стороною процесу регулювання. СРО не може здійснювати «громадський» контроль щодо себе. Вважаємо, що слід виключити положення у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III щодо громадського регулювання, яке здійснює саморегулівна організація.

---

⁷⁰¹Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265814/find?text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 11.03.2019).

⁷⁰²Положення про громадське регулювання саморегулівними організаціями оцінювачів закріплено у Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. № 2658-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265814/find?text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 11.03.2018).

Державний нагляд та контроль за діяльністю саморегульованих організацій здійснюються за загальним правилом органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики, а також моніторинг та контроль у відповідній сфері господарської та/або професійної діяльності.

Розглядаючи питання нагляду та контролю за діяльністю саморегульованих організацій, перш за все, слід виходити з таких засад.

Саморегульовані організації є незалежними у своїй діяльності, тому не допускається втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у роботу цих організацій. Стаття 19 Основного закону України чітко та однозначно вказує на межі діяльності органів державної влади «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Тому повноваження органів державної влади та їх посадових осіб щодо нагляду та контролю за СРО мають бути чітко визначені на рівні закону, а не підзаконного акта. Аналізуючи чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти щодо нагляду та контролю за СРО, доходимо висновку, що саме низкою підзаконних нормативно-правових актів визначено такі повноваження, а не на рівні закону, що є грубим порушенням норм Конституції України.

Водночас саморегульовані організації не мають втручатися у діяльність органів державної влади та їх посадових осіб. Взаємодія органів державної влади та саморегульованих організацій має відбуватися на основі, у формах та спосіб, передбачених Конституцією та законами України. Зокрема, як зазначено раніше, саморегульовані організації запрошуються, а в більшості випадків обов'язково залучаються до процесу формування і реалізації державної політики на певному ринку, сфері, галузі, виді господарської діяльності шляхом розроблення проєктів нормативно-правових актів. Органи державної влади проводять консультації з питань здійснення господарської або професійної діяльності, утворюють консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи, у роботі яких беруть участь представники саморегульованих організацій. Саморегульовані організації залучають до вирішення питань місцевого значення на рівні органів місцевого самоврядування. Отже, співпраця, здійснення нагляду та контролю зі сторони органів публічної влади щодо саморегульованих організацій має бути відкритою та прозорою.

Оскільки саморегульовані організації є певним майданчиком для формування, усвідомлення та реалізації інтересів усіх зацікавлених осіб у регулюванні певного ринку, сфери, галузі, виду господарської

або професійної діяльності, то залучення цих організацій до розробки законопроектів, проведення консультацій з ними з питання створення, компетенції СРО, нагляду та контролю за їх діяльністю, розподілу функцій з нагляду та контролю між органами публічної влади та СРО є обов'язковим. Отже, взаємодія та співпраця із саморегульвними організаціями на основі визначених законом норм є запорукою продуктивного та ефективного регулювання з дотриманням принципів відкритості та прозорості.

Важливим аспектом з питання здійснення нагляду та контролю за СРО є проблематика надання інформації СРО щодо її функціонування та діяльності її членів. Адже, перш за все, органи державної влади здійснюють перевірку інформації, яка надається СРО. Тому визначення питань щодо інформації, яка має бути надана СРО, включаючи проблематику комерційної таємниці та дотримання законодавства з питань запобігання корупційним діям, усунення конфлікту інтересів, фінансування протиправних діянь (тероризму), залишається актуальним.

Ще одним концептуальним зауваженням буде таке. У цій праці визначено різні моделі саморегулювання у державах, тому можна дійти висновку, що рівень державного нагляду та контролю буде також залежати від моделі саморегулювання, прийнятого на ринку. Чим більше передано повноважень до СРО (делеговане саморегулювання), тим вищий рівень нагляду та контролю за організацією буде здійснено. Водночас при добровільному саморегулюванні, де СРО створюються за зразком громадських організацій, рівень державного нагляду та контролю за організацією як за СРО буде мінімальним. У разі якщо організація не визнана саморегульвною, то і нагляд, і контроль буде відповідно здійснено у загальному порядку як до громадського об'єднання або ж господарської асоціації, або у визначеному законом порядку до відповідної організації: палати, торгово-промислової палати, біржі тощо.

Повноваження з контролю діяльності власних членів, які здійснює СРО з делегованими повноваженнями, концептуально відрізняються від цих самих функцій, які здійснюються СРО без делегованих повноважень. Адже у першому випадку держава делегує виконання певних публічних функцій органу державної влади до СРО, у другому ж СРО моніторить дотримання та виконання власних внутрішніх правил членами СРО. Засоби впливу на порушника також відрізняються, однак можуть і збігатися. У першому випадку вони є більш жорсткими аж до застосування певних примусових заходів, у другому – максимальною санкцією є припинення членства

у СРО. Окремим питанням залишається відшкодування матеріальних та моральних збитків, які завдані членом СРО.

Н. В. Маричева зазначає: «що функція контролю не обмежується колом питань, пов'язаних із законністю, дотриманням обов'язкових приписів, а вміщує аналіз фактичного стану справ, їх зіставлення з накресленими цілями, виступає джерелом прийняття нових рішень і спрямувань на встановлення доцільних і ефективних взаємовідносин елементів системи. Саме таке розуміння контролю дає змогу відокремити його від інших видів діяльності. Специфіка нагляду виявляється в обмеженні його компетенції перевіркою тільки законності діяльності конкретного об'єкта, тобто нагляд за дотриманням, а не за неопосередкованим виконанням законодавчих та інших нормативних актів»⁷⁰³. Відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року № 877-V державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених органів щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема, належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища⁷⁰⁴.

Крім того, потрібно виходити з того, що хоча ідеологічно саморегулювні організації є незалежними у своїй діяльності, однак нагляд і контроль за ними реалізується органами державної влади, органами суспільного нагляду, тому потрібно забезпечити розумний баланс між виконанням державних функцій та незалежністю СРО.

Важливими особливостями характеризується нагляд та контроль за СРО на ринку фінансових послуг. Відповідно до Принципів IOSCO: регулятор повинен мати всеохоплюючі повноваження щодо проведення перевірок, розслідувань та нагляду за ринком щодо правозастосування, а також регуляторна система повинна забезпечувати ефективне та надійне використання повноважень з перевірок, розслідувань, нагляду та правозастосування, а також застосування ефективних

---

⁷⁰³Маричева Н. В. Підвищення дієвості державного контролю за діяльністю саморегулювних організацій. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління. 2012. № 1 (6). С. 56.

⁷⁰⁴Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 11.03.2018).

програм з дотримання законодавства⁷⁰⁵. У Блоці В указаних Принципах щодо саморегулювання зазначається: «Якщо в регуляторній системі використовуються саморегулювні організації, які здійснюють окремі прямі повноваження з нагляду у їх відповідній сфері компетенції, такі СРО повинні підлягати нагляду регулятора та відповідати стандартам справедливості та конфіденційності при виконанні делегованих ним обов'язків⁷⁰⁶. У Блоці В (Принцип 9) констатується: «Формально законодавство України передбачає делегування повноважень саморегулювним організаціям. Більш того, НКЦПФР зареєстровані асоціації, названі СРО. Однак фактично СРО з будь-якими регуляторними повноваженнями не існує. СРО може бути корисною у забезпеченні регулювання чутливого до коливань ринкової кон'юнктури. Проте існують значні конфлікти інтересів у наданні регуляторних повноважень професійним асоціаціям, які керуються їх членами. Необхідно гарантувати, що ці конфлікти інтересів виявлені і управління ризиками є. Як правило, це включає в себе інтенсивний контроль з боку державного регуляторного органу. Якщо НКЦПФР бажає використовувати СРО, необхідно гарантувати, що вони мають здатність розробляти належні правила поведінки та забезпечувати їх дотримання. Водночас Комісія повинна мати повноваження і спроможність забезпечувати незалежність і неупередженість в діяльності СРО, незважаючи на конфлікти їх інтересів»⁷⁰⁷. Отже, аналізуючи указані принципи, доходимо висновку, що СРО, які мають делеговані повноваження, підлягають ретельнішому (інтенсивнішому) нагляду та контролю. Діяльність СРО має відповідати принципам справедливості, конфіденційності, незалежності та неупередженості. Водночас наділення делегованими повноваженнями СРО є гарантією з боку держави здатності розробки та дотримання законодавства, внутрішніх правил у діяльності членів цієї СРО. Орган державної влади має бути упевнений у спроможності активної діяльності СРО. Це фактично гарантія дієвості та ефективності СРО.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом,

---

⁷⁰⁵Блок С. Принципи ІОСКО. Objectives and Principles of Securities Regulation. URL: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD561.pdf> (дата звернення: 10.10.2017).

⁷⁰⁶Оцінка імплементації Принципи ІОСКО. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/Assessment-Implementation-of-IOSCO-Principles-1.pdf> (дата звернення: 10.10.2017).

⁷⁰⁷Там само

або фінансуванню тероризму відносно фондових бірж, компаній з управління активами та інших професійних учасників фондового ринку (окрім банків) відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»⁷⁰⁸.

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 року № 448/96-ВР визначено основні завдання Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо нагляду та контролю за діяльністю СРО та її членами.

Перевірка достовірності інформації та у разі невідповідності, на думку державного органу, вимогам до набуття статусу СРО є найбільш поширеною у судовій практиці. Так, Окружний адміністративний суд міста Києва розглянув позов Професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за участю третьої особи Асоціації «Українські фондові торговці» про визнання дій протиправними, зобов'язання вчинити дії, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що рішення, прийняте за наслідками розгляду поданих позивачем документів, яким відмовлено Професійній асоціації реєстраторів та депозитаріїв в наданні статусу та видачі свідоцтва саморегулювальної організації професійних учасників фондового ринку за видом професійної діяльності – діяльності з торгівлі цінними паперами, є протиправним, а окремі норми Положення, на підставі якого було прийняте рішення № 112, незаконні, протиправні та такі, що не відповідають вимогам правового акта. Оскільки під час розгляду та вирішення справи судом встановлено відсутність у відповідача - НКЦПФР достовірної інформації щодо кількості професійних учасників фондового ринку за видом професійної діяльності – діяльності з торгівлі цінними паперами та професійних учасників-членів ПАРД, які подавались ПАРД до комісії в складі пакету документів щодо видачі свідоцтва про реєстрацію об'єднання як саморегулювальної організації професійних учасників фондового ринку станом на 08.11.2013 року, що, як наслідок, унеможливило визначення відсотка співвідношення між ними для прийняття рішення про реєстрацію ОПУ та видачу свідоцтва про реєстрацію ОПУ або про

---

⁷⁰⁸Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 11.03.2019).

відмову в реєстрації ОПУ та видачі свідоцтва про реєстрацію ОПУ, суд доходить висновку про протиправність оскаржуваного рішення № 112 від 22.01.2014 року та наявність підстав для його скасування. У результаті цього, рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 112 від 22.01.2014 року «Щодо розгляду заяви Професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв про видачу свідоцтва про реєстрацію об'єднання як саморегульованої організації професійних учасників фондового ринку» було визнано протиправним та скасовано, водночас НКЦПФР зобов'язано повторно розглянути заяву Професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв про надання статусу та видачу свідоцтва про реєстрацію об'єднання як саморегульованої організації професійних учасників фондового ринку за видом професійної діяльності – діяльності з торгівлі цінними паперами⁷⁰⁹. У цьому прикладі НКЦПФР не змогли довести підставність свого висновку про невідповідність вимогам закону поданої інформації СРО.

Прикладом, коли судом було підтверджене рішення державної комісії щодо невідповідності наданої СРО інформації та відмову у продовженні терміну дії свідоцтва про реєстрацію як саморегульованої організації є такий випадок. До Господарського суду Миколаївської області звернулася Асоціація «Південноукраїнська торгівельно-інформаційна система» з позовом до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України про скасування рішення № 106 від 23.01.2007 р. про відмову у продовженні терміну дії свідоцтва про реєстрацію як саморегульованої організації. Рішенням Комісії від 23.01.2007р. № 106 позивачу було відмовлено у продовженні дії вищезазначеного Свідоцтва на підставі п. п. б) п. 29 Положення про СРО, тобто через наявність у поданих для продовження дії Свідоцтва документах недостовірних даних, а саме: відомості про склад засновників ППІС згідно з Установчим договором вказаної саморегульованої організації не відповідає дійсності. Згідно з інформацією наявною в Комісії, з 15 засновників, перелік яких наведено у вказаному Установчому договорі та статуті позивача, мали тільки 7 юридичних осіб, тобто менше половини від складу засновників Асоціації ППІС. Також при поданні документів для подовження дії свідоцтва Асоціацією ППІС було надано недостовірну інформацію і щодо переліку учасників

---

⁷⁰⁹Окружний адміністративний суд міста Києва від 25 вересня 2014 року. Справа № 826/5761/14 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40950616> (дата звернення: 11.03.2019).

організації – станом на 06.11.2006 р. з 128 учасників Позивача 24 не мали ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку – діяльності з торгівлі цінними паперами, через закінчення строку дії такої ліцензії або її анулювання Комісією. Таким чином, позивачем було допущено порушення положень Закону України «Про цінні папери і фондову біржу»⁷¹⁰. Отже, суд обґрунтовано відмовив у позові, оскільки наявність ліцензії для провадження діяльності на цьому ринку є визначеною на рівні закону, тому її втрата може призвести і до втрати статусу СРО у подальшому.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку може застосовувати фінансові санкції за правопорушення та анулювати свідоцтво про реєстрацію об'єднання як саморегульованої організації фондового ринку, яке було видано такому об'єднанню⁷¹¹.

Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати про відсутність єдиного механізму щодо припинення діяльності СРО. В одних законодавчих актах встановлюється можливість ліквідації СРО у судовому порядку, в інших – у разі звернення до компетентного органу, ще в інших – виключення з Реєстру СРО або ж анулювання свідоцтва СРО, також передбачається можливість не продовження дії свідоцтва щодо реєстрації організації у статусі СРО, що не є підставою для припинення юридичної особи. Отже, фактично подвійний правовий статус СРО: як громадського об'єднання або ж господарської асоціації включає подвійний механізм правової охорони такої юридичної особи. З припиненням статусу СРО не припиняється її діяльність у визначених організаційно-правових формах.

Механізм нагляду та контролю за СРО має встановлюватися визначаючи критерії строків, дотримання вимог набуття статусу СРО. Оскільки СРО – це також регулятори ринку, то нагляд та контроль за їх діяльністю може провадитися органами державної влади періодично та обґрунтовано.

Відповідно до ч. 5 ст. 49 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» СРО несе відповідальність за невиконання чи неналежне виконання покладених на неї повноважень у встановленому законодавством порядку. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

---

⁷¹⁰Господарський суд Миколаївської області. Справа № 16/64/07 від 29 березня 2007 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/573262> (дата звернення: 11.03.2019).

⁷¹¹Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.03.2019).

може позбавити статусу СРО у таких випадках: на підставі заяви СРО про скасування Комісією свідоцтва СРО; невиконання СРО рішень Комісії, постанов уповноважених осіб Комісії; встановлення Комісією факту невідповідності СРО вимогам законів⁷¹².

Відповідно затверджено низку положень щодо реалізації указаних прав НКЦПФР: Положення про порядок складання та подання інформації щодо діяльності саморегульованих організацій та об'єднань професійних учасників фондового ринку до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку⁷¹³, Про призначення представників Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у СРО від 04.02.2014 р. № 135⁷¹⁴, Про затвердження Порядку розгляду заяв саморегульованих організацій професійних учасників фондового ринку про делегування повноважень саморегульованим організаціям професійних учасників фондового ринку та прийняття рішення НКЦПФР⁷¹⁵.

Отже, одним із головних обов'язків органів державної влади при здійсненні нагляду та контролю є визначення відповідності їх діяльності законодавству України. Досить детально повноваження НКЦПФР щодо державного нагляду та контролю розкрито в окремому підрозділі «Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку»⁷¹⁶.

Аналізуючи указані положення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, доходимо висновку про детальне встановлення у підзаконному акті повноважень щодо нагляду і контролю

---

⁷¹²Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷¹³Положення про порядок складання та подання інформації щодо діяльності саморегульованих організацій та об'єднань професійних учасників фондового ринку до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1481-13> (дата звернення: 11.03.2019).

⁷¹⁴Про призначення представників Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у СРО: рішення від 04 лютого 2014 р. № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr135863-14>. (дата звернення: 11.03.2018).

⁷¹⁵Про затвердження Порядку розгляду заяв саморегульованих організацій професійних учасників фондового ринку про делегування повноважень саморегульованим організаціям професійних учасників фондового ринку та прийняття рішення НКЦПФР: рішення від 26 листопада 2013 р. № 2670. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0170-14> (дата звернення: 11.03.2019).

⁷¹⁶Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку: Затвержене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 27 грудня 2012 р. № 1925. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0182-13> (дата звернення: 11.03.2017).

за СРО. Важливим повноваженням є перевірка інформації, яка надається СРО. Водночас прогалиною законодавства є відсутність визначених механізмів перевірки відповідності законодавству діяльності СРО.

На відміну від ринку цінних паперів нагляд і контроль у сільськогосподарській дорадчій діяльності не деталізований, з огляду на нерозвиненість саморегулювних організацій у цій сфері. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 09.12.2012 року № 5462-VI передбачає лише, що до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сільського господарства, належать: координація діяльності, саморегулювної організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності та вирішення інших питань у галузі дорадчої діяльності відповідно до закону. Водночас зазначено, що громадське регулювання дорадчої діяльності здійснюється всеукраїнською громадською професійною організацією, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності та може набути статусу СРО⁷¹⁷, що, як ми ж зазначали, протирічить сутності поняття «громадського» регулювання.

Жодних положень щодо здійснення контролю та нагляду у цьому Законі не встановлено. Однак згідно з Порядком надання всеукраїнській громадській професійній організації статусу саморегулювної організації від 18.11.2009 року № 1221 статус саморегулювної організації анулюється Мінагрополітики у разі: невідповідності саморегулювної організації вимогам, визначеним цим Порядком (вимоги щодо кількісного складу, охоплення території та освітньої функції); неподання або несвоєчасного подання документів; припинення або встановлення тимчасової заборони щодо провадження діяльності зазначеною організацією⁷¹⁸. Також є вказівка щодо врегулювання спорів між Мінагрополітики та СРО щодо статусу саморегулювної організації у судовому порядку. Як бачимо, контроль здійснюється лише щодо вимог набуття статусу СРО, своєчасності подання документів. Незрозумілим для реалізації залишається пункт щодо припинення або встановлення тимчасової заборони щодо провадження діяльності

---

⁷¹⁷Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 09 грудня 2012 р. №5462-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 10.06.2018).

⁷¹⁸Порядок надання всеукраїнській громадській професійній організації статусу саморегулювної організації: постанова Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 р. № 1221 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2009-%D0%BF/conv> (дата звернення: 11.03.2018).

зазначеною організацією (як СРО, як громадською організацією?). Вказане положення потребує ретельного та належного удосконалення з метою ефективної реалізації у практичній діяльності. Залишається відкритим питання нагляду та контролю Мінагрополітики за діяльності СРО у разі невиконання вимог законодавства у діяльності СРО взятих повноважень тощо.

Певні особливості має нагляд та контроль у сфері оцінки майна, які здійснюються відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III⁷¹⁹. Зокрема, відповідно до його положень основними напрямками державного регулювання оціночної діяльності є: визнання статусу саморегульвних організацій оцінювачів та контроль за додержанням ними правил громадського регулювання оцінки майна, забезпечення їх широкого залучення до регулювання оціночної діяльності. Питання нагляду та контролю набули закріплення у таких підзаконних актах: Порядку визнання Фондом державного майна України статусу саморегульвної організації оцінювачів від 13.12.2001 року № 1668⁷²⁰, Порядку перевірки документів громадської організації, що претендує на визнання статусу саморегульвної організації оцінювачів від 19.12.2001 року № 2357⁷²¹, Щодо перевірки ФДМУ саморегульвних організацій оцінювачів 29.07.2010 р. № 1081⁷²² (відповідно до цього наказу утворюється спеціальна Комісія з перевірки саморегульвних організацій з числа фахівців центрального апарату ФДМУ у складі не менше 7 осіб). Зауважимо, що на цьому ринку діє п'ять офіційно зареєстрованих СРО, тому створення

---

⁷¹⁹Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14/find?text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁰Порядок визнання Фондом державного майна статусу саморегульвної організації оцінювачів: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-2001-п/conv> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²¹Порядок перевірки документів громадської організації, що претендує на визнання статусу саморегульвної організації оцінювачі: наказ Фонду державного майна України від 19 грудня 2001 р. № 2357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0025-02> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²²Щодо перевірки ФДМУ саморегульвних організацій оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 29 липня 2010 р. № 1081. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1081224-10> (дата звернення: 11.03.2018).

спеціальної комісії в апараті Фонду державного майна України є цілком обґрунтованим: Всеукраїнська громадська організація «Асоціація фахівців оцінки»⁷²³, «Всеукраїнська спілка експертів оцінювачів»⁷²⁴, Всеукраїнська громадська організація «Спілка оцінювачів землі»⁷²⁵, Всеукраїнська громадська організація «Союз оцінювачів України»⁷²⁶, Всеукраїнська громадська організація «Асоціація спеціалістів банківської оцінки України»⁷²⁷. Як бачимо, у цій сфері створено найбільше офіційних саморегулювальних організацій в Україні. Отже, відповідно до Порядку визнання Фондом державного майна України статусу саморегулювальної організації оцінювачів від 13.12.2001 року № 1668728 Фонд державного майна здійснює контроль за відповідністю саморегулювальних організацій оцінювачів вимогам щодо набуття Статусу СРО. Крім того, додатковими підставами анулювання статусу СРО у порівнянні з підставами, які визначаються до анулювання статусу саморегулювальної організації у сфері сільськогосподарської дорадчої діяльності, є: невиконання саморегулювальною організацією оцінювачів повноважень з громадського регулювання професійної оціночної діяльності, визначених ст. 28 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»; прийняття в порядку, визначеному статутними документами, рішення про припинення її повноважень з громадського регулювання оціночної діяльності. Отже, цим підзаконним нормативним актом закріплено

---

⁷²³Про визнання статусу саморегулювальної організації оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 19 січня 2006 року № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0058224-06> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁴Про визнання статусу саморегулювальної організації оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 24 липня 2006р. № 1154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1154224-06> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁵Про визнання статусу саморегулювальної організації оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 27 жовтня 2008 р. № 1251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1251224-08> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁶Про визнання статусу саморегулювальної організації оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 15 травня 2012 р. №668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0668224-12> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁷Про визнання статусу саморегулювальної організації оцінювачів: наказ Фонду державного майна України від 15 травня 2012 р. № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0669224-12> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷²⁸Порядок визнання Фондом державного майна статусу саморегулювальної організації оцінювачів: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-2001-п/conv> (дата звернення: 11.03.2018).

підстави для анулювання статусу СРО як форми здійснення контролю та у розвиток базового Закону. Однак положення, як ми було уже зазначали, щодо здійснення СРО громадського контролю є суперечливим. Тому пропонуємо внести зміни до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 року № 2658-III виключивши термін «громадське регулювання» та доповнивши словами «виконанням ними повноважень» і викласти п. 6 ч. 2 ст. 23 у такій редакції: «визнання статусу саморегульованих організацій оцінювачів та контроль за виконанням ними повноважень, визначених законом, з регулювання оцінки майна, забезпечення їх широкого залучення до регулювання оціночної діяльності». Відповідні зміни щодо виключення терміна «громадського» потрібно внести і до ст. 28 цього Закону та викласти у такій редакції: «Повноваження саморегульованих організацій оцінювачів. Саморегульовані організації оцінювачів здійснюють такі повноваження з регулювання оціночної діяльності...» та до п. 8 Порядку визнання Фондом державного майна України статусу саморегульованої організації оцінювачів: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2001 р. № 1668.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства, у разі виявлення порушень законодавства має право припинити їх та/або позбавити асоціацію оптових ринків сільськогосподарської продукції статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції⁷²⁹. Аналогічне положення закріплено і у Порядку надання та позбавлення статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції⁷³⁰. Крім того, у разі порушень саморегулювальною організацією вимог чинного законодавства, цього Порядку, статуту, які регламентують її діяльність, Мінагрополітики має право надсилати письмові вимоги про усунення виявлених недоліків чи порушень. Спори, пов'язані з наданням та позбавленням асоціації статусу саморегульованої

---

⁷²⁹Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1561-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷³⁰Порядку надання та позбавлення статусу саморегульованої організації оптового ринку сільськогосподарської продукції: затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 25 листопада 2009 р. № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-09/conv> (дата звернення: 11.03.2018).

організації, вирішуються в установленому законодавством порядку. Отже, у цьому прикладі не вирішується питання врегулювання спорів, зокрема, шляхом застосування певних альтернативних методів на відміну від інших аналогічних порядків, проаналізованих у цій праці.

Відповідно до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 року № 2258-VIII орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, який є юридичною особою публічного права та не має на меті отримання прибутку, здійснює нагляд за виконанням Аудиторською палатою України делегованих їй повноважень⁷³¹. Аналізуючи надалі положення закону, слід резюмувати детальне визначення положень щодо здійснення нагляду та контролю за виконанням Аудиторською палатою, а також положень щодо здійснення спільного контролю за аудиторською діяльністю та розподіл контрольних функцій за аудиторською діяльністю між Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю (який складається з Ради нагляду за аудиторською діяльністю (далі – Рада нагляду) та Інспекції із забезпечення якості) та Аудиторською палатою України.

Зокрема, відповідно до цього Закону передбачена процедура скликання позачергового з'їзду аудиторів з метою дострокового припинення повноважень членів Ради Аудиторської палати України у разі систематичного невиконання рішень Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю два і більше разів, виникнення конфлікту інтересів та допущення Аудиторською палатою України порушень вказаного Закону. Крім того, конкретизовано обсяг повноважень Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю щодо забезпечення здійснення нагляду. Зазначені положення закону вказують на межі здійснення нагляду уповноваженим органом, тому вважаємо такий досвід закріплення позитивним і таким, що потребує запозичення до інших нормативних актів з питань діяльності саморегулювних організацій.

Указаним Законом також визначено права Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю щодо забезпечення його діяльності щодо нагляду⁷³². Важливою особливістю, якої немає в інших нормативно-правових актах, є можливість Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю розглядати та переглядати рішення, прийняті

---

⁷³¹Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 11.03.2018).

⁷³²Там само

Аудиторською палатою України, в межах виконання нею делегованих повноважень. Отже, нагляд здійснюється у вигляді перегляду та супроводу відповідних рішень СРО. Однак важливими межами втручання уповноваженої юридичної особою публічного права є обов'язок щодо дотримання режиму конфіденційності щодо інформації, яка їм може стати відомою у процесі виконання обов'язків. Крім того, Інспекція із забезпечення якості належно здійснює перевірки, підготовку та надання Раді нагляду проектів рекомендацій для удосконалення реалізації Аудиторською палатою України делегованих повноважень.

Аудиторська палата України зобов'язана: надавати Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю звіти та будь-яку іншу інформацію про виконання делегованих повноважень; дотримуватися рекомендацій, наданих Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю щодо дій, які необхідно здійснити для належного виконання делегованих повноважень⁷³³.

Приклади нагляду та контролю за саморегулювальними організаціями в Україні існують і в інших галузях господарської діяльності.

На основі наведеного щодо нагляду та контролю за діяльністю СРО можна дійти **таких висновків та пропозицій**:

1. На рівні законів України не достатньо нормативно забезпечити здійснення нагляду та контролю за діяльністю СРО. Нечисленні підзаконні нормативно-правові акти, які прийнято у розвиток законів, лише фрагментарно передбачають проведення нагляду та контролю за діяльністю СРО і тільки у разі наявності офіційних СРО на певному ринку, у сфері, галузі, виді господарської діяльності.

2. У переважній більшості проаналізованих нормативних положень виконання функції нагляду та контролю за СРО полягає у повноваженнях органів державної влади здійснювати перевірку щодо відповідності вимог законодавства України щодо набуття та втрати статусу СРО. Перевіріці підлягає, перш за все, достовірність наданої інформації та своєчасність її подання. У низці випадків до компетенції органів державної влади входить контроль виконання повноважень з регулювання СРО господарської діяльності на ринку, у сфері, галузі, виді господарської діяльності.

---

⁷³³Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 11.03.2018).

3. У разі реєстрації кількох офіційних СРО на ринку та надання їм делегованих повноважень, законодавство досить детально може врегульовувати питання нагляду та контролю, зокрема, шляхом втручання у роботу органів управління СРО (порушувати питання перед загальними зборами членів СРО про звільнення з посад керівників СРО), а також врегульовувати питання дисциплінарних стягнень (розглядати скарги членів СРО щодо заходів дисциплінарного впливу, застосованих до них СРО) тощо.

4. Кожна СРО зобов'язана вести свій реєстр членів, тому предметом контролю з боку органів державної влади виступає достовірність відомостей, які торкаються членів СРО.

5. У разі отримання СРО делегованих повноважень до предмета нагляду та контролю за СРО включаються повноваження органів державної влади щодо належного здійснення СРО делегованих повноважень, відповідність їх здійснення вимогам законодавства України, належного контролю з боку СРО за діяльністю її членів.

6. У результаті здійснення контрольних функцій публічний органів державної влади може приймати такі рішення: повідомляти про невідповідність вимогам законодавства; надавати СРО обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства, анулювання свідоцтва про реєстрацію СРО, про виключення з переліку чи реєстру СРО. Позитивні наслідки виконання контрольної функції: повідомлення про відповідність вимогам; видача свідоцтва СРО, включення до Реєстру СРО на відповідному ринку.

7. Формальність закріплення на рівні закону положення про можливість інституалізації діяльності на певному ринку, у галузі, виді господарської діяльності без фактичного реального функціонування СРО призводить до відсутності або ж низького розвитку підзаконного регулювання.

8. Уповноважені органи виконавчої влади ведуть реєстр СРО на відповідному ринку, у сфері, галузі, виді діяльності. Вимоги до порядку їх ведення не мають однозначної законодавчої уніфікації, тому потрібно прийняти єдиний нормативний акт, який би визначив єдині вимоги та процедури ведення таких реєстрів.

9. Прогалиною законодавства України є відсутність механізмів підтримки діяльності СРО, тому з метою реального впровадження саморегулювання на першому етапі потрібно створити нормативне забезпечення їх діяльності, у яких передбачити низку таких заходів.

10. Потребою удосконалення законодавства залишається прийняття положень щодо прозорого та відкритого механізму проведення нагляду та контролю органами державної влади. Загальні положення щодо

нагляду та контролю за діяльністю СРО можуть бути передбачені в Господарському кодексі України, а механізм проведення в окремому Законі України «Про саморегулівні організації» та відповідно, у спеціальних законах.

11. На рівні законів України передбачена можливість здійснення нагляду та контролю за СРО лише органами державної влади. Тому потрібно розробити та узаконити здійснення громадського контролю за діяльністю СРО.

12. Прогалиною у законодавстві України є відсутність розподілу функцій контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, які є членами СРО, між органами державної влади та СРО, за поодинокими винятками. Тому негативною ознакою сучасного законодавства є подвійний контроль за діяльністю суб'єктів господарювання. Шляхом вирішення цієї проблеми є встановлення на рівні закону окремих повноважень СРО та органів державної влади щодо контролю за діяльністю суб'єктів господарювання. За органами державної влади залишається повноваження щодо нагляду і контролю за діяльністю СРО з питання належного контролю за діяльністю членів організації.

13. Рівень державного нагляду та контролю буде також залежати від моделі саморегулювання, прийнятого на ринку. Чим більше передано повноважень до СРО (делеговане саморегулювання), тим вищий рівень нагляду та контролю за організацією буде здійснено. Водночас при добровільному саморегулюванні, де СРО створюються за зразком громадських організацій, рівень державного нагляду та контролю за організацією як за СРО буде мінімальним. У разі якщо організація не визнана саморегулівною, то і нагляд, і контроль буде відповідно здійснено у загальному порядку як до громадського об'єднання або ж господарської асоціації, або у визначеному законом порядку до відповідної організації: палати, торгово-промислової палати, біржі тощо.

14. Доповнити Господарський кодекс України статтею 24-7 «Державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства саморегулівними організаціями» такого змісту:

«1. Держава здійснює нагляд (контроль) за саморегулівними організаціями суб'єктів господарювання.

2. Орган державної влади, що реалізує державну політику у відповідній сфері, галузі, виді господарської діяльності, здійснює нагляд (контроль) за виконанням повноважень саморегулівною організацією, передбачених законом.

3. Законом визначається порядок державного нагляду (контролю) за виконанням саморегулівною організацією делегованих повноважень органу державної влади».

РОЗДІЛ 4

АКТИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Поняття та види корпоративних актів як засобів саморегулювання господарської діяльності

Корпоративні акти відносять до нормативних форм саморегулювання. Коло їх різновидів доволі широке: правила етичної поведінки, кодекси корпоративної етики як на рівні окремої юридичної особи, так і певної асоціації, до якої входять суб'єкти господарювання, статут корпорації, «добра практика» тощо.

Корпоративні акти мають свою специфіку, оскільки створюються та формуються суб'єктами господарювання та їх СРО (транснаціональними компаніями, торговими асоціаціями, саморегулювальними організаціями та окремими суб'єктами господарювання). Тому варто акцентувати увагу на суб'єктному складі осіб, які створюють корпоративні акти.

У науковій літературі зазначається, що корпоративні акти є: нормами локальної правотворчості^{734 735}, вони мають нормативну природу⁷³⁶, локальний характер⁷³⁷; формою самоорганізації корпорацією своїх внутрішньоорганізаційних відносин⁷³⁸; це виражена назовні форма рішення засновників або органу управління юридичної особи, що містить певне правило поведінки суб'єктів корпоративних відносин⁷³⁹; спрямовані на регулювання внутрішніх корпоративних відносин, більш зручна форма викладу змісту, легший спосіб внесення коригувань і контролю за виконанням, видавці мають більше можливостей

---

⁷³⁴Антошкіна В. К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільно-правових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 160.

⁷³⁵Шуба Б. В. Корпоративне право і законодавство: поняття і систематизація. Європейські перспективи. 2013. № 5. С. 139.

⁷³⁶Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, Х. 2009. С. 13.

⁷³⁷Звонков С. Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення Часопис Київського університету права. 2014. №3. С. 310.

⁷³⁸Антошкіна В. К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільно-правових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. №4. С. 159.

⁷³⁹Пальчук П. М. Корпоративне право: навч. посіб. Київ: КНТЕУ, 2015. С. 24.

порівняно з іншими нормотворцями⁷⁴⁰; є самостійним джерелом права, яке встановлюється шляхом здійснення прямого правотворення колективними приватноправовими суб'єктами в рамках реалізації наданого їм законодавством права, що є складовою їх правосуб'єктності⁷⁴¹; це документ встановленої форми, виданий від імені юридичної особи її компетентним органом згідно з встановленою процедурою, з метою регулювання відносин, що складаються у процесі регулювання діяльності цієї юридичної особи, містить обов'язкові для виконання правила та встановлює, змінює та припиняє правовідносини⁷⁴².

Усі зазначені характеристики доволі урізноманітнюють характеристику корпоративних актів та вказують на дискусію щодо правової природи та механізму прийняття. Тому у межах цієї праці важливо з'ясувати, які ознаки корпоративного акта характеризують його як засіб саморегулювання. Корпоративні акти є більш гнучкими порівняно із законодавчими нормами, мають відмінний механізм прийняття, володіють ознакою нормативності. Слід відмітити і те, що вони мають соціальну природу. Є. Є. Звонков слушно зазначає: «... частина корпоративних актів, які мають правовий характер, зазнає більш детального, до певної міри, імперативного регулювання. Водночас вони забезпечуються державно-владними санкціями. ... певний масив актів неюридичного змісту взагалі може не зазнавати державного втручання. Такі акти забезпечуються іншими, ніж право, засобами (громадська думка, внутрішнє переконання, власне корпоративні засоби впливу)»⁷⁴³. Корпорації можуть приймати індивідуальні акти, які не містять норм, а є результатом функціонування її органів, зокрема правозастосовної діяльності (порядок доступу до експлуатації певного обладнання, користування базами даних). Тому корпоративні акти у широкому сенсі можна класифікувати виходячи з їх двоякої природи на: нормативні та індивідуальні.

---

⁷⁴⁰ Антошкіна В. К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільно-правових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 160.

⁷⁴¹ Звонков Є. Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення Часопис Київського університету права. 2014. №3. С. 309.

⁷⁴² Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01/ Інститут законодавства Верховної Ради України, К. 2005. С. 120.

⁷⁴³ Звонков Є. Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення Часопис Київського університету права. 2014. №3. С.309.

У підґрунтя корпоративного акта як формалізованого вияву, закладена корпоративна норма, яка є цеглинкою цього документа. Корпоративна норма містить елементи саморегулювання (приймається самостійно суб'єктом/суб'єктами господарювання). Вона володіє важливою ознакою автономності (приймається певною спільнотою у межах повноважень та спрямована на упорядкування їх діяльності).

Саморегульованість корпоративної норми у вирішенні питання регулювання не може бути применшеною. Саме за її допомогою учасники саморегулювання визначають більшість правил поведінки. Як слушно зазначає М. О. Томашевська: «Корпоративна норма – це правило поведінки, що створюється і діє у межах організованої спільноти осіб, поширюється на її членів і спрямована на організацію і функціонування відповідної спільноти»⁷⁴⁴. О. Ю.Тичкова підсумовує: «Саморегулювання обумовлюється трьома показниками: автономністю, диспозитивністю і дозвільністю. Автономність пов'язана з «саморегуляцією» (саморегулюванням), під чим слід розуміти регулювання, що здійснюється корпорацією в особі її органів і спрямоване на забезпечення її власного оптимального функціонування»⁷⁴⁵. Поряд з тим, що корпоративні акти розробляються та впроваджуються самими суб'єктами саморегулювання, законодавство може відсилати до такого корпоративного регулювання або ж пропонувати певні альтернативні моделі (диспозитивність). Корпоративні акти приймаються у випадку прямого дозволу або ж відсутності заборони з боку органів державної влади (дозвільність). Відомо, що для окремих з них є обов'язковою процедура реєстрації, з моменту якої вони і набувають юридичної сили.

Корпоративний акт визначає, формалізує «правила гри» для учасників та членів спільноти (корпорації), спрямовує на деталізацію упорядкування відносин між суб'єктами створення, погодження. Такі корпоративні акти можуть мати різну назву, структуру, зміст, включати санкції за їх порушення, альтернативні методи регулювання спорів. Корпоративні акти можуть бути певною альтернативою державному нормативному регулюванню (у разі дозволу) або ж бути додатковим регулюванням до основного. Корпоративні акти водночас

---

⁷⁴⁴Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України. Держва і права. Юридичні і політичні науки. 202. Вип. 18. С. 48.

⁷⁴⁵Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, Х. 2009. С. 13.

не суперечать чинному законодавству, незважаючи на те, що багато положень приймається за власним розсудом членів організації, виходячи з їх бачення та перспектив.

Процедура прийняття корпоративних актів залежно від сфери, галузі, виду господарської діяльності може визначатися, узгоджуватися органами державної влади (спільна позиція) або ж безпосередньо самою спільнотою (корпорацією), процедура ж виконання переважно добровільна, «м'яка» (свідоме саморегулювання), однак за винятком делегованого саморегулювання.

Положення корпоративних актів не поширюється на третіх осіб. Юридичну силу корпоративні акти набувають через їх санкціонування державою шляхом реєстрації або затвердження (наприклад, засновницьких документів акціонерного товариства)⁷⁴⁶, водночас М. О. Томашевська вказує ще й на легітиміацію корпоративних актів в аспекті відповідності положень корпоративного акта вимогам закону та верховенству права. Зокрема, органи державної влади здійснюють державну реєстрацію корпоративних актів (статут), внесення інформації про них, змін тощо до офіційних реєстрів (положення про філії, представництва)⁷⁴⁷. Корпоративні акти суб'єкта господарювання, їх види та зміст можуть прийматися на основі правового припису уповноважуючого (дозвільного) характеру, який встановлюється на рівні законів та, відповідно, врегульовує (дозволяє упорядковувати) питання самостійного визначення окремих аспектів корпоративних відносин (наприклад, правила біржової торгівлі). Крім того, органами державної влади можуть надаватися певні зразки корпоративних актів, наприклад типових або примірних (модельних) статутів, які суб'єкт господарювання має імплементувати у свою діяльність.

Доволі часто у працях учених спостерігаємо ототожнення локальної та корпоративної правотворчості. Деякі дослідники також вказують на проблематику вирізнення локальних і корпоративних норм та актів⁷⁴⁸, М. О. Томашевська наголошує на неможливості їх ототожнення з причини належності до різних правових доктрин⁷⁴⁹,

---

⁷⁴⁶Антошкіна В. К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільно-правових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 159.

⁷⁴⁷Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2002. Вип. 18. С. 48.

⁷⁴⁸Соляр С. Корпоративна нормотворчість інститутів громадянського суспільства. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 4(63). С. 86.

⁷⁴⁹Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України. Держава і права. Юридичні і політичні науки. 2002. Вип. 18. С. 47-50.

О. Ю. Тичкова зазначає, що корпоративні норми – це ті норми, що регулюють корпоративні відносини (при чому на різних рівнях – на загальному і локальному), а локальні діють в обмеженому колі осіб⁷⁵⁰. Водночас складність проблеми поглиблюється наявністю транснаціональних організацій, які також мають свої корпоративні акти і набувають транснаціонального характеру. В. К. Антошкіна зазначає: «...розвиток транснаціональних стосунків, поширення форм і видів цивільних відносин обумовлює перехід від державно-правового регулювання до саморегуляції, до приватноправового регулювання через вироблення індивідуальних, внутрішніх, локальних актів та правочинів»⁷⁵¹.

Вважаємо, що локальне регулювання не слід ототожнювати із корпоративним регулюванням, а локальний акт з корпоративним актом. Корпоративний акт може мати транснаціональний характер. О. Первомайський вказує: «Локальні акти...мають забезпечувати правове регулювання статусу юридичної особи та її учасників на локальному рівні та відповідати Конституції України, нормативним актам...»⁷⁵². Локальні нормативно-правові акти – це акти саморегуляції й самоорганізації, які не потребують, як правило, утвердження у вищих органах, слугують проявом самоврядування суб'єкта, а також самостійно регулюють цілу низку специфічних для нього відносин⁷⁵³; локальна нормотворчість – це діяльність уповноважених суб'єктів, що є частиною механізму правового регулювання, що здійснюється на делегованій чи компетенційній основі⁷⁵⁴. Тому локальні акти – це не тільки корпоративні акти, а й акти органів місцевого самоврядування. Звичайно, як слушно зазначає М. П. Руденко: «Локальне регулювання внутрішньогосподарських відносин за своєю сутністю є однією з

---

⁷⁵⁰Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: дис... канд. юрид. наук: за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, Х. 2009. С. 52.

⁷⁵¹Антошкіна В. К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільно-правових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. №4. С. 160.

⁷⁵²Первомайський О. До питання про джерела цивільного права. Право України. 2001. № 2. С. 34–35.

⁷⁵³Форманюк В. В. Правова природа локальних нормативно-правових актів. Актуальні проблеми держави і права. 2013. С. 102

⁷⁵⁴Форманюк В. В. Поняття локальної нормотворчості. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр./ редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 44. С. 128.

форм саморегулювання...»⁷⁵⁵, «...є одним із проявів саморегулювання на мікрорівні...»⁷⁵⁶. Тому локальне і корпоративне регулювання має більшість спільних ознак, оскільки відноситься до недержавного регулювання та інтерпретується за різними критеріями: суб'єктного складу та рівня регулювання. І. М. Кучеренко щодо юридичних осіб приватного права зазначає: «Вони діють на засадах саморегулювання, а їх правовий статус регулюється правовими нормами, які мають загальнодозвільний характер, і держава (територіальна громада) не відповідає за їх зобов'язаннями»⁷⁵⁷. У загальному вигляді на засадах саморегулювання діють не тільки юридичні особи приватного права: усі юридичні особи мають більший чи менший ступінь саморегулювання.

Корпоративний акт вказує на суб'єкта походження, від кого він походить. У буквальному тлумаченні – від корпорації, бо корпоративний. А корпорації можуть бути і транснаціональними. Корпоративні норми можуть бути інтернаціональним правовим явищем⁷⁵⁸, транснаціональні компанії та міжнародні професійні об'єднання почали формувати власну міжнаціональну культуру⁷⁵⁹. Слід додати, що мета діяльності корпорації визначається її власним баченням, що часом не збігається з нормами національного права. Тому проблематика корпоративної соціальної відповідальності на глобальному рівні є актуальним питанням сьогодення. Корпоративні акти не є суто локальними актами у територіальному аспекті. Локальні акти можуть мати транскордонний, транснаціональний характер, виходячи за межі певної держави, особливо, коли це стосується саморегулювних організацій, які відкривають свої представництва в інших державах. Тобто локальність відображає характеристику більше внутрішньої координації, упорядкування діяльності між самими суб'єктами господарювання або суб'єктом господарювання у межах своєї компетенції, що може здійснюватися у межах певної

---

⁷⁵⁵Руденко М. П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин: дис....канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків. 2017. С. 178–179.

⁷⁵⁶Там само. С. 179.

⁷⁵⁷Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. К.: ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. С. 15–16.

⁷⁵⁸Ісаков М. Г., Паркулаб В. Г. Тенденції і перспективи становлення корпоративної нормотворчості: зарубіжний досвід. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 5, Т.1 С. 136.

⁷⁵⁹ Там само.

держави, тобто мати національний характер. Багато у чому це залежить від характеристики самої юридичної особи, наявності іноземного елемента. Зазначимо, що локальність корпоративних актів притаманна у випадку їх створення окремим суб'єктам господарювання або саморегулювним організаціям як особливим формам об'єднань суб'єктів господарювання. Однак саморегулювні організації можуть створюватися на різних рівнях і відповідно формувати такого самого рівня корпоративні акти. І. С. Кириленко зазначає, що: «...субординаційний аспект, що характеризує процес локальної нормотворчості як такий, що походить від процесу правотворчості законодавчого та підзаконного загальнодержавного рівня, оскільки результати законодавчої та підзаконної загальнодержавної діяльності визначатимуть процес і зміст локальної нормотворчості, результати якої мають відповідати положенням актів вищої юридичної сили та прийматися на виконання їх положень»⁷⁶⁰. Корпоративні акти можуть мати локальний характер, оскільки створюються, перш за усе, суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями у межах певної держави. До ознак корпоративних актів відносять їх внутрішній, внутрішньогосподарський характер, тобто вони врегульовують питання у межах певної корпорації у широкому сенсі. Оскільки це можуть бути саморегулювні організації, то їх дія поширюється на їх членів, а також асоційованих членів (на основі договору).

Сьогодні спостерігається тенденція не лише укрупнення, а й віртуалізації міжнародного бізнесу, насамперед за рахунок формування ТН мегакорпорацій, транснаціональних альянсів, локальних «мереж», віртуальних підприємств та використання глобальних мереж, посилення процесів злиттів-поглинань ТНК⁷⁶¹. Тому зміст корпоративного акта та сфера дії розширюється та набуває глобального характеру, а також розвивається у напрямі правового забезпечення електронної комерції.

Глобалізація корпоративних актів може проявлятися у нових викликах та тенденціях щодо саморегулювання, наприклад, актуальними питанням є податкове планування міжнародних корпорацій, що використовується не завжди на користь окремої держави та може

---

⁷⁶⁰ Кириленко І. С. Локальна нормотворчість в системі юридичного процесу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. Вип. 3. Том 1. 2013. С. 28.

⁷⁶¹ Руденко В. Трансформаційні зміни організаційного дизайну глобальних корпорацій. Дослідження міжнародної економіки. 2011. Вип. 4. С. 177.

завдавати істотних збитків. У цьому виявляються негативні аспекти стихійного саморегулювання^{762 763}. Ю. О. Мельник вказує: «Ключовими схемами, які використовуються мультинаціональними корпораціями й практикуються як комплексні управлінські рішення, є операції, пов'язані з переміщенням нематеріальних активів й інтелектуальної власності, маніпуляції з існуванням постійних представництв й зміною структури боргів. У результаті цих заходів база оподаткування держави-джерела цих податків фактично зменшується й достатня кількість доходів переміщується під низьке податкове навантаження»⁷⁶⁴. Водночас податкове планування є однією з форм саморегулювання та для усунення його негативних проявів у світовій практиці застосовується інша форма саморегулювання – це етичні кодекси податкових консультантів, які мають діяти у рамках цих нормативних документів. Крім того, самі корпорації беруть на себе добровільні зобов'язання у межах певних етичних кодексів або ж інституту корпоративної соціальної відповідальності. Отже, спостерігається така ситуація: для запобігання недобросовісному саморегулюванню створюється відповідник – добросовісне саморегулювання задля збалансування та успішного регулювання у цілому господарської діяльності.

Стаття 7 ГК України передбачає положення щодо нормативно-правового регулювання господарської діяльності, до якого віднесено Конституцію України, ГК України, закони, нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інші нормативні акти. Однак про нормативні акти саморегулювання не йдеться узагалі, не кажучи уже про корпоративні акти. Звичайно, можна зазначити, що у згаданій статті передбачено «інші нормативні акти», однак, виходячи із тлумачення «духу» цієї статті, можна розуміти під цим терміном акти, які виходять від органів державної влади та місцевого самоврядування

---

⁷⁶²Мельник Ю. О. Проблеми та перспективи формування системи правового регулювання податкового планування міжнародних корпорацій в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 48. Том 1. С. 171–174.

⁷⁶³Мельник Ю. О. Детермінанти формування системи правового регулювання податкового планування міжнародних корпорацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. № 47. Том 2. С. 131–135.

⁷⁶⁴Мельник Ю. Міжнародний досвід регулювання податкового планування. Юридична наука. 2017. № 5. С. 20.

(публічних органів), але аж ніяк не від приватних суб'єктів. Тому, враховуючи роль актів саморегулювання, які вони займають нині у сучасному українському суспільстві, слід доповнити ст. 7 ГК України ч. 2 такого змісту: «Відносини у сфері господарювання можуть регулюватися нормами, прийнятими самостійно суб'єктами господарювання, саморегулювними організаціями. Такі норми виконуються суб'єктом прийняття та не є обов'язковими для третіх осіб. До таких норм можуть бути віднесені: принципи корпоративного управління, етичні кодекси, регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики. Перелік не є вичерпним та не залежить від назви нормативного акта. Суб'єкти господарювання, саморегулювні організації можуть самостійно приймати норми у межах, визначених законодавством України, та міжнародними договорами». Зрозуміло, що частина визначених видів нормативних актів передбачена галузевим законодавством, однак закріплення цього базового положення у ГК України надасть ваги процесам саморегулювання, які відбуваються в Україні.

М. П. Руденко визначає ознаки, притаманні локальним актам: «...мають правоутворююче призначення; містять загальнообов'язкові правила поведінки; їх вимоги стосуються всіх суб'єктів, на яких вони поширюються; регулюють певний вид суспільних відносин; діють тривалий час і не вичерпують себе фактами реалізації; приймаються уповноваженими суб'єктами в межах їх повноважень згідно з певною процедурою та у певній формі; доводяться до відома особам, на яких він поширюється»⁷⁶⁵. Корпоративні акти включають загальнообов'язкові норми для членів корпорації та не торкаються прав та інтересів третіх осіб (безпосередньо), приймаються на тривалий період у визначеній процедурі відповідними компетентними органами або особами корпорації. В. І. Риндюк слушно зазначає: «Корпоративні нормативні акти виробляються з дотриманням як загальних принципів нормотворчості (гуманізм, демократизм, законність, науковість), так і спеціальних принципів прийняття корпоративних актів: 1) презумпція (принцип) компетентності корпорації. З яких питань видавати корпоративні нормативні акти, вирішують органи управління корпорації, що виявили в цьому необхідність у процесі роботи корпорації; 2) принцип ієрархії корпоративних нормативних

---

⁷⁶⁵Руденко М. П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин: дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків. 2017. С. 183.

актів; 3) принцип невідворотності юридичної відповідальності; 4) корпоративні акти повинні відображати баланс різних інтересів учасників корпорації...; 5) корпоративні акти не можуть створювати обов'язки по відношенню до третіх осіб...; 6) вносити зміни в корпоративний нормативний акт може тільки орган, що його прийняв.»⁷⁶⁶.

Господарське законодавство може визначати щодо корпоративних актів: назву, форму, структуру та зміст (імперативна або ж диспозитивна норма); потребу їх обов'язкової публікації; наявність публічних та непублічних звітів щодо виконання їх положень; наявність примірної, типової форми. Водночас у межах корпорації також існує певна ієрархічність корпоративних актів, залежно від суб'єкта їх видання. Так, первинним у ієрархії, наприклад, буде документ, прийнятий загальними зборами корпорації. Він буде мати вищу юридичну силу у порівняно з актами, прийнятими виконавчим органом або ж одноособово керівником. Тенденцією сучасних положень корпоративних актів є посилення корпоративної відповідальності керівництва та працівників корпорації, усунення конфлікту інтересів та включення норм щодо боротьби з проявами корупційних діянь. Включення положень щодо звільнення від юридичної відповідальності осіб за такі діяння не відповідатиме, зокрема, чинному законодавству України.

Важливим моментом для визначення корпоративного акта як засобу саморегулювання є поняття його «дефектності». Саме невідповідність корпоративного акта положенням чинного законодавства є проявом дефектності та недоліком засобів саморегулювання. Захоплення «саморегулювними інноваціями» може призвести до порушення імперативних норм законодавства, що є обмежувальними чинниками саморегулювання господарської діяльності. Оскільки особливостями корпоративного акта є їх гнучкість та швидкість реагування на зміни у суспільних відносинах, то, зазвичай, законодавство не встигає за постійними нормативними інноваціями, які включаються до корпоративних актів. І хоча за загальним принципом відповідності положень корпоративних актів верховенству права, у конкретних випадках можна спостерігати ситуації невідповідності законодавству. Тут сфера саморегулювання яскраво проявляється так: врегульовуємо те, що прямо не заборонено законом.

---

⁷⁶⁶ Риндюк В. І. Нормотворча діяльність: навч.-метод. посіб. для самост. ви-вч. дисц./ В. І. Риндюк. К.: КНЕУ, 2009. С. 113.

Корпоративні акти, як уже зазначалося, не торкаються прав та інтересів третіх осіб, однак, враховуючи глобальну концепцію корпоративної соціальної відповідальності, корпоративного громадянства, можна зазначити, що для великих компаній обов'язковим є включення положень щодо екологізації, підтримки належної соціальної інфраструктури у місці здійснення господарської діяльності. А такі норми і торкаються третіх осіб. Крім того, для європейських компаній є звичною ситуація проведення аудиту до укладення контракту з контрагентом. Такий аудит може включати не тільки питання дотримання податкового законодавства, а й соціального, трудового, екологічного тощо. Тому на сьогодні оманливо стверджувати, що корпоративні акти не стосуються третіх осіб. Звичайно, права та обов'язки, які у них передбачені до виконання, торкаються лише безпосередньо членів корпорації, однак виконання їх членами корпорації може стосуватися та впливати на третіх осіб, які не визначені учасниками цих відносин. Водночас корпоративні акти діють у межах корпорації, тобто їх дія визначена компетенцією органу, який його прийняв, та поширеністю на певне обмежене коло осіб (наприклад, управлінців, акціонерів, працівників тощо). Створювати, видавати, затверджувати корпоративні акти можуть повноважні органи та особи корпорації (наприклад, загальні збори, виконавчий орган та інші), вони ж повинні, крім інших учасників, втілювати ці норми у життя.

Вказуючи на суб'єктний склад, слід зазначити різноманітність розуміння поняття «корпорація» як в українській думці, так і за кордоном. Одні науковці тлумачать це поняття широко, включаючи усі організаційно-правові форми юридичних осіб, інші – тільки господарські товариства. Під поняттям «корпорація» розуміють господарські товариства або ж цим поняттям підміняють усі види юридичних осіб⁷⁶⁷. Я. С. Марущак зазначає, що: «... юридичні особи корпоративного типу в Україні створюються в таких організаційно-правових формах: господарські товариства (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства) і виробничі кооперативи, приватні підприємства та фермерські господарства, що

---

⁷⁶⁷Корпоративне право Польщі та України: монографія/ Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. С. 218.

діють на основі приватної власності кількох осіб, підприємства споживчої кооперації, утворені декількома споживчими товариствами⁷⁶⁸. До юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових та особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом⁷⁶⁹. Корпорація є спеціальною умовою виникнення корпоративних прав, джерелом корпоративних правовідносин і одночасно формою їх існування⁷⁷⁰. Ю. Жорнокуй зазначає: «Корпорація – це підприємницьке товариство, що створюється виключно у формі АТ, ТзОВ, ТзДВ. Корпорація є об'єднанням капіталів, а не об'єднанням осіб, тобто власником майна, переданого товариству, є корпорація, а не його члени. Члени корпорації об'єднані спільністю загального корпоративного інтересу, який іноді відрізняється від приватного інтересу кожного з них»⁷⁷¹. І. П. Васильчук зазначає: «Корпорації можуть бути представлені як корпоративним підприємством (типовими різновидами даних можна назвати, насамперед, акціонерні товариства та інші господарські товариства) та корпоративним об'єднанням (вони набувають все більшого значення і ролі на теперішньому етапі розвитку та вдосконалення корпоративної форми власності у світі сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів і представлені, наприклад, різноманітними холдингами та фінансово-промисловими групами). У широкому розумінні «корпорація» – це будь-яка організована група людей та юридичних осіб, що об'єднані загальним економічним інтересом, професійною належністю, спільною економічною діяльністю, правилами поведінки»⁷⁷². А. М. Савченко підсумовує: «Базове поняття

---

⁷⁶⁸ Марущак Я. С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: автореф. ... дис. канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/Одеса, 2018. С. 10.

⁷⁶⁹ Корпоративне право Польщі та України: монографія/ Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. С. 221.

⁷⁷⁰ Савінова В. М. Проблемні питання використання терміна «корпорація» в господарському праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 2. Том 2. 2015. С. 26.

⁷⁷¹ Жорнокуй Ю. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознаки. Підприємство, господарство і право. № 8. 2009. С. 29.

⁷⁷² Васильчук І. П. Сутність та ознаки корпорації: теоретичний аспект. Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка. 2013. Вип. 23. С. 209.

«корпорація» з'явилося ще за часів древньоримської цивілізації й дотепер позначає існування ряду різних об'єднань підприємницького, професійного та іншого типів, що виникли й інституціоналізувалися у ході суспільно-економічної еволюції. Сьогодні до корпоративного сектору зазвичай зараховують майже всі господарські організації, які ґрунтуються на членстві»⁷⁷³. А. В. Коструба до корпорацій відносить як підприємницькі, так і непідприємницькі товариства. На його думку: «...корпорація це форма об'єднання приватних інтересів осіб, які може переслідувати мету не тільки виключно матеріального змісту. Той інтерес, який прагнуть учасники юридичної особи приватного права, може мати також некомерційний характер та бути скерованим на досягнення спільної для них соціально орієнтованої мети, наприклад, задоволення економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів певної групи осіб...»⁷⁷⁴. Враховуючи сучасні трансформаційні процеси економічних відносин, вважаємо, що до поняття «корпорація» можуть входити і непідприємницькі товариства, до яких відносять і саморегульвні організації. При чому створення на їх рівні відповідних корпоративних норм є багатоаспектним та поширеним. Тому поняття корпоративного акта для цілей цієї праці слід тлумачити широко. Корпоративний акт може бути створений, прийнятий у межах не тільки господарського товариства, а й непідприємницького, неприбуткового, сфера інтересів якого пов'язана з упорядкуванням певного виду господарської діяльності.

Б. В. Шуба до корпоративних актів відносить: «... корпоративні договори (нормативні акти, чинні тільки в межах конкретного товариства, які мають відповідати нормам корпоративного законодавства). Вони визначають права та обов'язки сторін корпоративних відносин, відповідальність за порушення обов'язків тощо (наприклад, засновницький договір господарського товариства). Це також і кодекси корпоративної поведінки – комплекс стандартів, якими мають керуватися

---

⁷⁷³Савченко А. М. Корпоративний сектор: структура, місце та роль в сучасній економіці. URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Economics/23767.doc.htm (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁷⁴Коструба А. В. До розуміння природи «корпорації»: приватно-правовий аспект. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]: Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ)/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. док. юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 83.

працівники корпорації, партнери при веденні бізнесу»⁷⁷⁵. На думку О. О. Бакалінської: «Особливістю корпоративних актів саморегулювання є те, що вони містять самозобов'язання осіб щодо виконання правил і принципів корпорації, закріплюють спільну позицію учасників, передбачають добровільність виконання приписів та відповідальність за їх виконання. До корпоративних актів саморегулювання відносять кодекси корпоративної етики, правила етичної поведінки представників корпорацій, а також акти про нерозголошення корпоративних таємниць та ноу-хау. Незважаючи на локальний характер цих актів, їх прийняття і впровадження може істотно вплинути на розвиток господарської діяльності»⁷⁷⁶. Форми локального корпоративного регулювання досить різноманітні: установчі документи (статут, засновницький договір), господарські договори, різні положення, інструкції, накази з питань організації діяльності корпорації⁷⁷⁷. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року № 514-VI розрізняє такі корпоративні акти: статут, засновницький договір, рішення про заснування товариства, договір між акціонерами товариства, принципи (кодекс) корпоративного управління товариства та правила (кодекс) етичної поведінки посадових осіб органів акціонерного товариства⁷⁷⁸. Ці акти регулюють різні сфери діяльності акціонерного товариства та мають специфіку у процедурі затвердження. Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначені обов'язкові вимоги щодо правила фондової біржі (ст. 25), правил клірингу (ст. 19-4)¹, а також диспозитивні вимоги до правил фондової біржі.

Корпоративні акти можуть включати низку різноманітних положень щодо податкових, майнових, адміністративних питань, захисту прав споживачів, екологічних стандартів, соціальних норм, інформаційних відносин, інтелектуальної власності, корпоративної відповідальності, етичні та моральні засади. Отже, сфера положень

---

⁷⁷⁵Шуба Б. В. Корпоративне право і законодавство: поняття і систематизація. Європейські перспективи. 2013. № 5. С. 139

⁷⁷⁶Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики: дисерт. ...док. юрид. наук за спец.:12.00.04/ Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, Київ.: 2016. С. 246.

⁷⁷⁷Пальчук П. М. Корпоративне право: навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2015. С. 22.

⁷⁷⁸Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=%EА%EE%E4%E5%EA%F1> (дата звернення: 16.01.2019).

доволі різноманітна та стосується відносин, які включені до багатьох галузей законодавства, тому і відповідати за ієрархічною структурою мають вимогам вищих нормативно-правових актів.

О. Р. Кібенко розподіл корпоративних відносин приводить за суб'єктами: на думку дослідниці, внутрішні відносини складаються між учасниками та товариством, а також між різними органами в товаристві, а зовнішніми є відносини між товариством та особами, які не пов'язані з товариством відносинами участі⁷⁷⁹.

Крім того, слід розрізняти корпоративні акти, які приймаються саморегульними організаціями та спрямовані на упорядкування певної сфери, галузі, виду господарської діяльності, та корпоративні акти, що стосуються внутрішньофірмових, внутрішньогосподарських питань у межах певного корпоративного утворення, а тому буде розрізнятися і специфіка прийняття таких корпоративних актів, зміст, назва та форма. Корпоративні акти саморегульних організацій спрямовані на вирішення більш загальних питань, що стосуються певної сфери господарської діяльності (регламенти, правила). Внутрішньогосподарські корпоративні акти стосуються упорядкування організаційної роботи окремої юридичної особи (корпоративний договір, статут тощо). Водночас саморегульні організації також мають корпоративні акти, які упорядковують їх організаційну роботу як окремої юридичної особи. Законодавство України не визначає чіткого переліку корпоративних актів, які можуть створюватися суб'єктами господарювання та саморегульними організаціями. Тому назви, структура, форма – найрізноманітніші, що і є елементом саморегулювання.

Наприклад, Антикорупційна програма Асоціації «Укрцемент»⁷⁸⁰, Кодекс корпоративної етики та принципів компанії ТОВ «ХФК «Біокон»⁷⁸¹, Етичний кодекс ПрАТ «По виробництву інсулінів ІНДАР»⁷⁸².

---

⁷⁷⁹ Кібенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие. Харьков: Еспада, 2001. С. 134.

⁷⁸⁰ Антикорупційна програма Асоціації «Укрцемент». URL: <http://ukrcement.com.ua/dokumentatsiya/191-antikoruptionsijna-programa-asotsiatsiji-ukrtsement.html>. (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁸¹ Кодекс корпоративної етики та принципів компанії ТОВ «ХФК «Біокон». URL: <http://www.biocon-bc.com/ua/about/kodeks-korporativnoj-etiki/> (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁸² Етичний кодекс приватного акціонерного товариства «По виробництву інсулінів ІНДАР». URL: <https://indar.com.ua/sites/indar/files/files/CodeOfEthics.pdf> (дата звернення: 16.01.2019).

Відповідно до ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови⁷⁸³, які також є частиною розуміння корпоративних актів. Також згідно зі ст. 38 ГК України суб'єкти господарювання за сприяння заінтересованих організацій можуть розробляти правила професійної етики у конкуренції для відповідних сфер господарської діяльності, а також для певних галузей економіки. Правила професійної етики у конкуренції погоджуються з Анти-монопольним комітетом України. Правила професійної етики у конкуренції можуть використовуватися при укладанні договорів, розробці установчих та інших документів суб'єктів господарювання. Аналогічні норми включені і до ст. 33 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 року № 236/96-ВР⁷⁸⁴. Єдиним уточненням є те, що такі правила розробляються при сприянні Торгово-промислової палати України та інших заінтересованих організацій. Зі змісту положень згаданої статті видається, що залучення Торгово-промислової палати до розробки правил не є обов'язковим. Аналіз положень ГК України приводить до думки про неврегульованість ним положень, які стосуються нормативної складової засобів саморегулювання: етичних кодексів, правил суб'єктів господарювання, що є прогалиною законодавства. У статті 38 йдеться лише про правила професійної етики у конкуренції, не зачіпаючи при цьому інші аспекти господарської діяльності, які також вимагають етичного ставлення. Крім того, вказана стаття викликає питання щодо дефініції «професійна етика», адже не зрозуміло чи йдеться про професію, чи про певний професійний ринок. Тому це вимагає удосконалення у напрямі тлумачення «професійний».

Поряд з поняттям корпоративних актів розвивається інститут корпоративної соціальної відповідальності, який можна визначити як вид саморегульованої діяльності суб'єктів господарювання, що включає у себе як інституційний аспект (створення саморегульованих інституцій), так і, що більшою мірою поширений, нормативний аспект. Нормативний аспект корпоративної соціальної відповідальності

---

⁷⁸³Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁸⁴Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (дата звернення: 16.01.2019).

притаманний усім суб'єктам господарювання, а також саморегульним організаціям. Наприклад, провідна мережа одягу компанія Gap Inc. опозиціонує себе як така, що була заснована на принципі відповідального, чесного та етичного бізнесу. На її сайті знаходимо таку інформацію: «Ми дуже серйозно ставимося до корпоративної відповідальності. Наша всеосяжна програма корпоративної відповідальності покликана забезпечити, щоб усі працівники та рада директорів (директорів) компанії не тільки відповідали законодавчим вимогам у всьому світі, а й діяли відповідально та з цілісністю у всьому, що вони роблять. Поєднання письмових вказівок, офіційних процесів та нагляду з боку керівництва допомагає нам гарантувати, що «сильне корпоративне дотримання» — це не просто слова на папері, а спосіб ведення бізнесу в Gap Inc. Наш Кодекс ділової поведінки є основою нашої корпоративної програми відповідності з 1998 року. Кожен співробітник і директор компанії несе відповідальність за дотримання Кодексу ділової поведінки. Від кожного співробітника по всьому світу необхідно заповнити навчальний курс «Принципи цілісності: Кодекс ділової поведінки», що підкріплює прагнення компанії до втілення кодексу»⁷⁸⁵.

Об'єднуючою назвою для усіх корпоративних актів може бути також термін «правила корпоративного саморегулювання». Ці правила, як уже з'ясувалося можуть поділятися на: правила саморегульної організації та внутрішньогосподарські (внутрішньоорганізаційні, внутрішньофірмові: одна юридична особа, транснаціональна корпорація). Причому як саморегульні організації (як приклад, об'єднання суб'єктів господарювання з некомерційною метою діяльності), так і окремі юридичні особи можуть включати до правил (корпоративних актів): етичні кодекси, стандарти діяльності, меморандуми, положення тощо. Відмінністю між ними є коло осіб, між якими слід здійснити узгодження волі щодо цих правил. Правила саморегульної організації приймаються самостійно у межах організації завдяки узгодженню інтересів, прав, обов'язків усіх її членів. Щодо окремого суб'єкта господарювання узгодження волі залежить від організаційно-правової форми та інших особливостей організації.

Корпоративний акт як засіб саморегулювання у господарському праві — це акт, незалежно від назви, форми, структури та змісту, який

---

⁷⁸⁵Corporate compliance Gap Inc. Oorporate compliance. URL: https://www.gapinc.com/content/gapinc/html/investors/corporate_compliance.html (дата звернення: 16.01.2019).

самостійно приймається, ухвалюється певною спільнотою, утворенням (господарським товариством, господарським об'єднанням, саморегулювальною організацією) з питань упорядкування певної сфери, галузі, виду господарської діяльності або внутрішньогосподарської діяльності, у межах чинного законодавства та міжнародних договорів. Така дефініція допомагає конкретизувати суб'єктний склад та визначити видові особливості корпоративного акта.

Отже, виходячи з наведеного, можна запропонувати таку класифікацію корпоративних актів:

1) за ступенем саморегулювання: розроблені та затверджені самостійно певною корпоративною спільнотою, затверджені уповноваженим органом державної влади, затверджені на основі типових або примірних (модельних) актів;

2) за суб'єктом створення: саморегулювальна організація, господарське товариство, господарське об'єднання тощо;

3) за рівнем територіальної дії: глобальні (універсальні), регіональні, національні, місцеві;

4) за суб'єктом прийняття: загальні збори, виконавчий орган, одноосібно тощо;

5) за типом (назвою): статут, корпоративний договір, установчий договір, положення, етичний кодекс, правила корпоративної етики тощо, регламент, кодекс ustalеної практики, положення тощо;

6) за змістом відносин, які упорядковуються: моральні (етичні) правила діяльності корпорації та її працівників, норми комплаєнсу (антикорупційні, податкові, конкурентні тощо), соціальні, трудові, інформаційні, технічні, управлінські (порядок прийняття рішень в організації, порядок взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг) тощо. Управлінські акти можна поділити, у свою чергу на: 1) внутрішні, які врегульовують відносини між: учасниками корпорації, корпорацією та її учасниками, між корпорацією та її працівниками, між органами корпорації; 2) зовнішні, які визначають правила взаємодії з органами державної влади, громадськими організаціями, споживачами товарів та послуг, з іншими юридичними та фізичними особами тощо;

7) за видом саморегулювання: з делегованими повноваженнями, без делегованих повноважень;

8) за механізмом прийняття рішень: на рівні корпорації, узгодження з органами державної влади.

4.2. Статут, засновницький договір (установчі документи) як засоби саморегулювання

Статут може виступати як засіб саморегулювання внутрішньо-господарської діяльності корпорації, в якому визначені принципові аспекти діяльності. На основі статуту розробляються інші корпоративні акти. Водночас статут, на відміну від інших корпоративних актів, підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Статут є засобом саморегулювання, оскільки у ньому самостійно та на власний розсуд визначаються багато положень, які стосуються діяльності, функціонування юридичної особи, водночас держава здійснює певні контрольні функції за його змістом та має бути упевнена у відповідності законодавству його положень.

О. Ю. Тичкова слушно зазначає: «Статут являє собою основний нормативний акт локальної системи правового регулювання діяльності корпорації, що створює правову базу для інших її внутрішніх документів. Примірні статuti являють собою рекомендаційні акти, які містять в основному диспозитивні норми, що залишають значну свободу у виборі варіанту локального регулювання»⁷⁸⁶.

Підприємство як самостійний суб'єкт господарювання відповідно до ГК України, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту; функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства або іншими установчими документами; підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис; підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи⁷⁸⁷. У цьому прикладі спостерігаємо закріплення засобів саморегулювання, саморегулювних прав на законодавчому рівні у ГК України. Однак цих інструментів на сьогодні набагато більше, і вони потребують визначення у ГК України.

Положення Регламенту Ради ЄС про Статут європейського товариства (далі –ЄТ) розширює права працівників та спрямовані на

---

⁷⁸⁶Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: дис. ...канд. юрид. наук/ Харків, 2009. С. 60.

⁷⁸⁷Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 16.01.2019).

реалізацію концепції корпоративної соціальної відповідальності товариства: «Директива 2001/86/ЄС має на меті гарантувати право працівників брати участь у вирішенні питань та прийнятті рішень, які мають відношення до діяльності їхнього ЄТ»⁷⁸⁸. У зв'язку з цим вказаний Регламент визначає: «Статут ЄТ не може суперечити вже встановленим правилам залучення працівників. Якщо нові правила, встановлені відповідно до Директиви 2001/86/ЄС, вступають у конфлікт з існуючими статутом, він має бути відповідним чином змінений. У цьому випадку держава-член може передбачити, що орган управління або виконавчий орган ЄТ має право вносити зміни до установчих документів без прийняття нового рішення загальними зборами акціонерів»⁷⁸⁹. Таке положення є доволі неоднозначним, адже рішення загальних зборів є вищим порівняно з рішенням виконавчого органу і тому зміни відбуваються тільки на основі рішення загальних зборів. Як бачимо, процедура має бути змінена задля економії організаційних резервів.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства» визначаються обов'язкові вимоги до статуту, як то: тип товариства; розмір статутного капіталу; порядок скликання та проведення загальних зборів; компетенція загальних зборів; порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів; порядок скликання та проведення загальних зборів; компетенція загальних зборів; порядок припинення товариства тощо та зазначається диспозитивна норма, яка вказує на статут як засіб саморегулювання: «Статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству»⁷⁹⁰.

ГК України (ст. ст. 57, 82), ЦК України (ст. ст. 88, 143, 154), Законами України «Про господарські товариства» (ст. 4), «Про акціонерні товариства» (ст. 13), «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ст. 11) визначено загальні вимоги до статуту юридичних осіб (товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, акціонерного товариства), які деталізуються у конкретних випадках самостійно учасниками корпорації завдяки саморегулювним інструментам.

---

⁷⁸⁸Про Статут європейського товариства (SE) (ЄТ): Регламент Ради (ЄС) №2157/2001 від 8 жовтня 2001р. Офіційний вісник Європейських Співтовариств. URL: old.minjust.gov.ua (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁸⁹Там само.

⁷⁹⁰Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=%EA%EE%E4%E5%EA%F1> (дата звернення: 16.01.2019).

Законодавством також передбачені спеціальні вимоги до статуту товарних бірж (ст. 6 Закону України «Про товарну біржу»)⁷⁹¹, фондової біржі (ст. 22 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок») тощо, які допускають елементи саморегулювання.

Типові та примірні (модельні) акти також є засобами саморегулювання у різному ступені, які надаються державою з перспективою їх модернізації. Так, примірні статuti володіють вищим ступенем саморегулювання, оскільки дозволяються суб'єктам саморегулювання обрати на основі зразку певну модель функціонування та пристосувати її самостійно до власних потреб, наприклад, Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 року № 367⁷⁹², Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21.05.2013 року № 315⁷⁹³, Примірний статут кредитної спілки, затверджений розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13.03.2008 року № 338⁷⁹⁴⁷⁹⁵. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» від 27.03.2019 року № 367 передбачено альтернативу модельному статуту, так, товариство з обмеженою відповідальністю може діяти і на підставі власного

---

⁷⁹¹Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12> (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁹²Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 р. № 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-%D0%BF> (дата звернення: 16.01.2019).

⁷⁹³Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу: затв. наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 березня 2008 р. № 338. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920> (дата звернення: 09.06.2017).

⁷⁹⁴Примірний статут кредитної спілки: затв. розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 02.10.2003 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0338486-08> (дата звернення: 09.06.2017).

⁷⁹⁵Цим розпорядженням затверджені інші корпоративні акти кредитної спілки (примірні положення): Положення про загальні збори членів кредитної спілки (примірне), Положення про спостережну раду кредитної спілки (примірне), Положення про ревізійну комісію кредитної спілки (примірне), Положення про правління кредитної спілки (примірне), Положення про кредитний комітет кредитної спілки (примірне), Положення про посадових осіб органів управління кредитної спілки (примірне), Положення про відокремлений підрозділ–філію кредитної спілки (примірне), Положення про відокремлений підрозділ–відділення кредитної спілки (примірне).

статуту⁷⁹⁶. О. А. Черненко зазначає: «Суб'єкт господарювання самостійно вирішує, діяти на підставі модельного статуту або врегульовувати відносини в окремому «звичайному» статуті. Затвердження модельного статуту Кабінетом Міністрів України спричиняє у нього виникнення деяких ознак нормативного акта і, відповідно, виникнення недоліків при роботі з модельними статутами є неможливим самостійно внести до них зміни. Зміни вносяться лише Кабінетом Міністрів України...»⁷⁹⁷.

Типовий статут можна охарактеризувати як корпоративний акт з низьким рівнем саморегулювання, оскільки суб'єкт саморегулювання фактично не може відступити від його положень, за певними винятками. Наприклад, історія правового забезпечення діяльності господарських товариств надає такі приклади типових статутів, які втратили чинність, що частково пов'язано із змінами у законодавстві: Типовий статут відкритого акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного підприємства, затверджений наказом Міністерства економіки України, Фонду державного майна України, Міністерства юстиції України від 31.08.1993 року № 55/365/10/5⁷⁹⁸, Типовий статут державного підприємства, затверджений наказом Міністерства економіки України, Міністерства праці України, Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 22.04.1993 року, 28.04.1993 року, 26.04.1993 року № 12-30/4, 10-1594, 07-101, б/н⁷⁹⁹, Типовий статут відкритого акціонерного товариства, затверджений наказом Фонду державного майна України від 12.12.1994 року № 787⁸⁰⁰. Однак чинним залишається Типовий статут казенного підприємства,

---

⁷⁹⁶Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2019 р. № 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2019-%D0%BF> (дата звернення: 16.02.2019).

⁷⁹⁷Черненко О. А. Модельний статут як установчий документ суб'єкта господарювання. Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 15. С. 157.

⁷⁹⁸Типовий статут відкритого акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного підприємства: затв. наказом Міністерства економіки України, Фонду державного майна України, Міністерства юстиції України від 31 серпня 1993 р. № 55/365/10/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0312-94> (дата звернення: 09.06.2017).

⁷⁹⁹Типовий статут державного підприємства: затв. наказом М-ва економіки України, Міністерства праці України, Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 22 квітня 1993 р., 28 квітня 1993 р., 26 квітня 1993 р. № 12-30/4, 10-1594, 07-101, б/н. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0043-93> (дата звернення: 09.06.2017).

⁸⁰⁰Типовий статут відкритого акціонерного товариства: затв. наказом Фонду державного майна України від 12 грудня 1994 р. № 787. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0002-95> (дата звернення: 09.06.2017).

затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.1998 року № 914⁸⁰¹.

У науковій літературі вказується також на феномен статуту, оскільки він заснований на договорі або містить елементи договору. Як статут так і засновницький договір включають певні елементи договору як засобу саморегулювання, однак його правова природа полягає в упорядкуванні домовленостей учасників, засновників суб'єкта господарювання, тобто специфікою є особливість відносин, які спрямовані на побудову домовленостей усередині організації, на основі певних принципів, щодо ведення господарської діяльності. О. Ю. Тичкова слушно зазначає: «Наявність або відсутність договірних відносин між засновниками товариства не є показником наявності або відсутності договірної характеру статуту. Договір як підстава виникнення правовідносин хоча й існує, але не завжди. Правовідносини між учасником та товариством є не договірними, а корпоративними. Відповідно, статут не може розглядатися як форма таких правовідносин»⁸⁰².

Подібні механізми щодо допустимості саморегулювання встановлені законодавством і щодо засновницького договору, наприклад повного товариства, командитного товариства (ч. 2 ст. 88, ст. ст. 120, 134 ЦК України, ч. 2, 5 ст. 82 ГК України, ст. ст. 67, 76 Закону України «Про господарські товариства»).

С. М. Грудницька зазначає: «Доцільним є трактування установчого договору як складного системоутворюючого багатостороннього багатоступінчатого приватно-публічного організаційного господарського договору, що забезпечує створення суб'єкта господарської діяльності і регулювання внутрішніх і зовнішніх організаційно-майнових і організаційно-управлінських відносин у процесі його функціонування»⁸⁰³. Засновницький договір володіє саморегулювальними властивостями з огляду на його правову природу: можливості суб'єктів саморегулювання самостійно упорядковувати на цьому етапі створення юридичної

---

⁸⁰¹Типовий статут казенного підприємства затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 1998 р. № 914/. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-98-%D0%BF/> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸⁰² Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Нац. юрид. Акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2009. С. 16.

⁸⁰³ Грудницька С. М. Сутність і поняття установчого договору. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 3. С. 55.

особи, внутрішні і зовнішні організаційно-майнові і організаційно-управлінські відносини.

Відповідно до ст. 57 ГК України установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання. Однак відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій⁸⁰⁴. Водночас колізії між ГК України та Законом України «Про акціонерні товариства» не вбачається, оскільки законодавство визначає суттєві відмінності щодо змісту та дії засновницького договору як установчого документа у розумінні ГК України та засновницького договору між засновниками акціонерного товариства, зокрема, ГК України встановлено положення, що у засновницькому договорі засновники зобов'язуються визначити також порядок реорганізації та ліквідації суб'єкта господарювання. Такі положення відсутні щодо засновницького договору між засновниками акціонерного товариства. Як бачимо, засновницький договір є засобом саморегулювання та корпоративним актом. Багато положень узгоджуються самостійно та на власний ризик засновниками суб'єкта господарювання у межах законодавства.

До особливих корпоративних актів можна віднести договір між акціонерами товариства, предметом якого відповідно до ст. 26-1 є реалізація акціонерами – власниками простих та привілейованих акцій прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства⁸⁰⁵. Крім того, кредитори акціонерного товариства можуть укласти договір з акціонерами товариства, за яким акціонери з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються реалізувати свої корпоративні права, до зазначеного договору застосовуються загальні положення про договір між акціонерами, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін⁸⁰⁶. Вважаємо, що до корпоративних актів можна

---

⁸⁰⁴Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=%EA%EE%E4%E5%EA%F1/> (дата звернення: 16.02.2019).

⁸⁰⁵ Там само.

⁸⁰⁶ Там само.

віднести певні види договорів у сфері корпоративних відносин: договір між акціонерами товариства, договір з акціонерами товариства. Водночас ці договори мають певну «гібридну» природу: застосовуються у специфічній сфері відносин (корпоративні відносини) та врегульовують відносини усередині корпорації, підґрунтям яких є договірні засади.

Положення статуту можуть деталізуватися у кодексі корпоративного управління. Кодекс корпоративного управління можна визначити як сукупність принципів, стандартів або правил найкращої поведінки, які стосуються питань управління товариствами та здійснення контролю⁸⁰⁷. Наявність такого кодексу – є свідченням високої корпоративної культури і дає можливість всім зацікавленим особам об'єктивно оцінити компанію⁸⁰⁸. Кодекс корпоративного управління ще називають кодексом найкращої практики.

Головним стимулом щодо їх дотримання товариствами є економічна доцільність та об'єктивно існуючі вимоги ринку щодо залучення інвестицій⁸⁰⁹. Кодекс корпоративного управління є рекомендаційним корпоративним актом саморегулювання, який може прийматися окремим товариством на основі загальноновизнаних міжнародних або національних стандартів. Добровільність прийняття такого кодексу є репутаційним кроком для підвищення довіри до діяльності юридичної особи, для врахування інвесторами цивілізованої політики у разі перспективи вкладення інвестицій, створення системи ефективного управління. Узагальнені положення кодексів трансформуються під суб'єктивні вимоги компанії. Спостерігається фактично подвійність задіяння саморегулювальних механізмів: спочатку саморегулювальними інституціями або ж уповноваженими органами (організаціями) пропонується впроваджувати саморегулювальний засіб – кодекс корпоративного управління, який створений на національному або ж глобальному рівнях; потім окремий суб'єкт господарювання імплементує та трансформує такі положення відповідно до власних бачень у локальному кодексі, який є кінцевою метою реалізації глобальних принципів саморегулювання.

---

⁸⁰⁷ Пальчук П. М. Корпоративне право: навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2015. С. 24

⁸⁰⁸ Мостенська Т. Л., Скопенко Н. С., Шекмар Н. А., Бойко І. А. Корпоративне управління: конспект лекцій для студ. спеціальності “Менеджмент організацій” ден. та заочн. форм навч. К.: НУХТ, 2010. С. 28.

⁸⁰⁹ Про затвердження Принципів корпоративного управління: рішення Національної комісія з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 р. № 955. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rshennya-pro-zatverdzhennya-printsipv-korporativnogo-upravlnnya/> (дата звернення: 16.01.2019).

Принципи глобального, регіонального кодексу саморегулювання втілюються у життя в локальному актів саморегулювання – кодексі корпоративного управління окремої компанії. Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» до компетенції загальних зборів відносять затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства (п. 5 ч.1 ст. 33); до компетенції наглядової ради – здійснення контролю за своєчасністю опублікування товариством інформації про принципи (кодекс) корпоративного управління товариства (п. 11-3 ч. 1 ст. 52)⁸¹⁰. Водночас цей закон містить вказівку на ще один засіб нормативного корпоративного саморегулювання – правила (кодекс) етичної поведінки посадових осіб органів акціонерного товариства, який, зокрема, регулює питання конфлікту інтересів, конфіденційності, чесного ведення справ, захисту та належного використання активів товариства, дотримання вимог застосовуваного законодавства та внутрішніх нормативних актів, а також необхідність надання наглядовій раді інформації про будь-які відомі факти порушень вимог законодавства або етичних норм⁸¹¹. Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 56-1 предмета відання комітету наглядової ради з питань призначень належать розроблення та надання наглядовій раді для затвердження правил (кодексу) етичної поведінки посадових осіб органів акціонерного товариства. Відмінність цих морально-етичних правил упорядкування діяльності акціонерного товариства є суб'єктний склад, у другому прикладі вони приймаються щодо поведінки керівництва корпоративного підприємства.

Відомо, що уперше кодекси корпоративного управління були впроваджені на початку 1990 років у Великій Британії, та у подальшому приклад запозичили інші держави. Принципи корпоративного управління Європейського банку реконструкції та розвитку були прийняті у 1997, які включають рекомендації компаніям щодо загальних підходів кредиторів та інвесторів при прийнятті інвестиційного рішення⁸¹². Конфедерація асоціації європейських акціонерів (Euroshareholders Corporate Governance Guidelines) видала Директиви – основні принципи корпоративного управління, які включають рекомендації відносно

---

⁸¹⁰Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=%EA%EE%E4%E5%EA%FI> (дата звернення: 16.02.2019).

⁸¹¹Там само.

⁸¹²English version of Sound business standards and corporate practices. URL:<http://www.ebrd.com/english/new/index.htm> (дата звернення: 16.02.2019).

цілей компанії, прав голосу, захисту від поглинань, права на інформацію і ролі ради директорів, а саме⁸¹³.

Загальні Принципи корпоративного управління (OECD Principles of Corporate Governance) були прийняті на міжнародному рівні Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) спільно із Світовим банком, Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними організаціями у 1999 році та послужили взірцем для прийняття таких актів на національному та галузевому рівнях⁸¹⁴. Принципи корпоративного управління ОЕСР включають п'ять сфер корпоративного управління: 1) права акціонерів; 2) рівноправність акціонерів; 3) роль зацікавлених осіб; 4) розкриття інформації та прозорість; 5) обов'язки ради⁸¹⁵. Міжнародна мережа корпоративного управління International Corporate Governance Network (ICGN) визнає принципи ОЕСР як декларацію мінімальних прийнятних стандартів корпоративного управління для компаній та інвесторів всього світу⁸¹⁶: основна мета компанії – постійна оптимізація доходів акціонерів; компанії повинні розкривати точну, достовірну та своєчасну інформацію, яка відповідає потребам ринку для прийняття інвесторами зважених рішень; оплата праці членів ради директорів та менеджерів повинна відповідати інтересам акціонерів; політика виплати та розмір винагород повинні розкриватись у річному звіті; практика корпоративного управління повинна бути спрямована на постійну оптимізацію доходів акціонерів; компанії повинні дотримуватись всіх законів юрисдикції, в якій вони діють; якщо існують кодекси найкращої практики корпоративного управління, їх необхідно дотримуватись, якщо їх не існує, інвестори та інші зацікавлені особи повинні займатися їх розробкою тощо. Аналіз положень вказаних Принципів дає підстави для висновку, що у цьому саморегульованому акті визначаються інші інструменти для розширення саморегулювання (кодекси найкращої практики), активізується питання постійного росту та змін саморегульованих механізмів.

---

⁸¹³Euroshareholders Corporate Governance Guidelines. URL: <http://www.wfc.org/esh/Guidelines.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸¹⁴English version of Sound business standards and corporate practices. URL: <http://www.ebrd.com/english/new/index.htm> (дата звернення: 16.02.2019).

⁸¹⁵Принципи корпоративного управління ОЕСР. Організація економічного співробітництва та розвитку. С. 3. URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸¹⁶English version of Sound business standards and corporate practices. URL: <http://www.ebrd.com/english/new/index.htm> (дата звернення: 16.02.2019).

В Україні органи державної влади можуть затверджувати принципи корпоративного управління у певних галузях економіки, наприклад, рішення Національної комісія з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Принципів корпоративного управління» Національної комісія з цінних паперів та фондового ринку» від 22.07.2014 року № 955⁸¹⁷, рішення Правління Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України» від 03.12.2018 року № 814-рш тощо. У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства⁸¹⁸. Корпоративне управління визначає спосіб розподілу повноважень і відповідальності між органами управління, а також способи прийняття ними рішень⁸¹⁹.

Зокрема, Загальними зборами ПАТ «Донбасенерго» від 06.09.2016 року затверджено Принципи (кодекс) корпоративного управління публічного акціонерного товариства «Донбасенерго», у загальних положеннях якого зазначено, що вони розроблені відповідно до загальноприйнятих принципів (стандартів) та викладені у «Принципах корпоративного управління» Національної комісія з цінних паперів та фондового ринку» від 22.07.2014 року № 955. До основних принципів цих положень віднесені: належна увага до інтересів акціонерів, забезпечення рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин; забезпечення фінансової прозорості; запровадження правил ефективного менеджменту та належного контролю⁸²⁰.

Аналіз етичних кодексів та принципів корпоративного управління приводить до думки про перетин певних питань, які до них включаються, зокрема, у принципах корпоративного управління можемо побачити

---

⁸¹⁷Про затвердження Принципів корпоративного управління: рішення Національної комісія з цінних паперів та фондового ринку» від 22 липня 2014 р. № 955. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rshennya-pro-zatverdzhennya-printsipiv-korporativnogo-upravlnnya/> (дата звернення: 16.01.2019).

⁸¹⁸Там само.

⁸¹⁹Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України: рішення Правління Національного банку України від 03 грудня 2018 р. № 814-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr814500> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸²⁰Принципи (кодекс) корпоративного управління публічного акціонерного товариства «Донбасенерго» від 06 вересня 2016 р. URL: https://de.com.ua/uploads/0/252-principi_korporativnogo_upravleniya_ot_06092016_09092016_131154.pdf (дата звернення: 16.03.2019).

щодо етичних засад. Наприклад, у Принципах (кодекс) ПАТ корпоративного управління «ОТП Банк», затверджених рішенням № 75 від 25.09.2017 року, зазначається: «Акціонер Банку та керівництво усвідомлюють свою відповідальність перед суспільством щодо дотримання прав клієнтів (споживачів послуг) Банку, неухильного виконання усіх вимог чинного законодавства України, ведення чесної конкурентної боротьби або ж вимоги щодо лояльності та відповідальності». У Принципах (кодексі) корпоративного управління ПАТ «Акціонерний комерційний банк «Конкорд» також зазначається: «Посадові особи органів управління Банку добросовісно та розумно діють в найкращих інтересах Банку. Це передбачає, що під час виконання своїх функцій, визначених чинним законодавством та внутрішніми документами Банку, вони виявляють турботливість та обачність, які, як правило, очікуються від людини, яка приймає виважені рішення, в аналогічній ситуації. Посадові особи не отримують будь-яку винагороду (прямо чи опосередковано) за здійснення ними впливу на ухвалення рішень органами управління Банку»⁸²¹. Такі Принципи корпоративного управління банком є обов'язковими для акціонерів, керівництва банків та усіх його працівників. Звертаємо увагу, що, маючи Принципи корпоративного управління, етичний кодекс як окремих акт може бути відсутній, оскільки принципи включають багато питань етичного змісту (наприклад, ПАТ «ОТП Банк»). У Кодексі корпоративного управління ПрАТ «Страхова компанія «Євроінс Україна» зазначається: «Здійснюючи свої функції, посадові особи Товариства зобов'язані діяти тільки в межах наданих їм повноважень та, представляючи перед третіми особами, поводитися так, щоб не зашкодити власній діловій репутації, діловій репутації інших посадових осіб та Товариству в цілому»⁸²².

Отже, Принципи корпоративного управління містять розділи, присвячені корпоративній етиці посадових осіб товариства. Особливістю Принципів корпоративного управління є певний збіг змістового

---

⁸²¹Принципи (кодекс) корпоративного управління АТ "Акціонерний комерційний банк "Конкорд" затверджений загальними зборами акціонерів ПАТ "АКБ "КОНКОРД" Протокол № 35 від 22.06.2018 року URL:https://concord.ua/uploads/1/8536-corporate_governance_code.pdf. (дата звернення: 16.03.2019).

⁸²²Кодекс корпоративного управління Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «Євроінс Україна» затверджений загальними зборами акціонерів Протокол № 42 від 12.04.2017 року. URL: <https://euroins.com.ua/wp-content/uploads/2016/10/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0> (дата звернення: 16.02.2019).

наповнення зі Статутом. Зокрема, до змісту Принципів корпоративного управління ПАТ «ОТП Банк» входять: роль та права акціонера, вкладників та інших заінтересованих осіб; вимоги до стратегії банку; фідучіарні обов'язки; конфлікт інтересів; операції з пов'язаними особами; зворотний зв'язок (раннє інформування); діяльність Наглядової ради банку; діяльність Правління банку; організація управління ризиками та внутрішній контроль; управління ризиками; дотримання законодавства України та внутрішніх процедур банку; внутрішній аудит; зовнішній аудит; розкриття інформації про банк; банк і суспільство⁸²³. До змісту Статуту: учасники банку, мета та види діяльності, органи управління та контролю, внутрішній аудит, фінансовий рік, облік та звітність, аудиторська звітність, кредитні ресурси, конфіденційна інформація, запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо⁸²⁴.

Положення Статуту конкретизуються і у інших корпоративних документах, наприклад: Положення про Наглядову раду ПАТ «ОТП Банк» у новій редакції від 28.11.2018 року, Положення про Загальні збори Акціонерів ПАТ «ОТП Банк» у новій редакції від 15.05.2018 року, Положення про винагороду членів Наглядової ради ПАТ «ОТП Банк» в редакції від 15.05.2018 року, Положення про Загальні збори Акціонерів ПАТ «ОТП Банк» у новій редакції від 10.10.2016 року⁸²⁵.

Для товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю корпоративними саморегулювальними актами є: договір про створення товариства, статут, корпоративний договір.

Корпоративний договір - це договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації⁸²⁶. Конструкція корпоративних договорів, як свідчить міжнародна практика, була запроваджена задля задоволення потреб розвитку засобів регулювання відносин

---

⁸²³Принципи корпоративного управління ПАТ «ОТП Банк» «ОТП» URL: <https://www.otpbank.com.ua> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸²⁴Статут ПАТ «ОТП Банк»: затверджений рішенням № 79 від 25 жовтня 2018 р. URL: <https://www.otpbank.com.ua/pdf/documents/statut-28-11-2018.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸²⁵Положення про Загальні збори Акціонерів ПАТ «ОТП Банк»: затверджений рішенням № 79 від 25 жовтня 2018 р. URL: <https://www.otpbank.com.ua/pdf/documents/statut-28-11-2018.pdf> (дата звернення: 16.03.2019).

⁸²⁶Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19?find=1&text=%F1%F2%E0%F2%F3%F2> (дата звернення: 16.02.2019).

між акціонерами (учасниками) господарських товариств⁸²⁷. На думку І. В. Мартинюк: «Корпоративний договір... несе в собі фінансову стабільність, мінімізацію ризиків з боку кожного із засновників товариства. Наприклад, в тексті договору можна прописати особливі умови при продажу, відчуження та придбання мажоритарним акціонером частки»⁸²⁸.

Отже, у внутрішньогосподарській діяльності суб'єкту господарювання статут (засновницький договір) є вищим за ієрархією засобом саморегулювання, на основі якого розробляються усі інші корпоративні акти саморегулювання, які деталізують його положення. Урізноманітнення засобів саморегулювання та регулювання загалом, призвело до створення «гібридних» форм засобів саморегулювання у корпоративних відносинах. Враховуючи напрям на посилення ролі саморегулювальних засобів у господарській діяльності, потрібно актуалізувати зміни щодо діяльності господарських товариств у ГК України у напрямі посилення ролі працівників у діяльності корпорації.

4.3. Правила і стандарти саморегулювальної організації як засіб регулювання господарської діяльності

Враховуючи еволюційні процеси становлення саморегулювання, слід константувати, що суб'єкти господарювання прагнули забезпечити дієвість власних правил та дисципліну на ринку (як зовнішніх, так і внутрішніх). Сучасні нормативні засоби саморегулювальних організацій (добровільні кодекси, угоди, стандарти, принципи тощо) повинні розглядатися як етап історії розвитку саморегулювання, спрямовані

---

⁸²⁷Щербаківа Н. В. Корпоративний договір: новели у законодавстві. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]: збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ)/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. док. юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 185.

⁸²⁸Мартинюк І. В. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]: збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ)/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. док. юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 95–97.

на встановлення довіри на ринку. Прийняття правил на рівні саморегулювальної організації є колективною дією, що слугуватиме перевагою недержавного регулювання. Саморегулювання – це фактично декларування відповідальності ринку за створені ним товари та надані послуги. Тому така відповідальність має бути чітко регламентована, оскільки є певним аналогом державного регулювання. Правила СРО також повинні бути чіткі, зрозумілі та усувати подвійне тлумачення, відповідати нормативним актам вищого порядку, тобто це своєрідне «законодавство» окремої галузі, виду господарської діяльності.

Правила СРО можуть прийматися для регулювання певної галузі діяльності (загальними зборами), а також і бути внутрішньо-організаційними (іншими органами СРО, наприклад про призупинення членства). Правила СРО можуть мати нормативний зміст або ж бути індивідуальними та стосуватися конкретної ситуації та суб'єкта.

Правила і стандарти саморегулюючої організації можна поділити на ті, які виходять від організацій, які визнаються саморегулювними з огляду на пряму вказівку закону, організацій, які не визначені законом як саморегулювні, самоврядних організацій з особливим статусом. Правила саморегулювних організацій, як ми зазначили, містять доволі різні назви та питання, які у них розкриваються. Тому назви правил СРО можуть включати: етичні правила, кодекси, добровільні кодекси, добра практика, положення, стандарти, принципи тощо. Якщо ж організацію визнано офіційною та\або їй делеговані повноваження, то можлива процедура затвердження, узгодження правил саморегулювальної організації на рівні держави.

Дж. Ріс, визначаючи інструментом соціальної політики галузеву саморегуляцію, визнає її як регулюючий процес, за допомогою якого на рівні промисловості (на відміну від урядової або на рівні фірм), організація встановлює правила та стандарти (кодекси практики), що стосуються ведення діяльності фірм⁸²⁹. Отже, саморегулювні організації є певними інститутами, що створюють нормативну базу.

М. Вебер вивчаючи питання європейських та американських фондових бірж, дійшов висновку : «Прийняття до біржі були принципово подібними до вступу в ексклюзивний клуб. Самі операції фактично регулювалися правилами асоціації, а не входили до цивільної

---

⁸²⁹Neil J. R. Gunningham Industry SelfRegulation: An Institutional Perspective December. 2002. P. 364-365. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9930.t01-1-00033> 363-414 (дата звернення: 16.03.2019).

юрисдикції національного уряду»⁸³⁰. Тому завдяки власним правилам біржі управлялися автономно, регулювання стало гнучкіше, ніж державне: виникла ситуація, коли саморегулювання може процвітати в напрямі, який підтримував етичну (добросчесну) поведінку, здорові бізнес-практики та покарання за спекуляції на ринку. Саме етичні стандарти стали сучасним трендом формування прогресивної ролі СРО, що поєднується із суспільною місією у їх діяльності.

Критики саморегулювання зазначали: саморегуляційні стандарти зазвичай слабкі, примусове виконання неефективне, а покарання є секретним і легким; саморегулювання часто не має багатьох переваг традиційного державного регулювання «з точки зору видимості, авторитету, підзвітності, примусового застосування до всіх»⁸³¹. Однак на сьогодні саморегулівні організації змушені опубліковувати правила організації, та більшість законодавств держав світу вимагає публічного звіту щодо їх дотримання (фінансового та нефінансового) та інформації щодо застосування санкції у разі їх недотримання. Правила саморегулівної організації є обов'язковим елементом для визначення статусу СРО: без створення системи власного нормативного забезпечення організація не може бути визнана у сучасному світі саморегулівною.

Правила саморегулівної організації є «консенсусними» за порядком прийняття. Враховується згода на їх затвердження усіма учасниками саморегулівної організації (як правило, в Україні саморегулівні організації затверджують на загальних зборах). Тому часто виникають ситуації «пом'якшення» певних стандартів як результат досягнення згоди між членами організації. Незважаючи на те, що правила саморегулівної організації є приватними, вони включають у себе і публічну мету. Для їх обговорення та схвалення можуть залучатися треті особи: органи державної влади та місцевого саврядування, громадські об'єднання. У цьому випадку правила СРО легітимують, отримують підтримку, прихильність громадських інституцій.

Правила та стандарти не є сталими протягом певного періоду, вони є динамічними. З часом вони змінюються завдяки принципу «відповідального спостереження». Спочатку такі правила СРО викладає у загальному вигляді, згодом вони уточнюються, ускладнюються,

---

⁸³⁰ Bendix R. Max Weber: An Intellectual Portrait. New ed. Berkeley: Univ. of California Press. 1977. P. 25.

⁸³¹ Webb K., Morrison A. The Legal Aspects of Voluntary Codes. Draft paper presented to the Voluntary Codes Symposium. Industry Canada and Regulatory Affairs, Treasury Board, Ottawa. September. Included in Cohen & Webb forthcoming. 1998. P. 1.

деталізуються. Складність суспільних відносин у певній галузі господарської діяльності, їх урізноманітнення призводить до змін самих нормативних положень СРО.

Важливими питаннями, які впливають на розробку та деталізацію правил, є звітність та збір даних, що ґрунтуються на розробці інформаційної системи для збору даних про розвиток компаній-членів щодо впровадження правил СРО. Так забезпечується прозорість у їх діяльності. Компанії – учасниці СРО повідомляють про свій прогрес у реалізації галузевих кодексів. Ефективність діяльності СРО залежить від можливостей збору даних, зокрема, якості відповідей учасників щодо звітності. Тому самооцінка та самоконтроль як на рівні СРО, так і на рівні кожного окремого її учасника є важливими процедурами побудови належного нагляду власними силами у СРО.

Правила та практика СРО різняться між собою за своїм специфічним змістом з огляду на широкий спектр галузей господарської діяльності. Кожна галузь господарської діяльності, яка саморегулюється, може включати до змісту правил як загальні принципи, так і специфічні, характерні тільки для неї. Однак певними спільними моментами можуть виступати морально-етичні правила запобігання корупції, дотримання податкового законодавства, трудових норм, захисту прав працівників та споживачів. Водночас, коли це стосується пенних морально-етичних засад, то тут може існувати моральний дискурс між членами СРО, який здатен ускладнити прийняття певних правил.

Наведемо приклади правил СРО на національному рівні. Зокрема, офіційна СРО «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури» на офіційному сайті розмістила такі правила: Стандарт професійної діяльності 1 «Вимоги до членів громадської організації «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури» та до якості виконуваних (надаваних) ними робіт (послуг)», погоджений Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 17.07.2014 року, що є стандартом професійної діяльності цієї СРО обов'язковим для всіх членів, які у зв'язку з цим набувають статусу членів СРО⁸³²; Стандарт професійної діяльності 2 «Контроль за

---

⁸³²Стандарт професійної діяльності 1 «Вимоги до членів Громадської організації «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури» та до якості виконуваних (надаваних) ними робіт (послуг)». URL: <http://www.gitn.org.ua/about/ctandarti-profesijnoi-diyalnosti-inzheneriv-tekhagnlyadu/%D0%A1%D0%D> (дата звернення: 16.03.2019).

дотриманням стандартів професійної діяльності» (нова редакція), погоджений Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 11.05.2017 року; Стандарт професійної діяльності 3 «Відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок виконання (надання) членами громадської організації «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури»» робіт (послуг) неналежної якості», погоджений Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 17.07.2014 року; Порядок реалізації делегованого повноваження щодо проведення професійної атестації інженерів технічного нагляду», погоджений Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 25.11.2014 року⁸³³.

Більшим різноманіттям правил відзначається Асоціація «Українські фондові торговці»: Положення про членство Асоціації, Кодекс професійної етики Асоціації, Дисциплінарний Кодекс Асоціації, Положення про звітність членів Асоціації, Правила (стандарти) професійної діяльності на фондовому ринку Асоціації, Положення про Дисциплінарний комітет Асоціації, Положення про Ревізора Асоціації, Положення про Раду Асоціації⁸³⁴.

Наприклад, СРО, яка не визначена законодавством як саморегульована, Асоціація «Укрцемент» затвердила Антикорупційну програму від 11.01.2016 року, у якій детально визначаються правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції, зміст та порядок застосування превентивних заходів, антикорупційних механізмів, правил щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. Зокрема, до змісту цієї програми включено такі розділи: норми професійної етики, порядок регулярного звітування, умови конфіденційності звітування, процедура захисту працівників, які повідомили інформацію про корупційне або пов'язане з корупцією

---

⁸³³Порядок реалізації делегованого повноваження щодо проведення професійної атестації інженерів технічного нагляду. Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури. Стандарти професійної діяльності інженерів технагляду. URL: <http://www.gitn.org.ua/about/ctandarti-profesijnoi-diyalnosti-inzheneriv-tehnaglyadu/> (дата звернення: 12.01.2019).

⁸³⁴Асоціація «Українські фондові торговці». URL: <http://www.aust.com.ua/NormDoc.aspx> (дата звернення: 16.01.2019).

правопорушення тощо⁸³⁵. Наступним прикладом є Меморандум про гарантію якості цементу в торговельних мережах України між Асоціацією «Укрцемент», ВГО «Союз споживачів України» та великими мережами будівельних матеріалів, який є тристороннім та відкритим до приєднання⁸³⁶. Цікаво, що метою цього Меморандуму є «..створення цивілізованого сегмента ринку, на якому споживач може гарантовано купити якісний продукт, не ризикуючи власними коштами та результатами своєї праці. В ситуації коли в державі фактично немає ринкового нагляду, оператори ринку та споживачі вимушені самі створювати та виховувати культуру споживчого ринку цементу. Меморандум відкритий для участі всіх торговельних мереж, хто згоден із задекларованими принципами та готовий зробити внесок і сприяти створенню прозорого та чесного споживчого ринку цементу – ринку без фальсифікату. Ритейлер цим Меморандумом декларує свій намір реалізовувати через власну торговельну мережу виключно цемент, що відповідає вимогам нормативних документів, таким чином зміцнюючи свою репутацію, сприяти створенню прозорого та чесного споживчого ринку цементу – ринку без фальсифікату»⁸³⁷. Отже, у цьому прикладі спостерігаємо створення корпоративного акта саморегулювання з метою захисту ринку від фальсифікації. Меморандум є інструментом, який допускається державою та створює умови для добросовісного ведення справ.

Етичні кодекси. Правила саморегулювальної організації обов'язково включатиморальні та етичні норми. Щоб моралізувати індустріальне життя, як стверджує Дюркгейм, галузеве об'єднання повинне встановити нормативну систему (виробничу мораль) для своїх членів і, настільки ж важливо, розробити способи забезпечення її ефективності, метою цих галузевих асоціацій було створення «так багато морального середовища»⁸³⁸. Мета полягала в тому, щоб асоціації промисловості

---

⁸³⁵Асоціацією Укрцемент затверджено Антикорупційну програму наказом №0316-а від 11 січня 2016 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B-bGBqth0ZzS SndJLWNVYnY5YTA/view> (дата звернення: 10.03.2019).

⁸³⁶Меморандум про гарантію якості цементу в торговельних мережах України між Асоціацією «Укрцемент», ВГО «Союз споживачів України» та великими мережами будівельних матеріалівЮ підписано від 25 травня 2017 р. URL: <http://www.ukrcement.com.ua/2016-02-07-16-14-53/memorandum-pro-garantiyu-yakosti.html>. (дата звернення: 16.03.2019).

⁸³⁷Там само.

⁸³⁸ Durkheim É. The Division of Labor in Society. Trans. by G. Simpson. New York: Macmillan. 1933. P. 145.

моралізували виробниче та комерційне життя⁸³⁹. На сьогодні діють принципи корпоративної соціальної відповідальності, які деталізуються у принципах корпоративного громадянства. Отже, особливим різновидом правил СРО є етичні кодекси.

Етичні кодекси саморегулювних організацій – це певна кодифікація моральних статусів суб'єктів господарювання у професійній діяльності на ринку. Так, А. Л. Чумак слушно зазначає: «На зміну традиційній кодифікації норм та принципів постала нова логіка нормативності з притаманною їй інституційно-організаційною регуляцією людської поведінки. Сучасний етап соціокультурного розвитку виводить на арену такий варіант «моральної юрисдикції», котрий засадничується мотивами відповідальності, справедливості, довіри, чесності та відкритості настанов цілепокладаючої людської діяльності»⁸⁴⁰. Етичні кодекси допомагають формувати коло довіри до професійної діяльності на певному ринку. Етичність у поведінці суб'єкта господарювання відображає і певний загальний культурний рівень суспільства, а також культуру підприємницької діяльності. Створюючи етичні кодекси СРО, перш за усе, керуються загальними принципами добросовісності та чесного ведення справ. Вказані моральні еталони покликані формувати довіру споживачів товарів та послуг та бути певними репутаційними перевагами. Етичні кодекси вказують на належну усталену практику у професійній та господарській діяльності: що робити, як робити, як діяти, що не робити. Тому в одних випадках етичні кодекси полегшують діяльність, а в інших – ускладнюють, фактично виступаючи певними «протоколами» дій та бездіяльності. Формалізація етичних норм у вигляді етичних кодексів певною саморегулювальною спільнотою є важливим показником референтності, оскільки спільність бачень етичних настанов є надважливим при формуванні відповідального ставлення до ринку. Самоідентичність, професійна належність до певного ринку включає моменти само-реалізації, творчої складової, які на сьогодні є важливими для господарської діяльності.

---

⁸³⁹Neil J. R. Gunningham Industry Self Regulation: An Institutional Perspective December. 2002. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9930.t01-1-00033> 363-414 (дата звернення: 16.03.2019).

⁸⁴⁰Чумак А. Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки: автореф. ... канд. філос. наук за спец.: 09.00.07/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К.: 2007. С. 1.

В умовах глобалізації, європеїзації та глокалізації відбувається формування особливостей змістового та інструментального наповнення культури підприємницької діяльності. Відбувається розширення цього розуміння за допомогою категорій саморегулювання, корпоративної соціальної відповідальності, комплаєнсу, добросовісності та чесного ведення справ, державно-приватного партнерства. Науково-технічний прогрес призводить до виникнення нових понять, явищ, швидкої зміни культури суспільства, що і впливає на формування культури підприємця. Гра на випередження, комфортність є новими трендами, які мають бути збалансовані в етичному кодексі підприємця.

Зміна парадигми державної політики щодо функціонування бізнесу в Україні призводить і до змін освітньої політики щодо культури підприємця. Відбувається розвиток саморегулювних механізмів і відповідно змінюється культура підприємців щодо їх запровадження. Етичні кодекси підприємців, «добра практика» є важливими складовими українського бізнесу. Водночас ці інструменти перебувають на етапі становлення, тому їх розвиток залежить багато у чому від освітньої політики, від виховання підприємців у дусі добросовісності, чесного ведення справ, відповідального ставлення до своєї діяльності.

Моральні імперативи певної СРО покликані створити гнучкий механізм, який би об'єднав розрізаних суб'єктів господарювання у спільних прагненнях, цілях. Етичний кодекс виступає своєрідним атрибутом осуспільнення, комунікації між представниками певного ринку. Крім того, створення етичних кодексів є своєрідним цивілізаційним наративом. Адже моральні та етичні засади існували з появою людства, певним чином видозмінювалися та трансформувалися, а на сьогодні це збірка «про сьогодні», про актуалізацію відносин у суспільстві та між самим підприємницьким середовищем. Коло моральних та етичних настанов, які включаються до кодексів, різноманітні та апіорі залежать від сфери, ринку, виду господарської діяльності. Метою створення Всеукраїнської мережі доброчесності та комплаєнсу є просування ідеї етичного та відповідального ведення бізнесу⁸⁴¹. До Етичних стандартів UNIC включено такі питання: дотримання чинного законодавства; хабарі – повинні бути повністю заборонені усі форми хабарництва; конфлікт інтересів – необхідно поводитися таким чином та настільки етично й чесно, щоб уникати

---

⁸⁴¹Всеукраїнської мережа доброчесності та комплаєнсу. URL: <https://unic.org.ua/> (дата звернення: 16.05.2019).

конфлікту інтересів, як безпосереднього, так і опосередкованого; внески на політичні цілі – прямі або непрямі, фінансові або не фінансові (наприклад, забезпечення ресурсами, матеріальними засобами тощо), внески на користь політичних партій, організацій, політиків або кандидатів на політичні посади заборонено; фінансово-звітний контроль – необхідно забезпечувати ведення всіх бухгалтерських книг, записів та звітності завжди з обґрунтованим рівнем деталізації; подарунки; представницькі заходи та витрати⁸⁴². Прикладом, який є відмінним від попереднього за змістом та формою викладених положень, може бути Кодекс професійної етики Української асоціації прямого продажу, на сайті якої знаходимо таку інформацію: «Обіцяємо споживачам, що наші компанії будуть: Утримуватися від обманних та нечесних практик продажу. Надавати достовірні та неупереджені коментарі, які містять лише обіцянки від імені компанії. Надавати письмові форми замовлення, в яких зазначено: ваше право на відмову, гарантійні терміни. Надавати точний та повний опис продукції. Чітко формулювати ціну та умови оплати. Поважати Вашу потребу в конфіденційності. Припиняти демонстрацію товару негайно, як тільки буде отримано прохання. Надавати контактну інформацію, яка стосується продавця та/або компанії. Дотримуватися усіх вимог законодавства»⁸⁴³.

Нормативне саморегулювання у вигляді етичних кодексів втілено практично у всіх країнах ЄС. Наприклад, у рекламній галузі кодекси етики реклами базуються на основі положень Міжнародної торговельної палати, яка вперше опублікувала Кодекс ICC ще в 1937р., і відтоді він регулярно обновлюється. Польська система саморегулювання у рекламі базується на досвіді EASA (Альянс Європейської асоціації рекламних стандартів, що об'єднує 28 саморегулювальних організацій (СРО) з 26 країн (22 з Європи, 4 з інших континентів) та прийняла Кодекс етики реклами (Kodeks Etyki Reklamy). Зокрема, у цьому кодексі визначено, що є прийнятним і те, що не дозволено в оголошенні: регулює всі аспекти рекламного спілкування беручи до уваги специфіку різних засобів масової інформації; встановлює чіткі межі дозволеної рекламної діяльності; сприяє етичній діяльності в галузі реклами; відповідає на проблеми, що виникають у зв'язку з зміною

---

⁸⁴²Етичні стандарти UNIC. URL: https://www.dropbox.com/s/q8hqvwvbtelint/unic_ethical_standards_eng_pdf?dl=0 (дата звернення: 15.03.2019).

⁸⁴³Кодекс професійної етики Української асоціації прямого продажу. URL: Documents%20and%20Settings/Admin/Мои%20документы/Downloads/Our_Promise_to_Distr_Custom_final.pdf (дата звернення: 17.04.2019).

динаміки ринку; також встановлено, що буде регулярно переглядатися та оновлюватися в міру необхідності⁸⁴⁴. Враховуючи загальнонаціональний напрям на дерегулювання господарської діяльності, можна спрогнозувати, що сфера втілення етичних кодексів буде розширюватися. Швидкість застосування етичних кодексів буде залежати від зміни підприємницької та споживацької культури.

Поряд з позитивними прикладами нормативного саморегулювання спостерігаються прогалини законодавчого регулювання щодо саморегулювних правил, зокрема у сфері господарсько-торговельної діяльності. Ця сфера, особливо роздрібна торгівля і громадське харчування, найбільш близькі та взаємодіють із споживачами товарів та послуг. Однак жодних обов'язкових або ж етичних стандартів та кодексів у цій сфері не передбачено законодавством. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 263 ГК України ч. 5 такого змісту: «Господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі розробених ними етичних стандартів». На основі цієї норми слід доповнити, ст. 4 Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.2006 р. № 833⁸⁴⁵ словами «етичними кодексами» та викласти у такій редакції: «Торговельна діяльність регулюється Господарським і Цивільним кодексами України, Законом України «Про захист прав споживачів», іншими актами законодавства, а також цим Порядком та етичними кодексами. І хоча внесеними змінами пропонується запровадження етичних кодексів добровільно, однак таке доповнення активізує діяльність суб'єктів господарювання у напрямі створення нормативного забезпечення своєї діяльності, а також узагальнить, що не тільки великі суб'єкти господарювання, а й середні та малі повинні спрямовувати свою діяльність на дотримання етичних засад, сформованих на добросовісності та чесному веденні справ.

Добра сільськогосподарська практика (GAP) – належна сільськогосподарська практика – це сукупність принципів, які повинні застосовуватися щодо виробництва сільськогосподарської продукції

---

⁸⁴⁴Kodeks Etyki Reklamy. URL: <https://www.radareklamy.pl/kodeks-etyki-reklamy>. (дата звернення: 16.05.2019).

⁸⁴⁵Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-%D0%BF> (дата звернення: 06.02.2019).

та процесів, що слідує за виробництвом, і приводить до отримання безпечних і здорових харчових продуктів і непродовольчих сільськогосподарських продуктів⁸⁴⁶. Норми GAP не обов'язкові для виконання, але впроваджуються виробниками добровільно, наприклад, в обмін на державну підтримку⁸⁴⁷. Так, Директива Ради № 91/676 про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел, із змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) №1882/2003, вимагає, щоб держави-члени розробили кодекс (кодекси) належної сільськогосподарської практики з метою забезпечення загального рівня охорони вод від забруднення, який має впроваджуватися сільгоспвиробниками на добровільній основі при державному сприянні, включаючи навчання і надання інформації⁸⁴⁸. І фермер, який прагне отримувати прямі субсидії, повинен дотримуватись встановлених Директивою водоохоронних вимог⁸⁴⁹.

На сьогодні особливо актуальним питанням постає нормативне забезпечення саморегульвними організаціями електронної комерції.

Повільний законодавчий процес, довготривале прийняття, перенесення та впровадження в національне законодавство потрібних норм часто вважаються перешкодою для технічного прогресу, включаючи цифрову економіку. Х. Фукс зазначає: «Глобалізація в діахронічному розумінні означає виникнення нового, більш високого рівня самоорганізації під час фази нестабільності та сильних коливань...Глобалізація формується діалектикою змін і наступності: у ієрархії, що впливає з нещодавньої еволюції, існують як загальні аспекти глобалізації, так і аспекти, специфічні для кожного організаційного рівня»⁸⁵⁰. М. Боніссі зазначає, що ще: «... однією новою особливістю

---

⁸⁴⁶Сравнительный анализ некоторых требований пищевого законодательства Европейского Союза и Таможенного союза. Международная финансовая корпорация. 2015. С. 106.

⁸⁴⁷Інформаційна довідка на тему: «Стандартизація харчової продукції в Європейському Союзі». Київ, 10 лютого 2013 року. Підготував Роман Шваб. С. 4. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/consleg/1991/R/01991R2092-20070101-en.pdf> (дата звернення: 10.06.2018).

⁸⁴⁸Екологічні новачі Спільної аграрної політики ЄС: імплементація в Україні: науково-аналітична зап./ від 10.08.2016 р. № 135-13/440/ Ін-т екон. та прогноз. НАНУ. К., 2016. С. 20.

⁸⁴⁹Там само. С. 21.

⁸⁵⁰Fuchs Ch. Globalization and Self-Organization in the Knowledge-Based Society Communication. Capitalism & Critique. 2003. Vol 1. № 2. URL: <https://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/9> (дата звернення: 21.01.2017).

нового комерційного права глобальної інформаційної економіки є зростаюча конвергенція процесів встановлення технічних стандартів та правових інститутів. Більшість характеристик цієї технічної архітектури визначається технічними стандартами, розробленими «типовими розвиваючими організаціями» «standard developing organizations» (SDOs), які зазвичай працюють за межами правових інституцій»⁸⁵¹. На міжнародній арені у рамках глобального бізнес-діалогу тривають дебати про глобальну електронну комерцію, яка має виконати завдання щодо достовірності ідентифікації, інтероперабельності і комфортності використання.

Глобальна інтеграція ринків призвела до посилення універсалізації правового регулювання поза межами держави, включаючи створення альтернативних саморегульованих систем як процесуального, так і нормативного характеру. Створюються міжнародні урядові та неурядові організації, які здійснюють регулювання на ринках, прагнуть упорядкувати та лібералізувати діяльність контрагентів з різних держав. Змінюються підходи до розуміння суверенітету держави, її економічних складових, тому роль держави трансформується. Інформаційні технології посилюють ефект змін у державі, надаючи альтернативи щодо звичного розуміння державного регулювання. Однак слід зазначити, що функціонування електронних систем бути ефективним за умови відповідної технологічної підтримки, це і є певним недоліком системи електронного бізнесу. Водночас електронна комерція ґрунтується на чітко визначених стандартах здійснення певних технологічних схем, що і розробляються у більшості саморегульованих інституціями, самими суб'єктами господарювання. Звичайно, завданням держави є створення правового поля діяльності таких суб'єктів.

Так, у сучасних умовах збільшився попит на стандартизацію інформаційно-комунікативних систем, а також бізнес-процесів. Зокрема, Інститутом інженерів з електротехніки та електроніки (IEEE) розроблено Технічні стандарти, що стосуються електронної комерції, включають стандарти продукції, такі як стандарт бездротового зв'язку WiFi; впроваджуються стандарти ISO 15022 та ISO 20022 для електронних акредитивів, надісланих через мережу SWIFT, розроблені також саморегулювальною організацією.

---

⁸⁵¹Bonnicim Jeanne Pia. Self-Regulation in Cyberspace. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2008. P. 117.

Як зазначає Ф. Агре: «аналіз та проектування комп'ютерних систем оперативно зайняли та узагальнили методи раціонального адміністрування, які організації розвивали протягом сучасної епохи. Технічна концепція «алгоритму» була засвоєна бюрократичною концепцією «процедури», а технічна концепція «дані» була засвоєна бюрократичними поняттями «файли»⁸⁵².

Саморегулювання у цифровій економіці найбільш стрімко впроваджується завдяки зміні парадигми щодо платіжних систем. Наслідки впровадження альтернативних платіжних послуг можна проаналізувати через теорію дифузії інновацій, яку обґрунтував у 1962 р. Е. М. Роджерс, підкреслюючи, що інновації з часом поширюються серед членів соціальної системи через взаємодію між особами⁸⁵³. Наприклад, однією з найбільш відомих глобальних саморегульованих систем є Всесвітня міжбанківська фінансова телекомунікаційна система СБІФТ (SWIFT – Society for worldwide interbank financial telecommunication). Це акціонерне товариство розпочало свою діяльність у 1970-х роках як безпечна система обміну повідомленнями про передачу коштів, організоване відповідно до бельгійського законодавства для обслуговування своїх членів, до складу якого входили як банки, так і корпорації, що займаються транскордонними фінансовими послугами. Компанія SWIFT є одним з розробників міжнародного стандарту ISO 20022 та ключових специфікацій платежів, які використовуються платіжною інфраструктурою у всьому світі. Ця компанія відіграла важливу роль у запровадженні цього стандарту в Європі (наприклад, у таких системах як SEPA та TARGET2-Securities). Вона працює з усіма великими платіжними організаціями (у тому числі з Федеральною резервною системою США, Банком Англії, CHIPS, Eurosystem та EBA Clearing), щоб забезпечити гармонійне впровадження та перехід транскордонних платежів на міжнародний стандарт ISO 20022 з 2021 року⁸⁵⁴. Члени таких комерційних мереж зазвичай висловлюють свою готовність брати участь і дотримуватись

---

⁸⁵²Agre P. E. Beyond the Mirror World: Privacy and Representational Practices of Computing.” *Technology and Privacy: The New Landscape*. Eds. Philip E. Agre and Marc Rotenberg. Cambridge: MIT Press, 1998. P. 31.

⁸⁵³Rogers E. M. *Diffusion of innovations*, Fourth Edition. The Free Press, New York. URL: <https://www.d.umn.edu/~lrochfor/ireland/dif-of-in-ch06.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).

⁸⁵⁴Національний банк у партнерстві із SWIFT розпочне проект з розвитку української платіжної інфраструктури на базі ISO 20022. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=90442550&cat_id=55838. (дата звернення: 11.05.2019).

правил мережі, укладаючи договори. Деякі елементи послуг, що надаються SWIFT або роздрібними мережами кредитних карток, підлягають регулюванню національним законодавством (крім договірною). Подібні, але більш помітні приклади саморегулювання в транскордонному домені електронних платежів – це мережі Visa і MasterCard, які було започатковано з метою уніфікації та спрощення міжнародних розрахунків, прискорення розрахункових операцій в умовах передачі великих обсягів інформації. Національні правові системи можуть регулювати та обмежувати діяльність цих приватних мереж за допомогою законів про електронний переказ коштів, захист прав споживачів або боротьбу з відмиванням грошей. Більшість правил, що регулюють права і обов'язки членів мережі, знаходяться в системних правилах, розроблених асоціаціями, які керують самими мережами. Умовою членства у SWIFT є пов'язаність вимогами Посібника користувача SWIFT.

Ще одним прикладом є платіжна індустрія, що активно адаптується до змін потреб споживачів шляхом виникнення та розвитку альтернативних платіжних послуг, підґрунтям яких є інструменти FinTech⁸⁵⁵. Тобто альтернативні платежі – це способи безготівкових розрахунків із застосуванням інструментів фінансових технологій, які пропонуються банками, FinTech-компаніями або соціальними мережами в умовах розвитку економіки споживання⁸⁵⁶.

Дж. Вінн вказує на появу нових мереж саморегулювання, які радикально відрізняються від більш традиційних джерел міжнародних комерційних звичаїв, таких як ICC, UCP або Incoterms⁸⁵⁷. Отже, як бачимо, у сучасній науці розрізняють традиційні нормативні джерела саморегулювання та нові, які пов'язані із застосуванням технічних стандартів провадження бізнесу, бізнес-операції, розрахунків, укладенням смарт-договорів.

Також науковець зазначає, що застосування традиційних звичаїв у контракті у подальшому може вимагати тривалих, громіздких міжнародних комерційних арбітражних процедур або порушення судових спорів у національних правових системах. Водночас нові

---

⁸⁵⁵Мазаракі А., Волосович С. Домінанти FinTech на ринку платіжних послуг. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. № 2. С. 103.

⁸⁵⁶Там само.

⁸⁵⁷Winn J. K. Electronic Commerce Law: Direct Regulation, Co-Regulation and Self-Regulation. Cahiers du CRID, September 2010. URL.:<https://ssrn.com/abstract=1634832> (дата звернення: 10.12.2018).

мережі саморегулювання, в яких вони надають послуги з обробки транзакцій та які користуються високим попитом, мають повноваження здійснювати контроль за дотриманням їхніх правил і вводити санкції за їх недотримання. Такі санкції є дієвішими, ефективнішими, інтенсивнішими, негайними та очевидними.. Зокрема, це пояснюється тим, що органи саморегулювання, які також є операторами популярних інформаційних та комунікаційних мереж, зазвичай мають право відключити членів-порушників від участі у своїх мережах⁸⁵⁸. Однак погоджуємося з думкою Б. Річман, який підсумовує, що це право виключити несумлінних членів подібно до застосування репутаційних санкцій у більш традиційних комерційних спільнотах⁸⁵⁹. Звичайно, і наявність таких санкцій ми спостерігаємо у більшості саморегулювальних організацій, однак для їх застосування потрібно здійснити певні доволі обтяжливі процедури. Тому такі ознаки санкцій як інтенсивність, негайність та очевидність є доволі сумнівними, враховуючи їх часові рамки застосування. Можливо це є другим недоліком електронного бізнесу. Водночас вони залишаються доволі дієвими для порушника та призводять до усунення порушення.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 року № 2346-III Національний банк України здійснює оцінювання системно важливих платіжних систем, важливих платіжних систем та соціально важливих платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайту) платіжних систем для мінімізації ризиків, які властиві платіжним системам. Міжнародні стандарти нагляду (оверсайту) платіжних систем – документи, прийняті Комітетом з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом Міжнародної організації комісій з цінних паперів, що визначають стандарти нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків⁸⁶⁰. В Україні виконання міжнародних розрахунків здійснюється банками-учасниками міжнародних платіжних систем за чинними міжнародними стандартами та уніфікованими міжнародними правилами обробки платіжних документів з урахуванням

---

⁸⁵⁸Там само.

⁸⁵⁹Firms Richman Barak D. Courts and Reputation Mechanisms: Towards a Positive Theory of Private Ordering. Columbia Law Review. 2003. 104. P. 2330.

⁸⁶⁰Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 11.05.2019).

нормативних актів Національного банку України. Тобто, міжнародні розрахунки в Україні провадяться відповідно до стандартів запропонованих саморегулювальними організаціями.

У Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 року № 430-р передбачено перелік завдань, які необхідно виконати для розв'язання проблем: запровадження технологій електронного керування всіма етапами логістичного ланцюга для авіаційних вантажних перевезень та пошти відповідно до всесвітньої програми «IATA-FIATA Air Cargo Program»; цифрових транспортних коридорів та електронної логістики; стимулювання впровадження інноваційних технологій (смарт-інфраструктури та смарт-мобільності) та інтелектуальних транспортних систем; затвердження професійних стандартів спеціалістів транспортної галузі; впровадження системи підтвердження професійної компетентності водіїв та персоналу автомобільного транспорту відповідно до європейських практик; впровадження інтелектуальних транспортних систем та систем управління рухом на наземному та водному транспорті (ERTMS, ITS, SST та LRIT, RIS; СМАРТ-тахографи)⁸⁶¹. Як бачимо, на відміну від інших підзаконних нормативно-правових актів, у цій Стратегії надається важливого значення застосуванню засобів саморегулювання та передбачено їх широкий спектр, особливо пов'язаний із застосуванням технічних стандартів неурядових організацій. Додамо, що IATA – міжнародна неурядова організація, що встановлює правила і процедури для авіаперевізників, це підвищує безпеку авіасполучення і рівня сервісного обслуговування пасажирів. Основним інструментом для оцінювання безпеки є Міжнародний аудит експлуатаційної безпеки (IOSA), який застосовується до авіаційних компаній, які хочуть пройти перевірку на відповідність міжнародним вимогам до безпеки. Тобто на рівні держави планується впроваджувати стандарти фактично саморегулювальної організації щодо авіаперевезень з міжнародним статусом.

Отже, прогалинами нормативно-правового забезпечення саморегулювання цифрової економіки є фрагментарність закріплення інструментів саморегулювання, на відміну від законодавства Європейського

---

⁸⁶¹Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p?find=1&text=%F1%E0%EC%EE%F0%E5%E3%F3%EB+%E5%EB%E5%EA%F2+%EF%F0%EE%F4#> (дата звернення: 11.05.2019).

Союзу, де питанням саморегулювання приділяється значна увага. Діяльність же саморегулювних організацій в Україні законодавством у цій сфері взагалі не визначена. Фактично не відбувається легального усвідомлення та констатації потреби задіяння саморегулювних інституційних механізмів, які і без їх офіційного визнання давно працюють на теренах України. Однак цифрова економіка, перш за все, є сферою, яка виникла завдяки саморегулюванню, тому розвиток нормативного регулювання у сфері цифрової економіки має бути пов'язаний із закріпленням засобів саморегулювання на рівні закону. Тому виникла потреба внесення змін до законів України щодо закріплення діяльності саморегулювних організацій, зокрема, слід доповнити ст. 6 Закону України «Про електронну комерцію» ч. 4 такого змісту: «Учасники відносин у сфері електронної комерції – суб'єкти господарювання можуть створювати саморегулювні організації». Також можна запропонувати розробку Концепції розвитку саморегулювання у цифровій економіці. Процес становлення та розвитку саморегулювання у сфері цифрової економіки в Україні відбувається у рамках загальнонаціонального процесу впровадження системи саморегулювання у господарській діяльності. Так, було прийнято Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України⁸⁶², яка стосується більше розвитку інституційного саморегулювання, нормативному ж у ній не приділено значної уваги. Тому прийняття окремої Концепції саморегулювання цифрової економіки в Україні збалансувало би акценти між розвитком інституційного та нормативного саморегулювання, визначило потрібні пріоритети, врахувало специфіку засобів цифрової економіки.

Аналізуючи аки саморегулювних організацій доходимо висновку, що за розвиненої системи саморегулювання на ринку ускладнюється і система актів саморегулювної організації: від правил та стандартів щодо етичних моментів, порядку розгляду спорів, прийняття та виключення з членства в організації до окремих доволі складних та відокремлених документів, які стосуються, крім зазначених, питань антикорупційної політики, комплаєнсу, технічної стандартизації, порядку функціонування органів СРО, реалізації делегованих повноважень та накладення стягнень. Відповідно, проведено порівняльний аналіз

---

⁸⁶²Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-shvalennya-konc> (дата звернення: 11.05.2018).

корпоративного нормативного забезпечення СРО за кордоном (Канада, США, Польща та ін.) щодо розвинутої системи СРО України (фондовий ринок) за зовнішньою формою, назвами, змістом питань, узагальнено подібні характеристики. Звичайно, кожна галузь господарської діяльності у кожній державі та кожна СРО, індивідуальні, тому диференціація доволі широка.

Етичні кодекси займають особливе місце у системі корпоративних актів, тому таку специфіку доцільно розглянути в окремому дисертаційному дослідженні. Отже, на сьогодні правила СРО є не лише елементом добровільного регулювання діяльності суб'єкта господарювання, а й визнаним елементом правової системи.

4.4. Корпоративна соціальна відповідальність як вид саморегулювання

Ідеологія побудови соціальної держави впливає на стратегію України, включаючи видозміни у блоці формування культури підприємницької діяльності. Так, на перший план виходить поняття соціального підприємництва, корпоративної культури, комплансу та саморегулювання у господарській та професійній діяльності. Усі ці питання пов'язані з універсальною концепцією побудови суспільства сталого розвитку.

Учені стверджують, що корпоративна соціальна відповідальність є одним з видів міжнародного саморегулювання приватного бізнесу⁸⁶³; формою корпоративного саморегулювання, інтегрованою в бізнес-модель, політика КСВ функціонує як механізм саморегулювання, за допомогою якого бізнес здійснює моніторинг та забезпечує його активне дотримання духу закону, етичних стандартів та національних або міжнародних норм⁸⁶⁴. На думку О. О. Бакалінської: «...принципи і правила корпоративної соціальної відповідальності є особливим видом соціального саморегулювання корпорацій в умовах глобалізації»

---

⁸⁶³Benedict S. Defining CSR: Problems and Solutions. *Journal of Business Ethics*. 131 (3). P. 625–648. doi:10.1007/s10551-014-2281-x. Corporate social responsibility. URL: <https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72ved>. (дата звернення: 16.02.2019).

⁸⁶⁴Corporate social responsibility. URL: <https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1m> (дата звернення: 16.02.2019).

світової економіки. Положення цих принципів можуть використовуватися суб'єктами господарювання при розробці правил професійної етики в окремих галузях економіки»⁸⁶⁵. У зарубіжній науці зазначається: «Впровадження корпоративної соціальної відповідальності – це не тільки можливість для бізнесу подолати виклики економічного спаду, а й підвищити його конкурентоспроможність за рахунок зниження витрат на бізнес, поліпшення управління, підвищення потенціалу попиту та забезпечення кращих умов постачання. Реалізація екологічних елементів КСВ вимагає модифікації технологій, продуктів, процесів і бізнес-моделей, щоб уникнути негативного впливу на природне середовище»⁸⁶⁶. Отже, концепція корпоративної соціальної відповідальності є напрямом змін у правову забезпеченні саморегулювання господарської діяльності. Корпоративна соціальна відповідальність – це важлива складова бізнес-стратегії не тільки держави, окремого підприємства, а й громадянського суспільства.

До міжнародних документів, які підтримують корпоративну соціальну відповідальність, відносять: Глобальний договір⁸⁶⁷, Резолюцію Генеральної асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», Керівні принципи ООН з підприємницької діяльності в аспекті прав людини⁸⁶⁸ та багато інших. У Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 р., прийнятого Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 25.09.2015 року у пункті 67 розділу «Засоби впровадження і Глобальне партнерство» зазначається, що: «...Ми будемо сприяти динамічному й ефективно функціонуючому підприємницькому сектору, захищаючи при цьому трудові права і стандарти в галузі довкілля та здоров'я відповідно до релевантних

---

⁸⁶⁵Бакалінська О. О. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства [текст]: збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ)/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. С.15.

⁸⁶⁶Simanaviciene Z., Kontautiene R., Simanavicius A. Assumptions of Corporate Social Responsibility as Competitiveness Factor. Montenegrin Journal of Economics. 2017. Vol. 13, № 3. P. 157.

⁸⁶⁷The Ten Principles of the UN Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles> (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁶⁸Керівні принципи ООН з підприємницької діяльності в аспекті прав людини. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_RU.pdf (дата звернення: 16.03.2019).

міжнародних стандартів і договорів...»⁸⁶⁹ А. Токунова доходить висновку, що «... закріплюється необхідність розвитку підприємницького сектора лише в поєднанні з дотриманням низки захисних норм щодо прав людини, довіллія тощо»⁸⁷⁰.

Резолюцією А/HRC/RES/17/4 Ради ООН з прав людини від 16.06.2011 року затверджені Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини, що відносяться до системи норм «м'якого права». Визнаючи можливість того, що діяльність бізнес-структур може потенційно мати вплив на сферу прав людини, документ встановлює, що: держави мають обов'язок захищати від порушень прав людини з боку бізнесу; бізнес-структури мають обов'язок поважати права людини; постраждалі від таких порушень мають право на доступ до ефективних засобів правового захисту⁸⁷¹. За даними Міністерства юстиції України, першим кроком для імплементації Керівних принципів в Україні стане проведення національного оцінювання базових показників у сфері бізнесу та прав людини – National Baseline Assessment⁸⁷².

Долучаючись до реалізації Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року, у 2017 р. прийняли спільну декларацію про Новий європейський консенсус щодо розвитку «Наш Світ, Наша Гідність, Наше Майбутнє»⁸⁷³, в якому запобігання порушенням прав людини та просування Керівних принципів ООН закріплено як один із напрямів роботи в межах підрозділу 2.3 «Процвітання – Всеохоплююче та стале зростання та робочі місця» загальної платформи дій. У

---

⁸⁶⁹Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations on 25 September 2015 № A/RES/70/1. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁷⁰Токунова А. Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини як правовий інструмент забезпечення сталого розвитку України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 126.

⁸⁷¹Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011. № A/HRC/17/31. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/17/31&Lang=E (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁷²Міністерство юстиції розпочало роботу над імплементацією Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-rozpochalo-robotu-nad-implementatsieyu-kerivnih-printsipiv-oon-u-sferi-biznesu-ta-prav-lyudini-v-ukraini> (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁷³Там само.

«Керівництві ОЕСР для багатонаціональних підприємств» наголошується, що «підприємства повинні сприяти економічному, екологічному і соціальному прогресу з метою досягнення сталого розвитку»⁸⁷⁴.

А. Керролл передбачає ієрархію виконання зобов'язань, які переходять від економічних та юридичних до більш соціально орієнтованих (етична та благодійна відповідальність)⁸⁷⁵. Н. В. Марущак констатує: «XXI ст. стало періодом широкомасштабного розвитку галузі КСВ. Великі корпорації мають повністю укомплектовані відділи КСВ та наймають на роботу менеджерів та консультантів, що займаються цією сферою суспільних відносин. Розвиваються юридичні та аудиторські фірми, які мають КСВ як основний напрямок своєї діяльності. Університети та наукові школи проводять конференції та дослідження в сфері КСВ. В концептуальному плані генезис ідеї корпоративної соціальної відповідальності мав такі етапи: 1) Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ – corporate social responsibility); 2) Корпоративна соціальна реактування (CSR-2 – corporate social responsiveness; описані можливість компанії сприймати суспільний вплив); 3) Корпоративна соціальна діяльність (КСД, corporate social performance); 4) Менеджмент зацікавлених сторін (SM – stakeholder management; розкриваються сфери відповідальності компанії з точки зору різних категорій стейкхолдерів); 5) Корпоративне громадянство (СС – corporate citizenship); 6) Корпоративний сталий розвиток (CS – corporate sustainability)»⁸⁷⁶.

ОЕСР пропонує транснаціональним корпораціям вести соціально відповідальний бізнес, екологічна складова якого ґрунтується довкола ідеї сталого розвитку і передбачає розвиток екологічного менеджменту, екологічної освіти та турботу про наслідки впливу діяльності компаній на довкілля та на здоров'я і безпеку людей⁸⁷⁷.

На сьогодні створення етичних кодексів неможливе без реалізації у них концепції корпоративної соціальної відповідальності.

---

⁸⁷⁴OECD Guidelines for Multinational Enterprises. 2011. Access mode. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/43/29/48004323.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).

⁸⁷⁵Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. URL: <http://bas.sagepub.com/cgi/content/abstract/38/3/268> (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁷⁶Марущак Н. В. Еволюція концепції корпоративної соціальної відповідальності. Європейські перспективи. 2012. № 2. Ч.1. С. 213–214.

⁸⁷⁷Гльїна Г. В. Парадигмальні трансформації корпоративної соціальної відповідальності в умовах глобальних процесів. Бізнес Інформ. 2012. № 10. С. 167.

В Україні традиції, пов'язані з соціально відповідальним бізнесом, досить молоді. Корпоративна відповідальність підприємств повинна базуватися на принципах корпоративного громадянства, встановлених *acquis communautaire*. Не всі суб'єкти господарювання реалізують ці принципи. Як правило, це підприємства з іноземним капіталом або підприємства, що виходять на міжнародний ринок. Однак транснаціональні корпорації та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності діють в Україні на основі концепції корпоративної соціальної відповідальності: *Coca-Cola*, *Tetrapak* тощо.

Згідно з «Зеленою книгою: Сприяння європейській структурі корпоративної соціальної відповідальності» Комісії Європейського Співтовариства (2001): «корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це концепція, за допомогою якої компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми у свої бізнес-операції та у взаємодію з їхніми зацікавленими особами на добровільній основі. Застосовувати соціально відповідальні засоби означає не тільки виконувати юридичні очікування, а й виходити за межі дотримання законодавства та інвестувати «більше» у людський капітал, навколишнє середовище та відносини з зацікавленими сторонами»⁸⁷⁸.

Крім того, Комісія сприяє КСВ в ЄС і закликає підприємства дотримуватися міжнародних принципів. Політика ЄС ґрунтується на порядку денному дій для підтримки цього підходу. Вона включає: підвищення ефективності КСВ та поширення належної практики; вдосконалення та відстежування рівня довіри до бізнесу; вдосконалення процесів самоконтролю та саморегулювання; підвищення ринкових винагород за КСВ; вдосконалення розкриття компанією соціальної та екологічної інформації; подальша інтеграція КСВ в освіту, навчання та дослідження; наголошуючи на важливості національних та субнаціональних політик КСВ; краще узгодження європейського та глобального підходів до КСВ⁸⁷⁹.

Корпоративна соціальна відповідальність продовжує залишатися важливою бізнес-концепцією і в світі посиленої глобалізації вона

---

⁸⁷⁸Green Paper : Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility. Commission of the European Communities. 2001. Com (2001) Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_9 (дата звернення: 13.03.2019).

⁸⁷⁹ Corporate Social Responsibility (CSR). URL: http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_en (дата звернення: 11.03.2019).

може збути серед великих компаній у більшості країн світу⁸⁸⁰. КСВ – це, перш за все, про отримання кращої продуктивності⁸⁸¹. С. Райч зазначає: «Проблема корпоративної соціальної відповідальності починає розглядатися не з точки зору наявних PR-ресурсів, а з позиції формування репутації підприємства та створення сприятливих умов для його майбутнього розвитку. При цьому підприємство у своїй діяльності починає орієнтуватися не на забезпечення високого рівня прибутку у короткостроковій перспективі, а на створення необхідних умов для забезпечення довгострокового сталого розвитку та зростання, яке базується на врахуванні інтересів всіх зацікавлених сторін»⁸⁸².

І. Капута надає таке визначення: «Корпоративна соціальна відповідальність – це стратегія управління, згідно з якою підприємства у своїй діяльності добровільно враховують інтереси соціальних, екологічних та відносин з різними групами зацікавлених осіб, особливо працівників. Це означає інвестування в людські ресурси, навколишнє середовище, взаємозв'язок з оточенням компанії та інформація про ці заходи, які сприяють конкурентоспроможності підприємств і створюють умови для сталого соціально-економічного розвитку. Сталий розвиток почав «окуплятися» підприємствам, які діють на глобальному та місцевому рівнях»⁸⁸³. В аспекті реалізації корпоративної соціальної відповідальності О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк зазначають, що: «Певну користь у стратегії суспільного розвитку України може принести розроблення і прийняття роботодавцями Соціальної хартії підприємств України, основаної на Європейській соціальній хартії, яка містить відповідні права на соціальний, правовий та економічний захист населення»⁸⁸⁴.

---

⁸⁸⁰Welford R. Corporate Social Responsibility in Europe North America and Asia. Journal of Corporate Citizenship. 2005. P. 34. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.594.115&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁸¹Fang-Mei Tai, Shu-Hao. Corporate Social Responsibility. Chuang iBusiness. 2014. Vol. 6. №.03. P. 120. URL: http://file.scirp.org/pdf/IB_2014091916083406.pdf (дата звернення: 11.02.2019).

⁸⁸²Reich S. When firms behave «responsibly», are the roots national or global? In: International Social Science Journal. 2005. Vol. LVII. № 3 (185). P. 511.

⁸⁸³Kaputa J. Raportowanie zrównoważonego rozwoju jako wyzwanie dla przedsiębiorstw XXI wieku. URL: http://zif.wzr.pl/pim/2013_1_2_8.pdf (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁸⁴Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: монографія/ НАН України. Ін-т економіки промисловості / Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та інші. Донецьк, 2008. С. 4.

Отже, загалом особливості корпоративної соціальної відповідальності такі:

1. Корпоративна соціальна відповідальність – це різновид саморегулювання господарської діяльності.

2. Корпоративна соціальна відповідальність – це система певних організаційних саморегулювальних процесів, які спрямовані на реалізацію соціальної політики суб'єкта господарювання.

3. Корпоративна соціальна відповідальність – це система саморегулювальних нормативних засобів.

4. Корпоративна соціальна відповідальність спрямована на реалізацію публічних соціальних функцій держави приватними агентами.

5. Корпоративна соціальна відповідальність підтримується публічними органами певної держави та міжнародними організаціями.

6. Корпоративна соціальна відповідальність в ідеальному розумінні запроваджується на добровільній основі.

7. Корпоративна соціальна відповідальність – є взаємовигідною політикою для усіх зацікавлених сторін.

Проаналізуємо зазначені особливості.

1. Суб'єкти господарювання самі обирають модель поведінки (саморегулюються). Також вони мають право створювати власні локальні норми для підтримки соціально відповідальної поведінки. До інших видів саморегулювання господарської діяльності відносяться такі види: договірний (підставою є договір (угода)) та інституційний (реалізується за допомогою саморегулювальних організацій).

2. Організаційними саморегулювальними процесами, які спрямовані на реалізацію соціальної політики суб'єкта господарювання, є:

а) порядок залучення працівників до реалізації політики компанії. Суб'єкти економічної діяльності використовують стандарти з організації управління на підприємстві;

б) порядок створення етичних норм (кодексу, принципів тощо) суб'єкта економічної діяльності;

в) порядок співпраці з органами державної влади, місцевого самоврядування тощо;

г) порядок підвищення зацікавленості та соціальних стандартів працівників компанії.

Ефективним елементом корпоративної соціальної відповідальності є розуміння працівником важливості корпоративного громадянства. Арчі Б. Керролл зазначає: «Корпоративне громадянство (КК) є одним з найостанніших і найпопулярніших термінів, прийнятих бізнесом для характеристики їх КСВ. Він став поширеним у 90-х роках ХХ ст.

і застосовується до сьогодні. Оскільки цей термін був вперше прийнятий у бізнес-спільноті, жодного визначення, що чітко відрізняло б його від КСВ, ніколи не було. У бізнес-номенклатурі він з'явився як більш підходящий колективний термін, який здебільшого використовувався як синонім з КСВ. Якщо ви думаєте про компанії як громадян спільнот і країн, в яких вони є, корпоративне громадянство означає, що ці компанії, як і люди, мають певні обов'язки та відповідальність, які вони повинні виконувати, щоб сприйматися як легітимні та прийнятні»⁸⁸⁵. Однак, на нашу думку, на сьогодні корпоративне громадянство є окремим поняттям.

Корпоративне громадянство більш вузьке поняття, ніж дефініція корпоративної соціальної відповідальності. Воно означає, що працівник відчуває зв'язок з компанією, прагне удосконалювати її діяльність та нести відповідальність за подальший її розвиток та долю. Корпоративне громадянство – це відносини на індивідуальному рівні: компанія-працівник. Не тільки компанія диктує умови працівникові (що і як робити), а й працівник активно включається в її діяльність та пропонує свої варіанти реалізації поставлених завдань. Зрозуміло, що така активна діяльність має бути підтримана з боку компанії. Працівник усвідомлює та отримує підтримку компанії, розуміє мету діяльності та власний корисний інтерес та ефект від особистої активної поведінки.

3. Нормативними засобами корпоративної соціальної відповідальності є кодекси корпоративної етики, правила та принципи поведінки, стандарти поведінки, антикорупційні програми, фінансова звітність щодо інформації про корпоративну соціальну відповідальність. Предметом таких добровільних саморегулювальних норм є: права людини, навколишнє середовище та зміна клімату, сталий розвиток, співпраця з органами державної влади, місцевого самоврядування та споживачами продукції та послуг, антикорупційні заходи.

Підприємства часто беруть участь у процесах саморегулювання або спільного регулювання, наприклад, кодекси поведінки на рівні секторів з питань суспільства, що стосуються даного сектору. Коли такі процеси розроблені належним чином, вони можуть підтримуватися

---

⁸⁸⁵Carroll A.B. Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks *Organizational Dynamics*. 2015. № 44. P. 93. URL: https://www.academia.edu/12560924/Corporate_Social_Responsibility_The_Centerpiece_of_Competing_and_Complementary_Frameworks (дата звернення: 11.03.2019).

зацікавленими сторонами і бути ефективним засобом забезпечення відповідального ведення бізнесу. Саморегулювання та співрегулювання визначаються як частина порядку денного кращого регулювання в ЄС⁸⁸⁶.

Більшість етичних кодексів, які приймаються компаніями, включають норми щодо корпоративної соціальної відповідальності.

Слід додати, що практика розвинених держав до поняття товару, якості товар включає на сьогодні певні «етичні» його характеристики; дотримання податкового, трудового, антикорупційного законодавства тощо. З цією метою звичною практикою стало проведення аудиту компанії. Наприклад, одне з таких повідомлень: «Українська компанія UGearс почала переговори з Disney навесні 2017 року. За час переговорів українська компанія двічі пройшла аудит Disney. Корпорація звертала увагу на прозорість бізнесу, повне податкове навантаження, середню зарплату на підприємстві та соціальну атмосферу, в якій працюють співробітники (особливо працівники цеху і складу). Знаково, що UGearс – перша компанія за останні 22 роки, кому Disney дозволив залишити свій бренд на пакуванні»⁸⁸⁷.

4. Корпоративна соціальна відповідальність на підприємстві реалізується власними силами. Держава заохочує докладати зусиль для реалізації «загального блага», «загального інтересу». Таким чином, держава ніби «передає» частину своїх завдань приватним суб'єктам. У цьому випадку вона зосереджує увагу на створенні загальних принципів співіснування, координує та контролює діяльність у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Суб'єкти економічної діяльності деталізують у своїх положеннях механізм реалізації соціальної функції держави. Тобто держава «уповноважує» суб'єктів економічної діяльності виконувати певні її завдання за допомогою непрямого регулювання, але від імені цих суб'єктів. Така діяльність виконується як на користь держави, суспільства, окремих осіб, так і на користь суб'єктів економічної діяльності.

---

⁸⁸⁶A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European and social Committee and Committee of the region/ COM/2011/0681 final URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0681> (дата звернення: 16.02.2019).

⁸⁸⁶Українська компанія UGearс створила 4 моделі дерев'яних 3D-пазлів спеціально для Disney.

URL: <https://vezha.net.ua/business/vidteper-ukrayinski-derevyani-3d-pazli-mozhna-znajti-u-magazinax-disney/> (дата звернення: 16.01.2019).

⁸⁸⁷Там само.

У 2006 році Комісія Європейських Співтовариств визначила нову політику, центром якої була сильна підтримка ініціативи, яка належить до бізнес-орієнтованого Європейського Альянсу з КСВ. Комісія висунула нове визначення КСВ як «відповідальність підприємств за їх вплив на суспільство». Повага до чинного законодавства та колективних угод між соціальними партнерами є необхідною умовою для виконання цієї відповідальності⁸⁸⁸.

5. Корпоративна соціальна відповідальність підтримується на:

- 1) міжнародному глобальному рівні (концепція сталого розвитку);
- 2) регіональному рівні (наприклад, на рівні ЄС);
- 3) національному рівні (політика окремих держав);
- 4) місцевому рівні (окремих територіальних громад);
- 5) індивідуальному рівні (окремими суб'єктами економічної діяльності);

6) мікрорівні (корпоративне громадянство).

Корпоративна соціальна відповідальність є частиною стратегії Європи 2020, яка повинна підтримувати постійний сталий розвиток у Європі. Це має допомогти створити конкурентну модель європейської економіки, протиставляючи її економіці азійських країн, що швидко зростає⁸⁸⁹.

І. В. Лукач зазначає: «Правова стратегія КСВ може відбуватися на трьох рівнях – державному, затвердження програм КСВ, законів, а у перспективі – комплексного закону КСВ; громадянському – вироблення громадянського контролю, нагляду, регулювання та заохочення КСВ...підприємницькому...»⁸⁹⁰. Таким чином, держава може стати регулятором для КСВ між суспільством, корпораціями та самою державою⁸⁹¹.

---

⁸⁸⁸A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility. Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European and social Committee and Committee of the region/ COM/2011/0681 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0681> (дата звернення: 16.02.2019).

⁸⁸⁹Kotowska B., Martyniuk T. Reporting of corporate social responsibility in SMES sector in Poland. Вісник ЖДТУ. 2015. № 2 (72). С. 49.

⁸⁹⁰Лукач І. Корпоративна соціальна відповідальність як основа розвитку сучасного корпоративного права. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 70.

⁸⁹¹Kolohoida O., Lukach I., Poiedynok V. Legal aspects of corporate social responsibility in Ukraine on the way to European integration Croatian yearbook of European law & policy. 2016. № 13. P. 311–312.

Відповідно до гл. 13 «Торгівля та сталий розвиток» Угоди про асоціацію, зокрема ст. 289 «сторони підтверджують свою прихильність стосовно сприяння розвитку міжнародної торгівлі таким чином, щоб сприяти досягненню мети сталого розвитку та забезпечення того, щоб ця мета була інтегрована і відображалася на кожному рівні їхніх торговельних відносин. Із цією метою Сторони визнають важливість якнайповнішого врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не тільки свого відповідного населення, а й прийдешніх поколінь і гарантують, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика підтримується спільно». Згідно з ч. 3 ст. 293: «Сторони докладають зусиль для спрощення торгівлі товарами з метою сприяння сталому розвитку, зокрема товарами, які є предметом «чесної та етичної торгівлі», а також тими, що пов'язані з принципами корпоративної соціальної відповідальності та підзвітності»⁸⁹². А у ст. 422 цієї Угоди прямо встановлено: «Сторони сприяють встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціальної відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 року, Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2006 році, та Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2000 році»⁸⁹³.

Суб'єкти економічної діяльності, які діють у межах корпоративної соціальної відповідальності, у переважній більшості випадків бажають співпрацювати з такими ж самими суб'єктами. У бізнес-середовищі склалася ситуація, коли довіра до компаній, які реалізують корпоративну соціальну політику, є більш високою ніж до компаній, які не мають такої політики. Отже, горизонтальні відносини характеризуються високими стандартами корпоративної соціальної відповідальності.

---

⁸⁹²Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part: International agreement 2014/295/EU L 161/4 EN Official Journal of the European Union 29.5.2014. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf.

⁸⁹³Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ (дата звернення: 01.02.2019).

В Україні склалася ситуація, коли великі компанії формально закріплюють стандарти корпоративної соціальної відповідальності, етики бізнесу, але фактично їх дотримуються не завжди. У цій ситуації присутній формалізований підхід: за «буквою» компанія підтримує стандарти, а за «духом» веде діяльність у супереч стандартам. Прикладом цього є ситуація з діяльністю Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України». Кодексом корпоративної етики цієї компанії передбачено, крім інших стандартних принципів, такі корпоративні цінності: сумлінність та довіра (ми є чесними та надійними як у відносинах в самій компанії, так і у відносинах із третіми особами); прозорість (ми є відкритими та об'єктивними у процесі взаємодії як в Компанії, так і з третіми особами)⁸⁹⁴. Кодекс корпоративної етики – це зведення правил та цінностей, на яких ґрунтується корпоративна етика та ділова поведінка співробітників Компанії⁸⁹⁵. Він описує те, як потрібно щоденно реалізовувати цю практику у взаємодії з колегами, партнерами, конкурентами, державою та суспільством⁸⁹⁶. На практиці сталася інша ситуація. Керівництво компанії усупереч Кодексу корпоративної етики отримало багатомільйонні премії. На телебаченні та у пресі повідомляється: «Наглядова рада НАК «Нафтогаз України» ухвалила рішення про те, керівництву «Нафтогазу» виплатять 45,6 мільйона доларів премій за виграш суду в «Газпрому» співробітникам компанії, які взяли безпосередню участь у виграші у Стокгольмському арбітражі»⁸⁹⁷. У цьому сенсі хочеться зазначити, що: «Етичне лідерство у професійному бізнесі, яке покращить розуміння того, як етична поведінка надає легітимності та стійкості, потрібне для досягнення цілей корпорації, та як належний підхід до етики може слугувати ефективним інструментом для поширення моральних цінностей в організації»⁸⁹⁸.

---

⁸⁹⁴Кодекс корпоративної етики Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». URL: <http://www.naftogaz.com/files/HR/Naftogaz-Code-Ethics.pdf> (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁹⁵Там само.

⁸⁹⁶Там само.

⁸⁹⁷Нафтогаз офіційно підтвердив і розповів про премії для співробітників за перемогу над «Газпромом». URL: https://tsn.ua/ukrayina/naftogaz-vidast-premiyi-svoyim-spirovbitnikam-za-vigrash-sudu-nad-gazpromom-1163535.html?_ga=2.66164398.1097038623.1529675055-221664123.1529675053 (дата звернення: 11.03.2019).

⁸⁹⁸Fang-Mei Tai, Shu-Hao. Corporate Social Responsibility. Chuang iBusiness. 2014. Vol.06. №03. P. 120. URL: http://file.scirp.org/pdf/IB_2014091916083406.pdf (дата звернення: 18.01.2019).

6. Корпоративна соціальна відповідальність включає добровільність встановлення саморегулювних норм та визначення механізму та засобів реалізації стандартів.

Б. Радо слушно зазначає: «КСВ як бізнес-культура повинна розглядатися як специфічна бізнес-культура, за допомогою якої бізнес-поведінка перевищує юридичні вимоги добровільно, тому що бізнес вважає, що вона перебуває в їх довгостроковому інтересі. КСВ пов'язана з концепцією сталого розвитку: підприємства повинні інтегрувати усвідомлення свого економічного, соціального та екологічного впливу у свою діяльність»⁸⁹⁹. М. Філдінг вважає, що: «Споживачі роблять покупки на основі соціальної та екологічної репутації компаній. КСВ заслужила увагу споживачів та стала трендом»⁹⁰⁰. Однак корпоративна соціальна відповідальність може впроваджуватися добровільно-примусово. Таку відповідальність можна назвати «відповідальністю з гори». Це відбувається за делегованого саморегулювання.

Особливістю корпоративної соціальної відповідальності є задоволення інтересів та постійний діалог між усіма зацікавленими сторонами. Такими зацікавленими сторонами можуть бути: міжнародні організації, міжнародне співтовариство, держава, громадянське суспільство, суб'єкти економічної діяльності та їх об'єднання, неурядові міжнародні організації, споживачі товарів та послуг, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, працівники підприємства та інші. Перелік зацікавлених осіб доволі великий та невизначений, оскільки йдеться про глобальний та локальний, тривалий та короткочасний вплив суб'єктів економічної діяльності на життя суспільства.

КСВ в довгостроковій перспективі використовувалася як явна основа для кращого розуміння відносин між бізнесом і суспільством⁹⁰¹. Поряд з досліджуваною концепцією виникла концепція відповідального споживання, яка фактично подвоює результативність корпоративної соціальної відповідальності та закликає придбавати товари та

---

⁸⁹⁹Rado B. Corporate Social Responsibility: (A European Legal Perspective). *Canterbury Law Review*. 2014. № 20. С. 21.

⁹⁰⁰Fielding, M. (2007) Companies that Behave Responsibly Earn Good Rep. *Consumers' Attention*. *Marketing News*, 41, 17–18.

⁹⁰¹Carroll A.B. Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks *Carroll Organizational Dynamics*. 2015. 44. P. 93. URL: [https://www.academia.edu/12560924/Corporate_Social_Responsibility_\(дата_звернення:_11.03.2019\)](https://www.academia.edu/12560924/Corporate_Social_Responsibility_(дата_звернення:_11.03.2019)).

послуги у тих суб'єктів господарювання, які імплементують КСВ. Водночас час уряди для компаній, які підтримують КСВ можуть впроваджувати певні пільги та інші інструменти підтримки.

Зокрема, Д. Веб, Д. Мор вважають, що: «Соціально відповідальне споживання змінилося з роками, як і соціально відповідальні корпоративні програми на ринку. Виникають три виміри соціально відповідального споживання: 1) закупівлі на основі результатів діяльності КСВ фірм; 2) утилізація та 3) уникнення та скорочення використання продукції, яка негативно впливає на їх навколишнє середовище⁹⁰². Тобто ці дві концепції є продовженням глобального напрямку щодо сталого розвитку.

Прикладів співпраці у рамках КСВ між усіма сторонами на міжнародному рівні багато. Зокрема, за інформацією сайту – the Mining Association of Canada (MAC), який є національним голосом канадської гірничодобувної промисловості: «Провідні канадські гірничодобувні компанії та громадянське суспільство працюють разом, щоб збільшити переваги від видобутку корисних копалин для місцевих громад. Прикладом цього є ініціатива Девоншира, яка є форумом для провідних міжнародних неурядових організацій та гірничодобувних компаній щодо співпраці у напрямку покращенням результатів розвитку громад, де канадські гірничодобувні компанії працюють за кордоном. Члени підписали 17 різних міжнародних стандартів, що стосуються таких питань, як: права людини, навколишнє середовище та зміна клімату, робоча сила, антикорупційна стратегія та розвиток громад. З 2012 по 2014 рік MAC працювала разом з громадянським суспільством та федеральним урядом щодо створення та впровадження Закону про заходи щодо забезпечення прозорості видобувного сектору, антикорупційних заходів, який ставить Канаду на лідируючі позиції в глобальному русі прозорості»⁹⁰³. У 2009 році федеральний уряд Канади запровадив стратегію під назвою «Побудова канадської переваги: стратегія корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) для канадського міжнародного видобувного сектору». Ця стратегія спрямована на поліпшення конкурентних переваг канадських міжнародних компаній видобувного сектору

---

⁹⁰²Webb D. J., Mohr L. A., Harris K. E. A Re-Examination of Socially Responsible Consumption and Its Measurement. *Journal of Business Research*. 2008. № 61. P. 91-98. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2007.05.00> (дата звернення: 11.01.2018).

⁹⁰³Corporate Responsibility. URL: <http://www.mining.ca/our-focus/corporate-responsibility> (дата звернення: 10.07.2019).

шляхом підвищення їхньої здатності управляти соціальними та екологічними ризиками⁹⁰⁴.

У науці розрізняють різні моделі КСВ: англосаксонську (рівень корпоративної соціальної активності бізнесу доволі високий, а тиск держави низький); континентальну модель (прямі зобов'язання щодо КСВ на рівні законодавства). Активно впроваджуються керівництва Міжнародної організації стандартизації. Так, вказана організація розробила Міжнародний стандарт ISO 26000 – це керівництво з соціальної відповідальності, опубліковане 28 жовтня 2010 року⁹⁰⁵. За даними організації: «ISO 26000: 2010 надає керівництво всім типам організацій, незалежно від їх розміру або місцезнаходження, щодо: поняття, термінів та визначень, пов'язаних з соціальною відповідальністю; передумов, тенденцій та особливостей соціальної відповідальності; принципів та практик соціальної відповідальності; основних тем та питань соціальної відповідальності; інтеграції, впровадження та сприяння соціально відповідальній поведінці в усій організації та через її політику та практику в межах своєї сфери впливу; повідомлення про зобов'язання, виконання та іншу інформацію, пов'язану з соціальною відповідальністю. Він покликаний сприяти спільному розумінню у сфері соціальної відповідальності, доповнювати інші інструменти та ініціативи для соціальної відповідальності, а не замінювати їх»⁹⁰⁶. Бельгія прийняла спеціальне законодавство щодо регулювання і просування КСВ. У рамках «Федеральної координаційної політики стійкого розвитку» уряд підготував документ «Рекомендаційна база: корпоративна соціальна відповідальність у Бельгії»⁹⁰⁷.

Важливим моментом корпоративної соціальної відповідальності є подання нефінансової звітності.

Згідно з даними Глобального договору ООН, на сьогодні понад 3000 корпорацій в усьому світі, враховуючи більше двох третин

---

⁹⁰⁴Foreign Affairs and International Trade Canada web-site, Corporate Social Responsibility Building the Canadian Advantage: A Corporate Social Responsibility (CSR) Strategy for the Canadian International Extractive Sector. URL: <http://www.international.gc.ca/message.aspx?&mst=404> (дата звернення: 10.06.2019).

⁹⁰⁵International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/home.html> (дата звернення: 10.07.2019).

⁹⁰⁶ISO 26000:2010.Guidance on social responsibility. URL: <https://www.iso.org/standard/42546.html> (дата звернення: 10.07.2018).

⁹⁰⁷Social Corporate Responsibility in Belgium. Rezhym dostupu: URL: www.socialeconomy.be/ContentSite/MVORSE/publicatie_CSR_Refframework.pdf (дата звернення: 11.03.2019).

компаній зі списку «Fortune Global 500», регулярно публікують свої нефінансові звіти. Таким чином, соціально відповідальні компанії звітують не тільки про результати своєї економічної діяльності, але й розкривають соціальні й екологічні показники⁹⁰⁸.

У Директиві 2014/95/ЄС Європейського парламенту та Ради від 22.10.2014 року, що вносить поправки до Директиви 2013/34/ЄС щодо розкриття нефінансової та різноманітної інформації деякими великими підприємствами і групами, вказується на обов'язковість подання нефінансового звіту великими підприємства, які представляють інтерес для суспільства, в яких на дату складання балансу значення такого критерію, як середня кількість працюючих протягом фінансового року, досягає 500 осіб. Такі підприємства мають включити до звіту про управління інформацію нефінансового характеру, яка повинна розкриватися в обсязі, необхідному для розуміння розвитку даного підприємства, його функціонування, стану, а також вплив його діяльності, як мінімум, в таких аспектах: екологічному, соціальному та питання зайнятості, поваги прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, в тому числі: (а) короткий опис діючої бізнес-моделі підприємства; (б) опис політики, яку здійснює суб'єкт економічної діяльності, щодо вищевказаних аспектів, включаючи впровадження процесу належної добросовісності; результати вищевказаних політик, які були при цьому досягнуті; істотні ризики, пов'язані із зазначеними питаннями, які виникають у зв'язку з діяльністю компанії і, де можливо і наскільки можливо, залежать від суб'єкта економічної діяльності, включаючи комерційні відносини з іншими контрагентами, продукцію та послуги, які, з високою ймовірністю, можуть викликати значні несприятливі наслідки у вищевказаних сферах, а також інформацію про те, які кроки зроблені компанією для управління цими ризиками; ключові індикатори нефінансового характеру, які відносяться до відповідного бізнесу⁹⁰⁹. На підтримку заслуговує думка І. В. Лукач, яка зазначає: «...Директива має бути адаптована належним чином... Додаток XXXV до розділу 13 «Законодавство про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит» містить зобов'язання України поступово наблизити своє

---

⁹⁰⁸Главный аналитический медиа-портал о корпоративной социальной ответственности. URL: <http://www.csr-review.net> (дата звернення: 11.03.2019).

⁹⁰⁹Директива 2014/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 жовтня 2014 року що вносить поправки до Директиви 2013/34/ЄС щодо розкриття нефінансової та різноманітної інформації деякими великими підприємствами і групами. URL: http://msfz.ligazakon.ua/magazine_article/FZZ00125 (дата звернення: 10.07.2019).

законодавство до законодавства ЄС протягом 3 років з моменту дії Угоди про асоціацію Директиву № 2006/43/ЄС Європейського парламенту та Ради від 17.05.2006 року про обов'язків аудит річних рахунків та консолідованих рахунків, що вносить зміни до директив Ради № 78/660/ЄЕС та № 83 /349/ЄЕС та яка скасовує Директиву Ради № 84/253/ЄЕС. Угода про асоціацію вступила в силу до 1 вересня 2017 року; саме тому положення Директиви 2014/95/ЄС повинні бути виконанні до 1 вересня 2020 року»⁹¹⁰. О. М. Сохацька зазначає: «Соціальний аудит – це аналіз ефективності соціальних програм і проектів корпорації, а також перевірка їх відповідності обраним інструкціям і стандартам (наприклад AA1000, ISAE 3000 або «Global Reporting Initiative»), тобто верифікація соціальної звітності»⁹¹¹. Загалом, ще з 1992 року Україна реалізує напрям щодо гармонізації та адаптації законодавства України до *acquis communautaire* ЄС. Було також прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 року № 1629-IV⁹¹².

Приклади подання нефінансової звітності сьогодні доволі поширені. Так: «Нефінансовий звіт 1+1 медіа став результатом добровільної ініціативи компанії, а не наслідком вимог акціонерів чи міжнародних партнерів. Він відкриває суспільству головні аспекти діяльності групи за останні 4 роки з акцентом на 2016 рік та структурує результати проектів, які були реалізовані в межах 5 основних стратегічних напрямів корпоративної соціальної відповідальності: Щасливі співробітники, Чисте довкілля, Якісна освіта, Здорова нація та Повага до авторських прав»⁹¹³. Компанія КОКА-

---

⁹¹⁰Лукач І. В. Законодавче закріплення нефінансового звіту в контексті Угоди про Асоціацію. Актуальні проблеми господарського права і господарського процесу: Матеріали круглого столу (м. Київ, 9 листопада 2018 р.). К.: Видавництво Ліра-К, 2018. С. 96–97.

⁹¹¹Сохацька О. М. Корпоративне управління в Україні: теоретико-методологічні аспекти/ О. М. Сохацька, Н. П. Тарнавська, А. М. Тибінь та ін. Тернопіль: Вид-во «Економічна думка», 2007. 360 с.

⁹¹²Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 11.07.2019).

⁹¹³Група «1+1 МЕДІА» презентувала перший звіт з корпоративної соціальної відповідальності серед медіа компаній України. URL: https://tsn.ua/ukrayina/grupa-1-1-media-prezentovala-pershiy-zvit-z-korporativnoyi-socialnoyi-vidpovidalnosti-sered-mediakompaniy-ukrayini-1098210.html?_ga=2.226486810.1202862120.1561008298-1126116576.1561008298 (дата звернення: 10.03.2019).

КОЛА в Україні з 2009 року регулярно надає на офіційному веб-сайті звіти корпоративної соціальної відповідальності⁹¹⁴. У 2017 році Звіт був зосереджений на: сталому розвитку, інвестиціях у суспільство, воді і навколишньому середовищу, навчанні поведження з твердими побутовими відходами та запобіганні змінам клімату, добробуті громад, розширенні прав і можливостей жінок, правам людини та охороні праці⁹¹⁵.

В Україні створено неурядові організації, які опікуються впровадженням корпоративної соціальної відповідальності, проводяться конкурси, конференції, форуми та застосовуються інші інструменти адвокатування. Наприклад, інформація ЗМІ: «Тетра Пак Україна» стала призером Першого всеукраїнського конкурсу бізнес-кейсів з корпоративної соціальної відповідальності, організованого Центром «Розвитку корпоративної соціальної відповідальності»⁹¹⁶, або ж «13 жовтня 2017 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі України разом з Національним контактним пунктом (далі – НКП) в Україні та Центром «Розвиток КСВ» запрошують відвідати Форум з відповідальної бізнес-поведінки. Метою форуму є підвищення обізнаності бізнесу щодо принципів Організації економічного співробітництва та розвитку для багатонаціональних компаній»⁹¹⁷. Міністерство економічного розвитку та торгівлі безпосередньо працює у напрямку впровадження КСВ. У 2017 році створено Національний контактний пункт (далі – НКП) з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у рамках Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародне інвестування та багатонаціональні підприємства в Україні при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі⁹¹⁸. Крім того, у 2018 році створено Міжвідомчу робочу групу щодо забезпечення функціонування НКП, до складу якої увійшли представники громадських організацій, бізнес-асоціацій та Міністерств. Основними функціями НКП є: 1) просування та підвищення ефективності Керівних принципів

---

⁹¹⁴Звіти корпоративної соціальної відповідальності. URL: <https://www.coca-colaukraine.com/our-company/company-reports> (дата звернення: 16.04.2019).

⁹¹⁵2017. Звіт корпоративної соціальної відповідальності URL: <https://www.coca-cola-ukraine.com/content/dam/journey/ua/uk/private/2017/12/Coca-Cola-CSR-2017-UA-preview-07.pdf> (дата звернення: 10.07.2019).

⁹¹⁶Там само.

⁹¹⁷Другий “Форум відповідального бізнесу”. URL: <https://ncp.gov.ua/drugiyy-forum-vidpovidalnogo-biznesu.html>. (дата звернення: 10.01.2019).

⁹¹⁸ Там само.

ОЕСР для багатонаціональних підприємств; 2) сприяння у вирішенні питань щодо порушення Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств⁹¹⁹. Діє також Експертна організація Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності»⁹²⁰, метою якого є впровадження соціальної відповідальності задля системних і якісних змін в Україні⁹²¹.

Центром «Розвитку КСВ» були представлені результати досліджень «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні» й «Індекс прозорості компаній в Україні-2018». За даними цієї організації, 83% компаній впроваджують політику КСВ, проте лише половина з них має чітку стратегію. При цьому інформацію про свою соціально відповідальну діяльність висвітлює лише 21,7% українських компаній. Топ-10 найбільш прозорих вітчизняних компаній, згідно з Індексом прозорості 2017 року, розкривають її на 62,3%. Показник розміщення нефінансових звітів також надзвичайно низький – 16 зі 100 компаній розміщують цю інформацію на своєму сайті⁹²². Така звітність яскраво свідчить, що для представників українського бізнесу не є ще достатньо актуальним висвітлення своєї діяльності у рамках КСВ. Підприємці не розуміють переваг такого висвітлення, тому для України важлива співпраця на рівні корпоративної соціальної відповідальності між усіма зацікавленими сторонами: підприємцями, органами державної влади, працівниками, громадянським суспільством.

Отже, практика імплементації корпоративної соціальної відповідальності та подання нефінансової звітності продовжує формуватися в Україні. Порівняно з державами ЄС вона потребує поліпшення та підвищення уваги з боку органів державної влади. О. В. Бондарук підсумовує: «...уряди країн ЄС активно залучені в розвиток і просування корпоративної соціальної відповідальності. Роль держави

---

⁹¹⁹Другий «Форум відповідального бізнесу». URL: <https://ncp.gov.ua/drugiyy-forum-vidpovidalnogo-biznesu.html>. (дата звернення: 10.01.2019).

⁹²⁰Експертна організація Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». URL: <http://csr-ua.info/csr-ukraine> (дата звернення: 10.01.2019).

⁹²¹За даними опублікованими на сайті організації Центр об'єднує 40 компаній України (напр.: ЕУ, Небесна криниця, Василь Кісіль і Партнери, Нова пошта, ДТЕК, Артеріум, Оболонь, 1+1). Близько 20 компаній виступають партнерами Центру КСВ у освітніх проєктах (напр.: Ericsson, Samsung, Melexis, Syngenta, Київстар та інші). <http://csr-ua.info/csr-ukraine/> (дата звернення: 20 червня 2019).

⁹²²Розвиток КСВ в Україні: 2010–2018. Укладачі: Зінченко А., Саприкіна М. К.: Видавництво «Юстон», 2017. 52 с. URL: http://csr-ua.info/csr-ukraine/wp-content/uploads/2018/10/CSR_2017_research-1.pdf (дата звернення: 11.03.2019).

проявляється при реалізації наступних основних функцій: держава як законодавець і контролюючий орган; держава як наймач; держава як споживач і покупець; держава як партнер; держава як інституціональний інвестор; держава як учасник міжнародних відносин»⁹²³.

Актуальним питанням залишається внесення змін до законодавства України щодо подання обов'язкової нефінансової звітності щодо корпоративної соціальної відповідальності великими підприємствами (середня кількість працюючих протягом фінансового року досягає 500 осіб) в аспекті виконання Угоди про асоціацію з ЄС. Прогнозованими є зміни до Закону України «Про господарські товариства», а саме до ст. 18 «Облік та звітність товариства». Вказану статтю слід доповнити ч. 3 такого змісту: «Товариство, середня кількість працюючих якого протягом фінансового року досягає 500 осіб, складає та подає річну нефінансову звітність щодо впливу його діяльності на відносини у сфері: екології, соціальної, питання зайнятості, поваги прав людини, боротьби з корупцією». Крім того, слід внести зміни і до ГУ України, а саме до ст. 49 «Відповідальність суб'єктів підприємництва» та доповнити ч. 3 такого змісту: «...3. Підприємці дотримуються положень корпоративної соціальної відповідальності та подають нефінансову звітність, ведуть соціально відповідальну господарську діяльність відповідно до міжнародних договорів та законодавства України». Такі зміни актуалізують імплементацію норм Угоди про асоціацію та сприятимуть реалізації норм щодо корпоративної соціальної відповідальності на практиці.

Важливим моментом для українських суб'єктів економічної діяльності є усвідомлення можливостей та важливості запровадження корпоративної соціальної відповідальності. Тому реалізація корпоративної соціальної відповідальності – це тривалий саморегульвний процес, який полягає у незаформалізованому підході та врахуванні соціальних та економічних потреб усіх зацікавлених учасників.

Отже, корпоративна соціальна відповідальність – це вид саморегулювання господарської діяльності, який включає в себе особливу систему допустимих саморегульвних засобів організаційного та нормативного характеру. Особливістю такої системи є реалізація публічних соціальних функцій суб'єктами економічної діяльності на

---

⁹²³Боднарук О. В. Європейський досвід державного регулювання корпоративної соціальної відповідальності. Менеджер. 2016. № 2. С. 47.

добровільній основі за підтримки держави, міжнародних організацій (урядових та неурядових).

Незважаючи на постійний розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності залишається констатувати недостатність розвитку її адвокатування в Україні: роз'яснення потреб запровадження та втілення її інституцій. Тому слід продовжити програми підвищення обізнаності суб'єктів господарювання щодо КСВ: проведення семінарів, конференцій, навчальних тренінгів, відповідальної бізнес-поведінки (реалізація просвітницьких програм, проведення навчальних курсів). Створення *Концепції розвитку корпоративної соціальної відповідальності* має визначити перспективи та напрями підтримки КСВ державою, розширити взаємодію між суб'єктами господарювання та громадянським суспільством, систематизувати наявні та перспективні інструменти її розвитку.

4.5. Елементи саморегулювання господарського договору

Природа саморегулювання полягає у багатоаспектності, комплексності, виявляється за допомогою різноманітних засобів, видів та форм. Одним із таких засобів є договір. Саморегулювання у праві – це можливість суб'єкта/ів, виявляючи певний творчий підхід, ініціативу, самостійність, створювати певні правила поведінки для себе, діяти на власний розсуд у визначених законодавством межах.

Правова конструкція договору притаманна багатьом галузям національного права. Дослідження проводяться у площинах від конституційної доктрини «договору» аж до цивілістичної, включаючи положення комплексних галузей: господарського, земельного, трудового права тощо. Однак спільним для усіх доктринальних конструкцій «договору» з позицій різних галузей права є можливість саморегулювання певних правовідносин між сторонами. «Саморегулювання договору» проявляється у допустимості на підставі верховенства права самостійно визначати власне сторонами (учасниками) положення договору. О. А. Беяневич слушно зазначає: «Конструкція договору як засобу саморегуляції різноманітних суспільних відносин використовується різними галузями права (міжнародним, конституційним, адміністративним, цивільним, господарським, трудовим, земельним, екологічним тощо) незалежно від ступеня імперативності правового регулювання

певного виду суспільних відносин та взаємного правового становища суб'єктів цих відносин (субординації чи автономії)»⁹²⁴.

Засіб – прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі; механізми, пристрої і т. ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності⁹²⁵. Відомо, що правовий засіб виконує посередницьку функцію між суб'єктом діяльності та об'єктом його впливу. До правових засобів відносять договір та усі його різновиди та іпостасі. В. С. Мілаш зазначає, що комерційний договір – самостійний правовий засіб, що залучається до механізму правового регулювання відносин сторін⁹²⁶. Екстраполюючи надані визначення через призму саморегулювання, підсумовуємо, що господарський договір – це засіб (інструмент), за допомогою якого може здійснюватися саморегулювання господарської діяльності.

Договір, господарський договір відноситься до нормативних форм закріплення саморегулювання, тобто за його допомогою учасники саморегулювання можуть для себе створювати певні правила поведінки. С. О. Погрібний з цього приводу зазначає: «...саморегулювання... здійснюється безпосередньо учасниками таких відносин як членами громадянського суспільства з урахуванням їх власних інтересів»⁹²⁷. Договірні норми права, визначені державою, окреслюють загальні засади, принципи, надають можливість сторонам самоврегулюватися у певних межах. Адже на законодавчому рівні в об'єктивному розумінні передбачаються умови, зміст обов'язкових договірних норм, які створюються не самими учасниками відносин, а державою, в особі уповноважених органів. У цій ситуації важко говорити про договір як засіб саморегулювання, водночас норми, визначені державою, включають «дозвіл» сторонам самоврегулюватися, вказують, що вони мають на це право.

Законодавством допускається укладення непоійменованих договорів, а це також площина саморегулювання. Упорядкування власних

---

⁹²⁴Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. Юрінком Інтер, 2006. С. 12.

⁹²⁵ Словник української мови: в 11-ти томах. Том 3, 1972. Ст. 307.

⁹²⁶Мілаш В. С. Підприємницькі комерційні договори в господарській діяльності. Полтава: АСМІ, 2005. С. 238–242.

⁹²⁷Погрібний С. О. Принципи та механізм регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф дис. ...док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. 2009. С. 38.

договірних відносин, застосовуючи принцип «дозволено усе, що не заборонено» допомагає контрагентам визначати власні домовленості з високим ступенем саморегулювання. Такі взаємні домовленості будуть обов'язковими не тільки для сторін спору, а й у подальшому для органів державної влади (наприклад, у разі виникнення спору).

Договір стає засобом саморегулювання на рівні індивідуальної правотворчості та правозастосування, коли сторони визначають та реалізують власні правила поведінки без зовнішнього (публічного) впливу, у той же час є межах? допустимих державою. О. М. Вінник щодо природи господарського договору зазначає, що регулятивна дія господарського договору зумовлена двома чинниками: а) господарський договір є індивідуальним правовим актом, що забезпечує юридичне оформлення складних і різноманітних господарських зв'язків; б) складність і різноманітність цих зв'язків вимагає належного пристосування загальних вказівок закону до змісту і середовища функціонування певного господарського зв'язку⁹²⁸. Отже, в об'єктивному розумінні договір фактично включає дві системні складові, які визначаються публічною владою: основи, імперативи, межі договору та основи саморегулювання договору, які можуть застосовувати сторони. Тому договір відносять до засобу саморегулювання, в якому найбільш активно проявляються його ознаки: можливість розробки сторонами власних правил поведінки, власних механізмів його виконання та захисту.

Саморегулювання реалізується, як було уже зазначено, на індивідуальному рівні (суб'єктному) учасниками відносин, коли договір стає засобом саморегулювання. Це вертикаль саморегулювання договору.

По горизонталі сутність саморегулювання господарського договору апріорі полягає у тому, що саморегулювання – це природний (у тому числі властивість людської психіки) процес, що починається саме зі сторін договору, а не дозволяється державою. Сторони трансценденто самі обирають модель та правила поведінки і лише у разі неузгодженості з позицією держави можуть мати перешкоди у реалізації. Таке бачення, на нашу думку, більш іманентне природі саморегулювання договору.

Господарський договір як універсальний засіб саморегулювання. На універсальності договору як засобу саморегулювання наголошували: О. А. Беяневич (договір є не лише актом правореалізації, а й універсальним засобом саморегуляції суспільних відносин, у чому й

---

⁹²⁸Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. С. 219.

полягає феномен його соціальної сутності)⁹²⁹, Ю. М. Крупка (як правова форма соціального спілкування (взаємодії), договір спрямовується на досягнення його сторонами певних соціально значущих цілей, правомірного результату, що потребує не тільки узгодження інтересів суб'єктів, а й їхньої адекватності суспільним потребам та інтересам)⁹³⁰. Укладення, виконання, припинення господарського договору відповідає загальним універсальним вимогам законодавства, у тому числі щодо закладених до договору саморегулювних засад.

Досліджуючи проблематику комерційних договорів В. С. Мілаш зазначає: «Про значне розширення регулятивних можливостей мікронорм свідчить й те, що у цілій низці юридичних норм передбачено можливість альтернативного саморегулювання («...якщо інше не передбачено в договорі»). Таким чином, юридичні норми, що містяться в законодавчих актах (у широкому значенні слова) ...визначають межі застосування мікронорм як самостійного правового засобу організації конкретних індивідуальних зв'язків між суб'єктами господарювання, що існують поряд з законодавчою регламентацією⁹³¹. Саморегулювання господарського договору найбільш яскраво проявляється у регулятивній функції, сторони самостійно можуть для себе визначати умови договору і у той же час встановлювати обмеження щодо нього (самообмеження).

Договір як регулятор відносин у саморегулювній площині. Взаємодія між суб'єктами саморегулювання відбувається на основі принципу диспозитивності, рівності. Ключову роль відіграє домовленість між учасниками саморегулювання, яка є першоджерелом відносин між сторонами незалежно від кількісної участі (двосторонні, багатосторонні). Невиконання умов домовленості призводить до негативної реакції контрагента(-ів) та відповідних засобів забезпечення виконання, умов властивих саморегулюванню. Фактично саморегулювання господарської діяльності є упорядкуванням домовленостей (угод) суб'єктів господарювання незалежно від рівня саморегулювання первинного (укладення господарського договору) та вторинного (домовленість учасників

---

⁹²⁹Беляневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: автореф. дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ К., 2006. 31 с.

⁹³⁰Крупка Ю. М. Правові основи підприємницької діяльності: навч. посіб./К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 212.

⁹³¹Мілаш В. С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: дисер. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.04/ Харків, 2008. С. 229.

саморегулювання про створення саморегулівної організації та у межах певних домовленостей управління діяльністю у конкретній галузі).

Межі договірної свободи, свободи укладення та реалізації договору, межі створення суб'єктами власних правил визначаються можливістю саморегулюватися, не виходячи за кордони «букви» закону. Суб'єкти, які укладають договори, мають право саморегулюватися у тих сферах, галузях, видах господарської діяльності, де такі стосунки прямо не заборонені законом. Актами законодавства визначені вимоги до форми та змісту договору, тобто загальні принципи та границі, у межах яких суб'єкти, образно кажучи, вільно пересуваються, взаємодіють. Це нагадує рух на дорозі, коли автомобілі вільно переміщуються з різною швидкістю, когось обганяють, в установлених місцях зупиняються (на власний розсуд, однак у межах, визначених правилами). Це і є свобода саморегулювання договору. Укладаємо, виконуємо, припиняємо договір – робимо рухи у певній допустимій правовій площині на власний розсуд, за власною ініціативою, усвідомлюючи власну відповідальність – маємо правила, знаки, вказівки, за якими маємо рухатися.

Отже, до площини саморегулювання договору можна віднести: диспозитивні норми; норми, визначені державою, у межах яких суб'єкти саморегулювання можуть створювати найбільш іманентні для себе правила поведінки та діяти на власний розсуд, не заподіюючи шкоди публічним інтересам та/або приватним інтересам інших; правила (нові, креативні), які сторони створюють для себе, тобто не визначені законодавством, однак ним не заборонені (саморегулівні норми). Наприклад, до саморегулівних норм можна віднести електронний договір щодо криптовалюти.

Водночас саморегулівна норма договору може слугувати межею для подальших саморегулівних дій суб'єктів: тобто, якщо сторони погодили для себе, обрали, визначили певні правила, то вони зобов'язані діяти відповідно до домовленості, в іншому випадку існує небезпека порушення договірних умов. Тому саморегулювання договору виявляється у «свідомому» саморегулюванні (чіткому розумінні правил гри, наслідків їх дотримання та виконання або ж недотримання і невиконання. О. О. Бакалінська слушно додає: «В сучасних умовах розвиток договірної саморегуляції суспільних відносин їх учасниками перетворює договір на універсальну правову форму координації діяльності між особами та їх спільнотами і свідчить не тільки про саморозкриття, актуалізацію вже закладених в ньому

можливостей, а про зміну самої суті господарських відносин, про бажання учасників свідомо і відповідально впливати на їх розвиток»⁹³².

Саморегулювання – гарантія свободи господарського договору. Договірне регулювання є регулюванням на індивідуальному рівні, коли відбувається значна деталізація умов господарського договору. Господарським законодавством надана можливість узгоджувати різні умови договору на рівні контрагентів, розширюючи при цьому регулятивну функцію договору та можливості саморегулювання.

Упорядкування виявляється у виборі контрагента, укладенні договору (створенні нормативного індивідуального забезпечення господарських відносин), виборі способів урегулювання спору; за потреби вибору права, якому підпорядковується договір; створення власних узвичаєнь при виконанні договору між контрагентами за межами формалізованого вираження договору.

Наділення законодавцем сторін господарського договору можливістю саморегулюватися слугує запорукою утвердження верховенства права. Як бачимо, саморегулювання слугує не тільки приватній меті контрагентів – створенню якнайліпших умов для укладення, виконання договору, виходячи з власної ініціативи та власних можливостей у межах законодавства, а й забезпеченню публічної мети, яка у господарському праві трансформується у дотримання правового господарського порядку.

Певною саморегульовною новелою є електронний договір як різновид господарського договору «...має визначену економічну і правову мету. Він завжди укладається з господарською метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів»⁹³³. Електронний договір як засіб саморегулювання, перш за все, укладається між сторонами, які переслідують забезпечення приватних інтересів, тобто з комерційною метою. Тому фактично сторони і обирають його для реалізації власних прагнень і дій, оскільки законодавством допустимі широкі межі саморегулювання.

І. Діковська зазначає: «...імперативні норми є обмежувачим фактором свободи сторін договору. Це обмеження може стосуватися

---

⁹³²Бакалінська О. О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії та практики: дис...д-ра юрид. наук спец.:12.00.04/ НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, К. С. 246.

⁹³³Гаврилішин А. П., Ошурко С. М. Загальні положення про господарські договори в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Вип. 24. Т.2. С. 144–147.

як свободи укладати договір, визначати його зміст, обирати контрагента, змінювати та припиняти його, так і свободи обирати застосовуване право. Імперативність норми впливає з її змісту, а також мети, яка повинна бути особливою, зокрема захищати особливо важливі цінності правопорядку, соціального й економічного устрою»⁹³⁴.

Сутністю саморегулювання сторін господарського договору є можливість надання свободи волі щодо вибору контрагента, визначення моделі власної поведінки, програмних аспектів її реалізації та застосування юридичної відповідальності у разі порушення взаємнообраних правил. Такі правила стають обов'язковими у разі досягнення взаємної згоди сторін та відповідності публічному порядку (імперативним нормам). Контрагенти відповідають безпосередньо один перед одним не тільки за результат договору, а й за увесь процес його виконання. Тобто, завдяки господарського договору, вводиться в дію низка правових засобів як імперативного, так саморегулювального характеру, які спрямовані на досягнення як приватного інтересу сторін, так і публічних засад.

Розширення меж саморегулювання господарського договору з іноземним елементом. Господарський договір може укладатися з іноземним елементом, тобто набути ознак міжнародного комерційного договору (контракту). У цьому випадку додатково прослідковується розширення меж саморегулювання. Так, відповідно до принципу автономії волі сторін, сторони можуть обирати на власний розсуд право застосовне до договору. Таким правом може бути не тільки законодавство конкретної держави, а й неформальні регулятори (неформальні джерела, *lex mercatoria*). Слід зазначити, що наявність іноземного елемента, надає можливість використовувати неформальні джерела і субсидіарно до основної нормативної бази, ніби розтлумачуючи, доповнюючи певні положення, які не набули роз'яснення у формальних джерелах.

Саморегулювання – це можливість для учасників комерційного обороту інкорпорувати і типові умови договору, посилатися на уже запропоновані спеціалізованими урядовими та неурядовими організаціями. Учасники саморегулювання можуть розробляти власну систему норм, публікувати їх, пропонуючи до застосування іншим (Правила

---

⁹³⁴Діковська І. Імперативні норми й їх роль у регулюванні договірних зобов'язань. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 1. С. 37.

ІНКОТЕРМС Міжнародної торгової палати). Отже, ступінь саморегулювання господарського договору з іноземним елементом є значно вищим порівняно із «внутрішнім» господарським договором.

Цифрова економіка та поява нових видів, форм господарських договорів, трансформація його елементів як ознака саморегулювання. Цікавою новелою є так звані смарт-договори, які укладаються за допомогою електронних інформаційних систем. Їх виникнення пов'язане із саморегулюванням. Тривалий час смарт-договори існували без будь-якого правового забезпечення щодо особливостей його укладення. Важливим моментом їх появи є інтероперабельність, довіра до електронних систем.

Загалом, електронна економіка спочатку сформувалися саме завдяки спонтанному саморегулюванню, наприклад застосуванню узвичаєння, непойменованих договорів у міжнародній торгівлі. Згодом держави стали реагувати на такі спонтанні саморегулювальні процеси і визначати межі їх здійснення. Так, з'являються норми, які санкціонують ринок криптовалюти, дозволяються застосовувати приватноправові норми торгового права. На міжнародному рівні ЮНСІТРАЛ розробляє Конвенцію ООН про використання електронних комунікацій у міжнародних договорах (Нью-Йорк, 2005) (United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts)⁹³⁵, Типовий закон про електронні переказні записи (2017), Типовий закон про електронні підписи (2001), Типовий закон про електронну комерцію (1996) (UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records, UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures, UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce)⁹³⁶.

Поява електронно-комунікативних засобів вплинула і на зміну елементів змісту договору, зокрема, платіжних систем, логістики тощо. О. Ю. Дячек зазначає: «...комп'ютерна техніка створює сферу фінансових технологій, і це позитивно впливає на вдосконалення міжнародних розрахунків, адже при стрімкому розвитку технологій, зміні ресурсного обслуговування бізнесу, створенні альтернативних засобів платежу (валюти) нова криптовалюта розширює кількість методів страхування платежів та виступає як ефективний розрахунковий

---

⁹³⁵United Nations Commission on International Trade Law. URL: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/electronic_commerce/2005Convention.htm. (дата звернення: 12.03.2019).

⁹³⁶United Nations Commission on International Trade Law. Electronic Commerce. P.4 URL: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/electronic_commerce.html. (дата звернення: 11.10.2018).

метод за міжнародними контрактами й альтернатива покращенню фінансового обміну інформацією»⁹³⁷.

Цифрова економіка – це наслідок самоорганізації та саморегулювання економічної діяльності з використанням інформаційних технологій як складної системи та характеризується найвищим ступенем саморегулювання. Відповідно перспективами її розвитку можливо передбачити появу нових інтегрованих форм діяльності, глобалізацію засобів здійснення діяльності у цій сфері, посилення охорони прав споживачів та відповідальності за недотримання санкціонованих норм, які будуть виведені з-під дії саморегулювання. Електронний бізнес виник в епоху глобалізації як складна саморегулююча система. Розгляд господарських спорів онлайн є також ознакою сьогодення.

Вимоги до інтероперабельності (the interoperability requirements). Важливим для розуміння глобалізації «електронної комерції» є те, що деякі елементи електронного бізнесу функціонують вже доволі давно. Так, багато компаній десятки років використовують засоби електронного обміну даними (Electronic Data Interchange, EDI), електронного переказу коштів (Electronic Fund Transfer, EFT), планування корпоративних ресурсів (Enterprise Resource Planning, ERP)⁹³⁸. Відповідно до Імплементативного Регламенту комісії ЄС 2015/1501 від 08.09.2015 року про рамки інтероперабельності відповідно до ст. 12(8) Регламенту Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку існують різні технічні визначення та опис рівнів гарантій як результат заснованих в Європі великомасштабних пілотних проектів, стандартизації та міжнародної діяльності. Зокрема, великомасштабний пілотний проект STORK та стандарт ISO 29115 повинні ретельно враховуватись під час запровадження мінімальних технічних вимог, стандартів та процедур для рівнів гарантій «низький», «суттєвий» та «високий». Встановлені вимоги повинні бути технологічно нейтральними⁹³⁹.

---

⁹³⁷Дячек О. Ю. Bitcoin як ефективний метод розрахунку за міжнародним контрактом. Бізнес Інформ. 2017. № 4. С. 273.

⁹³⁸Балик У. О., Колісник М. В. Електронна комерція як елемент системи світового господарства. Вісник Національного університету. «Львівська політехніка». Логістика. 2014. № 811. С. 13.

⁹³⁹Імплементативний Регламент комісії ЄС 2015/1501 від 8 вересня 2015 року про рамки інтероперабельності відповідно до статті 12(8) Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/reglament-komisii-es-20151501.pdf>. (дата звернення: 11.10.2018).

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 року 675-VIII встановлено такі засоби саморегулювання: електронний договір, комерційне електронне повідомлення та правила професійної етики⁹⁴⁰.

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 року 2155-VIII електронні довірчі послуги надаються, як правило, на договірних засадах надавачами електронних довірчих послуг та для доведення відповідності вимогам до кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг та послуг, що ними надаються, юридичні особи, фізичні особи – підприємці, які мають намір надавати електронні довірчі послуги, можуть за власний рахунок пройти процедуру оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг⁹⁴¹. Отже, засобами саморегулювання у цьому прикладі є договір та добровільна процедура оцінки відповідності, що гармонізує вказані положення із законодавством ЄС.

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 року не містить положень щодо саморегулювання та спірегулювання⁹⁴². Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 року використання інших видів електронних підписів в електронному документообігу здійснюється суб'єктами електронного документообігу на договірних засадах⁹⁴³.

Господарський договір та процесуальне саморегулювання. Контрагенти для врегулювання спорів можуть самостійно обирати кілька альтернатив: медіацію, переговори, третейський суд та державні суди тощо. Оскільки система альтернативних методів врегулювання спорів в Україні перебуває на етапі становлення та розвитку, то у

---

⁹⁴⁰Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 року 675-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19?find=1&text=%EF%F0%EE%F4+%E5%F2%E8%EA#w22> (дата звернення: 11.05.2019).

⁹⁴¹Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. №2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14?find=1&text=%F1%F2%E0%ED%E4%E0%F0%F2+%EF%F0%EE%> (дата звернення: 11.05.2019).

⁹⁴²Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94- ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%EF%F0%EE%F4+%E5%F2%E8%EA> (дата звернення: 10.05.2019).

⁹⁴³Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 11.05.2019).

подальшому можливе застосування й інший альтернативних методів, враховуючи гібридні форми. Інституціоналізація саморегулювання не є новим явищем. А. Фіаджо, вивчаючи проблематику альтернативних методів врегулювання, у своїй книзі зазначає, що традиційні суспільства, без атрибутів сучасної держави, не мали примусових засобів вирішення спорів⁹⁴⁴. Альтернативні методи врегулювання спору виникли раніше ніж судова система, і саме завдяки саморегулювальним властивостям використовуються нині як ефективні методи. Ф. Келор також стверджує, що люди зверталися до третейського врегулювання суперечок задовго до того, як з'явилося право, або були створені суди⁹⁴⁵. Арбітраж, як й інші методи врегулювання спору, де з'являється посередник, був попередником судової системи і саме завдяки йому згодом з'являється державний суд, тобто це процедура, яка нагадує арбітраж. Гомер наводить такий приклад розгляду спору про кровну помсту за допомогою публічного арбітражного процесу в VIII в до н.е.: учасники спору за обоюсторонньою згодою звернулися до чоловіка, який «має досвід в праві», головувати в суді старійшин⁹⁴⁶. Подібні ситуації були описані в історичних хроніках Давнього Риму, Азії, Африки, Руси-України та інших давніх державах.

За часів Радянської України діяльність саморегулювальних інституцій була придушена. З відновленням незалежності відбуваються процеси відродження механізму саморегулювання, включаючи створення саморегулювальних організацій та третейських судів. В Україні створюється Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України.

Елементи договірної процесуальної саморегулювання закріплені в ГПК України. Відповідно до ч. 5 ст. 4: «угода сторін про передачу спору на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу) допускається та до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом»⁹⁴⁷.

---

⁹⁴⁴Fiadjoe A. *Alternative dispute resolution: A developing world perspective*. Abingdon: Routledge Cavendish. 2013. P. 2.

⁹⁴⁵Kellor F. *American Arbitration: Its History, Functions and Achievements*. Washington, D.C: BeardBooks. 1999. P. 2.

⁹⁴⁶Born G. B. *International Commercial Arbitration*, 2nd ed. Kluwer Law International. 2014. P. 25.

⁹⁴⁷Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 10.05.2019).

Водночас цим Кодексом визначається запобіжна обмежувальна норма щодо саморегулювання: відмова від права на звернення до господарського суду є недійсною. Крім того, згідно із ст. 22: «спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу»⁹⁴⁸. Крім того, на основі саморегулювання відповідно до згаданої статті сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою. Отже, ГПК України визначає диспозитивні норми та передбачає застосування саморегулювних інституцій з врегулювання спору: третейський суд та міжнародний комерційний арбітраж, досудові процедури.

Звернення до третейського суду відбувається на основі третейської угоди – угода сторін про передачу спору на вирішення третейським судом⁹⁴⁹. За допомогою третейської угоди сторони самостійно обирають третейський суд, порядок розгляду, місце, арбітра тощо. Третейська угода є елементом процесуального саморегулювання і водночас домовленістю сторін як врегулювати спір. Спостерігається подвійний «саморегулювний ефект» третейської угоди: сторони підпорядковують свій спір третейському суду, застосовуючи процесуальні норми, а також самостійно укладають угоду про розгляд спору.

4.6. Особливості саморегулювання міжнародного комерційного контракту

Для зовнішніх правочинів існує своя специфіка правового регулювання за допомогою уніфікованих матеріальних та колізійних норм. Сторонам міжнародного комерційного правочину, на відміну від сторін внутрішніх договорів, надана можливість обирати застосовне право до їх правовідносин. Сторони також можуть вільно обирати суд (у разі допустимості такого вибору законодавством держави як «національності» контрагентів, так і держави–вибору суду), який буде розв'язувати спірні питання, що виникли між ними. Зокрема, вони можуть звертатися як до внутрішніх судів конкретної держави,

---

⁹⁴⁸ Там само.

⁹⁴⁹Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 10.05.2019).

так і до міжнародних комерційних арбітражних судів, які знаходяться поза «національною припискою» сторін.

Міжнародний комерційний контракт, як правило, укладається між суб'єктами різної «національної приналежності». Таке ускладнення у цьому випадку характеризує ознаку «суб'єкта» правовідносин. Суб'єктом може бути іноземна юридична особа, іноземна фізична особа, яка займається підприємницькою діяльністю.

Саморегулювання міжнародного комерційного договору проявляється у тому, що кожна умова договору (контракту) є ніби окремою домовленістю, розбіжності з приводу якої сторони можуть окремого врегулювати. Тенденція щодо «відділеності» окремих умов договору у світі лише розширюється. Зокрема, останнє стосується принципу автономії волі.

Особливістю міжнародного комерційного договору як засобу саморегулювання є можливість сторін обрати право, яке буде застосовуватися до контракту, тобто використати принцип автономії волі сторін.

Сторони контракту також можуть у межах своєї автономії обрати або не обрати для регулювання контракту міжнародні договори, національне законодавство конкретної держави або звичаї міжнародної торгівлі. С. М. Задорожна зазначає, що: «... найбільш повно та якісно пояснює проблему автономії волі теорія «подвійного визнання». На основі цієї теорії автор надає визначення автономії волі у широкому сенсі як принципу міжнародного приватного права, а у вузькому сенсі остання характеризується двома формами: особливою колізійною прив'язкою *lex voluntatis* або відповідною угодою сторін»⁹⁵⁰. Л. В. Логуш вказує: «Тобто автономність волі сторін полягає в можливості сторін контракту обрати право певної країни для регулювання контракту. Сторони контракту не обмежені можливістю обрання лише національного права. Вони мають право обирати й джерела міжнародного права для регулювання контрактних відносин»⁹⁵¹. А. Г. Покачалова підсумовує: «Автономія волі дозволяє реалізувати сторонам договору свою свободу шляхом вибору норм того чи іншого правопорядку...сучасною тенденцією є відсутність закріплення жорстких критеріїв щодо

---

⁹⁵⁰Задорожна С. М. Автономія сторін у міжнародному приватному праві: монографія. Чернівці: Технодрук, 2008. С. 34.

⁹⁵¹Логуш Л. В. Право, що застосовується до міжнародних комерційних контрактів у державах, які є членами Європейського Союзу. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2015. Т. 168. С. 89.

визначення автономії волі сторін. У зв'язку зі стрімким розвитком міжнародних приватноправових відносин даний інститут набуває все більшої гнучкості та його межі постійно розширюються»⁹⁵². За змістом угода сторін про вибір недержавних правових норм може бути двох видів: 1) із чітким зазначенням документа, норми якого сторони бажають застосовувати до вирішення спору по суті; 2) містити загальні формулювання з приводу того, що до договору застосовуються норми *lex mercatoria*, загальні принципи права і т.п.⁹⁵³.

Характерною для подальшого удосконалення норм у сфері міжнародних комерційних договорів є діяльність Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (далі – ЮНСІТРАЛ). Саме вказана організація на сорок восьмій сесії у Відні 29 червня – 16 липня 2015 року схвалила Принципи, які стосуються вибору права в міжнародних комерційних договорах (далі – Принципи), розроблені Постійним бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права («Гаазька конференція»)⁹⁵⁴.

Ст. 2 Принципів містить положення з приводу свободи вибору, з якими кореспондуються і положення Закону України «Про міжнародне приватне право». Визначаючи положення з приводу договірної свободи сторін, розробники, водночас акцентують увагу на обмеженні такої свободи. Аналізуючи текст Принципів, до таких обмежень можна віднести: 1) міжнародний характер договору (Принципи застосовуються до міжнародних комерційних договорів, коли кожна зі сторін діє у своїй комерційній сфері або у своїй професії; комерційний договір є міжнародним, крім випадків, коли підприємства кожної зі сторін знаходяться в одній і тій же самій державі і взаємовідносини між сторонами і всіма іншими відповідними елементами, незалежно від обраного права, пов'язані тільки з цією державою); 2) сферу застосування вибору права (вони не застосовуються до договорів зі споживачами

---

⁹⁵²Покачалова А. Г Автономія волі як основоположний принцип регулювання забезпечення зобов'язань. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 128. 2016. С. 101.

⁹⁵³Діковська І. А. Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти: дис. ... док. юрид. наук за спец.: 12.00.03/ Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. С. 430.

⁹⁵⁴Гончаренко О. М. Автономія волі сторін як прояв саморегулювання господарського договору. Виклики глобалізації XXI ст. та стратегія соціально-економічного відродження України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 травня 2016 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2016. С. 120.

або трудовими договорами; не регулюють правоздатність фізичних осіб, арбітражні угоди і угоди про вибір суду, компанії або інші колективні органи і трасти, неспроможність, наслідки договорів для права власності, питання про те, чи може агент пов'язувати сторону, від імені якої він виступає, юридичними зобов'язаннями з третьою стороною); 3) форму вираження вибору права (зокрема, вибір права або будь-яка зміна обраного права має бути прямо вираженим або ясно випливати з положень договору або обставин); 4) застосування імперативних норм та норм про публічний порядок держави (Принципи не перешкоджають застосуванню судом імперативних норм права держави суду, які мають превалюючу силу і які застосовуються незалежно від обраного сторонами права. Суд може виключити застосування того чи іншого положення обраного сторонами права тільки в тих випадках і в тій мірі, в яких наслідки такого застосування явно суперечили б основоположним поняттям публічного порядку (*ordre public*) держави суду).

А. А. Шенкар вказує на важливості обмеження автономії волі сторін у виборі права, яким буде регулюватися контракт, оскільки повна автономія сторін у виборі права може поставити одну зі сторін у більш вигідне становище порівняно з іншою стороною контракту⁹⁵⁵.

Окремо заслуговують на увагу положення статті 7 Принципів, яке фактично закріпило принцип, що існує у праві з приводу автономності окремих умов договору співвідносно основного контракту. Так, у Принципах закріплено, що вибір права не може бути оскаржений тільки на тій підставі, що договір, до якого він застосовується, є недійсним. Отже, виходить, що при визнанні недійсності договору питання недійсності не буде стосуватися вибору права, а навпаки, питання недійсності договору чи його умов буде розглядатися відповідно до того права, яке обрано сторонами. Вказане положення є перспективним з приводу внесення до національного законодавства. Фактично зазначене положення з приводу автономності арбітражної угоди на сьогодні використовується відносно основного договору у міжнародному комерційному арбітражі. Зокрема, ст. 5 «Автономія волі» Закону України «Про міжнародне приватне право» слід доповнити

---

⁹⁵⁵Shankar A. A. Party Autonomy in International Contracts: Why Limited Party Autonomy Is Better Than Unlimited Party Autonomy. URL: http://www.civitas.in/legal_solutions/articles/7/Party_Autonomy_in_International_Contracts:_Why_Limited_Party_Autonomy_Is_Better_Than_Unlimited_Party_Autonomy. Title from the screen (дата звернення: 10.05.2019).

ч. 7 та викласти у такій редакції: «вибір права не може бути оскаржений тільки на тій підставі, що договір, до якого він застосовується, є недійсним».

Отже, автономія волі сторін є одним із елементів саморегулювання міжнародного комерційного договору (контракту). Положення з приводу автономії волі сторін, які розробляються та схвалюються у рамках ЮНСІТРАЛ, сприяють удосконаленню правового регулювання цього інституту та є перспективним напрямом реформування національного законодавства держав.

Автономія волі є інститутом національного законодавства, який має дві важливі функції: а) вирішення колізії законів шляхом вибору застосовуваного права сторонами певних правовідносин і б) встановлення випадків та умов здійснення такого вибору, враховуючи норми національного законодавства щодо публічного порядку тощо⁹⁵⁶.

Згідно з п. 5 ст.1 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) від 23.06.2005 року № 2709-IV автономія волі – принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню, до відповідних правовідносин. Відповідно до п. 4 ст. 1 цього самого Закону вибір права – право учасників правовідносин визначити, право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом. Отже, сторони міжнародного комерційного договору (контракту) вправі реалізувати один із засобів саморегулювання – договірний вибір права (здійснити власну волю у виді згоди на вибір права)⁹⁵⁷. Привертає увагу факт наявності колізії між зазначеними дефініціями «автономія волі» та «вибір права». Зокрема, «автономія волі» – це «...вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин»..., а «вибір права» – «право визначити право, якої держави...», тобто друга дефініція постає значно у вужчому варіанті, адже автономія волі припускає вибір права не тільки конкретної держави, а й автономного правопорядку (*lex mercatoria*: Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципи Європейського договірнього права тощо), тому таке звуження обсягу вибору права та, відповідно, автономії волі не відповідає сучасним світовим

---

⁹⁵⁶Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник/ за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. К.: Алерта, 2012. С. 167.

⁹⁵⁷Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. Урядовий кур'єр. 2005. 31 серпня.

тенденціям. Пропонуємо виключити слова «якої держави» з дефініції «вибір права» та замінити їх на займенник «яке» у кінцевому варіанті п. 4 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право», тоді означена дефініція набуде такого вигляду: «вибір права – право учасників правовідносин визначити право, яке підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом».

Ч. Паті підсумовує: «Однак автономія волі сторін включає в себе й деякі обмеження, які поділяються на дві категорії: категорія формальних обмежень і категорія обмежень щодо змісту. Це означає, що свобода сторін у виборі права, яким регулюється контракт, не є абсолютною. Тобто сторони повинні враховувати встановлені критерії щодо обрання права, межі яких стосуються трьох важливих сфер: публічний порядок, наявність обов'язкових правил і вимога щодо обґрунтованого зв'язку»⁹⁵⁸.

Окремо слід акцентувати увагу на положеннях, закріплених у п. 3, 4 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право». Так, у них передбачено, що: «Вибір права може бути здійснений щодо правочину в цілому або його окремої частини. Вибір права щодо окремих частин правочину повинен бути явно вираженим». Указані положення пов'язані з поняття «розщеплення» договору та принципом свободи договору як проявом саморегулювання сторін. Вказане є відображенням відомої концепції «біотехнологій у праві» («юридичної біотехнології»).

Частина 5 ст. 5 вказаного Закону визначає ще більш вражаючу «біотехнологію» та визначає обсяг саморегулювання сторін у часі, за яким сторони можуть змінити уже здійснений вибір права у будь-який час з моменту укладення договору аж до моменту звернення сторін до суду за захистом порушеного права, при чому такий вибір буде торкатися початку договору, тобто мати зворотну силу, його дійсність пов'язана з моментом укладення договору. Слід зауважити що зворотна сила не торкається прав третіх осіб та форми договору. Обравши *lex mercatoria*, сторони виключають застосування до правовідносин між ними будь-якого національного закону, що, в свою чергу, призводить до усунення незрозумілих або невідомих для іноземної сторони приписів національного права, а також нерівності

---

⁹⁵⁸Zhang M. Party Autonomy and Beyond: An International Perspective of Contractual Choice of Law. URL: <http://www.law.emory.edu/fileadmin/journals/eilr/20/20.2/Zhang.pdf> (дата звернення: 10.05.2019).

сторін, яка виникає внаслідок того, що одна із сторін спору може володіти перевагами, пов'язаними із кращим знанням правових норм порівняно з іншою стороною, для якої такі норми є іноземними⁹⁵⁹.

У разі незастосування сторонами принципу автономії волі не включається саморегулювний інструмент, передбачений законодавством. Тому уже суд вирішує питання про право, яке застосовується до контракту.

Одним із інструментів саморегулювання, який допомагає врегулювати спір між комерційними контрагентами, у тому числі з різних держав, є звичай ділового обороту (транснаціональне торгове право).

Глобалізаційні процеси, пов'язані з розвитком міжнародних економічних відносин, зокрема інтенсифікація торгівлі (рушійної сили змін у правовому регулюванні), змінюють підходи до розуміння та ролі права, правового регулювання тих засобів та інструментів, які є ефективними для застосування на цьому етапі розвитку суспільства. Враховуючи зростаючу роль міжнародних урядових та неурядових організацій в упорядкуванні правил ведення торгівлі (належне договірно-конвенційне покриття), запровадження інституцій для врегулювання спорів між господарюючими суб'єктами з різних регіонів світу, актуальним залишається саморегулювання у сфері економічної діяльності з огляду як на його універсальні, так і регіонально-локальні характеристики. Провідне місце серед засобів саморегулювання господарської діяльності займає звичай ділового обороту (торгівлі), активізація дослідження якого відбувається наразі, що пов'язано, перш за все, з процесами прогресивної кодифікації комерційних операцій.

Феномен саморегулювання господарської діяльності є досить давнім, оскільки пов'язаний, перш за все з торгівлею. Міжнародна торгівля ж сприяла уніфікації саморегулювних норм, які сформувалися у тому числі у вигляді звичаїв ділового обороту (торгівлі). Звичай ділового обороту (торгівлі) є одним з найдинамічніших і водночас сталих засобів саморегулювання (торгівлі). Саморегулювання господарської діяльності є тією площиною, де найефективніше може реалізуватися автономність, приватність суб'єктів господарювання, яка виявляється у можливості створення та виконання власне визначених правил поведінки. Крім того, це можливість для збалансування публічних та

---

⁹⁵⁹Філіп'єв А. О. Вибір права та його обмеження в джерелах міжнародного приватного ЄС та України: порівняльно-правовий аналіз. Адвокат. 2012. № 9 (144). С. 26.

приватних інтересів за допомогою відкритого діалогу (шляхом створення саморегульвних організацій) між державою, суб'єктами господарювання та споживачами товарів і послуг.

Процес уніфікації звичаю ділового обороту (торгівлі) може відбуватися на універсальному, регіональному та локальному рівнях. Створення та забезпечення усталеної практики правил поведінки між конкретними суб'єктами господарювання, як правило, відносять до поняття «узвичаєння», тому «узвичаєння» є окремим засобом саморегулювання господарської діяльності, дослідження якого буде доцільно провести в інших комплексних наукових розвідках, присвячених безпосередньо цьому явищу.

До правових наслідків застосування звичаю ділового обороту як засобу саморегулювання слід віднести:

- у разі обрання сторонами цих норм як застосовних, вони безпосередньо врегульовують правовідносини між сторонами (можуть застосовуватися самостійно як альтернатива національній правовій системі або доповнювати останню);

- можуть застосовуватися комплексно різні джерела «м'якого права» (наприклад, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА та Правила Інкотермс);

- можуть застосовуватися для тлумачення або доповнення (заповнення прогалин у праві) з національного права держави та міжнародних договорів;

- можуть слугувати підґрунтям для розробки юридично обов'язкових актів (законів, міжнародних договорів);

- можуть вживатися безпосередньо навіть у випадку не обрання сторонами застосовного права.

Характеристика усталеності звичаю ділового обороту (торгівлі) як засобу саморегулювання господарської діяльності виявляється у двох аспектах:

- формування остаточної вираженості звичаю є наслідком постійної практичної діяльності суб'єктів саморегулювання у певних галузях економіки;

- сформований звичай може застосовуватися уже іншими суб'єктами саморегулювання господарської діяльності як уніфікована стала система норм для більшості суб'єктів саморегулювання цієї галузі.

Таким чином, інші суб'єкти саморегулювання (відмінні від безпосередніх «творців звичаю») мають змогу скористатися корисним доробком попередників та реалізувати свої саморегульвні «повноваження»

шляхом застосування чи не застосування звичаю у практиці власних відносин.

У науковій літературі слушно зазначається, що звичай обов'язковий у разі визнання саме конкретними учасниками правовідносин, у такому випадку: «Роль держави зводиться до вирішення питання про забезпечення вже сформованої норми примусовим захистом або відмови в такому захисті. У зв'язку із цим функціональна роль звичаїв проявляється у саморегулюванні, що, як правило, є більш ефективним, ніж зовнішнє регулювання. Суб'єкти на власний розсуд моделюють і використовують такі форми відносин, які найбільше відповідають їх потребам та інтересам. До того ж така відповідність забезпечує та сприяє добровільному дотриманню звичаєвих норм»⁹⁶⁰. Сторони можуть обирати або не обирати звичай для регулювання відносин; з низки кодифікованих обрати той, який, на їх думку, найкраще їм підходить; можуть системно застосувати кілька звичаїв ділового обороту (торгівлі), якщо одним повністю не охоплюються складні відносини. У межах такого вибору буде встановлюватися відповідальність у разі недотримання визначених правил сторонами. Як засіб саморегулювання господарської діяльності звичай ділового обороту (торгівлі) є системою формалізованих (неформалізованих) ustalених достатньо поширених та відомих для зацікавлених суб'єктів саморегулювання норм, які не мають юридично обов'язкового характеру, не забезпечуються державним примусом та застосовуються добровільно як результат авторитетності саморегулювальної організації (за певними винятками), які їх створили – кодифікували. Водночас при порушенні обраних сторонами звичаїв ділового обороту (торгівлі) сторони можуть звернутися за захистом як до державних, так і недержавних інституцій, відповідно із застосуванням примусової сили держави.

Роль звичаю як засобу саморегулювання господарської діяльності на початку ХХ ст. є винятково важливою. Уніфікованість, ustalеність, автономність звичаю ділового обороту (торгівлі) сприяють широкому розповсюдженню та використанню його суб'єктами саморегулювання. Водночас динамічність звичаю, яка виявляється у внесенні корисних змін до вже сформованих звичаєвих правил або у кодифікації нових звичаїв, що відображається у діяльності у тому числі саморегулюваних

---

⁹⁶⁰Гураленко Н. А. Функціональна роль звичаю в контексті гармонізації сучасного права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 199.

організацій, покликана забезпечити ефективність, доцільність та своєчасність правового регулювання господарської діяльності.

Наступною важливою особливістю міжнародного комерційного контракту є *процесуальне саморегулювання*, тобто можливість сторін самостійно обирати вид врегулювання спору, його форму, осіб, які сприятимуть у цьому. В. Б. Саксонов зазначає: «Особливості порядку розгляду договірних спорів – визначення за згодою сторін із відповідною фіксацією у договорі або окремій угоді юрисдикційного органу (державні суди України або іншої держави чи конкретний міжнародний третейський суд/арбітраж, створений на території України чи іншої країни, як інституціональні (постійно діючі), так і арбітражі *ad hoc*)»⁹⁶¹. В Україні для врегулювання комерційних спорів з іноземним елементом доступний механізм міжнародного комерційного суду, який відділений від третейських судів, що розглядають спори між резидентами. Процесуальне саморегулювання допускає вибір сторонами системи врегулювання спору: державної або ж альтернативної, досудової та судової, псевдосудової. У разі обрання механізму міжнародного комерційного арбітражу сторони можуть обрати конкретний суд з близько ста існуючих у світі.

Арбітражна угода є окремим саморегульованим елементом міжнародного комерційного контракту, яка має певні особливості. За допомогою арбітражної угоди реалізується вибір сторін певних правил поведінки, тому арбітражна угода виступає наслідком такого вибору, обов'язком взаємного дотримання сторонами «правил гри» врегульованих частково ними. Автономність арбітражної угоди означає юридичну самостійність «відділеність» такої угоди відносно основного контракту, у зв'язку з яким у сторін виник спір. Арбітражне застереження трактується як угода, яка не залежить від основного договору, його умов, тобто арбітражна угода – самостійний правовий акт.

Міжнародний комерційний контракт – це найбільш оптимальна сфера правових відносин, у якій вплив правової глобалізації постійно розширюється. Це пов'язується, перш за все з тим, що міжнародний комерційний контракт є різновидом господарського договору, який у свою чергу, є засобом саморегулювання, з усіма характерними для

---

⁹⁶¹Саксонов В. Б. Правові особливості зовнішньоекономічних договорів (контрактів) України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2. С. 258.

нього ознаками та проявами. Прагнучи узгодити спільні умови, сторони міжнародного комерційного контракту розробляють взаємовигідні положення (правила), які обов'язкові тільки для них та є схожими або ж відмінними від низки таких же подібних контрактів. Завдяки таким подібностям зростає потреба в уніфікації правил з приводу міжнародного комерційного контракту, а завдяки відмінностям – відбувається урізноманітнення практики міжнародної торгівлі. Однією з відмінних особливостей при саморегулюванні міжнародного комерційного договору (контракту) є застосування принципу автономної волі сторін, що перебуває у постійному розширенні свого змістового наповнення завдяки глобалізаційним тенденціям міжнародної торгівлі.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, яка полягає у розкритті концепції саморегулювання господарської діяльності в Україні. До найбільш важливих наукових висновків належать такі.

1. У становленні та розвитку саморегулювання господарської діяльності в Україні можна визначити такі періоди. *Перший період.* Часи Руси-України. Основним засобом нормативного саморегулювання є звичай. У «Руській Правді» набуває формалізованого закріплення договір. Починає формуватися також інституційне саморегулювання у формі спрягів, перших об'єднань ремісників («ста»). *Другий період.* Українські землі включені до складу Королівства Польського та Великого князівства Литовського (XIV–XVII ст.). У цей час зберігається дія положень руського звичаєвого права. Інституційне саморегулювання представлене у формі братств та цехів. Історичною формою саморегуляції були міста, які мали статuti на основі магдебурського права. Норми магдебурського права були спрямовані на розвиток договірних засад у господарській діяльності (як засобу саморегулювання), принципів самоврядування, ринкового середовища, інституту власності. У містах магдебурського права діє професійне саморегулювання купецьких об'єднань, цехів. Вони створювали власні статuti, етичні стандарти, суди, могли контролювати якість продукції та діяльність учасників об'єднань, цехів. Вони створювали власні статuti, етичні стандарти, суди, могли контролювати якість продукції та діяльність учасників об'єднань. *Третій період.* Існування козацької держави. Нормативне саморегулювання представлене як звичаєве козацьке право, якому довіряли. Ці норми торкалися землекористування, укладення договорів, оренди землі, займанщини, міни, дарування, позики, підряду, особистого найму, найму майна, постачання тощо. Важливою формою саморегулювання була займанщина – це набуття власності на землю внаслідок зайняття та обробки земель покинутих або ж вільних. При чому договір та етичні норми могли існувати у формі звичаю. До інституційних утворень слід віднести сам козацький субетнос, який і створював саморегулювальні правила. *Четвертий період.* Кінець XVII ст. – початок XIX ст. – запроваджуються норми російського імперського законодавства: сфера звичаєвого права та ступінь саморегулювання обмежується. Основним засобом нормативного саморегулювання стає договір, окремо виділяються договори, що укладаються на ярмарках, торгах, законодавчо встановлюються обмеження щодо елементів саморегулювання договору. Відбувається закріпачення селян. Ступінь саморегулювання господарської діяльності знижується до критичного.

Унеможлиблюються прояви свободи підприємницької діяльності найбільш активної верстви на той час населення – селян. *П'ятий період.* Друга половина XIX ст. – початок XX ст. – почалися прогресивні перетворення у господарсько-правових відносинах. Була проведена селянська реформа, яка привела до розкріпачення селян та наділення їх землею. Селяни отримали майнові права, право укладати різного виду договори, вступати до гільдій, відкривати торгові заклади. Був затверджений Ремісничий статут 1879 р., яким визначалися норми етичної поведінки. Важливими інструментами саморегулювання були цехові сходи (сходки, збори), на яких колективно приймали рішення у вигляді громадського присуду; цеховий суд, який незначні проступки, конфліктні ситуації між цеховиками вирішував на основі замирення. До інституційних засобів саморегулювання цього періоду можна відвести: біржі, об'єднання підприємців та промисловців, торгово-промислові з'їзди, купецькі гільдії. У цей час розвиток саморегулювальних інституцій набуває чітких форм у становленні підприємництва: промислового, торгового, селянського тощо. Завдяки розвитку біржової торгівлі поширеними були нормативні засоби саморегулювання у формі договорів. Розвиток саморегулювання у цей період пов'язано з кооперативним рухом. У період революційних подій на Україні продовжують діяти прототипи саморегулювальних організацій. У 1917 році Українська Центральна Рада ухвалила закон, який створював правове підґрунтя для діяльності та проведення з'їздів українських кооператорів. На підставі цього закону був проведений Перший Всеукраїнський з'їзд кооперативних спілок. *Шостий період.* Радянські часи. Інституційне саморегулювання було знищене, а нормативне обмежувалося. Ремісницький промисел надає можливість існувати зародкам підприємницької діяльності та саморегулювання. Державою допускалася діяльність кооперативних та громадських організацій, які могли приймати різноманітні акти у сфері регулювання трудових, спортивних та інших відносин та здійснювати контроль за їх дотриманням. *Сьомий період.* Період після відновлення незалежності України. Правові традиції інституційного та нормативного саморегулювання господарської діяльності, які були втрачені внаслідок сімдесятирічного панування адміністративно-командної системи, починають повільно відроджуватися. Перші інституційні організації саморегулювання господарської діяльності виникають на фондовому ринку. Відбулося офіційне визнання саморегулювальних організацій у таких сферах: оціночній діяльності, арбітражних керуючих, архітектурної діяльності. У цей період до саморегулювальних інституцій можна віднести

торгово-промислові палати, біржі, будівельну палату тощо. *Сучасний період* – початок ХХІ ст. Він характеризується розвитком саморегулювання унаслідок загальнодержавних напрямів на децентралізацію та дерегулювання. Відбувається бурхливе становлення та розвиток нормативного та інституційного саморегулювання в Україні, які спричинені потребою прийняття ефективного законодавства, що закріпило б роль саморегулювальних організацій у розвитку громадянського суспільства.

2. Поняття саморегулювання є полісемічним. У праві воно може розумітися і як функція, і можливість (властивість) як усієї правової системи, так і окремого її елемента. Водночас саморегулювання може виявлятися і як певний процес, так і різновид правового регулювання. Саморегулювання господарської діяльності – це система, яка включає взаємопов'язані структурні елементи, які взаємодіють з іншими елементами системи права у правовому полі як єдине ціле.

3. У саморегулюванні господарської діяльності реалізується принцип верховенства права (зокрема, у формі звичаю або ж договору між суб'єктами господарювання) тощо. Саморегулювання виступає проявом справедливості (відбувається врахування та збалансування інтересів, врегулювання спорів між конкретними суб'єктами господарювання). Саморегулювання господарської діяльності потребує високого рівня правосвідомості та самоорганізації суб'єктів економічної діяльності. Саморегулювання господарської діяльності втілюється у можливості створення певних правил (правотворчість) самими суб'єктами правозастосування.

4. Саморегулювання господарської діяльності – це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою розроблених та встановлених правил, відносин із суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою задоволення економічних та соціальних потреб.

5. Особливостями саморегулювання господарської діяльності є:

1) мета – самостійне упорядкування господарської діяльності за допомогою альтернативного або додаткового (субсидіарного) встановлення правил поведінки, не визначених або не достатньо визначених державним регулюванням або вибору альтернативних правил поведінки не заборонених нормами права, визначених державою, їх дотримання та контроль; захист прав суб'єктів відмінним від державного способом за допомогою створення певних інституцій;

2) завдання: а) розробка та встановлення правил поведінки між суб'єктами саморегулювання у конкретній галузі; б) дотриманням та контроль за визначеними правилами між суб'єктами саморегулювання; в) застосування заходів впливу до порушника норм саморегулювання; г) забезпечення прав суб'єктів саморегулювання та їх захист; д) врегулювання спорів між суб'єктами саморегулювання альтернативними методами вирішення спорів; е) забезпечення ефективної взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами господарювання та споживачами створюваних учасниками саморегулювання товарів і послуг;

3) суб'єкти – безпосередньо суб'єкти господарювання та саморегулівні організації;

4) засоби: договірне регулювання (господарські договори; арбітражні угоди як віддільні від господарського договору угоди; угоди про вибір права, якими визначається застосовний до конкретного договору правопорядок); корпоративні акти; звичаї ділового обороту (торгівлі); стандартні правила здійснення певних видів діяльності стандартів, етичні кодекси; добра практика; процедурні засоби (сертифікація, добра сільськогосподарська практика тощо);

5) межі саморегулювання господарської діяльності визначені за принципом, якщо прямо не заборонені законом, то дозволені. Дозволяються будь-які форми, засоби саморегулювання, не заборонені законом;

6) засоби забезпечення саморегулювання: договірні (визначені договором); дисциплінарні (визначені саморегулівними організаціями); корпоративні (внутрішні, передбачені корпоративними актами); система альтернативних методів врегулювання спорів між суб'єктами.

6. До принципів саморегулювання господарської діяльності слід віднести: збалансування державного регулювання та саморегулювання господарської діяльності, принцип свободи саморегулювання господарської діяльності, принцип рівності суб'єктів саморегулювання, заборона недобросовісної конкуренції між суб'єктами саморегулювання, принцип корпоративності, принципи прозорості, відкритості, публічності.

7. Визначено такі види саморегулювання господарської діяльності залежно від: виду засобів саморегулювання (договірне, корпоративне); процедурних засобів саморегулювання (самосертифікація, добровільна сертифікація, добровільна оцінка діяльності, самоконтроль, добра практика (добра сільськогосподарська практика, елементи комплаєнсу); засобів забезпечення саморегулювання (договірні (визначені договором), організаційні, дисциплінарні, корпоративні, система альтернативних методів врегулювання спорів між суб'єктами); виду господарської

діяльності; мети здійснення господарської діяльності (комерційної та некомерційної); складу суб'єктів саморегулювання господарської діяльності можна виділити такі ланки: первинну (індивідуальну, договірне саморегулювання) та вторинну (колективну, корпоративне саморегулювання). До форм закріплення саморегулювання господарської діяльності відносять нормативне та організаційне (інституційне) саморегулювання. Саморегулювання господарської діяльності може проходити на рівні: міжнародному (універсальному); регіональному; локальному та індивідуальному. Класичним є виокремлення добровільного, делегованого та змішаного саморегулювання.

Залежно від суб'єктного критерію доцільно визначити саморегулювання суб'єктів господарювання приватного, державного та комунального сектора економіки. Найвищий ступінь саморегулювання у приватному секторі економіки. Досліджуючи практику діяльності суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, доходимо висновку про відсутність СРО у цих суб'єктах.

Залежно від форм власності можна виділити особливості саморегулювання приватного підприємства; підприємства колективної власності; комунального підприємства; державного підприємства; підприємства, заснованого на змішаній формі власності; спільного комунального підприємства. Оскільки в Україні можуть діяти також інші види підприємств, то можуть бути визначені інші особливості саморегулювання залежно від їх видів. Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні, тому можна вказати і на особливості саморегулювання цих видів підприємств.

8. Саморегулювання господарської діяльності не протистоїть державному регулюванню, не є його антиподом та запереченням потреби в останньому, однак до певної міри це альтернатива державному регулюванню, оскільки об'єктом саморегулювання є безпосередньо правила поведінки самих суб'єктів, які здійснюють саморегулювання.

Саморегулювання господарської діяльності – це більш гнучкий спосіб у порівнянні з державним регулюванням. На відміну від державного регулювання механізми саморегулювання господарської діяльності швидше реагують на зміни, які відбуваються в економічних відносинах. При саморегулюванні господарської діяльності суб'єкти встановлюють для себе певні правила поведінки, які можуть бути обмежені державою за допомогою імперативних норм. За допомогою саморегулювання держава може організовувати діяльність суб'єктів господарювання у певній сфері, галузях, на локальному рівні тощо.

Державне регулювання визначає межі здійснення саморегулювання самими суб'єктами і водночас межі втручання органів державної влади у саморегулювання. При оптимальному збалансуванні ступінь втручання держави може варіюватися залежно від наявності різних факторів (чинників) чи їх поєднання.

Визначено такі форми взаємодії державного регулювання та саморегулювання: нормативно-правове забезпечення діяльності СРО та корпоративної діяльності суб'єктів господарювання; встановлення меж саморегулювання; підтримка організаційних структур СРО; державне приватне партнерство; співрегулювання окремих галузей господарської діяльності; контроль та нагляд за діяльністю СРО; контроль та нагляд за нормативною складовою діяльності суб'єктів саморегулювання; делегування повноважень органів державної влади до СРО.

9. До особливостей закріплення положень саморегулювання господарської діяльності на рівні директив ЄС можна віднести: саморегулювання в ЄС є додатковим до державного регулювання способом, який існує поряд із судовими та адміністративними процедурами; саморегулювання є добровільним способом здійснення контролю у певній сфері суспільних відносин; саморегулювання є ефективним механізмом врегулювання суспільних відносин у певній сфері; саморегулювання є ініціативною діяльністю відповідних суб'єктів для прийняття спільних принципів; саморегулювання позитивно впливає на забезпечення діяльності у межах директив ЄС; саморегулювання не може бути заміником законодавчих зобов'язань на національному рівні; саморегулювання визнається як більш швидкий, економічний та гнучкий спосіб регулювання порівняно з адміністративними; держави – члени ЄС повинні заохочувати саморегулювання у визначених галузях; деталізація у здійсненні саморегулювання, яка виражається у визначенні за державами – членами пропонованих дій з приводу розвитку саморегулювання (наділення саморегулювальних організацій делегованими повноваженнями); закріплення таких засобів саморегулювання господарської діяльності: добровільні угоди, кодекси поведінки, позасудові методи врегулювання спорів (посередництво, медіація, арбітраж); важливою є діяльність саморегулювальних організацій, яка може наділятися регулятивною функцією (розробка кодексу поведінки), а також функціями контролю, нагляду, моніторингу.

10. Обмеження саморегулювання господарської діяльності – це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг саморегулювання в означеній сфері. Обмеження саморегулювання господарської діяльності деталізують конституційні положення правових обмежень та чіткіше

визначають межі поведінки суб'єктів саморегулювання відповідно до норм господарського права.

Обмеження саморегулювання господарської діяльності залежать від низки чинників: історичного етапу, який проходить держава; рівня втручання держави у саморегулювання господарської діяльності; сфери, галузі, виду господарської діяльності; виду засобів саморегулювання господарської діяльності.

11. Саморегулювання господарської діяльності має зайняти належне важливе місце відповідно до ролі у соціально-економічному житті держави та відповідно набути адекватного закріплення у базовому нормативно-правовому акті – ГК України, тому доцільно доповнити його главою 2-1 за такою назвою: «Основні засади саморегулювання та співрегулювання у сфері господарювання. Саморегулівні організації».

12. Визначено загальні (галузеві) обмеження саморегулювання господарської діяльності (застосовуються до усіх видів саморегулювання господарської діяльності) та спеціальні (залежно від певного виду саморегулювання). До спеціальних обмежень саморегулювання можна віднести: 1) обмеження добровільного, делегованого та змішаного саморегулювання; 2) обмеження засобів саморегулювання: господарського договору, саморегулівних організацій, корпоративних актів, етичних кодексів тощо; 3) обмеження саморегулювання у певних сферах, галузях, видах господарської діяльності; 4) обмеження суб'єктного складу учасників саморегулювання; 5) обмеження у разі наділення статусу саморегулівної організації або ж за відсутності такого: а) обмеження з приводу повноважень саморегулівної організації; б) обмеження щодо функцій саморегулівної організації; в) обмеження залежно від набуття членства у саморегулівній організації.

13. До самообмежень у господарській діяльності можна віднести: самосертифікацію, добровільну сертифікацію, самоконтроль, дотримання «доброї, сумлінної практики» у певних галузях, систему комплаєнсу тощо. Особливості обмежень мають такі нормативні засоби саморегулювання: господарський договір, корпоративний договір, статут товариства, технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики, правила професійної етики та технічні умови. Самообмеження саморегулювання господарської діяльності за порядком застосування поділяються на: 1) добровільні самообмеження, впроваджуються за власною волею з метою отримання певних позитивних результатів (преференцій) від держави, тобто спонукаються державою; 2) добровільно-вільні – за власною волею, спонукаючим критерієм впровадження є власна політика суб'єкта господарювання з метою

отримання конкурентних переваг на ринку, захисту власних прав та інтересів тощо; 3) примусові самообмеження – впроваджуються відповідно до певного нормативно-правового акта.

14. Дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності співвідносяться так: 1) дерегулювання господарської діяльності – це система заходів державного регулювання у виді усунення, зменшення та спрощення певних впливів, процедур, передбачених державою, а саморегулювання господарської діяльності – це недержавне регулювання, тобто упорядкування господарської діяльності самими суб'єктами; 2) саморегулювання господарської діяльності може бути результатом, наслідком дерегулювання; 3) дерегулювання та саморегулювання господарської діяльності різняться за метою, завданнями, суб'єктом складом, однак проводяться для покращення здійснення господарської діяльності; 4) Україна проходить шляхом звуження сфери державного регулювання господарської діяльності та розширення саморегулювання останньої.

15. Спільними характеристиками співрегулювання та саморегулювання є подібність змішаного саморегулювання та співрегулювання, адже в обох процесах обов'язкову участь бере держава, яка визначає межі втручання у процес регулювання. Відмінними ж ознаками є такі ознаки: при саморегулюванні суб'єкти господарювання добровільно визначають певні обов'язки для себе перед споживачами, а при співрегулюванні – обов'язкову участь та координацію у зазначених діях бере ще й держава. При саморегулюванні основна ініціатива та розробка правил поведінки, координація, контроль покладається на представників суб'єктів господарювання, а при співрегулюванні – навпаки, саме органи держави залучають суб'єктів саморегулювання для упорядкування функціонування певної галузі господарської діяльності.

16. Питанням співрегулювання недостатньо приділено уваги на законодавчому рівні, хоча відповідно до Угоди про асоціацію Україна визнає напрям на добре врядування та співрегулювання, що є одним із таких способів забезпечення, тому слід внести зміни до низки галузевих законів України. Зокрема, щодо можливості запровадження додаткового регулювання у вигляді саморегулювання з використанням нормативних засобів: кодексів поведінки, добровільних угод, добровільних (добрих) практик. Особливо такі зміни будуть актуальними для галузей, де розвиток відбувається доволі динамічно: інноваційна сфера, IT-технології, Інтернет, реклама, медіа-послуги, електронна торгівля тощо. Визначення можливості впровадження кодексів поведінки буде позитивним напрямом удосконалення ринку товарів та послуг.

17. Саморегулівна організація – це інституційна (організаційна) форма саморегулювання суб'єктів господарювання, метою якої є альтернативне або додаткове до державного самостійне упорядкування господарської діяльності у певній сфері, галузі, виді (видів), ринку, які вони представляють.

Саморегулівна організація – самоврядна організація, неприбуткове некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання для самостійного регулювання господарської діяльності.

18. Правова природи СРО виражається у такому: СРО – це самоврядна організація, неприбуткове некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання, яка без мети отримання прибутку; СРО – це юридична особа з особливим правовим статусом, який потребує офіційного визнання в реєстрі: до неї застосовуються загальні вимоги до як юридичних осіб, спеціальні – як до некомерційних юридичних осіб та низка критеріїв, які залежать від особливостей відповідного ринку; метою створення СРО є упорядкування діяльності на певному ринку, у певній сфері, галузі, виді економічної діяльності, представлення, охорона інтересів своїх членів та створення відповідних правил поведінки (кодексів), контроль за їх виконанням, мета може бути пов'язана із виконанням певних публічних завдань; СРО об'єднує учасників певної професійної спільноти та/або виду, галузі, ринку та сфери господарської діяльності; СРО створюється на основі членства, як правило, добровільного, однак можливі ситуації примусового членства у СРО; репрезентативність СРО; підвищені вимоги до СРО: розробка СРО власних саморегулівних норм; забезпечення прозорості та відкритості діяльності; наявність контролюючих функцій щодо учасників; можливість отримання делегованих повноважень; обов'язковість фінансової та нефінансової звітності тощо; СРО – це особливі організації, об'єднання суб'єктів господарювання, за допомогою якого врегульовуються взаємовідносини між державою, суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг.

Правове становище СРО на ринку відображено у компетенції. Для набуття статусу СРО потрібно відповідати низці критеріїв, які залежать від особливостей відповідного ринку. Тому можна виділити загальні та спеціальні критерії набуття статусу СРО. До загальних можна віднести: неприбутковість, наявність правил організації та механізму контролю за їх дотриманням, ведення реєстру членів СРО, відкритість та публічність інформації про діяльність СРО та її членів. До спеціальних критеріїв можна віднести: вимоги до суб'єктного складу, кількісні показники тощо.

19. Проведено класифікацію саморегульованих організацій в Україні. Запропоновано такі підходи до класифікації та відповідно до них такі види: 1) залежно від визнання статусу СРО органом державної влади: організації, які визнаються саморегульованими на підставі прямої вказівки закону (офіційні); організації, які не визначені законом як саморегульовані; самоврядні організації з особливим статусом (торгово-промислові палати; фондові та товарні біржі); 2) за сферою, видом, галуззю господарської діяльності (найбільш диференційована класифікація, щодо якої важко встановити вичерпний перелік з огляду на постійні видозміни та інновації у господарській діяльності); 3) за наділеними державою повноваженнями: саморегульовані організації з делегованими повноваженнями та без них (можуть бути певні модифікації залежно від обсягу наділення державою публічними повноваженнями саморегульованих організацій); 4) за регіональним охопленням саморегульовані організації можуть бути: міжнародні універсальні (глобальні), міжнародні регіональні (європейські, африканські), національні, регіональні, обласні, місцеві; 5) за обов'язковістю членства: з обов'язковим членством та добровільним; 6) за функціональною спрямованістю: розрізняються залежно від превалюючої функції організації (нормотворчої, репрезентативної, захисної тощо); 7) залежно від використання засобів саморегулювання господарської діяльності; 8) залежно від використання методів врегулювання спорів між учасниками саморегульованих організацій тощо.

Основним критерієм для поділу на саморегульовані організації суб'єктів господарювання та саморегульовані організації за професійним спрямуванням є суб'єктний критерій: для саморегульованих організацій у господарській діяльності основними суб'єктами є суб'єкти господарювання; для саморегульованих організацій у професійній діяльності – фізичні особи, які займаються певним видом професійної діяльності та/або отримали доступ до професії.

20. На основі проведеного порівняльного аналізу визначено загальні тенденції функціонування СРО у зарубіжних державах: політика держав щодо саморегульованих організацій формується за активної участі усіх зацікавлених сторін: держави, представників бізнесу та споживачів товарів та послуг; інституційне саморегулювання в одних державах перебуває на стадії свого становлення (Україна); у інших – інтенсивно розвивається і, як наслідок цього бурхливого процесу, фокусуються як негативні, так і позитивні тенденції; ще у інших – практика діяльності доволі усталена та ефективна (неефективна), постійно відбуваються дії щодо осучаснення; можлива реєстрація СРО як комерційних, так і некомерційних об'єднань; СРО створюються

на основі як добровільного, так і обов'язкового членства; як правило, питання діяльності СРО врегульовується на рівні галузевих законів, які торкаються правового регулювання певної галузі, або ж діють окремі закони щодо конкретних саморегулювальних організацій. Можливий варіант загального закону про діяльність саморегулювальних організацій, господарських палат; СРО можуть створюватися на рівні певних територіальних одиниць, а також на національному рівні, об'єднуючи представників територіальних СРО. Національні СРО мають свої представництва у міжнародних неурядових організаціях у цій сфері (за наявності); стандартними функціями СРО у світі є: розробка правил (етичні кодекси, стандарти тощо) та їх дотримання членами організації; представництво членів СРО, захист їх інтересів, контроль діяльності членів СРО. Важливим компонентом є делеговані повноваження у випадках, чітко регламентованих законодавством; етичні кодекси СРО можуть підлягати схваленню органами державної влади (Велика Британія); національні СРО з огляду на глобалізацію можуть мати представництва в інших державах; СРО можуть створюватися за критерієм сфери, виду, галузі, ринку господарської або професійної діяльності або ж за міжгалузевим критерієм (залежно від основної загальноновизнаної ідеї, мети для її членів, наприклад чесного ведення справ (США)); система СРО тяжіє до змін, які спрямовані на політику співрегулювання; СРО є ідеологами перспективних норм, які у подальшому можуть бути закріплені у законодавстві держави. Саморегулювальні норми включають підвищені вимоги до своїх членів, які у подальшому можуть бути визнані загальнокорисними та встановлені на рівні держави.

Для держав колишнього соціалістичного табору (Україна, Польща, Чехія, Словаччина та інших) характерний дорадянський розвиток СРО, потім період заборони їх діяльності та відновлення функціонування у 90-ті роки ХХ ст. При чому різний ступінь державного втручання в економіку держав відобразився і на ступені швидкості регенерації саморегулювальних механізмів як ринку у цілому, так і інституційної сфери.

21. Аналіз видів та змісту функцій СРО надає можливість для такої класифікації: 1) за спрямуванням на: регулятивну, охоронну, контрольно-пунітивну. При чому організаційна, представницька, нормативна, інформаційна, освітня, консультативна, методологічна, аналітична відповідно до різних інтерпретацій функцій можуть поглинатися регулятивною функцією; захисна, врегулювання конфліктів – охоронною; дисциплінарна, репутаційної відповідальності – контрольно-пунітивною; 2) за важливістю застосування: основні та додаткові.

Залежно від виду СРО, її мети, сфери діяльності можуть різнитися основні та додаткові функції. Основними функціями є регулятивна (яка включатиме різні функції до свого складу: нормативну, організаційну, представницьку як основні), охоронна та контрольна. Інші функції, поглинуті регулятивною (інформаційна, освітня, консультативна, методологічна, аналітична), можуть бути для одних СРО основними, а для інших – додатковими; 3) залежно від наявності публічно-приватних інтересів: які мають у своїй складовій публічні аспекти (розвиток певного ринку), приватні аспекти (вирішення внутрішніх конфліктів між членами СРО), як публічні, так і приватні аспекти (функція контролю, нормативна тощо). Такий поділ є умовним та залежить від економічного напрямку держави та її історичних перспектив та реалій; 4) функції, пов'язані з виконанням делегованих повноважень та відсутністю таких. У межах регулятивної функції можуть реалізовуватися повноваження щодо ліцензування певного виду господарської діяльності, сертифікації та навчання підприємців тощо; 5) залежно від виконання поставлених завдань: внутрішні (вирішують питання, пов'язані із внутрішньою взаємодією членів СРО, задоволення виключно власних інтересів) та зовнішні (прямовані на співпрацю, взаємодію з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, споживачами товарів та послуг тощо). До внутрішніх функцій можна віднести: освітню, консультативну, методологічну тощо. До зовнішніх – представницьку, захисну.

22. Делегування повноважень СРО – це надання визначених на певний термін повноважень на основі прозорої процедури від компетентного суб'єкта (орган державної влади, суб'єкт господарювання) до СРО та встановлення порядку контролю за їх виконанням.

Слід виділити: внутрішнє делегування (від членів СРО до саморегулювальної організації) та зовнішнє делегування (від органів державної влади до саморегулювальної організації). Внутрішнє делегування здійснюється на основі договору між СРО та її членом (по горизонталі). Зовнішнє, відповідно до встановленої законодавством процедури, органом державної влади (по вертикалі) на основі заяви від СРО або відразу визначається відповідним законом.

23. Аналізуючи діяльності СРО у світі, доходимо таких висновків, які мають бути ураховані при здійсненні правового забезпечення СРО в Україні: 1) формування довіри суспільства щодо здатності саморегулювальних організацій здійснювати регулювання господарської діяльності та ефективний контроль за членами організації; 2) запобігання надмірній регуляції зі сторони СРО діяльності її членів; 3) запобігання

створенню надмірних бар'єрів доступу до певного ринку або професійної діяльності зі сторони СРО; 4) запобігання конфліктів під час реалізації публічних та приватних функцій, публічних та приватних аспектів мети СРО. У цій ситуації примат має виконати публічні аспекти функцій СРО; 5) поряд із побудовою СРО як незалежної інституції потрібно передбачити механізм, який забезпечить демократичність функціонування СРО, виборність та підзвітність діяльності її органів, недопущення комерціалізації її діяльності; 6) створення ефективного механізму сприяння та контролю зі сторони держави.

24. Обґрунтовано, що рівень державного нагляду та контролю буде залежати від моделі саморегулювання, прийнятого на ринку. Чим більше передано повноважень до СРО (делеговане саморегулювання), тим вищий рівень нагляду та контролю за організацією буде здійснено. Водночас при добровільному саморегулюванні, де СРО створюються за зразком громадських організацій рівень, державного нагляду та контролю за організацією як за СРО буде мінімальним. У разі якщо організація не визнана саморегулювальною, то і нагляд і контроль буде відповідно здійснено у загальному порядку як то до громадського об'єднання або ж господарської асоціації, або у визначеному законом порядку до відповідної організації: палати, торгово-промислової палати, біржі тощо.

Встановлено, що на рівні законів України не достатньо нормативно забезпечено здійснення нагляду та контролю за діяльністю СРО. Нечисленні підзаконні нормативно-правові акти, які прийнято у розвиток законів, лише фрагментарно передбачають проведення нагляду та контролю за діяльністю СРО і тільки у разі наявності офіційних СРО на певному ринку, у сфері, галузі, виді господарської діяльності.

У переважній більшості проаналізованих нормативних положень виконання функції нагляду та контролю за СРО полягає у повноваженнях органів державної влади здійснювати перевірку щодо відповідності вимог законодавства України щодо набуття та втрати статусу СРО. Перевірці підлягає, перш за все, достовірність наданої інформації та своєчасність її подання. У низці випадків до компетенції органів державної влади входить контроль виконання повноважень з регулювання СРО господарської діяльності на ринку, у сфері, галузі, виді господарської діяльності. Кожна СРО зобов'язана вести свій реєстр членів, тому предметом контролю з боку органів державної влади виступає достовірність відомостей, які торкаються членів СРО. У разі отримання СРО делегованих повноважень до предмета нагляду та контролю за

СРО включаються повноваження органів державної влади щодо належного здійснення СРО делегованих повноважень, відповідність їх здійснення вимогам законодавства України, належного контролю з боку СРО за діяльністю її членів.

25. Прогалиною законодавства України є відсутність механізмів підтримки діяльності СРО, тому з метою реального впровадження саморегулювання на першому етапі потрібно створити нормативне забезпечення їх діяльності, якому передбачити низку таких заходів. Потребою удосконалення законодавства залишається прийняття положень щодо прозорого та відкритого механізму проведення нагляду та контролю органами державної влади. Загальні положення щодо нагляду та контролю за діяльністю СРО можуть бути передбачені в ГК України, а механізм проведення в окремому Законі України «Про саморегулювні організації» та у відповідних спеціальних законах. На рівні законів України передбачена можливість здійснення нагляду та контролю за СРО лише органами державної влади. Тому потрібно розробити та узаконити здійснення громадського контролю за діяльністю СРО.

26. Корпоративний акт як засіб саморегулювання у господарському праві – це акт, незалежно від назви, форми, структури та змісту, який самостійно приймається, ухвалюється певною спільнотою, утворенням (господарським товариством, господарським об'єднанням, саморегулювальною організацією), з питань упорядкування певної сфери, галузі, виду господарської діяльності або внутрішньогосподарської діяльності, у межах чинного законодавства та міжнародних договорів. Така дефініція допомагає конкретизувати суб'єктний склад та визначати видові особливості корпоративного акта.

Об'єднуючою назвою для усіх корпоративних актів може бути також термін «правила корпоративного саморегулювання». Ці правила можуть поділятися на: правила саморегулювальної організації та внутрішньогосподарські правила (внутрішньоорганізаційні, внутрішньофірмові: одна юридична особа, транснаціональна корпорація). Причому як і саморегулювальної організації, як приклад об'єднання суб'єктів господарювання з некомерційною метою діяльності, так і окремі юридичні особи можуть включати до правил (корпоративних актів): етичні кодекси, стандарти діяльності, меморандуми, положення тощо. Відмінністю між ними є коло осіб, між якими потрібно здійснити узгодження воль щодо цих правил. Правила саморегулювальної організації приймаються самостійно у межах організації завдяки узгодженню інтересів, прав, обов'язків усіх її членів. Щодо окремого суб'єкта

господарювання узгодження воель залежить від організаційно-правової форми та інших особливостей організації.

Корпоративні акти саморегулювних організацій спрямовані на вирішення більш загальних питань, що стосуються певної сфери господарської діяльності (регламенти, правила). Внутрішньогосподарські корпоративні акти стосуються упорядкування організаційної роботи окремої юридичної особи (корпоративний договір, статут тощо). Водночас саморегулювні організації також мають корпоративні акти, які упорядковують їх організаційну роботу як окремої юридичної особи. Законодавство України не визначає чіткого переліку корпоративних актів, які можуть створюватися суб'єктами господарювання та саморегулювними організаціями. Тому назви, структура, форма – найрізноманітніші, що і є елементом саморегулювання.

27. Запропоновано таку класифікацію корпоративних актів: за ступенем саморегулювання: розроблені та затверджені самостійно певною спільнотою, затверджені уповноваженим органом державної влади, затверджені на основі типових або примірних (модельних) актів; за суб'єктом створення: саморегулювна організація, господарське товариство, господарське об'єднання тощо; за рівнем територіальної дії: глобальні (універсальні), регіональні, національні, місцеві; за суб'єктом прийняття: загальні збори, виконавчий орган, одноосібно тощо; за типом (назвою): статут, корпоративний договір, установчий договір, положення, етичний кодекс, правила корпоративної етики тощо, регламент, кодекс усталеної практики, положення тощо; за змістом відносин, які упорядковуються: моральні (етичні) правила, норми комплаєнсу (антикорупційні, податкові, конкурентні тощо), соціальні, трудові, інформаційні, технічні, управлінські (порядок прийняття рішень в організації, порядок взаємодії з органами державної влади, споживачами товарів та послуг) тощо. Управлінські акти можна поділити, у свою чергу: 1) на внутрішні, які врегульовують відносини між: учасниками корпорації, корпорацією та її учасниками, між корпорацією та її працівниками, між органами корпорації; 2) зовнішні, які визначають правила взаємодії з органами державної влади, громадськими організаціями, споживачами товарів та послуг, з іншими юридичними та фізичними особами тощо; за видом саморегулювання: з делегованими повноваженнями, без делегованих повноважень; за механізмом прийняття рішень: на рівні корпорації, узгодження з органами державної влади.

28. У внутрішньогосподарській діяльності суб'єкта господарювання статут (засновницький договір) є вищим за ієрархією засобом само-

регулювання, на основі якого розробляються усі інші корпоративні акти саморегулювання, які деталізують його положення. Урізноманітнення засобів саморегулювання та регулювання загалом призвело до створення «гібридних» форм засобів саморегулювання у корпоративних відносинах. Враховуючи напрям на посилення ролі саморегулювних засобів у господарській діяльності, потрібно актуалізувати зміни щодо діяльності господарських товариств у ГК України у напрямі посилення ролі працівників у діяльності корпорації.

Статут є основним засобом саморегулювання внутрішньогосподарської діяльності корпорації, в якому визначені принципові аспекти діяльності. На основі статуту розробляються інші корпоративні акти. Водночас статут, на відміну від інших корпоративних актів, підлягає обов'язковій державній реєстрації. Статут є засобом саморегулювання, оскільки у ньому самостійно та на власний розсуд визначаються багато положень, які стосуються діяльності, функціонування юридичної особи, водночас держава здійснює певні контрольні функції за його змістом та має бути упевнена у відповідності законодавству його положень.

29. Кодекс корпоративного управління має свої особливості як засіб саморегулювання. Спостерігається фактично подвійність задіяння саморегулювних механізмів: спочатку саморегулювними інституціями або ж уповноваженими органами (організаціями) пропонується впроваджувати саморегулювний засіб – кодекс корпоративного управління, який створений на національному або ж глобальному рівнях; потім окремий суб'єкт господарювання імплементує та трансформує такі положення відповідно до власних бачень у локальному кодексі, який є кінцевою метою реалізації глобальних принципів саморегулювання. Принципи глобального, регіонального кодексу саморегулювання втілюються у життя в локальному акті саморегулювання – кодексі корпоративного управління окремої компанії.

30. Правила саморегулювальної організації є обов'язковою вимогою до СРО: без створення системи власного нормативного забезпечення організація не може бути визнана у сучасному світі саморегулювальною.

Етичні кодекси саморегулювальної організації – це певна кодифікація моральних статусів суб'єктів господарювання у професійній діяльності на ринку. Етичні кодекси вказують на належну усталену практику у професійній та господарській діяльності: що робити, як робити, як діяти, що не робити. Тому в одних випадках етичні кодекси полегшують діяльність, а в інших – ускладнюють, фактично виступаючи певними «протоколами» дій та бездіяльності. Формалізація етичних норм у виді етичних кодексів певною саморегулювальною спільнотою є

важливим показником референтності, оскільки спільність бачень етичних настанов є надважливим при формуванні відповідального ставлення до ринку. Самоідентичність, професійна належність до певного ринку включає моменти самореалізації, творчої складової, які на сьогодні є важливими для господарської діяльності.

31. В умовах глобалізації, європеїзації та глокалізації відбувається формування особливостей змістового та інструментального наповнення культури підприємницької діяльності. Розширення цього розуміння стається за допомогою категорій саморегулювання, корпоративної соціальної відповідальності, комплаєнсу, добросовісності та чесного ведення справ, державно-приватного партнерства. Науково-технічний прогрес призводить до виникнення нових понять, явищ, швидкої зміни культури суспільства, що і впливає на формування культури підприємця. Гра на випередження, комфортність є новими трендами, які мають бути збалансовані в етичному кодексі підприємця. Етичні кодекси підприємців, «добра практика» є важливими складовими українського бізнесу. Водночас ці інструменти перебувають на етапі становлення, тому їх розвиток залежить багато у чому від освітньої політики, від виховання підприємців у дусі добросовісності, чесного ведення справ, відповідального ставлення до своєї діяльності.

33. Моральні імперативи певної СРО покликані створити гнучкий механізм, який би об'єднав розрізаних суб'єктів господарювання у спільних прагненнях, цілях. Етичний кодекс виступає своєрідним атрибутом осуспільнення, комунікації між представниками певного ринку. Створення етичних кодексів є своєрідним цивілізаційним наративом. Адже моральні та етичні засади існували з появою людства, певним чином видозмінювалися та трансформувалися, а на сьогодні – це збірка «про сьогодні», про актуалізацію відносин у суспільстві та між самим підприємницьким середовищем. Коло моральних та етичних настанов, які включаються до кодексів, різноманітні та апріорі залежать від сфери, ринку, виду господарської діяльності.

33. Проводячи аналіз актів саморегулювальної організації, доходимо висновку, що за розвиненої системи саморегулювання на ринку ускладнюється і система актів саморегулювальної організації: від правил та стандартів щодо етичних моментів, порядку розгляду спорів, прийняття та виключення з членства в організації до окремих доволі складних та відокремлених документів, які стосуються, крім зазначених, питань антикорупційної політики, комплаєнсу, технічної стандартизації, порядку функціонування органів СРО, реалізації делегованих повноважень та накладення стягнень. Відповідно, проведений порівняльний аналіз

корпоративного нормативного забезпечення СРО за кордоном (Канада, США, Польща та ін.) та розвиненої системи СРО України (фондовий ринок) за зовнішньою формою, назвами, змістом питань узагальнено має подібні характеристики. Звичайно, кожна галузь господарської діяльності у кожній державі та кожна СРО – індивідуальні, тому диференціація доволі широка. Правила СРО є не лише елементом добровільного регулювання діяльності суб'єкта господарювання, а й також визнаним елементом правової системи.

До особливостей корпоративної соціальної відповідальності як різновиду саморегулювання можна віднести: систему певних організаційних саморегулювальних процесів, які спрямовані на реалізацію соціальної політики суб'єкта господарювання; систему саморегулювальних нормативних засобів, спрямовану на реалізацію публічних соціальних функцій держави приватними агентами; вона підтримується органами державної влади певної держави та міжнародними організаціями; в ідеальному розумінні запроваджується на добровільній основі; взаємовигідною політикою для усіх зацікавлених сторін.

34. Господарський договір стає засобом саморегулювання на рівні індивідуальної правотворчості та правозастосування, коли сторони визначають та реалізують власні правила поведінки без зовнішнього (публічного) впливу, у той же час в межах, допустимих державою. У свободі господарського договору проявляється функція саморегулювання: самостійно, на власний розсуд упорядковувати діяльність. Упорядкування виявляється у виборі контрагента, укладенні договору (створенні нормативного індивідуального забезпечення господарських відносин), виборі способів урегулювання спору; за потреби вибору права, якому підпорядковується договір; створенні власних узвичаєнь при виконанні договору між контрагентами за межами формалізованого вираження договору. Відбувається розширення меж саморегулювання господарського договору з іноземним елементом. Цифрова економіка призвела до появи нових форм, видів господарських договорів, їх трансформації, у чому виявляється ознака саморегулювання.

35. Особливістю міжнародного комерційного договору як засобу саморегулювання є можливість сторін обрати право, яке буде застосовуватися до контракту, тобто використати принцип автономії волі сторін. Сумлінність, добросовісність є тим обов'язковим глобальним принципом, імперативом, транснаціональним публічним порядком, який об'єднує приватноправову та публічно-правову сфери та підлягає захисту як з боку держави, так і окремих контрагентів.

Особливістю міжнародного комерційного контракту є процесуальне саморегулювання, тобто можливість сторін самостійно обирати вид врегулювання спору, його форму, осіб, які сприятимуть у цьому. Процесуальне саморегулювання допускає вибір сторонами системи врегулювання спору: державної або ж альтернативної, досудової та судової, псевдосудової. У разі врегулювання комерційних спорів з іноземним елементом *lex mercatoria* використовується як нормативний інструмент саморегулювання. У цьому випадку відбувається поєднання двох засобів саморегулювання: інституційного та нормативного. Це вищий ступінь розвитку саморегулювання: коли за допомогою вибору міжнародного комерційного арбітражу, як інституції та виду процесу саморегулювання, на основі саморегулювальної нормативної системи відбувається врегулювання міжнародного комерційного спору.

Як засіб саморегулювання господарської діяльності звичай ділового обороту (торгівлі) є системою формалізованих (неформалізованих) усталених достатньо поширених та відомих для зацікавлених суб'єктів саморегулювання норм, які не мають юридично обов'язкового характеру, не забезпечуються державним примусом та застосовуються добровільно як результат авторитетності саморегулювальної організації (за певними винятками), які їх створили – кодифікували.

36. Запропоновано внесення змін до ГК України, Законів України «Про електронну комерцію», «Про господарські товариства», «Про телекомунікації» та інші.

Наукове видання

ГОНЧАРЕНКО ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

**САМОРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

МОНОГРАФІЯ

Редактор А. М. Шадріна
Комп'ютерна верстка С. В. Максименко

Підписано до друку 11.12.2019 Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 19,4
Обл.-вид. арк. 25 Тираж 300 прим. Зам. № _____

Віддруковано: